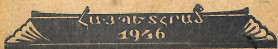
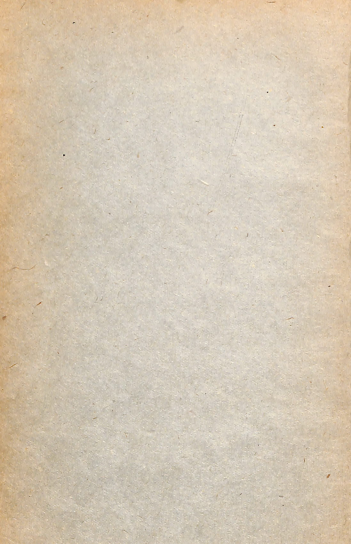

ՆՈՎԵԼՆԵՐ

891-93
II-93

ԵՐՈՒԽԱՆ
(ԵՐԱՆԻ ՍՐՄԱՔԵՆԻԱՆԿՅԱՆ)
1970-1915

ՀԱՅԿԱՍՏ Է 1967 թ.

ՆՈՎԵԼՆԵՐ

8230

A II
127436

ԿԱԶՄԵՑ Լ. ԽՍՀՄԱՐԵՑ
ԵՂ.ԹՈՓՉՅԱՆ

ՀԱՅ ՊԵՏՀՐԱՏ
ԵՐԵՎԱՆ ~ 1946

ЕРУХАН

Новелли

(На армянском языке)

Армиз, Ереван, 1946

ՊԱՏԻԿ ՍԵՓԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հուլիսի տապահնդձ տրեին ներքև արյուն քրտինք մտած, բորիկ սաքերն այրած մրկած, ճերմակ շապիկին ճեղքեն՝ որ մսին փակած էր, ցուցնելով մազոտ լայն կուրծքը, որ կնիւէջեր իր հե ի հե շնչառության տակ, Բերայեն հետիտան Չըքսալըն կը դառնար միտեաճի Սերքոն, պտրապ կուժը գլխուն վրա, մեկ ձեռքը մեջքին դրած:

Օգ-Մեյտանիի շիտակ սարաճարթին վրայեն կը տոռանար խոշոր քայլափոխերով և ետենն ձգելով իր խոշոր իրանին հինգապատիկ երկար ստվերը, որ կաժարանք կուժին կոնանն կիսաշրջանակովը:

Գլուխը, իր բեռին պատճառով, հաճախակի շիւ գիրքի մը մեջ, դեպ առաջ կարկառած էր քիչ մը. տեսակ մը դոհունակություն կարտահայտեր զեմքը: Քստենհինգ տարեկան հաղիվ կար, թիկնավեա էր և կորովի, լուխայն լայն ու փոթ տափառ մը հագած էր՝ ճերմակ գոտիով մը մեջքին վրա պնդված: Խովացյալ հոծ մազերուն մեջ վերջացող հին ու մաշ ֆեմին վրայեն կապած էր կարմիր թաշկինակ մը, որուն մեկ ծայրը ականջին կզիպէր եռանկյունաձև. իր շարժմանց մեջ ունեւր ըմբշտկան տյն արհամարհոտ հովը, որ իր զասակարգի մարդոց վրա կը նշմարվի առ հասարակ: Այն առժամելի կյանքը, զոր կը վարեն այս մարդիկ ծովու վրա, արեւին տակ, փողոցներու մեջ, կարծես ափելի կը զորացնեն, կաժրապնդեն անոնց ուժն աւ կորովը: Իրենց բիրա ու կոպիտ կենսաժարության մեջ անզգա երջանկություն մը կվայելեն, զոր բարձր գասակարգի մարդիկ իրենց հեշտակեցությամբն

հանդերձ՝ անկարող են գտնել, բացարձակ անկարող Քիչ մը Աստծո մասը կա, կարծեմ, այս բանին մեջ: Այազմայի դառ-վերը կըմագցեր հիմակ միտեանի Սերբոն, անհավատալի դո-րությամբ անցնելով դերբուկ այդ առկիփն: Խորունկ մտածումի մը մեջ թաղված կերևեր, շրթունքը կը շարժեին երբեմն, թերևս առանց իր գիտնալուն, ու կը մոլտար:

— Պեյօղլուն պաշխա պան է պե, էղածը կը ծախես... Հեմ լայրխը կրնով կը ծախես... մեյ մըն ալ զո՞վ կը պտըտի ա-տեղները... պոշըպոշընա տապան ծեծեկ պոռա կանչե, պողաղիդ ծակը լորցուր:

Հանկարծ միտքեն փայլակ մը անցածի պես, ընդհատեց խոս-քը և մեկեն ի մեկ խիստ երևույթ մը առավ:

— Փիճը ի՞նչ ըրավ աճապ, մրմնաց:

Եվ շարունակելով իր նամբան, Ջըքսալընի մանվածապատ եեղ փողոցներեն անցավ, դարձավ, իշավ, ելավ, և վերջապես կանգ առավ միահարկ խաբխույ տնակի մը առջև, որուն պատու-հաններեն ներս կրնար նայիլ փողոցը կեցողը մը. կու՞մը գետինը դնելով, երկար շունչ մ'առավ և գոտիին ծալերեն քառտառ թա-նալի մը հանելով գուռը բացավ և կու՞մը ձեռքը ներս մտավ:

Կը սորսոսա մարդ երբ այդ ասաներուն ներքին կողմը տես-նա. ափերակի մը հոտը կա հոն, ամեն անկյուն, ամեն առարկա, ամեն բան ցուրտ դրոշ մը կը կրն իր վրա. զգայուն նայվածք մը երբ հածի հոն, սափեր մը կունենա իր տեսողության հան-դեպ, որ թշվառության ուրվականն է. հոս կտրած սափոր մը, հոն ծռած սեղած սան մը, ասդին մրազույն պատի կտոր մը որուն առջև լաթ լվացած են, անդին ծղվիկ ծղվիկ անկողին մը պատառոտուն վերմակով մը ծածկված, ամենուրեք հնություն, աղբատության, թշվառության: Ամբողջ կահն այդ սղորմելի խցի-կին յորս հինգ անհետարան աթորակներ, գետինը փոված մեկ քանի աղառտ լծիւտեր-ներ, մանր մուկը բաներ, ոչնչության-ներ վերջապես:

Փողոցին վրա նայող խցիկը մտավ Սերբո և փռվեցավ գե-տինը. իր խոշոր մարմնույն խոնջերը սփռելով մաշած մինան-րին վրա: Հետո, գոտիին ծալերուն մեջեն յուզոտ քսակ մը հա-

նեց, որուն պարունակութեանն իր կոշկոտոտ ափին մեջ թափելն
հար, սկսավ համբել:

— Քոտեմէնց դրուշ, մրմնշեց գոհունակութեան ժպիտով մը և
իր բարակ պէխը սլորելով: Անտեկ է նե սա գիշեր թոտիին եմ:

Նվ երբ կը պատրաստովեր գլուխը վար դնել ամուշ մրափ մը
քաշելու համար, փողոցն եկած սրագոշ ձայնն մը ահանջը
տնկեց հանկարծ և ելավ կայնեցավ:

— Սեֆն է, ըսով ինքն իրեն:

Պատուհանն դուրս հանեց գլուխը և ահեղ ձայնով գոչեց.

— Մո Սեֆ, աս տտեն, վո՛ւր էս:

— Կը ծախեմ կոր, խխար, տահա չը հատավ, անող չիկա,
պատասխանեց երկշոտութեամբ տասներկու տասներեք տարեկան
աղա մը, կարճուկ, վառվռուն, մերկոտն, լուխայի պատռտած
զգեստներ հագած և գլուխը բաց շարաճնի մը, որ երկու ձեռքը
բռնած ուներ ապակիին երկու ամաններ մեկը պտտենազուրկ
ձկնակտնջներով լեցուն:

— Մո տահա չը հատցուցի՞ր միտեախին, շանշանորդի, հիմա
խաֆայիդ պամ մը կը զարնեմ, ճեհելլեմ եղիք սըկե, սաթթն մը
հոս պիտի ըլլաս, միտեան ծախած:

— Բեր աղեկ, խխար, ըսով շարաճնին սասում մը ընելով
և աննշմարելի շեղ ակնարկ մը նետելով քովի ցածուկ տան պա-
տուհանն երեցող մանրիկ կարմրուկ գեմքի մը, որ կը ժպտեր:

Սեֆ-Հովսեփի կամ Հուսեփի կրճատայլը—ցատկելով խա-
ղալով նամբան շարունակեց, մինչ սրինգի պես իր սուր ձայնով
կը գոչեր:

— Միտեախի թավալը՛դ:

Սերքո, եղբայրը, անոր հտենն կը նայեր խոժոր ալվընե-
րով, և գլուխն երերցունելով կը մրմնար:

— Էս քուկին հախեց կուգամ, փի՛ն:

Ժամ մը ետքը, որս միջոցին Սերքո խորունկ քուն մը քաշած
էր, ամանները պարպած ետ դարձավ պզտիկ Սեֆ, սրիկա խաղի
մը եզանակը քիթին տակնն մրմնալով և միշտ ուտոտտելով, մոտե-

ցավ խրճիթի պատուհանին և ձեռքիները գետին դնելով՝ շուտիկի մը պես կախվեցավ պատուհանին եզերքեն, վեր բաշվեցավ, արագ ակնարկ մը նետեց դեպի ներս. նորեն կամաց մը վար իշով աշխրհերուն մեջ ունենալով գոհունակության շտապճի շոգ-յուն մը և մրմնջելով.

— Օ՛խ, կը քանա կոր:

Ապա, գոչի մը զգուշությամբ, որ ձկրը ձեռք տալու վայն ունի, մեղմիվ սահեցավ պատուհանին տակեն և քովի տնակին մոտ գալով, կամաց, երկշոտ ձայնով ըսավ.

— Արս'ա, Արս'ա....:

Ահագին կոշ մը տակից ավելի ազդեցություն չպիտի ունենար. վառնդի, գրեթե անմիջապես խրխուրտ պատուհանի շրջանակին մեջ երևան ելավ պզտիկ աղջիկան միշտ ծիծաղկոտ այն դեմքն, որուն ժամ մը առաջ ժպտած էր Սեփ, խառն աշխրհերով, պզտիկ գունատ շուրթներով կյտրակ դեմք մը, ուր սակայն թշվառություն ու տնոթությունը արգեն իսկ զարկած տպավորած էին իրենց աճուկի գրոշմը:

Մանկուհիին և պատանյակին աշխրհները անհուն գարովի մը, անսահման խառնադառանքի մը մեջ իրարու խառնվեցան. դիրար կը դիտեն մեղմադձական ըսա դիտեր ինչ նայվածքով, ուր գորովն խառնադառանքն ալ վեր բան մը կար կարծես, սեր:

— Ի՞նչ կընեիր կոր, Արս'ա, հարցուց Սեփ:

— Օտան կապլեի կոր, Խապարիկ, պատասխանեց, պզտիկ աղջիկը, անուշիկ ձայնով մը, որուն մեջ երբորեն կը զգացվեր այն պլլրանքը, որ անխտիր ամեն աղջիկն հետ կը ծնի, տարիքին համեմատությամբ մեծնալով և ստատկանալով՝ վտանգավոր ըլլալու աստիճան:

— Գուն ի՞նչ ըրիր:

— Ես միտեախիս ծախեցի, ըսավ Սեփ ձեռքը զարնելով աս-փատի գրպանին, որ հաստ հնչյուն մը հանեց:

Հիմակ եիհար բազուկին մեկը գուրս հանած էր Աստա և ստամբակին երկեցած մազերը կը շոշափեր, ան ալ, կարծես հեզորեն հաճույք մը զգալով այդ հպումեն, թող կուտար որ ուզածն ընե իրեն:

Հանկարծ Սեփ գլուխը վեր առավ և տխուր շեշտով մը հարձ
ցուց.

— Արո՛ւ, այսօր ի՞նչ կերտր:

Մանկունիին կարծես թե սարսուռ մ'ունեցաւ, թեթե կարմրու-
թյուն մը պատեց այտերն, և առանց պատանյակին երեսը նայե-
լու, հույժ մեղմ ձայնով մրմնջեց.

— Ցամաք հաց:

Ամպ մը անցավ Սեփին աչերեն, պզտիկ, դրկթե անլանի
հեծյուն մը թռավ կոկորդեն, երկյուղալի ակնարկ մը հաժեց լորս-
դին, կամացուկ մը գրպանը խոթեց ձեռքը և բան մը դուրս հա-
նելով՝ դրով դայն պզտիկ աղջկան վար կախժած ձեռքին մեջ,
միտեգամայն փոփաւով.

— Վաղը եմիշ առ կեր, հա՛, աղջորիկ Արուստ:

Պզտիկ աղջիկը առաշինեն ավելի կարմրեցաւ, վեր շառավ
ձեռքը, իբր թե հեղակարծ բան մը սառնցուցած ըլլար զայն:

Հազիվ թե խոտքն ավարտած էր, ահագին, սարսակելի ձայն
մը վեր ցատկեցուց զայն: Արուսի գլուխն ի քիթիւ տկան անհետ
եղած էր:

Սերքո, որ քունեն նոր էր արթնցած, գլուխը պատուհանն
դուրս հանելով կը գոչեր.

— Մո փիշ, փարշա փարշա պիտի ընեմ հիմա քեզի, ներս
եկո՛ւր, շափուխ ներս եկուր:

Հեր պատանյակը, սահմուկած սասանած, առով գետնն ա-
մանները, և անբացատրելի վիշտով խառն երկյուղով մը, հանցա-
վոր աշակերտի պես ներս մտավ իրենց գուննն զոր եզրայրը
բացած էր:

Սերքո բռնեց անոր տկանըն ուրրեց, ճմլեց և մյուս ձեռքովը
մեկ երկու ուժգին տպտակ փակցուց խեղճ Սեփի երեսին:

Օ՛հ, սրտամալիկ էր այդ տեսարանը:

— Սենիկիտի փի՛շ, կը պոռար միտեաւէին ահեղ ձայնով, ծո
ես քեզի միլիոն անգամ չըսի՞ քի տեքովի միսիպեթներուն հետ
կյորիշմիշ չլիտի ըլլաս. ծո լիտես քի մարքս, աստված օգորմի
հոգան, վիրա կըսնք քի քովինները ամեն վախիթ միտերնիս կու-
տեն. մեռած ատենը չըսա՞վ քի ծառվընիդ լախաս ըլլա էյեր տն

շըլդիկին երեսը նայիր. ծո, մարբա վերեն սա քու ըրածդ տեսնա
նե ընտո՞ր քեզի պետուա լընեք. ան սատկած լակոտն ի՞նչ ես
հասկցեր... Քեք աղեկ, նայե, նորեն կըսեմ կոր,—շարունակեց
Սերքո ուժգնորեն ցնցելով պզտիկ Սեփը, որ ափ ի բերան մտիկ
կընեք այս սառտը,—էյեք մեյ մըն ալ տեսնամ քի ան միսքիննե-
րուն հեա կյորիշմիշ կըլլաս կոր, պաճախեզ պոնածիս պես եր-
կուք կընեմ, հասկցա՞ր, հիմա կընա ուղածըդ ըրի:

Այս ըսելով ստատկապես հրեց տղեկը, որ գնաց թաղալվեցավ
հողին վրա, մինչև այն ատեն առանց ճիգ մը հանած ըլլալու:

— Հա՛, աղեկ միտկա ինկավ, հարեց խոշոր սրիկան՝ ձայնին
մեշ քիչ մը մեղմություն գնելով այս անգամ, միտեաին փարան
վո՞ւր է:

Տղան ելավ կայեկեցավ՝ աշխրները միշտ գետին հառած,
դուրս հանեց գրպանին ստակները, դորս ձևերին մեշ առնելով՝
սկսավ համբել Սերքո:

— Աս ի՞նչ է, քսան փարս պակտս է, վո՞ւր է ծո Սեփ, մեյ
մըն ալ նայե ճեպըդ:

— Ձէ, ախպար, չիկա, ըսով պատանխեղ դողահար ձայնով,
սոնի մնաց նե իծծուն միտեան քսան փարա պակսընա ավի:

— Ա՛խ, մուտաց Սերքո, կատաղի նայվածք մը սեռնելով
պզտիկին վրա, էս քեզի մարդ պիտի բնեմ ես:

Նվ վայրկյանին մեշ նորեն հագվելով հուժկու միտեանին՝
սալթան ուսին զարկավ, դրանը ետին պահած եմենիները ոտքն
անցուց և դուրս ելավ գոնեն ըսելով Սեփին.

— Ինձի մեկը կա նե, ըսե քի Թոռիին կնաց:

Երբ խոշոր սանաճայնը հեռացավ փողոցին մեշ, ոտքի ելավ
ստամբակը, վրան գլուխը շտկեց, և աշխրները չփելով կը մըր-
մոտը.

— Ցամաք հա՛ց կերեր է, վախ Արուս, վա՛խ:

Ալ անկից՝ ետքը Սեփ լափազանց զգուշափությամբ սկսավ
տեսնվիլ պզտիկ Արուսին հետ, շնթարկվելու համար իր եզրորը
սաստերին և ձեծին: Միայն, երբ առտունները կանախ դուրս ելլեք

տունեն ձուկ, ձկնակառնը և այլն ծախելու համար, վեր կը նայեր գաղտագողի, վայրկենական մեղկատակ մը տեղի կունենար, որում այդ երկու պղտիկ մատաղ սրտերն ալ կը հրձվէին:

Իրենք ալ չգիտէին թե ինչո՞ւ և ինչպե՞ս կը սիրէին զիրար, երկուքն ալ թշվառությամբ մեծցած և թշվառության խեթ տեսած էին իրենց շուրջը, կարելի է այս պարագան իսկ պատճառ եղած էր որ Սեփ և Արուս, որք գրեթե միևնույն տարիքն ունէին, թագուն համակրություն մը տածեն իրարու, սեր մը անմեղունակ, անարատ, տակավին իր փթթումին մեջ և անպահանջօրէն:

Երբեմն օգուտ կը քաղէր եզրորը բացակայությունեն, որ ձուկ որսալու կերթար, և անցնելով քովի տունին պարտեզը որ իրենց պարտեզեն կը զատվեր մեկուկես կանգուն բարձրությամբ առաջադնդով մը, զբոսիկին՝ հետ ճիւղափիթ օյիներ, սպեպեր օյիներ կը խաղար, մեկ քանի անգամ ալ Շուրսնիթ օյիներ խաղացին, դուրս գլխի տվին, և Արուսին մամիկը վերի պատուհանն ազոթք մը մրմնջեց, իփեր, փաթթելով հանգերձ. պատկը կվերջանար համբույրով մը զոր ստամբակը կը գրոշմեր մանկահիփին երեսը. Արուսը կը կարմրեր, բայց ձայն չէր հաներ:

Ամեն գիշեր երերակալեն տուն կը դառնար Սերքո, օղիով դուխը տաքցած, խուլ ձայնով հիշոցներ, նախատինքներ կը տեղար անձանոթ անձերու, ոչնչություններու դեմ. իր հայհուցություններն մեծ բաժին մը կը հաներ քովի տունիներուն, սպառնալիքներ կորոտար անոնց դեմ, ալվլոները՝ կատաղի բոցերով լեցուն՝ Սեփին վրա հասած, որ կը շանար ծածկել իր ներքին սարսափն և զգացած անհուն միջան այդ անողորմ անխրափ նախատինքներն: Երբեմն, այնքան կը լեցվեր սիրտը, չիղերն այնքան թունդ կելնէին, որ քիչ կը մնար որ պետք եղած կերպովը պատասխանել համարձակեր այդ անարգական ժայթքումներուն, այդ բիրտ խոսքերուն. բայց ինքը իր վրա կը դարձուներ ակնարկը, կը անհներ իր խեղճ իրանը, ողորմելի սրունքներն ու բազումները, և անգամ մըն ալ սարսափով կը դիտեր եզրորն արշունագույն դուխը, ամենի կուրծքի ու կարշնեղ բազուկները, ու անմիջապէս կը վհատեր, կը սմբեր, կուլ տալով իր քենն ու միշտը կապարե գըն-

դահկներու պես: Իր ալիք բոլոր հուզումները, վիշտերը, զայրույթները խոսք մը միայն կը թելադրենին նմա.

— Ա՛խ, մեյ մը մեծնայի՛, կըսեր:

Ձմեռը եկած էր իր սպիտակափառ ձյունովը, իր փաղփուռ սառույցովը ու իր մոլեգնապտույտ քամիովը:

Ձյունն իբրև ակնհանո զարդ մը, իր զտակտյանման խաղիկ տակ սքողած էր փլփլկած առններու փնթիկներն ու վերքերը, փողացներու ծուռ ու մուռ և աղառա սալարիկն, ամեն բան որ կապույտ երկնքին տակ, արևուն ճառագայթերուն մեջ կը ցցվի տըխրատեսիլ ու անհրապույր:

Մեռնողի խթման շարքիմ օրն էր: Մուրն ու լուսուն ելած էր Սերբոն և կարգի կը դնէր ձկնակտնչները, զորս այն օրը պիտի ծախէր, երեք մասի կը բաժնէր, պզտիկ, միջակ, խոշոր, հետո կը դասավորէր ձուկերը, կը շոյէր, կը փայփայէր զանոնք սքանչացմամբ և երբեմն խոշոր ձուկ մը ձեւքն ասնելով՝ կշռելու ձեովով մը կը շարժեր զայն և կը մըմսար.

— Ը՛հ, անամ, պապամ:

Հետո գործն ավարտելէ ետք, զնաց կիցողն արթնցուց պըզտիկ Սեփը, որ խնդի պես ցաաքեց ելավ ցուրտեն դողդողալով և հագավ պատառուն զգեստները:

— Մա, բաավ Սերբո, սա քեֆային շափելուն առ, օխան հինգն զփայ լի պիտի տաս, իշտն աստար կըսեմ. իրեք օխա է, տասնհինգ զուտուշ կընեն... լմնցունելուդ պես թախըմիկովը կառնենս Թոտիին կը բերես. պելլի հոն կըլլամ, չըլլամ նե. բսել է քիտուն եկած եմ, շիտակ հոս կը զաղես: Հասկցո՞ւր, հասար խաֆա:

Սեփ, անձայն, անձառնչ ոտքն անցուց մաշած ցեխոտած սառնամանները, բացավ դուռն և դուրս ելավ շափելու գլխուն վրա դեկլեն հոտ, քովի տանը պատուհանին տակեն անցած պահուն վեր տաավ գլուխը և սա խոսքերը արտատունեց ցած ձայնով.

— Արուս, աս գիշեր ծուկ կը պերեմ ձեզի:

Եվ ճամբան շարունակեց իր սրտագոշ ձայնն հնչեցնելով ձյունապատ փողոցներուն մեջ:

Զյունը վերսկսած էր տեղալ խաշոր պատառներով. հով չկար, տրտմաթախիժ լուսնյուն մը կը արերնր Զըքտալընի այդ տխուր փողոցներուն մէջ: Իրիկուն եղած էր. խաղարն աննշմարելի կերպով կը փովեր մթնալորտին մէջ, կարծես ձյունին հատիկներուն հետ երկիրքեն իջնելով իբր անսահման մաղ մը, որուն ծակերեն շուր կը վազն, այլ չդիմանալով համայնածափալ սպիտակութեան, կը մարեր, կը ցնդեր, գետնի վրա իջած ատեն: Պզտիկ Սեփ ձեռներն ի գրպան, վախա բարակ ուտերը գնալի առաջ, բերանեն կախված ունենալով ձուկի շափելան, տուններուն տակեն սողալով սողոսկելով կը վազեր: Ուսի անձիգ հարվածով մը տան դուռը բացաւ, ներս մտաւ և լորսդին արագ ու երկյուղալից ակնարկներ պարտցուց:

— Հոս ալ չէ, մըմաաց, օ՛խ:

Վար իջավ նեղ և ծածկած սանդուխն մը և գտնվեցավ քառակուսի մթին տեղ մը, որ հաճանորեն խահանոց մըն էր, պահ մը ականք դրավ. ձայն ձուն չկար, և ցուրտն և թե ներքին հուզումն գողգողացող տխրած ձեռներովք վեր առավ գետինը ծածկող աղյուսներէն մին, աման մը դուրս հանեց, նորեն տեղը դրավ քարը և պարանգին դուռը բանալով՝ դուրս ելավ:

Զեռքի ամանին մէջ կը գտնվեր օխայի մը լափ ձուկ:

Գետինը դրավ ամանը, տախտակորմին տակը գնաց և երկու ձեռները բերեն բովերը գնելով իբր ձայնատար.

— Արո՛ւտ, Արո՛ւտ, դռչեց:

Աղսա պատուհանին ետեք նկատվեցավ տժգույն ծնգած գեմը մը: Արուսին ձերմըկոտիք գեմքը, որուն ի տես թեթև հառաչ մը արձակեց Սեփ:

— Վա՛ր էկու, ըսաւ:

Վայրկյան մը ետքը աախաաակորմին վրա շուլվելով, Արուս կը ժպտեր ստամբակիէ, որ անձառ խանդավ՛մը, շոգարձակ աչիքներով կը գիտեր զայն և ձեռքն երկնցնելով կը շոյեր անոր մեռելատիպ երեսը: Մանկունին ափելի վարկը ծանր, ափելի հանգիստ վալլելու համար այդ շոյանքը, որ կարծես կենդանութեան մը կը հնդուր մխին վրա: Իրենց կեցած տեղեն քայլ մը անդին, աախաաակորմին մոտիկը կը գտնվեր կիսախուփ հոր մը:

Ձյունը կը տեղաք հիմա՝ ավելի բարակ, խիտ խիտ և կը դիզվեր երկու պզտիկներու զրզկեակներուն և գլուխներուն վրա, կարծես խնամք տանելով գոցել, դարձանել ինչ տխուր և թշվառ բան որ կար անոնց վրա:

— Տուտուզ հո՛ւ է, հարցուց Սեփ:

— Զէ՛, չիկա՞վ տահա, փաթթած իփերները տարա՞վ քի փա-
րա անն տե...

— Նենն՞դ:

— Կը քնանա կոր:

— Նայն, ձեզի ծուկ պերի, Արուս, ըսավ Սեփ, ցուցնելով ամանն ուր ձուկերը կերեկին ձյունով ծածկված:

Հիմակ ավելի վար ծաած էր Արուս, և Սեփ ոտից ծալերուն վրա կոխելով, գրեթե իրարու տաք շունչը կը զգային իրենց դեմքին վրա:

— Յազ սնի՞ք, հարցուց տղան:

— Ձունինք:

— Ա՛հ... քյոմո՞ւր:

— Ձունինք:

— Ա՛հ:

Սեփ զրպանը խառնշակեց, երերցուց և դուրս հանեց պզտիկ քառասունոց մը, զոր ազդեանք ձեռքին մեջ դրավ ըսելով.

— Տուտուզ կա նե, աս փարան անոր տուր քի քյոմուր անն:

Իրար երես կը նայեին անշարժ, անխոս, իրարմե հեռաված, իրարու թշվառության զգացումեն վշտակոծ:

Սրաաբեկ էր տեսարանը զոր կը ներկայացնեին այդ երկու պզտիկ տրաբանները: Արուս գրեթե մինչև կես մեջքը վար կախված տախտակորմեն վախտ քամակը ցուցնելով, ուր ձյունն հեռզհետե կը դիզվեր. Սեփ երկու պզտիկ բազուկները տնոր վզին պլլած, հեշտությամբ ծծելով մանկուհիին նվազ շունչը, թեթե համբույրներ զնելով անոր ալտին վրա. բան մը չէին իմա-
նար, ^իչ ցուրաք, ո՛չ ձյունը, ոչինչ... կարծես կը քնանային անուշ մեղի բունով մը...

Հանկարծ մեծագոյորդ ոտնաձայն մը և ահաբեկուր աղա-
ղակ մը տակն ու վրա ըրա՛վ այդ սրտաճմլիկ տեսարանը:

Սերքո, կատաղած գազանի պէս, պարտեզ կը վազեր խոշոր
քաղուկները տատանելով և պոռալով:

— Ծո շունշանորդի փիչ...

Այնքան սաստիկ և ցնցիչ եղած էր այդ հեղակարծ աղաղա-
կին ազդեցութիւնն որ պզտիկ Սեփ հետա ընկրկած էր երկյուղի
ճիչ մը բառնալով, և Արուս, հաժտաբաղկաւթիւնը կորուսելով
պարտեզ ինկած էր գլխիվայր և ոտվըններովը օդին մէջ շրջան
մը գծելէն ետք թափալած էր հորեն վար առանց ճիչ մը խնկար-
ձակելու:

Ակնթարթի մէջ տեղի ունեցած էր այս ամենը:

Հիմակ Սերքո Սեփին ետենն կը վազեր վայրագ կառանչներ
քառնալով, ոտքը գայթեկով իյնալով-եղնելով. — վաճա՛ղի գինով էր
— նորեն վազելով, այս անգամ ա՛վելի կատաղած, փրփրած. իսկ
Սեփ կը փախչէր, կը դառնար պարտեզին շուրջը ձյուններուն մե-
ջէն, հեծեծանքներ արձակելով, լալով, ողբալով և երբեմն գոչե-
լով:

— Արուսը, Արուսը, հորին մեջ ինկա՛վ:

Պահ մը օգուտ քաղելով եղբորն անկումեն, որ գետնին վրա
փռված էր սոսկալի հիշուցներով, հորին քով վազեց, և բովան-
գակ զորությամբը «Արուս» պոռաց. ձայն չկար, նորեն պոռաց,
զլուխն հորին մէջ, ամեն բան մոռցած, լալագին հեծկլտանքներ,
սրտահույզ աղաղակներ փրցունելով և հեք տղան, իր այդ ան-
հուն կոկորն հափշտակությանը մէջ, չի կրցա՛վ տեսնել Սերքոն
որ ոտք եղնելով իր քովն հասած էր և ուժգին, անգութ կից մը
կը զարներ կռնակին. Սեփ վշտի, ցափի և ահաբեկումի երկար
աղաղակ մը արձակեց, որ իրեն հետ հորին շուրջերուն մէջ կո-
րով, անհետացա՛վ:

Այն ատեն, ո՛վ գիտե ինչ դարձա՛վ այդ կատաղի գինովին
էութենէն, ձեռքերովը զլուխը բռնեց, ցնցեց, բռունցքի երեք ու-
ժեզ հարվածներ տվով կրծքին, վերջին ահռելի հիշուց մըն ալ
արձակեց՝ այս անգամ գուցե իրեն դեմ, և ամբողջ մարմնովը
նետկեցա՛վ այդ մարդակալ հորին մէջ:

Եվ ձյունն հիմակ ավելի խիտ և ավելի խոշոր կիյնար, իր-
րն պատահեք մը պարուրելով այդ եղերավայրը, ծածկելով, լե-
ցունելով Սեփին ու Սեբրոյին ոտքի նշանները, որք քիչ քիչ
անհետանալով, եթե կես ժամ վերջն աչք մը հասեր այդ պարտե-
զին վրա, պիտի սքանչանար թե ինչպես ձյունն այդքան միա-
պազադ կերպով ծեփած էր անոր ամեն կողմը:

ՊԱՊՈՒԿԸ

... Մութն ի լուսուն կուգար, սե պատուտած շրջազգեստին տակեն կախած մուրացկանի առաքրակը, որ աչ կուշտին վրա ահագին ուս մը կը ձևացնէր: Գլուխը կը պլլեր հնությունէն գունատած շալ մը, որուն երկու ծայրերը վզէն անցնելով խաշումն՝ կոկորդին վրա խոշոր կապ մը կը հորինէին: Ուսկըններն առանց գուլպայի, կանցնէին ծանր, լայն ու երկար ոտնամաններու մեջ, որք ծվիկ-ծվիկ եղած շրջազգեստին տակեն ամեն մեկ քայլտփոխի հաշորդաբար կերեալին, և որոնց վրա սեւոված էր հարածամ իր կլոր հլուծված և անփայլ աչվրները՝ քալած տունն: Աչ բազուկին տակ կը սեղմնր լաթի թանձր կտոր մը՝ շորսի ծալված, որ հավանորեն իր միտներն էր հազարավոր կարկը-տաններով ծածկված: Գալազան մըն ալ ունէր՝ ծայրը թեթևակի կոր և ձևաց շփումեն ազատուած: Ի մի. բան, քուրջերու մեջ պլլված փաթթված ողորմ զանգված մըն էր, գթություն և արգահատություն հրավիրող, որուն տեսքը այնքան կազդե վրադ որ գիշերն երազիդ մեջ երբ տեսնես զայն՝ արհամարիդ բնդաստում մը կ'ունենաս:

Ու կերթար կը մտներ եկեղեցուն դռնէն ներս, ձառն կողմը գանձած անկուռը կուզովեր, և հոն, տխուր կիսաստփերին մեջ, կը փռեր իր միտներն, ոտնամանները կը հաներ, ինքն իր վրա կը կծկվեր՝ դուրսն ուսերուն մեջ քաշած ու բազուկները կտրածքին վրա ծալած: Շուրթերն, որք ակռաններու բացակայությունէն ներս քաշված էին՝ քիթին և թուշին կիսաշրջանակի ձև մը տուով, աղոթք մը կը մրթմրթային, զողոթ ձեռքով խաշի պէս բան

մը կը հաներ, և ապա աղտոտ լաթ մը փոխելով առջնը՝ կը սկսէր մուրալ... Խորհրդավոր՝ միանգամայն արգահատելի էր այդ վազեմի կնկա՝ վիճակը՝ ո՛ւսկից կուգար, ի՞նչ էր անունը, ոչ որ գիտեր. «պապուկ» կը հորշարջեին զայն. ամեն անուռ իր այդ համիտենապես միօրինակ կերպարանքովը, շարժումովը, քալ-վածքովն ու ռառամաններովը կը դառնար փողոցին անկյունն և կը քաշվեր եկեղեցւոյ դռան այն մութ անկյունը ուր կը մուրալու նկեղեցի հաճախող շերմեռանդներեն շատ քիչեր՝ այդ տխուր ու մոռալիտ մուրացիկին վրա ի գութ շարժելով՝ տասնոց մը կը նետէին լաթի վրա, ուր կերկնաւոր անմիջապէս պապուկին շոր, կոնծած ու երակներով ծածկված ձեռքը, ու ցնցոտիներուն մեջ աներևույթ կընէր գրամը. ողորմություն տվողին երեսը չէր նայեր. միայն, երբ տասնոց մը դար արատ մը հորինել թուի լաթին վրա, շուրթերը կերերային, իբր միակ նշան շնորհակալության:

Թայց ո՞վ զարմանալուաց, ահա գլուխը վեր կառնե, աշխուհի-րը, մարած ու մթին աշխուհիքը հանկարծուտ փայլակ մը կարձակեն, կծկալ դեմքը կը մեղմանա, կը թուլնա, կանուշեա, և... ժպիտ մը, անակնկալ ժպիտ մը շուրթերը կը կծկե, ձեռքը կերկնցեն աշխուհով դեպ այն տե՛ղը որ տասնոց մը կը գնէր հոն: Հետո մարդը կը հեռանա, կը հեռանան ժպիտն ու զվարթ արտահայտությունը, թաւալը կը պտտե վերքստին և գլուխը կիյնա կուրծքին վրա անշարժ ու տխրահամակ՝ ինչպես էր առաջ:

Ո՞վ էր այդ մարդը:

Ամեն առաւօտ, ժամը ճիշդ երկուքին, այլանդակ սիլուեդ մը կանցնէր եկեղեցիին փողոցեն, կռնակին վրա խոշորկեկ սապատով, անուրթին տակ անբաժանելի հինցած հովանոցով, խոտորնակ նայվածքով, յուզոտ ֆեսով, պատռտած ու գունաթափ յգ-դեստներով, խորշոմյալ դեմքով և ահագին կիսակոշիկներով: Շատ բաներ կը պատմվէին վրան, իբր թե երիտասարդությանը շոնդայից ու ցոփ կյանք վարած էր, թե մեծ հարստություն ճրտախած էր, թե գեղեցիկ էր, թե սիրային արկածներ ունեցած էր, թե... և երբ մտածվի որ այս ամենը անցյալը կը կազմէին այն անձին որ այժմ իր անհեթեթ ու տխեղժ կերպարանքովն և հիթ

կը ներկայանար մեզ, այդ ամենն ուրիշ բան չէին թվիր եթէ ոչ առասպելներ կամ առեղծվածներ, վարպետարդիւններ կամ բնականաբանութիւններ հերյուրված: Բարետիրտները ճարգուիչ կանգնեին զայն, իսկ շարահանները «խառնաշուռ»: Կերեր նա փողոցին ծայրէն, կուզէ տնկած, խառնուրդ նայվածքը մեկ կետի վրա հասած և ծանր ստեղծանքներովը սալարկին վրա տն սխորժ ժխոր մը հանելով. ու կը մոտենար եկեղեցւուն դռներ, հանկարծ բիրա ու տրագ շարժմամբ մը ձեռքը ծոցը կը խոթեր, և «շխուժով» ներս մտնելով՝ կը մտանաւ մութ ցորային ու տառապ մը կը դնէր անոր դռըդռուցող ձեռքին մէջ: Սրտաշարժ բան էր տեսնել այդ երկու խղճակ և թաղամած էակներու միմյանց հանդիպումն առաջ եկած վայրկենական ողորտութիւնն ու վաղանցուն տագնաւը. ի՞նչ սենին, միթէ կը զգայի՞ն, միթէ հրապարկված էին իրարմէ, միթէ կախի՞ն զիրար, սեր այդ տարիքին մէջ, ուր արշուր սառած, զգացումները չբացած, խանց ու աղքատ հովիտ կորած են, և սակայն ուրիշ ի՞նչ մեկնութիւն տալ վատացած հիանքի այդ անտէնկալ հուրքին, այդ երիտասարդական բորբոքման:

Նկեղեցւուն դուռը փակվելու պահուն, պտուղներ կը մեկնէր Կորաքամակ, մութը կիւններ, տեսահման սև վարպետայրի պետ ծածկելով առաքին վեհաշուք և հսկայակերտ իրանք, վերջին անցարդներու ոտքին ձայնը լուսնային մեջ կանհեաւք, ու Մուս-իւնն իր յաթարքին հետ երկուրդած հառաչը կուղղէր դեպի երկինք, ու ամեն մեքենական ու հարանձան արարողութիւններն ետք, երբ մեկը գտնվեր եկեղեցւուն մօտ ախտի լսեր ոտից դանդաղ բրդուք մը, որ համառարած յոսթան հետ կարծես կը խաղար՝ հրեմականը զգալով զայն ժողովութիւն: Մութին մեղին կը առաջանար ստվեր մը... մարդուիս, կո մոտենալ հաստակաւորաց երկաթապատ դռան, վեր կանոն իր գետնահատ տկտարկն ու կը նայի. երկու վայրկյան կը մնա աչքանա, արձանացալ, հողոց մը կը հանի, կը դառնա հանեարժ, հովանացը կը տեղափոխն անութն ասկ. կուզը կը երեքդն տնդամ մը ու կանթեղին զեղնաշուրթ լուսին մեջ կերթա, կանհեալ:

Ամեն օր այս միթն ու խորհրդավոր գործողութիւնները կը

կատարվին մեքենական ճշգրտությամբ և անվճար միօրինակությամբ. մոլեկուլի բան մը կար այդ անծանոթ ժերուման անսովոր ընթացքին մեջ, մոլեկուլային՝ որ ևս առավել ահափոր կը դառնար իր արտաքին հանդարտիկ երևույթովը ու անզգած դեմքովը խուլ, կտտաղի բան մը կելնէջեր, կը պտուտեր անսր մեջ, շեմ գիտեր ինչ, ալլանդակ սեր մը, ժերության վայրագ բմահամույր մը, հեշտախտային այն մոլեկին գրգռումներն մին, զոր ո՛չ մէկ կերպով կարելի է բացահայտել:

Ձմրան սառնաշունչ օր մըն էր. բնությանը զգեստավորված էր ձյունեղեն սպիտակ հանդերձ ու մթնոլորտին մեջ, ուր սաստիկ հով կար, ձյունի տեղիս օվկիան մը կը տարուբերեր: Շատ հաճելի բան չէր այդ օդին դուրս ելլել, իրավ, բնության այս բանաստեղծական հանգամանքը տեսնել կարժե, բայց սենյակիդ պատուհանն, երեսդ ու ձեռներդ կրակարանին տված:

Ես այդ օդին տեսա պապուկն որ գավազանին վրա հենելով և մինչև ծունկերը ձյունին մեջ թաղվելով՝ կը տառաջանար կամաց-կամաց և տրալով գունդ ու կլոր իրանը ձյունի վրա բավական ուշադրավ ու քիչ մըն ալ ժիծաղաշարժ ձև մը կառնէր, կը դողար, կը սարսուտ, բայց կուզէր երթալ, հոն, անկյունը՝ միշտ. եթե կրակ իսկ թափեր երկնքն: Կես ժամ ետք, միենույն քալերուն շափիզին վրային ուրիշ մեկը կը առաջէր դեպի եկեղեցվուն դուռը, շխտապատե՞ւ էր որ ստակը դնելով պապուկին ցրտասարսուտ ձեռքին մեջ կը հեռանար կորագլուխ և խուն ինչ տխուր:

Նրբ իրիկունը ժամկալն եկավ եկեղեցվուն դուռը գոցելու, տեսավ որ պապուկն ինքն իր վրա կքած մեացել էր հոն: Անմիջապես իմաց տվավ մյուս ժամկոշներուն ու քահանային, որք եկան, վերուցին հեք պառավը, որ, արդարեւ ձեռած էր այդ պաղ քարին վրա լուս ու մունը: Այն ձեռքին սեղմ մատներուն մեջնն տասնոց մը գանձեցավ: Դրացիներեն նվազ քարասիրտները, արգահատելով, եկեղեցի գնացին. արարողությունը սովորականն էր կարճ տեւեց. տերտերն ազսթք մը լփրտեց ու ժամկոշներն ալ ուսերնուն վրա նետելով ճաղն ուր նետած էին մարմինը, գերեզմանատուն վազցուցին:

Մարդուկը, գիշերվան որոշյալ ժամուն, անցավ դրան առջև-
վեն, ու աղետին անգիտակ, դարձավ, հոգվոցն հանեց և շտապով
մեկնեցավ: Առտուն, տոտիկ-տոտիկ ու հանդարտ կերպարանքով
մերձեցավ եկեղեցվու դրան, և տասնոցն հանելով՝ ներս մտավ:
Ի՞նչ մը սարսափած... պարտադրեմենն զոր աշաց պատրանքի մը
վերագրելով, մինչև անկյունը գնաց, ի դուր, չի կար, հոն չէր,
ոտվոները քարտեց, ձեռներովը պատը շաշափեց, խուլ հեծյուն-
ներ ելան կոկորդեն, դարձավ, նորեն դարձավ, և սրտակեղեր
վերջին կադկանձ մը արձակելով՝ ինկավ...

Եվ հիմակ, ամեն տառվառ, նույն ժամուն, սղավոր ծերու-
նին որ ահելի կերպով կը նիհարեա և կուզը կը խոշորեա, կը
մտնե եկեղեցվու գոնեն ներս ու անկյունը, մութին մեջ, բան մը
կընե խկույն ու կը մեկնի:

Հետաքրքիր եղա դիտել թշվառ մարդուն այդ շարժումները:
Մածկվեցա անկյուն մը ուսկից տնկարելի էր երեխ, և տեսա ծե-
րունին որ գաղաազողի ակնարկ մը նետելով շորս բոլորը, ծըն-
րագրեց, գլուխն երկնցուց և սկսավ տնեշանսը պատը լզվոտել:

ՄԱՐԿՈՍ ԱՂԲՈՐ ՍԵՐԸ

Մարկոս աղքատը խեղճ մարդ մըն էր. վաթսուն տարու քաջալու էր. իրեն ըսածին նայելով՝ բախտավոր մեկն եղած էր անցյալումն, բայց ձախողություններ այդ վիճակին մեջ ձգած էին զինքը: Ո՞ւրեք կուգար, ո՛չ ոք գիտեր. օրին մեկը երևան ելած էր հանկարծ և անոր տուր աղաչած էր որ մանր մունր ծառայություններ ընել տան իրեն ատենբու մեջ, անօթի չի մեռնելու համար: Քիչ մը խենդուկ էր և ծայրահեղապես դյուրահավան: Ի՞նչ սկսած էր ատենբու մանել ելնել, շուր կրելով, տախտակ սրբելով ու ավելելով, քեռ կրելով: Թաղին կիներն ու աղջիկները հետք կիյնային կատակներ ընելով անոր ու ծաղրելով զայն կերևա թե Մարկոս աղքատ, չգովամեկն զատ, հաճույք կը զգար գողտրիկ սեռին այդ մտերմությունեն. շատ անգամ ինք գրգիռ կուտար, խոսք կը նետեր, շեղակի խոլ ակնարկ մը սևեռելով աղջկան մը կամ կնոջ մը գեմքին. ընդհանուր ծիծաղ մը տալ կուգար այն ատեն՝ որուն ինքն ալ կը մասնակցեր դիմային քրքրիչով մը: Առտուններն այդ փողոցը երևալուն պես, տանց պատահաններն աղայք, աղջկունք, կանայք շրարի լույս, Մարկոս աղքատը կը պուռային, որոց կը պտտասխանել գլխի շարժումներով, ալլանդակ ծամածռություններով, ծիծաղաշարժ ծեքծեքումներով. վայրկյան մը հարը նորեն կիրևար, այս տեղամ ձեռքը գուլլեր բռնած, զորս լեցնելու կը տաներ. շարժանի աղաքներ երթեմն կից մը զարնելով կը Թափեին շուրը, որով խեղճ մարդը կը պարտավորեր ետ դառնալ և նորեն լեցունել, քանի մը հիշոցներ մըմտալով: Իրիկունները, օրվան մեջ շարաշար աշխատելն

եաք, կը հանգստանար տան մը դրան առջե նստելով. և այն տանն կը շրջապատվեր փողոցի փոքրիկ աղջիկներն, որք կը նվալային անոր բոլորտիքը, կը քրքռէին, կը կատակէին, ֆեսէն կը քաշէին, քիթին կը զարնէին, պէխը կը փրցնէին, իրենց այդ շարիքին մեջ իսկ շարաճնի պըրանք մը ցույց տալով այդ ողորմուկ մարդուն:

— Ինծի կ'անեն՝, Մարկոս աղբար.— Զէ', ինծի պիտի առնեն.— Զըլլար ես կուզեմ.— Ամենեզ ավելի ինծի կը սիրեն...

Եվ խեղճ տղուշը շվարած, սա պատասխանը միայն ունեք այդ աշաղկոտ պահանջողներուն.

— Ամենզ ա', ամենզ ա', կ'անենմ:

Այն տանն տեսնելու քան էր դեմքին արտահայտությունը. մոլորահայաց ավրներուն մեջ ըզմատենյ հուր մը կը շողար, դիմագծերը մեղկություն մը կը շնչէին, շուրթերը, զգվելի լսրձնոտ շուրթերը կը քացվէին տեսակ մե հեշտախոսություն բուրելով. և այն աստիճան կը գրգռէին, կը կատղեցնէին զայն, որ ա'լ համբերությունը հատնելով, ժարած զգայնության մը հանկարծական բորբոքման մեջ, կերկնցներ ձեռներն և որուն որ հանդիպեր կը քաշեր իրեն և այն գարշելի շուրթերով տափակ համբույր մը կը փակցուներ վարդերանգ դեմքի մը վրա, և ապա թող կուտար:

Մարկոս աղբար ամենեն ավելի կը հաճութեք Գոհարիկ հանրմին տունը, հինգ հոգին բազկացյալ դյուրակյաց ընտանիք մը.— մայր մը, երկու աղջիկներ, մանչ զավակ մը ու պառավ մամիկ մը:

Անձ աղջիկը, օրիորդ Սուրբիկը, անուշ սև ավրներով սպիտակ մորթով, թուխ հոնքերով, տասնևութ տարեկան էր, իսկ մյուսը տակավին հաղիվ տասը տարու կար: Մանչը քսան տարու երեսասարդ մըն էր՝ հանգուցյալ հորն հաջորդած անոր վաճառատան մեջ: Ուրախ զվարթ ընտանիք մըն էր, իր զվարճության գլխավոր առարկան ունենալով Մարկոս աղբարը:

Օրիորդ Սուրբիկ, կնոջական կանխաճառ բնազդներով ու պըրանքով տոգորված աղջիկ մը, անսահման ազդեցություն կը բանեցնէր Մարկոս աղբոր վրա գրգռիչ ակնարկներ ուղղելով

նձա, լեցուն կյորիկ արժանեկները ցուցնելով անոր, հետուն հետու
 նշանացի խաւքեր արտասանելով իրր հշմարիա սիրուէի, ուրիշ-
 ներուն ուրին վրայն աչք քթթելով, վերջապես ի գործ դնելով
 այն ամեն ժիշոցները որք կարենային խեղճ ապուշը կաշկանդել,
 սիրաք թունդ հանել ու թրթաացնել՝ տպարդյուն ու պատիր սիրո
 մը բոցերուն մաանելով զայն: Յորեկները, առանին գործերն ա-
 վարտելի ետք, զրացի կիները կուգային կը ժողովին անոնց
 տունը, կը կանչեն Մարկոս աղբարն ալ որ շքա ստքով կը վա-
 ղեր կուգար: Մուրթիկ միշտ քովը կը նստիր՝ անուշահոտ յուղեր
 քսած, որք կը գինովցունենին խեղճ ապուշը: Ձեր երեւակայու-
 թյանը կը թողում գուշակել թե ինչեր կանցնին կը դառնան
 վեց յոթը շարամիտ կանանց գումարման մը մեշ, ուր էրիկ մարդ
 մը կը գտնվի միս մինակ, խենդ, ապուշ, աղքատ: Մարկոս աղ-
 բար, ալ չվարած շիճորած, անոնց ամեն մեկուն երեսը կը նայեր
 կարգ քստ կարգի, տարտած, կիսկատար խոտքեր մալաւով իրր
 պատասխան այն շիկնեցուցիչ խոտքերուն, որք ամեն կողմին կը
 տեղային իր վրա: Միաձայն հաճանությամբ որոշած էին Մուր-
 րիկն իրեն տալ, որուն զխի ե աչքի խալ շարժումներով հոժա-
 րած էր Մարկոս աղբար, կասկածոտ, միանգամայն ըզձոտ նալ-
 վածք մը սեւեւելով գեղանի աղջկան վրա:

Օրիորդ Մուրթիկ զայն առանձին դատած ատեն քովը կերթար,
 իր զգլխիչ տաք շունչը տալով անոր գեմքին ու հարցունելով
 շտապ:

— Ինձի պիտի առնե՞ս:

— Ա՛խ խուշիկս, հելպե՛թ, հելպե՛թ:

Անտնկ հայրատ ու պազշոտ նալվածքներ կարձակեր ման-
 կամարդ աղջկան մեղույշ ալվրներուն մեշ ե անոր մարմնոյն
 գրգռիչ վնավեամանց ու ալտուցներուն վրա որ, օրիորդը, ան-
 կամս սարսուռ մը կը զգար ոչ թե երկյուղի ալլ խորին դար-
 շանքի սարսուռ մը: Ժպիտ մը, լայն ու մեղկ, միեւն երեսին
 կեպը կը բանար խոշոր կասկարմիր երախ մը, որուն երկու եզ-
 րերը կազառովենին կոտրած թափած երկու շաքք ախաներով՝
 թուրի փրփուրով մը միշտ առգորուն. ցանցառ սպիտակա-
 խառն պեխ մը, աղտոտությունն տարտած գույներ առած, քի-

թին մեջն սկսելով բերնին մեջ կալարանք. և այն ատեն, իր այդ զգվելի խեղկատակ գիրքին մեջ, սա խոսքը կը թելադրենր աղչիկներուն.

— Կրո՞ղք տանի՝

Խեղճ Մարկոս աղքատը իրով կը ըմբռնէր նենգամիտ աղչիկան իրեն ըրած շողոմարար քծիւքն և տեսակ մը գոռոզանք կուռեցներ կուրծքն, որ սաստիկ կը բարախեր, այանքը կը գունաւորվէին, աչքերը բոցեր կը արձակէին, ուսերը կը տնկվէին և փռոցի մը պէս, որ սաստիկ ուռելն ետք կը մարի. կը կըրի, ապուշն ալ երկար հստալ մը կարձակէր, իր խանդին, իր տըռփանքին, իր դրդոման լոճանգակ արտահայտութիւնը զնելով այդ խեղզուկ հոռային մեջ, տնգութ, կծու քրքիչներ կարձակվէին, որք չրի սառ սրտկումի մը պէս կիլնէին ապուշին վրա. եվ սակայն գործն հոն հանգած էր, որ ապուշն համոզված էր թէ օրիորդ Սուրբիկը իրեն պիտի տային. ապուշի համոզում, զոր աշխարհի մեջ բան մը կարող չէր խել հանել այդ անբան պատյանին մեջն:

— Հա՛, հա՛, գիտեմ, կը մըմտար, ինծի պիտի տան Սուրբիկը, ինչո՞ւ չիտան, ի՞նչս պակաս էր. ինե աղեկի՞ն պիտի տան... ամա, ի՞նչ թոմպուլիկ, ի՞նչ աղվոր աղչիկ...

Եվ Մարկոս աղքատին այս քաղցր ու ոսկեգոծ հույսն օր ափսր կամբաղեցվեր ու կը տարածվեր անոր էութեան մեջ՝ հաստ չիղեր կապելով՝ այն հազարումնիկ խարուսիկ փայփայանքներն զորս խորամանկ աղչիկը կը շոայլեր խեղճ մարդուկին, փայփայանքներ որք կը շեշտվէին մօրը հեզնական սա խոսքեն՝ ուղղյալ առ Մարկոս աղքատ:

— Հոգդ պիլն մըներ, մա՛րդ, իշտե Սուրբիկ քեզի պիտի տամ. բլոշես յան եկուր, կե՛ր խմե՛ քեֆ ըրե. ասկե ըռհաթ անդ տ՛ւր պիտի կանառ:

Իր ապագա զոքանչին արտասանած այս մեն մի բառը էլեկարական սարսուռներ կուտար ապուշին, որ բերանարաց առ ապշաբեկ մտիկ կըներ, իբր թէ պատգամ մը ըլլային այդ խոսքերն, սրտեցմե կախում ունենար իր նակատագիրը. այո, մտի՞կ կըներ՝ խորունկ ու թափանցանց ակնարկ մը սենեկով այդ կըն-

կան վրա, որ շարաշար կը խաբեր զինքն, հաճույք մը, վատմար հաճույք մը զգալու համար ենթի:

Այ միմիայն այս բանին վրա կը մտածեր Մարկոս աղբար. իր ունեցած մտավորական գույզն կարողութիւնը կը սպասեր, կը հատցուներ այս ակնկալութեան առաջ բերած բազմապիսի և անհասանում հուշերուն մեջ. զիշեր ցերեկ անոր վրա կը մտածեր, և ըստ իր կարյաց, թո՛ղ կուտար երևակայութեանը, որ հիմարական հեշտանքի մը հազեցման զգայնութիւնեն անգին չէր անցներ, զազիր, ընդոտտ արթնցած հեշտախտ մը, որուն վրեպումն՝ ահանքի ըլլալու էր:

Օրին մեկը, Մարկոս աղբարը իր ապագա զորանշին մոտեցած կերկրոս ու խոյնոս ձևով մը, օգուտ քաղելով իրենց առանձնութեանեն, և քանի մը անհատկնալի բառեր մրթմրեաց ճշմարիտ խալիկի մը պէս. կինը ժպիտ մը զսպելով քովիկը գնաց:

— Ըսե՛, Մարկոս աղբար, պոռալով ըսե, ինչո՞ւ կը խալանիս...

— Զէ՛, չեմ խալնիր, մինակ... սա պիտի ըսեի որ... իշտե ան գործը ե՛րբ պիտի ըլլա...

— Ո՛ր գործը, ըսավ կինն ավելի մոտենալով ու միշտ նիզ մը ընելով՝ խնդուկը բռնելու համար:

— Օ՛ք, չե՞ս հասկեար... իշտե, ինքը... պանը... նշանը...

— Ի՞նչ նիշանի...

— Ի՞նչ նիշանի մի... նիշանաուր... սաաթ մը առաջ ընեինք լմնար...

Այս ըսելով Մարկոս աղբար ձեռքը տափառին զրդանը խոթեց շտապով և խոշոր կարմիր կծիկ մը գուրս հանեց, և սկսավ քակել այն անհամար կապերը որոնցմով կծիկ մը բրած էր ահագին թաշկինակ մը. քակեց... քակեց, թուշը կուրծքին կրթնցուցած, ձեռքը զողզողովով մինչ կինը, հետաքրքրված, ուշադրութեամբ կը նայեր անոր, ահաւն ժպտի մը մեջ կծկված իր զիմազծերուն վրա արդահատանքի թեթև արտահայտութեան մունենալով... վերջապէս կապերը քակելով, կարմիր թաշկինակին ծայրը մինչև գետին հասած էր, մինչև մյուս ծայրեն, վերջին կապեն, որ ամենեն ամուրն էր և զոր ստիպվեցավ կողմնակի

մեկ ակոռայով թուլցնել, բան մը ելա՞վ, կլոր կարմիր փայլուն մատանի մը, զոր ծանր կերպով և անբացատրելի զգուշութեամբ հաղիվ երկու մատներուն միջև բռնած՝ շաղարտելու համար անշուշտ անոր փայլն ու հղկումը, կարկառեց տիկնոջ, որ մեքենական շարժմամբ մը առավ զայն, ու վրան նայել սկսավ ազդութեամբ:

— Ի՞նչ է տա, Մարկոս աղբար, հարցուց:

— Ի՞նչ պիտի ըլլա, նշանաւորիս մատնին, ըսավ ապուշը, զուտն անդին դարձուցած, ու աշվըները բթբեկով:

— Շատ աղեկ, անանկ է նն աս գիշեր էկու տեքի մը նստինք, հարեց՝ համբելով զայն ու խնդալին գալարվելով բազմացին վրա:

Արդարեւ այն գիշերը քանի մը զրադիներ ու գրացուշիներ ժողովեցան տիկին Փահարին տունը, աղջկանը նշանաւորութեան համար. Մարկոս աղբար պարագային հարձար լրջութիւն մը առած էր, նշանածի լրջութիւն, որ ամէկի ուժ կուտար այդ ժիծազաշարժ խեղկատակութեան, այդ անխիղճ ու անողորմ խաղին. անհուն, անսա՛ժան հրեմանք կը զգային հոն գանձողները, որք ամէն շունք կընէին իրական երևայթ մը տալու այդ հանգեալին, իրենց ժիծաղելու պոսկիումն ետքի պահելով: Օհ, տեսնելու բան էր Մարկոս աղբարին դեմքն, որ թեթի գեղնութիւն մ'առած էր ներքին խռովիչ հուզումներէ. սովորականէն քիչ մը մաքուր հագնւած էր, ածիւլած էր, որով լերկ թմբուած մորթին վրա երկման ելած էին բազմաթիւ արյունոտ դիմեր, պեխերուն շափազանց երկար ծայրերը կտրած կոկած էր և սպիտակախառն երկար մազերը թրջվելով փակած կերակրին քունքին ու ծոծրակին վրա՝ ազատա զունատ ֆեմին տակեն: Արդյոք ի՞նչ խայտանքի մեջ էր իր սիրտը, արդյոք որչա՛փ լուսավոր հարկողներ կը բազմէին կը գոցվէին մտքին առջև, որոնց ակնախառն փալփուկը կը կուրցնէր իր տեսողութիւնը, արգիլելով իր շուրջն անցած զարձածը տեսնելու:

— Կենացդ, Մարկոս աղբար:

— Աստված թամամին հացունեի:

— Իշալլա՛հ, կը մըմուար ապուշը՝ ձեռքը կուրծքին դնելով շերմնուանդորեն:

Ձեռքն ձեռք պտտեցա՛վ Մարկոս աղքատին նշանավայելան մատենին. սքանչացման, հիացման քաջազանչութուններ տր՝ ձակվեցան, գովեցին փնտին ճաշակը, որ ընտրած և իր շնորհույի նշանաժին պատշաճ դատած էր այդ... քսան փարսեոց մատնին:

Հավարտ երեկույթին, ամեն մարդ ցրվեցա՛վ դնաց՝ ժամ առաջ տունեն դուրս ելնելու և զազլալ քրքիչներ արձակելու սուտիկ անելով հաճակ՛ված:

Ե՛վ սակայն օրերորդ Սուրբիկ իրա՛վ նշան՛ված էր, քսանշորս քսանը՛նեց տարեկան շնորհով երիտասարդ մը, մանկամարդ աղքեան զեզեն հրաջուր՛ված, առաջարկած էր ամուսնանալ անոր հետ. իր առաջարկը սիրահոժար հավանության արժանացած էր, այնպես որ քիչ ատեն՛վան մեջ խոսք կապ, նշանտուք և այլն կատար՛ված լմեցա՛ծ էին:

Ո՛վ միտքն կանցուցեր Մարկոս աղքատը:

Այդ գործողությունները անդի ունեցա՛ծ պահուն ինք իր հեշտագին անուրջներով կօրորվեր, կը հափրտնար, կը գինովնար, առանց քանն մը տեղյակ ըլլալու, առանց բանն մը կասկածելու:

— Օ՛խ, կը մըմուար, երբ իր սենյակը կը դառնար իրիկունները, նիշանաուրս եղա՛վ լմեցա՛վ. առ մեծ պտն է. վրտս կը խենդենան կոր. ամա ինժի պես մարդ ո՛ւր պիտի կանային. կինն բախտավոր են եզեր... հի՛մա կը մնա է՛ն մեծ պտնը... հարանիքը, հը՛մ հարսնիքը... թոհա՛ֆ, հիչ միտքես չէր ասներ... էյեր Սուրբիկը ասնեմ նի... ո՛հ, ո՛հ, աստ՛ված, Սուրբի՛կը...

Ե՛վ Սուրբիկը կերազեր:

Սակայն իր առջի կենցաղը փոխած էր հի՛մակ, գոռողանրի պես բան մը եկեր էր վրան, ա՛լ չէր ուզեր նշավակ ըլլալ տնոր ասոր հայհույին, շատ չէր խոսեր, իր առօրյա ծառայությունները կրներ լուռ ու մունջ, մտամփոփ, և ամեննն ետքը նշանաժին տունը կերթար հանգիստ առնելու և Սուրբիկին երեսը տեսնելու, որ քնով գործը չէր ա՛վրեր:

Կինները շատ խղճմտանք չունին:

Հիմակ, երբեմն, կիրակի օրերը, երիտասարդ մը կը տեսներ հոն. շիք երիտասարդ մը և խոռ խոռ անօր երեսը կը նայեր, տերապատրելի նախազգացումն մը տանջված: Փախի մը անգամ հարցուցած էր անօր ով ըլլալը. գուրսնն նոր եկած ազգական մըն է ըսած էին. համոզված էր:

— Սա շաբաթը ինչու կուգա կոր աս տունը, կըսեր պառկած ասանը, անօր հիշիքին շեմ հազներ կոր... խըսեմ է եղեր, հը՛մ...

Եվ կասկածներ կը ծնէին իր սրտին մէջ, որոնց սակաւն չէր ուզեր կարեւորութիւն ընծայել, իր հույսին, իր հաճատրին պլլված փաթեթված ըլլալով ուժգնապիւրկ:

— Հարսներս ե՛րբ պիտի ընենք, հարցուցած էր Մարկոս աղբարը տիկին Գահարիկին:

— Առջի պսակին, պատասխանած էր տիկինը:

Եվ արդարեւ հարսանեկան պատրաստութիւնները կը տեսնէին տան մէջ. օրիորդն իր ճերմակեղենները կը կարեր առանց շունչ առնելու, ուրիշ երկու գերձակուհիներ քերված էին, որք հարսին՝ պսակի շրջազգեստն և ուրիշ շորս շրջազգեստներ կը կարեն անբացատրելի փութկոտությամբ: Սենյակներու կերպասները կը նորոգվէին, ինչպէս նաեւ վարագուրներն ու գետնի դորգերը. գործունեություն մը, եւ ու եփ մը կը տիրեր տան մէջ: Յերեկները երբեմն կուգար Մարկոս աղբար և սրանչաքմամբ ու ապշությամբ կը դիտեր այս ամեն՝ հաղշտապ պատրաստութիւններն ու կը մըմտար.

— Այս պահերը բյութիւն ինծի համար է:

Իր նշանածին քով կերթար, որուն ալիւս կատակելու եռանդը մարած էր և ամենեկին կամք շունչի Մարկոս աղբարին երեսը հայելու. քովը կերթար անօր կարած դիպակը կամ կերպասը կը բռներ իբր թն տեսակէ հասկնալու համար, և իր զննութիւնն այնքան երկար բռնէ օր մը, որ աղջկան համբերութիւնն հասնելով գոչնց.

— Է՛յ, մա՛րդ, անգին կընա՛ սրկի:

Ապուշը սարսուռ, կարծես թէ ուզեղը դարձով գանկին մէջ.

աշերը մթնցան ու ետ ետ երթալով՝ պահ մը աղջկան նայեցով պիշ պիշ. և ապա կակաղելով.

— Ինձի՞, Մուրբի՛կ, ինձի՞, հէ՛, բռնով:

Իր ձայնին մեջ զայլրույթի վայրագ շեշտ մը կար ու՛ր դողացուց մանկամարդ աղջիկը, երկուդի պես բան մը սպրդեց անոր սրտին մեջ և սա մեղմիչ խոսքը թելադրեց նմա.

— Ա՜ֆ կընես, Մարկոս աղբար, սխալվեցա, միտքս ուրիշ տեղ էր:

Նվ երբ մարդուկը կը հեռանար՝ սիրան հանդարտած քիչ մը, մանկամարդ աղջիկն արհամարհական երկար նայվածք մը նետելով անոր՝ վրա՝

— Խե՛նց:

Վերջապես ամեն բան լմեցած պատրաստված էր: Առջի պսակի կերակրին հասած էր. Մարկոս աղբար, ալ հիմակ հողի վրա լէր քալեր, հրեղեն կակուղ լուսափայլ ամպերու վրա կը տատաներ հեշտօրոք, սրտին մեջ զգալով երկնային տնհուն անբացատրելի հրճվանք մը. հեշտանք մը իր զգալարանաց մեջ, գրգռիչ խռովեան թրթռում մը իր մտքին թելերուն վրա:

— Կիրակի գիշեր էկու, ըսին իրեն:

— Քի պոտ՝ կը ըլլա, հարցուց անսահման զեղումով մը:

— Հապա՛, հապա՛:

Նվ գինովի պես երեքտկալեն իր սենյակը գնաց:

Ինչպես հայտնի է հարսների տան մը առջև հեռաբերքաց երամ մը միշտ կը շարժի, կեփի, կեռա: Մուկը կոխելու վրա էր հարավային ուժգին հով մը առավրեն միեշև իրիկուն ամպերու բրդոններն ավլած էր երկնքին կապույտ կոնին վրային, ուր պուլպուլուն աստղեր սկսած էին շարվիլ այն լափով որով մուկը սե մելանն անսահման հեզեղի պես կը մրտաեր, կաղտոտեր, կողողեր երկերը: Տիկին Գահարիկին տունը լուսեղեն սյունի մը պես կը ցցվեր գիշերային սեռության մեջ. աննկարագրելի ոգևորում թյուն կը տիրեր ներսը, որուն հետ կրնար մրցիլ գուրսն ալ.

տան երկու կողմերը կրկին շարքերով կեցած էին կիներ, աղջիկներ ու տղայք. հարատև հարուրդը և հարաձուռն փըստուք մը կը տիրեր այդ շարքերեն մեկ ծայրեն մյուսը: Հանկարծ աղաղակ մը լսկեցավ:

— Մարկոս աղբար:

Եվ քանի մը տասնյակ բերաններ կրկնեցին այս բացադանչութիւնը:

Արդարեւ Մարկոս աղբարը կուգար, առաջին ունենալով խեղճ տղա մը որ լատեր մը բռնած էր, և անոր ետեւէն ալ ինք գալով, սեղեղեւած զգեստներ հագած:

— Փեսա՛ն, փեսա՛ն, զոչեցին քանի մը շարամիտներ:

Մարկոս աղբար սեպ քալվածքով, առանց ամենեկին կտրեութիւն տալու այդ սրազուլ աղաղակներուն, ուղղակի հարսանյաց տան դռան ուղղկելով դարկավ ուռնակը:

Դուռն անմիջապէս բացվեցավ և Մարկոս աղբար ներս մըտավ. իր ակնկալած քնդունելութիւնը չգտավ սակայն խեղճ աղուշը. «Մարկոս աղբարն էս քսին և ամեն մարդ իր գործին, իր զվարեութիւնն զրազեցավ, շորսդին տարտամ նայվածքներ արձակելով, մարդուն առաջացով, չգիտնալով ինչի վերադրել իրեն՝ փեսային՝ նկատմամբ ցույց տրված այս զարմանալի տնտարբերութիւնը: Ինչ և իցի, ապշութիւնն ապշութիւն գլորվելով, ցնորածի պէս մեր էլով սանդուխտն և ինքզինքը սրահի մը մէջ գտավ, որուն մէջը դիմացի դիմաց երկու սենյակներ կային հարսնետրեքով լեցուն:

— Թահա՛Ֆ պան, կը ժրժար Մարկոս աղբար կրթնելով դռան այն սենյակին ուր հորսը, սպիտակ շղարշն շրջադգեստի մը փրփուրներուն մէջ թաղված, բաղձոցին անկյունը նստած էր՝ արծաթաթել քողն երեսն ի վար ձգած:

Հոն մնաց տղուշը, թմրած, անզգայացած, առանց գիտակցութիւնն ունենալու շուրջն իզածներուն. ողորմ նայվածքներ կը նետնր հարսին վրա ու լալու անգիմադրելի զգայութիւն մը կուռնար. կանցնելին կը դառնային առջեւն, առանց իր երեսն իսկ նայելու, իրր թե մեկը կայնա՞ր լըլլար հոն: Պահ մը, համբերութիւնն հասնելով, զարթոյթով լեցուն սիրտը, տրյունը մոլեգին

չորջան մը ըրած իր թմբած երակներուն մէջ, և ուղեց վճռական
բան մը ընել։ Բայց շարժում մը ըրած միջոցին՝ մեկն տեցած
տողենն, շքեղ հագոված երիտասարդ մը՝ զոր քանիցս տեսած էր
հոն, և արհամարհառ ականարկ մը նետեց իր վրա։ այդ ականարկը
սարսռեցուց զինքը, նորեն թուլցած, թմբեցած, պաղնցած։ Ան-
գամ մըն ալ, երբ տիկինն Գոհարիկ անկից կանցներ, Մարկոս
աղբար հանկարծ անոր թեկն բռնեց։

— Խե՛նդ ես, ի՛նչ ես, մա՛րդ, հիմա ժամանա՞կն է, ձգե՛,
խելոք կեցիր, ըսած կի՛նը սաստեղով զայն։

Մարկոս աղբար տկար հառաչ մը արձակեց և թող տված իր
ապագա զորանշին ձեռքը, մեկ խոտք մը միայն սնննալով իր
լոյսն շրթանցը վրա։

— Թո՛ւա՞ք պան։

Իր բնական ապշութիւնը՝ զերապշության կը հասնէր. ին-
չո՞ւ զինքը չէին պատվիր, ինչո՞ւ ներս հարսին քով չէին տանէր,
ինչո՞ւ իբր փեսա չէին վարժեր իր հետ, այս ամենը ինչո՞ւ չէին
ըլլար, ինչո՞ւ։

Ժամեր անցան այդպես և կես գիշեր եղած էր։ Պատիկ ա-
րարողության կը պատրաստվէին. իրարանցում մը առաջ եկած,
կլան, իշան, խոսեցան, փոքրացին։

Քահանաները ստքի ելած էին, հարսը վար իրած էր բազմո-
ցին տնկյունեն, ամեն մարդ ոտին կանգնած էր. հանկարծական
լուսթիւն մը տիրած էր տան մէջ. քահանաներն արդեն սկսած
էին իրենց թուլ, թափ, մեռելական ձայնն հնչեցնել. հարսին գի-
մաց կանգնած էր նույն երիտասարդը՝ սև զգեստներ հագած,
աչերը վայրահակ. և տնանց քով կեցած էր ուրիշ երիտասարդ
մը, խոշոր զարդարուն կերտն մը ի ձեռին։

Մարկոս աղբար աչերը խոշոր խոշոր քացած, թուրք կըլկե-
լով սրտահուզումեն կը մոլաւար։

— Պաա՞կն է աճապ։

Այս, կը տեսներ, հարսին ու փեսին գլուխները իրարու կը
մոտենային, և հիմակ քահանան կը կարգար այդ նորատի գը-
լուխներուն վրա պսակի աղոթքը։

Մարկոս աղբոր սիրտը թունդ ելած, զողզողաց՝ Հանկարծ

տնկվեցաւ, աշվըները բացարձակ, շրթունքը կծկւում. կատաղի խոնջումն մը արձակեց և ներս սլացաւ սենյակէն:

— Էս եմ, պոռաւում, էս եմ փեսան:

Աղոթքն ընդհատվեցաւ, ամենուն վրա աղշուփշուն մը տիրեց, Մարկոս ազրար փեսին կոկորդեն բռնած կը սեղմեր՝ խուլ հեծյուններ արձակելով. բայց երկար շտենց այս միեակը. շորս կողմէն Մարկոս աղբոր վրա խուժեցին, բռնեցին զայն և դուրս նետեցին սենյակէն. ապուշը կոռնար, կը տապալտկեր՝ անսանձ կատաղումնէն մը բռնված:

— Էս եմ փեսան, է՛ս եմ փեսան, կը պոռչտար:

Բայց ս՞ով մտիկ կ'ըներ իրեն. սանդուխեն վայր գլորեցին զայն, բակը քաշկոտեցին տարին և քանի մը հատ ուժգին ապաակներ ու բռնեցքի հարվածներ տալն ետք, փողոցին դռնէն դուրս նետեցին թափալդոր:

Ապուշը սալարկին վրա փռվեցաւ ինկաւ անշարժ:

Քանի մը սիրտեմներ կը ստվերարկէին տակաւին մութին մէջ, անուշ հով մը կը փչեր. աստղերը կարձակէին հտնդարտիկ իրենց պլպլուքը:

Ոտքի ելած էր Մարկոս աղբար:

Հիմակ ա՛յլ չէր մոնչեր, ո՛չ. կուար, դառնապես կուար, աշվըները ձեռներովը զոցած. աղեխարշ հեծյուններ արձակեր ու գլուխը վայրահակ կը քալեր մութին մէջէն, իր անցած ժթնուորտին խառնելով սրտաճմլիկ ողբ ու կոծն, զոր հովը կը քչեր, կը տաներ իր մեղմերեր ալիքներուն հետ, և կը հառաչեր զայն ի գայթ, ուսերու կանոնավոր ելեւելում, ազու մը պէս հեկեկալով, ու նրբմէն ժրճալով.

— Խաբեցի՞ն...

ՀՅՈՒՄԱՆՏԱՎՈՐԸ

Ա.

Երբ խոստում ձայնով գիշեր քարի ընկնեն հաբ գինեռանեն
դուրս կելլեր նազաժար Պետիկը, մամը գիշերվան երեքն էր և
անձրևը կը տեղար հուտահատեցուցիչ սաստկութիւնով:

— Բե՛հ, ի՛նչ ըսեմ աստեկ խաֆային, մալապ կթոտ քայ-
լեր առնել սկսելով և դուխը ծաած անձրևին ուժգնարախ կայ-
լակներուն տակ, շեմշինն խալըխը մոռցա... հը, մեր դարձը ա-
սանկ եկեր է աստեկ կերթա:

Քալլ մը հետուն շտեմնելու աստիճան մով կը տիրեր, մով
որուն ահարկութիւնն աճելի կը ստատկանար տեղատարափին
համատարած սարսուռի շառաշեն և փողոցներուն քարահատակ-
ներն վազող հեղեղներուն խուլ աղմուկին:

Այդ խոսքեն հաբ ա՛լ բառ մը շարտասանեց հեր նազաժարը,
որ շուրի վրա սեծցած և անով սնած ըլլալով՝ տեսակ մը հար-
գանք կը առեր անոր նկատմամբ, թեև այս անգամ անձրևի ոչ
շատ տխործելի երեւութին տակ ներկայանար իրեն շուրը:

Քառորդեն աճելի շարունակ քալեց՝ օխա մը հաց բազուկին
տակ, աչվրները քոկոտելով թաց, ցեխոտ սալարկին վրա, տը-
լով, խժալով: Վերջապես կեցավ, սփոփանքի հետա լայն հառա-
շանք մը դուրս թառն տնոր տանջովոյ կուրծքին, և ձեռք երկոն-
ցնելով բռնեց դրան մը ուռնակը, պահ մը կրթնեցավ անոր վրա
խոնջենքի անհնարին թափով մը և հեռա զարկով:

Տունը՝ որուն դուռը կը դարնէր նազաժար Պետիկ, ցած, շատ

ցած տուն մըն էր, տէնքան ցած որ պիտի կարծվեր որ այդ սաստկազաղ անձրեւին տակ պիտի կքեր, դետնին փակեր, կաթվածահար մարդու մը պէս որ կը տապալի հանկարծ անշշուկ, անշշունչ։ Օհ, ինչ հանգիստ էր Պետիկ այնտեղ, բարեբար ուռնակին կրթնած, անոր վրա թափելով այն օրվան, թերեւ իր կյանքի բոլոր օրերուն բովանդակ խոնքէնքը, հազարված հոգնությունը բոլոր։ Իր ամեն քաշածներեն ետքը անհունապէս սփոփարար էր այդ ուռնակը, որուն սառուցիկ հպումը միտթարություն տես բան մը կը ներշնչէր Պետիկին։ միտքեն կանցներ որ մինչև առաու չբանային դուռը, ու ինքը մնար հոն, օխա մը հացն անութին տակ, հակառար դրան տախտակին կրթնցուցած, երկու ձեռքով ուռնակը բռնած, անձրեւն ուտելով կանակին, անոր պաղ պարտաւորքին մեջ անդրա, չբացյալ, ցնորական անուրջի մը հեշտանքովը երշանիկ, միտի և զգացումի բրտացումով մը անշնչացած։

Իր այս մտորացին մտածումները մեկնեն ի մեկ ցնդեցան, անհայտացան ներսեն եկող տկար, թույլ, հիվանդատ ձայնն մը որ կը պոտար։

— Ազապա՛, դո՛ւն էս։

Հեշտարույր երազն մը ետքն ինչ ազդեցություն որ կրեն ուժգին ապտակ մը մարդուս այտին վրա, նույն ազդեցությունն բրով այս ձայնն հեք Պետիկին վրա։ Հեղ մը հազաց, վասնզի կոկորդն հանկարծ ուռած էր, խոշոր շունչ մը առավ։

Եվ հետո բռավ։

— Էս եմ, Աննիկ, էս եմ, պա՛ց։

Ոտքի ձայն մը լավեցավ ներսեն, որուն կը խտունվեր տաքացում մը։ Քիչ հետո դուռը բացվեցավ, ներս մտավ Պետիկ քիչ մը ծանրով գլուխն, ու դուռը դոցեց։

Միացող կանթեղ մը տարտամ գողգող լույս մը կը տարածեր ցած ձեղումին վրա, որուն սև մզլոտ հեցակները սարդի սառնանքով ծածկված էին, փրփրկած պատին վրա, ուր անձրեւին ջուրը առվակներ կազմած էր։ Բան մը որոշ չէր տեսնվեր հոն, արտմություն մը, տխրություն մը կը տիրեր, որ ավելի կը շեշտվեր վախ, լարցած, ծուռիկ մուռիկ մարմնի մը երերուն սարսրփաշող ստվերեն։

— Ազապա՛, ուշ մնացիր առ գիշեր:

— Գործ ունե՛ր, աղջիկս, ա՛ռ սա հացը. խըլախ թըշած է՛մ, քարքդ վո՛ւր է:

Աննիկ պիտի պատասխաներ, բայց լոր, խուլ հազ մը կոկորդին մեջ բռնեց խոտքը. ո՛հ, տխուր, մահաշշտիկ հազ մըն էր այդ որ կը շարչրկէր խեղճին նիհար հատած կուրծքը, հազաց ու հազաց, հետո հեծյուն մը արձակեց:

— Մտրըս քյոշե՛ի պախալին գնաց քսան փառայի պտնիր առնելու:

Նազովար Պետիկ, որուն դեմքը հիմալ կերեւեր լույսին մեջ կծկված թնթոկած, հիսուն տարեկանին ժուռ մարդ մըն էր կունդ կոնակով, վտիտ ուտերով, անփայլ կլար արվըներով, որուն մեջ կարծես միշտ արցունքի մը թացություն կար: Մոնջով, ռանամաններն հանեց որը լիպիկ եղած էին, ու երևան ելան առանց գուլպայի անոր կարմրած ոտքերը: Նույն պահուն գուռը զարնվելով Պետիկը բացավ: Գլուխը սև փեարված շալ մը, ծվիկ ծվիկ շփակ մը, բաց գույն շրջազգեստ մը, մեկ ոտքը լուստիկ մյուս ոտքը հին կոշիկ. այս կերպարանքով ներս մտավ Հոսոփ հանըմը, Աննիկին մայրը ու Պետիկին ամուսինը:

— Աննի՛կ, խանտիւղ առ տե ներս էրթանք, բաժ, լալու մոռ ձայնով մը:

Նրեքն ի միատին մութ անկյուն մը դարձան, դուռ մը հրեցին. բայց նստտիկ, ավելի աղիսողորմ բոլոր մարմնովը գողգողաց, կանթեղն ընկավ ձեռքնն տախտակամածի վրա ու մարեցավ:

— Վա՛յ, աչքդ չեւա հեմեն, աղջիկ, ի՞նչ ըրիր:

Աննիկը կը հազար:

— Պաշխա յաղ ունի՛նք, Հոսոփ, հարցուց Պետիկ:

— Զէ, հատավ:

— Անանկ է նե, հեմեն պառկինք:

— Հաց չկերա՞ծ:

— Ես անթի չեմ, դուք կերեք:

Մութին մեջ նստեցան, անձրեղ կը շարունակէր իր մոլեգին էջքը, կը ծակեր պատուհանի ապակիները իր վայրենի ժխորին:

մեջ անհետացնելով Հոռոգի հանրմին մեկ անեծքը, Պեռիկին
մեկ հիշոցն ու Աննիկին մեկ հեծյունը:

— Պեռիկը առի՞ր, առատու:

— Էրկու լուրը քյունեա, վերեսին շափա՛լ:

— Անանկ է նե սա ցամար հացեն կուտենք քիշ մը:

Խափարին մեջ շարժում մը տեղի ունեցա՛վ. Հոռոգի հանրմին շոր մատները թրջված հացին մեջ մխվեցան զայրույթի չղածգու՛թ թյամբ մը, բզկտեցին զայն և հետո քանի մը կտորներ կարկա՛ռեցին Աննիկին որ սկսա՛վ սովալլուկի պես ծամել այդ անմար՝ սելի խմորը, ի ներքուստ ուրախանալով տիրող մութին վրա, որ կը ծածկեր իրենց սրտակտոր թշվառությունը և այն մուկեղնու՛թ յունը որով հացին բերկորները կը ծամեր ու կը կլլեր:

Ճաշեն Խաբը, մայր ու աղջիկ երկնցան տափակ անկողնի մը վրա որ միշտ փռված կը մնար՝ իբր բազմոց ծառայելով ցե՛րեկները:

Պետիկ արդեն կը քնանար՝ կուրծքին տակ անհուն խժո՛ցով մը:

Աննիկ մինչև առտու հաղաց անձրևին հետ որ մինչև առտու տեղաց անդուլ, անզագրում:

Բ.

Ամեն առտու, լույսը ճեղքվելեն առաջ կը ելներ Պեռիկ. բայց որովհետև այն առտու կանթեղ չիկար լուսավորելու համար մութն որ կը տիրեր սենյակին մեջ, սախավեցա՛վ երկնքին լու՛սապայծառ վիթխարի կանթեղին սպասել, որ շուշացա՛վ իր անե՛րեւոյթ ճառագայթները հեղուլ թանձրակուռ ամպերու կոնախին վրա, մութ-զորշագույնեն սպիտակ-զորշագույնի փոխելով ա՛նոնց լայնատարած զանգվածը, ուսկից կը քաշվեին շուրի ան՝ վերջ անսպառ թելեր:

Պեռիկ շորս կողմը նայեցա՛վ. կիներ անկողնեն դուրս նեաա՛ծ էր իր ոտքերը, կարմիր և վախտ, մինչև ծունդը ցուցնելով իր ողորմելի սրունքները, դուխը բարձեն վար ինկած էր՝ սպիտա՛կախառն ժազերու խոժացյալ փունջի մը տակ կիսովին կորսե՛ված, կիսախուփ շուրթերուն մեջն երեցնելով սև կոտրած ա՛կ՝

ուաներ՝ թանձր լիթաներով տոգորում։ Ասկից ավելի այլալլած
և ավերյալ դեմք կտրելի չէր երևակայել։ Եթե շնչառությունը
չըլլար, մեռել մը պիտի կարծվեր. շարքիված, խռչտանդոված
մարմին մըն էր թշվառության և անոթության սուր մադիկներուն
մեջ, որոնք երթալով կը պրկվեին ավելի անաղարժ, ավելի արյու-
նաբերու։ Եվ խեղճ կիներն հազիվ երեսուն հինգ տարու կտրու Ծե-
րացած էր։

Աղջիկը՝ տասնվեց տարու ժանկամարդունի մը, ուսերը քաբ-
ձին վրա հենած էր՝ կուրծքն ուր բնավ ուռեցք մը չէր երևար,
դեպի ներս քաշված՝ կարծես բռունցքի սոսկալի հարվածով մը.
զլուփը դեպի ետ ինկած էր։ Ալվրներուն շուրջը սև ծիր մը,
նախին մեղանդեն հույժ թեթև խորշոմ մը, սնդունքներուն ծայ-
րահեղ քաղցիւթյունն ու քունքերուն նորին մարմն որուն տակեն
երակները կերևեին կապույտ գիծերով, կը հայտնեին որ այդ
հեք արարածն ա՛յ ինկած էր մութ ու կենսավեր անժառանգին
գիրկը։ Աղնիվ, սիրուն դեմք մըն էր որ ստիպել հրապույրի ավե-
լի արգահատանք կը ներշնչեր։ Շնչառությունը շուտ շուտ էր.
հատնումի պես բան մը։ Պետիկին աննարկը կանգ առած էր իր
աղջկանը դեմքին վրա. սիրտին խորունկեն երկար հոռալանք մը
կլավ, որ անհուն կսկիծի մը արտահայտությունն էր։

Ջափալը Աննիկս, մրմնեց այքը սրբելով ձեռքին եանա-
կազմովը, ի՞նչ ունի, հիվանդ է, կեչ կեչ կը հազա... աճա՛պ...

Հանկարծ վեր ցատկեց, շուղելով հրաշեկ սլաքի պես ուղեղին
անցնող մտածումը բարձրաձայն բսել։ առ ա՛հիվ թե կիժացվի։

Գնանեն վերջուց հացին կտորները, ու փշրանքները ժողվեց
փայտե աթոռակի մը վրա դրավ։ Այս միջոցին Հոսոփ հանըմ
ալվրները բացավ, ահաբեկյալ ժանկրկի մը երկշատ արտահայ-
տությամբը նայեցավ էրկանն երեսը։

— Տահա հո՞ւս ես, Պետիկ։

— Հիժակ էլա, խանտիլը կտարեր է աս գիշեր ի՞նչ պիտի
ընենք։

— Ասված ողորմած է, մուտաց Հոսոփ հանըմ... Ալիքսանին
կրտսեր, անիկա նար մը կրնե։

Խոսքն հազիվ ավարտած էր, դուռը զարնվեցավ։ Պետիկ

դարս զազեց և պահ մը հարը ներս մտաւ Երիտասարդի մը հետ:

Կորսմի կազմով ազա մըն էր, դեպքայա պիտերով, խոփ խոփ մազերով որք ծոծրակնն վեր կը բարձրանային համաշափորեն թախ ֆես մը բռնելով դեպի ձախ ականջը ծռած: Զուխտյի լայն տափառ մը հագած էր որուն ճերմակ գոտին կերեար ծալ ծալ քիչ մը մեղքն ի վար ձգված, բան մը որ ափելի մարտական ձև մը կուտար անոր: Բաճկոնը կարճ էր՝ թևին ու կոնտկին վրա դեղնեկադույն բռնվածքներով:

Այս Երիտասարդը Ալիքսանն էր որ Երկու Երեք ամիսն ի վեր կը հաճախէր Պետիկին տունը իր դարպասն ընելու համար Աննիկին, զոր տոնելու խոսք տված էր անոր ծնոյքին: Աղջիկը հաճությամբ կը առնէր Երիտասարդին այցերն ու անկեղծ սեր մը կապած էր անոր վրա: Ալիքսանին արհեստը ձկնորսութունն էր, որին մեշ կանխահաս ճարպկություն մը ցույց տված էր: Մովին վրա շեղած տտեն ամեն առտու կամ իրիկուն կայցելեր գիրենդին տունը, ամեն անգամուն բան մը տանելով հետը, վառելի գիտեր տնոց խեղճությունը: Մովին բիրա կյանքովը սնած մեծցած այդ կոշտ ու անհարթ Երիտասարդը զարամանայի հեղությամբ կը վարվէր Աննիկին հետ, և անոր պզտիկ քմահաճույքները կատարելու մեծ փութկոտություն ցույա կուտար:

Ներս մտնելուն պես, ձկնորսը ակնարկ մը նետեց Աննիկին, վրա և սոսկալի կերպով գունատվեցավ:

— Բարի լուս ձեզ, բազմ ցած ձայնով:

Հետո հարցուց.

— Աննիկը հիվանդ է:

— Ձէ, պան մը չունի, փութաց բնի Հոռոփ հանրմ, գիշերը քիչ մը կը հազար կոր:

— Նորե՞ն կը հազար կոր:

— Հա՛, իր ամեն հեղվան հազը:

Մանկամարդ աղջիկն հռնկարծ ցնցվեցավ անկողնին մեշ, զուխը վեր տռավ աշխուժով ու աշվըները բանալով երբ Ալիքսանը տեսավ հոն, ամոթխածության շարժումով մը վերմակը վրան քաշեց:

— Բարի լուս, Աննիկ, ըստ՛ վ երիտասարդը:

— Աստու բարին, մըմնչեց աղջիկը անմիշտպես սկսելով բարակ և չոր հազը որ կարմրություն մը բերով անոր տոգուլն ալսերուն վրա:

Ալիքսանը պիշ-պիշ անոր երեսը կը նայեր՝ քիչ մը գունաթափ, հասկնալ ուղեւով, թե նուկից տուաչ կուգար այդ գեշ հազը:

— Մտեցուցած ըլլալու է, մըմնաց:

— Է՛լ, Աննիկ, ըստ՛ վ մայրը:

— Չէ՛, ասօր չպիտի էլլամ, տուտու, ըստհասեզ եմ:

Ալիքսան անկողնին մօտեցած էր և գորովազեղ աշգրնեքով կը գններ իր նշանածին գեմքը, որուն վրա մահվան ախար թալուկ մըն էր պատած:

— Աննիկ, քեֆտի՞դ ես:

— Սանկ, քիչ մը:

Երիտասարդն սաթի ելով և ալք մը ընելով Պեաիկին երկուքը մեկտեղ դուրս ելան:

— Սա չերյեկով քիչ մը միս առ Աննիկին, ըստ՛ վ քառորդ մը գնելով Պեաիկին ձեռքը:

— Օղջ ըլլաա, դաժակս, մեկ օրդ հազար ըլլա:

Ալիքսան ուտերը թնկնց, եմենիներն հագած ու դուրս ելով գոնեն մըմնալով:

— Ա՛խ, առ հազը...

Պեաիկ համբան կը մտածեր.

— Աննիկին հազը կեշ է, կիտեմ... ան հազը՝ մեր կիացած հողերեն չէ. մինչև առտու քյուլթուրքյուլթուր հաղաց... վերե՞մ է անապ. ան ի՞նչ երեսի ըսննկ է, խուվեթ տերման լունի, դաժալլը զոնուխ, քանի ամիս է քի միտի երես տուտած չէ. աննախ հացի մը. թյուլթյունի մը, գիշերի գիշեր երկու թեք ըստիտի բարա կը հանեմ կոր: Ի՞մ վրաս ալ խուվեթ չէ մնացեր քի առջի պես աշխատիմ... ի՞նչ կըլլար էյեր հիշ աշխարք եկած ըլլայի նե... որո՞նք բաղումն է ի՞մ ապրիլս... հայտն էա ի՞նչ է նե ըսենք, հաղա դաժա՞կս, կնի՞կս քի առջի օրեն մեկ աղեկ օրս չի տեսեր...

իրավ որ ինծի անանկ կուգաւ կոր քի մեռնելեն աղեկ պան շիկա...

Եղ պուխը կախած, ճորճորալեն երերտկալեն կը քալիր Պեշտիկ, արցունք մը սրբելով որ այտն ի վար երկար տկոս մը գծեց:

Դ.

Իրիկվան ժամը մեկին կամ երկուքին տոնենները երբեք հետարքրություն ունեցած եք նայիլ ձկնորսներու, նավավարներու կամ ջրկիրներու գինետունն մը ներս: Ուսումնասիրության ամեն նամեն նյութ մը կրնա ըլլալ ժողովրդային ստորին դասուն այդ երեկոյան հաժարատեղին կլանքի բանաստեղծության ամենեն վեհմ պատկերներն ու ամենեն սոսկալի երևույթները ի հանդես կուգան հոն:

Ձմրան սկիզբն է:

Հյուսիսային պաղ, տեհամ հով մը կը փչն՝ քանի մը օր տառաւ անձրեկն թրջած գետինները շորցնելով իր ուսուցիկ շունչով:

Գինետունին ներսը—ցած ձեղունով և հողն գետինով քառակուսի տեղ մը,—երկու ազոտափայլ լամպարներու արձակած տարտամ լույսի մեջ, փայտն սեղաններու առջև նստած կերեկին հինգ վեց ձկնորսներ կամ նավավարներ, ամենուն ալ երեսը մտալլոտ, ամենուն ալ աչիւնները աղետալի փայլով մը շողշողուն. երբեմն ամենքն ի միասին կը լռեն՝ խորունկ մտածումով համակված, երբեմն ամենքն ի միասին կը խոսակցին, հոգնատանջ կուրծքերն ելնող խոլոտ ձայներու խառնխառն աղմուկ մը և ժողովրդային գողարիկ առածներով զարդարուն կամ սոսկալի հայհոյանքներով համեմալ խոսակցություն մը որ դուրսեն լսողին համար բան մը չի նշանակեր, այլ որ գերազանջ կարեւորություն ունի աչա այդ մարդոց:

Մեկը միայն չի մասնակցիր քնդհանուր խոսակցության: Ամենեն մութ անկյունը քաշված է, քիչ մը օդի ունենալով իր աղբի սեղանին վրա, ֆեսը մինչև հոնքերն իջեցուցած, տիտը և կակնոտ գեմքով:

Ալիքսանն է:

Հինգ վայրկյանն անգամ մը ձեռքի հուսահատական շարժումով մը ռդիին գաժաթը բերնին կը տանի և պարունակութունն անհագորնն կը կլլե՝ առանց դեմքը փոքր ինչ ծածռակելու:

Երբեմն կը բանա բերանը, կարծես մեծագոշ աղաղակ մը արձակելու համար, սակայն երեք խուլ խորդյուններ միայն կեկնեն անկից:

— Ա'խ, ա'խ, ա'խ:

Հետո նորեն կը թաղվի մաածումներու օվկիանին մեջ, աչքը գոց, ձեռքը ծնոտին դրած:

Եե՛ղձ աղա:

Նիհարցած է, այսերը աժդունած են, ալվրները փոռցած, մաղերը երկայն են և, փոքր ֆեսին տակեն դուրս կը թափթփին խոշոր ութբներով: Զգեստները նույն խնամքով հարգարված չեն ալ հիմակ, օձիքը յուզոտած է, շապիկն աղտոտ է, դոտին անկանոն կերպով փաթթված մեջքին:

Ու կը խմե, ու կը խմե, երբեմն միայն սա երեք հառաչներն արձակելով որք հոգիին մեջ գոռացող փոթորիկին հեռավոր արձագանքն են:

— Ա'խ, ա'խ, ա'խ:

Օղին հատած էր, սեղանին զարկավ իր խոշոր կարչնեղ ձեռքը և լցնել տվավ շիշը:

— Ալիքսանը աս գիշեր ի՞նչ ունի, կը փսփսային քանի՜ մը ձկնորսներ, որք գիտեն թե անիկա ուրախ զվարթ կատակախոս աղա մըն էր:

Եթե գիտնային թե ինչ ունեք...

— Ի՞նչ ունիմ մի՛, կը մտածեր հեք երիտասարդը, ի՞նչ ունիմ մի՛. հը՛, էլիք քի կիտնայիք՝ իմին ինչ ունենալս, կուլայիք պե, քարը պիլե տեղեն կերերար. ախ, Աննիկա, աղվոր Աննիկա զավալը Աննիկա, ես քենն նա՛ւ պիտի դառնիմ... Հիշերս պիտի քաշեն հանեն տանին թաղեն... Հիշերես ալ էվել, հոգես քե... իրավ որ օսանմիշ էղա աս աշխարհեն... առված աս աշխարհը շիներ է քի մեղիպեսները շարչարվին... որի՞ն հոգն է հատեր քի ես Աննիկին հետ նշանված եմ, խըյախ կը սիրեմ անիկա, անիկա

ինձի կը սիրեն, ամա ժանր հիվանդ է. որի՞ն հոգն է հատեր քի-
փարա չիկա, հեքիմ չիկա, իլաճ չիկա, որի՞ն փապուճն է... հիմա
նար մը... պելքի հեքիմ մը բերենք նե իլաճ մը կուտա տն պաշխա
թյուրլու պան մը կըլլա, է՛հ, ի՞նչ գիտենք, պելքի մեր ըսածը
չէ... տմա անտար փարա վո՛ւրկն կտնալու է...

Հեք երիտասարդը՝ ձակատը ձեռքին մեջ առած կանճըռեր, կը
շփեր, արյունացայտ աշվընները կատաղորին հառած օդի շիշին
վրա: Մսկեզին կոխվ մը տեղի կունենար անոր բորբոքած ուղե-
ղին մեջ, հոգեվարքի մը ձգնաժամին պես մահաճամբույր բան
մը որ եթե գոհացուցիչ էլքի մը չը հանդեր, հիմարությունն ան-
խուսափելի պիտի ըլլար:

Հանկարծ ձեռքն առցին առավ ձակտեն, որախոթյան փայ-
լակ մը շողաց աշվըններուն մեջ, ժպիտ մը սահեցավ հաստ
շուրթերուն վրային, և, օդիին շիշը, որ տակավին լեցուն էր, բեր-
նին դնելուն պես, վայրագ շունչով մը կծու հեղուկն ի մի ումպ
կուլ տվավ: Արյան ալիք մը խաժեց անոր գեմքին վրա, քանքե-
րուն երակներն ընդլայնեցան պայթելու աստիճան, ելավ կայ-
նեցավ հախուռն թափով մը և գինեատունին մեջ դանվողները
զարմացումով տեսան անոր խոշոր իրանին կայծակի արագու-
թյամբ անցնելն ու զարսի մութին մեջ անհետախն ի քթիկ տկան:

Ո՛ւր կերթար Ալիքսան. անողորմաբար խթված ձիւ մը մո-
լեշունչ արշավով, իր երկար սրունքներովը լափելով փողոցներն,
ուր հովը կը սուլեր կը թնդար մահաշշուկ:

Հինգ վայրկյան ետքը երիտասարդ ձկնորսը ծովեզրը կը
գտնվեր, խաբխուլ անակի մը առջև, ուր առաջին անգամ պահ
մը կանգ առավ շնչապառ, խոնչ, ձեռքը ձակտին տարավ, ինը-
ղիները ծովը նետելու պաարասավող մարդու մը պես որ վերջին
վայրկյանին գերագույն վարանում մը կունենա:

— Զէ՛, չըլլար, մըմապ, Աննիկը աղաւելու է:

Ով ուսի հարվածով մը տեղեն հանեց գոճը, ներս մտավ,
լուցկիով մը վառեց հոն գտնված լապտեր մը, որուն լույսով
երևան ելավ այդ հյուղակին ներքին կողմը: Տախտակորմերուն
վրա շուրջնակի կախված էին ուղեաններ, ցանցեր և խոշոր
կարթեր: Ալիքսան աննդոտ ձեռքով վար առավ ուղեանները, որք

ահագին կույս մը կաղմեցին, լիւնով մը կապեց գանոնք,
գուրս հանեց, գուռը գոցեց և հետո կոնակը զարնելով ուռկան-
ներու խոշոր կապոցը, ճամբա ելաւ՝ գողի մը պես պտտերուն ու
տուներուն տակեն երթալով:

Դ.

Կանթեղն աթոռակին վրա կը պլպլար խցին տեկյուներ, հա-
զիվ երևան հանելով ալպակներուն փակչած ձյունն, որ սկսած էր
առատորեն տեղալ: Գետնատարած անկողինն վրա պտտեցած էր
Աննիկ, հիմակ ալ կմախք մը դարձած բոլորովին, վերմակին
ծալերուն տակեն հազիվ հազ զգացնելով մարմինն գոյամբյունը.
ալվըները գոց էին, բերանը կիսաբաց, ուսկից թեթև շունչ մը
գուրս կելներ՝ հոգեարի մը հերին պես շուա շուա և տեկանոն:
Անկողինն ոտքը կծկված քան մը կերեար. Հոռոփ հանքմն էր, որ
գլուխն երկու սպերուն մեջ խրած, դեմքը ձեռներուն մեջ, շար-
ժում մը չէր քնեք, կարծես տեշնչացած: Անգին, տեկյուներ նրո-
տած էր Ալիքտանը, որուն դեմքին վրա հանգարտություն մը,
խղճի անգորբություն մը կը նշմարվեր, սակայն ծալապատիկ
նստած էր և շարունակ պէխը կը խածոտեր, մերթ գլուխը վեր
առնելով կը նայեր հիվանդին, և տնլտելի հառաչ մը արձակելով
նորեն պէխը ձեռք կառներ:

Հոռոփ հանքմ գլուխը ցցեց մեկեն ի մեկ. Ալիքտանին նա-
չելով.

— Իլանին վախար եկա՞վ տնադ հարցուց նվաղիսա նայնով:

— Եկած ըլլալու է, պատասխանեց երիտասարդը հուսահատ
շարժումով մը:

Հոռոփ հանքմ տքալով ոտքի ելաւ աթոռակին վրայեն շիշ
մը և գդալ մը առաւ և հիվանդին քով մօտեցաւ զգուշ քայլե-
րով:

— Աննի՛կ, Աննի՛կ, կանչեց:

Հիվանդը ձայն ձուն չճանց, թարթիչներն երերցուց, աչքը
թթելով, և բերանը քիչ մըն ալ բացաւ: Վշտակած մայրը՝ շիշին
միջի հեղուկն գդալ մը լեցուց անոր բերնեն վար: Աննիկ ստորը-

ուայ, պահ մը բացա՛վ աշխարհները՝ խոշոր ու տարտամ, և երկար շունչ մը առնելով նորին գոցեց զանոնք։

Այդ օրը Ալիքսան բժիշկ մը բերած էր հետը. անոր այցելագինը վճարած էր և գեղերն ալ գնած։

Ա՛լ խիզճին վրա բեռ շաներ խեղճ տղան։

— Պետի՛կը վուր մնաց, մրմնջեց Հոռոփ հանըմ, ակնարկ մը նետելով պատուհանին դուրս։

Լուսնյան տիրեց։ Ապակիին վրան ձյունին հատիկներուն թափառուքը կը լավեր միայն։ Պատուհանին փեղկերեն մին որ ամուր չէր դոցված, կամաց մը բացվեցա՛վ կիսովին և ձյանին ներմակ հատիկներն սկսեցին ներս ցատքել և անկողինն վրա իյնալ։

Աննիկ, որ նվաղած կերևիք մեկնէ ի մեկ բացա՛վ աշխարհները խոշոր խոշոր, թևերն ու սրունքները երեքոցուց անկողնին մեջ ջղաձգորեն, բերանը մեկ քանի անգամ բացա՛վ գոցեց, մարմինը ցնցվեցա՛վ ուժգնորեն ու թեթև հեծյուն մըլ արձակելիս ետք աշխարհները փակեց։

Աննիկ մեռած էր։

Հոռոփ հանըմ վեր ցատկեց նստած տեղեն, վասնզի տեսած էր աղչկանը սասափկ տաղնապր և հեղակարծ անշարժությունը, բազուկները բացա՛վ և անկողնին վրա վազեց՝

— Օրատիս¹⁾, գոչելով աղիողորմ ձայնով։

Ու անկողնին վրա ինկավ։

Ալիքսան ոտքի ելած էր, զարկադեմ, բերանը կծկված, աշխարհները սոսկումն և անբացատրելի կսկիծն դուրս ցցված, բայլ մը պիտի առներ դեպի առաջ, երբ փողոցին դուռը զարնվեցա՛վ ուժգնությամբ, կրկին և կրկին անգամ զարնվեցա՛վ. երիտասարդն, իր անհուն վշտին մեջ խելահեղ երկու ձեռքով դուրսը բռնեց, դուրս ելա՛վ խցիկեն ու փողոցին դուռը բացա՛վ։ Մարդ մը զիմացն ելա՛վ հարցուց իրեն.

— Ալիքսանը տո՛ւն էս։

— Էս եմ, հազիվ կրցա՛վ ըսել խեղճ տղան։

¹⁾ Օրատիս—որդիս բառի ուժգնական ձևն է՝ աղբիկու

— Անանկ է նե առնա ինկիր, կո՛ղ շուն, աղերը կողծողը տուն էս էղեր, տուրս նայի:

Ալիքսան, ափիւրեբան, դուրս նայելով՝ քանի մը համազդես-տաւոր մարդեր տեսաւ որք դրան բովը կը սպասեին:

— Պիտի պոնե՞ք ինծի, հարցուց:

— Հիմա՛կ, հասն քալե:

Ալիքսան ներս վազեց՝ մուտքուն քալելով, խցիկը մտաւ, ասդին քշեց խեղճ մայրը, որ կը հեծեծեր, մեկդի նետեց անկող-նին վերմակը, բռնեց Աննիկին փայտացած մարմինը ուտերեն, երկու տեղամ համբուրեց անոր սառեցած նիհար ալտերն, հետո վար դրաւ:

— Հիմա՛կ, քսաւ խուլ և հանդիսաւոր ձայնով մը և մնչրին գոտիեն երկար դաշույն մը դուրս հանեց, բացաւ շտպիկն որուն տակին երևան ելաւ անոր մազոտ լոյն կուրծքը, զենքը բռնեց երկու ձեռքովն ու բոլոր ուժովը ներս հրեց. դաշույնը մինչև կոթն՝ անհետ եղաւ կուրծքին մեջ:

Ալիքսան անկողնին մեջ փովեցով ինկաւ մեռելին քով՝ երկար հեծումն մը բառնալով կոկորդեն մինչև Հոսոփ հանրմ սոսկալի ազադակ մը կարձակեր և ձյունին հատիկներն ալ հովեն մղվելով կը ծածկէին Աննիկին ու Ալիքսանին ալ մեռելափող դեմքերը՝ կանթնդին ազատ ու տարտամ լույսին մեջ:

ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՍԵՐ

Հազիվ տասնեւհինգ տարու կտր Տիրան, թափանցիկ մորթով, բարակ հաստեղով երազային պատանյակ մը, որուն մանկութեան տարիներն հիվանդութեամբ անցած էին շարունակ: Այդ վտիտ ճշմարիտ իրանը մեկ բժշկէն մյուս բժշկիին դիտական հաշուարկը տրորված, շարշրկված էր մինչև որ եկած հասած էր այն տարիքն որուն մարմնական ուժերը մեկէն ի մեկ կը զարթնուն, կատաղի ուռնացումով կը վանեն կը հեռացնեն տկար տարիներն, որք բուն դրած կըլլան մատաղաշ կազմվածքի մը մանկածաղատ հյուսքերուն ու խորշիկներուն մէջ:

Ծնողքն իսկ զարմացած էին թե ինչ տարօրինակ ու խորհրդավոր զօրութեամբ մը հիմակ Տիրան կը բազմանար, կաներ, երեսին անոսը ու ածգուն մորթին վրա կարժիր մը երեան կուգար, անմեղունակ աղբիկի մը ճակտին հեղակարծ շիկնումին պես անհաճո: Տիրան իր ծնողքին այս գիրգ պարուրանքն, խանդակաթ այս շրջադատումն բնավ չէր շփոնար. ընդհակառակն ավելի համեստ ու հեղաբարս կըլլար, բնական գտնելով անոնց այս ընթացքը:

Խառնուրդ, Պատեմիքի գեղազվարճ բլրակին վրա կը բնակէին, Զիւլֆաթարի և Քեառհանեի ծաղկավետ և անուշաբույր հովիտներուն մէջն անցնող կենսազետ սյուրը ծծելով հարածամ, և վայելելով Քարտաղաւի ծովակին մեղմածուխ ալյուկներն ու գալարազետ կղզյակներուն բարերար տեսքը: Տիրան աչքին տուէն ունենալով միշտ այս հողի զվարճացնող, սիրտ փայփայող ու միտք զբաղեցնող տեսարանը, երազող էր եղած, անիրական

երևակայութիւններու ետեւ վազող ու ծաղիկի մը թաթափումեն
ու թռչունի մը գեղգեղեն կը դողդողար, կը սարսուար, կարծես
էլեկտրական հոսանուտն մը ազդելով սաստկապես:

Կյանքին մեջ տակավին դպրոցի երես չէր տեսած. ծնողքը
կը վախճային իրենց փափկամարմին զավակը զրկել այդ գոռ
ու աղմկալից տուները, ուր անպատճառ կը մեռնէր, կը մտածե-
ին, Տիրան: Զէ՛, անկարելի բան էր, դպրոց չպիտի զրկեին երբեք
Տիրանը. հապա եթէ շարչիկի՞ն զայն ստամբակներն որոց շա-
րաճէի վազվառարներն ու անողորմ կզվռատութեքը կը տեսնե-
ին ամեն օր լեռան ցից ու դերբուկ կողերուն վրա. խենդանալիք
բան էր:

— Տարիքը լենա նե, կըսէր մայրը շոյելով իր զավակին սե-
տաթի նման մազերը, դասատու մը կը բռնենք, թող կամաց կա-
մաց սորվի Տիրանս:

— Հա՛րկավ, կը հավելուր հայրը, անուշ նայվածքով մը:

Եվ Տիրան տարի մը ետքը պիտի ունենար իր դաստատուն:

Բայց քանի զարգանար այդ դուրբակի բնավարութիւնը,
քանի զօրանար անոր զգայութիւնը, ձանձրութի պես բան մը
ծնունդ կ'առնէր անոր մեջ, կյանքի միօրինակութեան ձանձրութիւնը
որ կամաց կամաց կը սպրդի սրտին մեջ, հետզհետեւ կը ծափա-
լի, անզգալարար կը համակէ էութիւնն համբուն ե ի վերջո
հանկարծ երևան կուգա, կը բռնկի, հրաբուխի մը պոռթկումին
պես օր աստիճանական բարբորումն մը տուալ կուգա:

Բայց պարագա մը եկավ վերջ դնել իրեն նպատնետոյ այս
ձանձրութիւն:

Տիրանին մարեղբայրը, հարուստ արհեստավոր մը, քարե-
րաստ զաղափար մը հզացած էր. ազարակ մը գնել ի Զիլիֆ-
տար, Ալիպիքոյ ուր ընդարձակ արտատեղիներ կան կանաչա-
գեղ ե ջրօռող: Պատանեակը ուրախութիւնն ստատոտաց երբ այս
լուքն առավ ե անվերջ թախանձանքներ գկսավ բնել իր մօրեղ-
բոյ:

Մարդը, որ նմանապես սաստիկ կը սիրէր իր բեռորդին,
տեղի տվավ անոր ստիպումներուն ե ապրիլ ամսվան մեջ գնեց
փոքր ազարակ մը որ կը գանձեր լեռան մը ստորոտը. Ալիպի-

քնույր ծայրը, քանի մը խոշոր ախոռներով և անոնցմէ զատված փոքր տունով մը որ երկու խուցեր կը պարունակեր: Տիրան և իր մայրը անմիջապէս փոխադրվեցան այդ տունը մինչև օգոստոսի վերջը հան անցնելու գիտափորությամբ:

Պատանայակը երբ տեսած իր ըղձտէքին կատարվիլը, գոհունակութեան լաւանքի հետեւ մը արձակեց ու ագարակին ետեւ ժայռերէն միտն վրա կեցած գոռոզաղին, անհագորեն իր աչքներով կը լսէր ահնապարար տեսարանը որ կամփոփվեր բլրակներու զուգընթաց շարքին մեջուղ:

Արեւն արդեն իջած էր ագարակին ետեւ լեռնէն վար և քանի մը հեռաժամաց ճառագայթներ միայն կը սարսուռային հանդիպուկաց բլրակներուն կտնու իտարին վրա, ժրտեւի պատկ մը ձև վայցնելով կտրծես: Անոնցմէ վաղ թույլ մթութեան մը կը սկսէր, հեռագնտե սաստիկանալով մինչև բլրակներուն ստորտուն ուր խիտ թափուտներու խուժանը սև գոտիի պէս կը փաթթվէր լերան ոտքերուն: Սակայն լուսի երկար շարք մը հանկուտ կը կտրէր մթութեանը հան. դետակն է որ հանգարտ վազքով կը սահէ կը թափալի անշշուի, գերազանցապէս աղելցնելով հրապույրն այդ լքնաղ հովտին, ուր Տիրան պիտի գտներ անշուշտ իր պահանջատ հողիին պէտքն ու սփոփանքը և որ պիտի հագնէր իր քանապոսի խանգը:

Անուշ հափշտակութեամբ կը դիտէր հիմակ սքանչելի հատկութեանները բնութեան այդ փոքր պատտահին, ուր իրեն նման անգիտակցութեն տառապող հողիներ տարիներով կրնային սնունդ և սփոփանք գտնել: Եւ գետակեն ասդին ալ կը տարածվէր բնդարձակ մարգագետինը, բազմազան գեղեցիկ գարնանածաղիկներով պիտակավոր, իրիկվան հեղիկ սյուրքի մը շոյանքին տակ մեղմորեն այնժուպի:

Վերջապուշտի տխրութեանն սկսած էր տիրել հովտին մեջ, տրտաթախիծ հողիի մը մեղամաղձութեանը պէս համբաժնավալ բայց հարաճուն:

Տիրան խորին երազանքով համակված էր ժայռին վրա, անուշ թմրութեան մը զգալով իր անզամներուն մեջ, հեշտ երանութեան մը՝ զոր շէր ուղեր ընդհատել: Գուցէ ծածկերով մնար

այդպէս, հեր պատանայկը, եթէ ոտքի հանկարծակուն չլուկ մը
չի գար շարձեցներ պիտի: Թոթվեցա՛մ, գլուխն ետին դարձուց
աշխուժով և կատարյալ եղավ իր հմայքը:

Դեղձան մազեր ուներուն վրան ցանուցիր, կապույտ ժպտուն
փոքր ալվըներ, ազդիկ կարմրուկ բերան, բարակ, շատ բարակ
հոնքեր ուներ այն գլուխն որ մեկին ի մեկ երեցա՛մ Տիրանի աշ-
քին. կարծես կանանչութեան միջին ծնած էր հանկարծ ուրիշ ազդի-
կը բնութիւն մեկ անհասկնալի քմայրովը, որ թերեւ կուզեր
լիապես դուլթել մեր երազուն պատանին: Փոքր ազդիկը որ վի-
րեն վար միաձև և միազույն շրջազգեստ մըն էր հագած և
սաղքներն ալ կոշտ ոտնամաններու մեջ անցած էին, անմիջա-
պէս հասկեցա՛մ որ զարմանք պատճառած էր այդ ազդորիկ
տղուն. ուստի համարձակութեամբ անոր ժտեցա՛մ և փոքր ձեռքն
անոր ուսին դարձելով ըսա՛մ—Թուրքերեն լեզվով, վասնզի հույն
էր—Թե իրենց ընծած ազարակին քովի փոքր տունը կը բնակէր
ինք իր մօրն ու մեծ եղբոր հետ: Հայտնեց թէ մայրն իրենց
փոքր արտին մեջ կաշխատէր, իսկ եղբայրն ալ սալավարու-
թեան կրներն ունէր և շրջակա գլուղներուն մեջ. իսկ ինք ազատ է, ա-
նունն է էլենա, ուզած գործը կընէ, զաշտերն ու լեռները կը
պտտի, ծաղիկներ կը ծաղկէ, խոտեր կը փրցեն՝ շորցնելու և
օգտակար բաներու գործածելու համար:

Տիրան, որուն հմայքը դեռ փառատած չէր, մեքենարար մը-
տիկ կընէր այս ինքնահորդ շաղփաղփումը, լուռ ու մունչ, վա-
րկերի մը պէս ըմբոշխնելով զայն, պտտանեկան անժառնոթ կրա-
կով մը վառված:

Երբ փոքր աղջիկը—հազիվ տասնէկորս տարու—իր պտտու-
թեանն աճարտեց, Տիրան հմայված, հափշտակված, անպիտակ-
ցորեն ձեռքը տարա՛մ անոր գեղձան մազերուն և փայփայելով
զայն, հարցուց թէ ինչո՞ւ այդպէս ուներուն վրա սփռած էր:

Էլենայի այտերը թեթև մը կարճերեցան, ալվըներն անպի-
տաճուց խալնոտ շարժումով մը և հետո մեկին ի մեկ պատա-
նին ներսը նայելով՝ պլրոզ համարձակութեամբ մը ըսա՛մ.

— Ատանկ աճելի աղվոր կըլլամ:

— Իրավ է, մրմնջեց Տիրան որտի սեղմում մը ղգալով:

Իրարու երես կը նային, ազդիկը միշտ մպտուն, դողտրիկ երգ մը մրմուռով, երիտասարդն ակնապիշ և երազուն, անզգալաբար մանձրացող մութին մեջ, որ համատարած աներևույթ մուրի պէս կը սեղներ այդ գեղեցիկ շրջապատներին ամեն խորշիկներն ալ:

— Երթանք, մութցավ, մրմնչեց մանկամարդ հելլենուհին հանկարծ բռնելով Տիրանին ձեռքն իր մանարաիկ մատներուն մեջ, ու սկսով ըլլալն ի վար վազել՝ այժմա՞ծի պէս սառստուլով և ետեկն քաշելով պատանին, որ հանկամա կը հնազանդեր այդ հեշտագին քորշումին, առանց դիտնալու թե՛ ինչ էր իր ըրածը, երազ տեսնողի մը տարակուսանքով, որ չուզեր արթննալ, վախճալով որ կը ցնդի հեշտավոր տեսիլքը:

Վերջապէս ազարակին դուռն հասան, ուր կը սպասեր Տիրանին մարդը, որ ի տես զավակին, անոր վիզը փաթկեցով ու պորովանքով համբուրեց երկու ալետերն: Պատանին կը հետը, իսկ հելլենուհին կոկորդալիք կը խնդար, այդ զվարճալի վազքն ընել տալու համար:

Ազարակին պատին երկայնությամբը շինված երկու պատուհանով ցածուկ տունի մը դուռնեն ձայն մը լսվեցավ մեկն ի մեկ.

— Էլենա՛, Էլենա՛:

— Քաշինիքթա, գոչեց մանկամարդ աղջիկը ձեռքի աշխուժ շարժումով մը բարեկնով մայրն ու որդին և թռավ գնաց՝ մաադա՞ծին հուրիի պէս անհետ ըլլալով Տիրանին աչքն, որ կարծես թե քայքայում մը տեղի ունեցավ հանկարծ, սարսուռի պարապոթյան մը մեջ զգաց ինքզինքը հրը տեսավ այդ տեսիլքին անհետելը վերջապէս: Պիշ պիշ կը նայեր այն կողմը, լալու պոթկալու անտանձ տենչ մը զգալով. իր տեսողութեան առջև փնտռել շանայով գեղձան վարսերը, կապույտ ծածի աշվքներն ու մպտազեղ շուրթերը Էլենային:

Մայրը ուշի ուշով կը դիտեր իր որդուն այդ հայեցողական կեցվածքը, ու կը սպասեր որ սթափի այդ տեսակ մը թմրութենէն:

— Ներս երթանք մա՛յր, ըսավ Տիրան տխուր շեշտով մը:

Այն գիշերը, պատանին, կես քուն կես արթուն վիճակ մը տնեցւոյ, թագուն տառապանք մը զգալով սիրտին մեջ, անդիմադրելի ըզմանք մը՝ իրիկնամուտին այն ակնկալ հաճերժահարսը տեսնելու ժամ առաջ:

Առտուն, լույսին հետ արթնցալ Տիրան՝ ու պատուհանը վազեց:

Առջի իրիկվան տեսարանն էր, սա տարբերութեամբ որ բլրակներուն կատարին ծիրանեգույն պսակը երթալով կը լայնհար հիմակ, լույսը կողողեր կը լեցնէր հովիտն համակ ու մինչև մարդահետին իջնելով կը սփռէր հոն շապլորեն, վառվռելով գիշերվան շողն որ կը զողզալ խոտերուն ու ծաղիկներուն վրա: Ոչխարներ լերան կողին վրա հոս հոն ցանցնված, կը վազվառնին ու կը ճարակեն, դառնուկներուն սղորմագին մայունը կը խոտներվէր մացառներուն վրա թառող սոխակին հոգեշունչ գեղգեղին: Տիրան կը զմայլեր, անձառ հեշտութեամբ կը ծծէր բնութեան այս գեղի արտաբերումը, արևին ու կանաչին այս կենսապէս հորդումը: Ու աչքը կը պտտցնէր ամեն կողմ և հանկարծ կը կանչէր, կը մնայր գետակին եզրին վրա, ուր բան մը նշմարած էր: Մտնկամարդ աղբիկ մը, մարմանդին վրա կը վազվառնէր բորիկ սաներով, դառնուկի մը ետեկն որ տեսակ տեսակ նազանքներով կը դառնար, կը պտուտքեր իր փոքրիկ տիրուհին շուրջը:

Էլենան էր:

Հետո, երկարորեն վազելէն ետք, կանգ առաւ նորատի հելլենուհին ու գետեզրը գնաց, վար իշալ, ջուրին մօտ, նստալ ու բորիկ սաներովը սկսալ շուրջ խռովել մեծախորժ նողիշունով: Տիրան կը դիտէր զայն աշվբները սքանչացումով լի, սիրալ բարախուն: Հեռացալ պատուհանէն, հապճեպով հագվեցալ, և առանց մօրն իմացնելու որ հանդարտիկ կը բնանար, դուրս եկալ ագարակէն և դեպի գետեզրն սկսալ վազել: Պատանին տեսնելուն պէս, էլենա ամաչկոտ շարժումով մը, ոտքերը դուրս հանեց ջուրէն և մարմանդին վրա գուլպաներն հագալ, փեշերը շուրջը փռեց ու նստալ: Բարեկցին գիրար:

Տիրան անոր բովը բնկողմանեցալ և սկսան խոտակցիլ: Միամիտ ու ուստոստուն խոսակցութիւն մը, որուն մեջ երիտասար-

դին շփոթութիւնն և հեղինակին պարզամտութիւնը կը մատնե-
վեն: Էլենա որ հանդարտ չէր կրնար կենալ, առաջարկեց բռն-
ւոր խաղալ: Պատանյակը վարանումով ընդունեց, և խաղիկան
վաղը մը սկսավ հոն, որում Տիրան չկրցավ բռնել արագասլաց
էլենան, որ, երբ իր կարգն եկավ, անմիջապէս բռնեց զայն:

Չանձրացան վաղելիքն: Հանգիստ առին և առն դարձան:
Մայրիկը նորին կը սպասեր դրան վրա իր որդուն: Տիրան հեռ-
ւով խնդալով պատմեց իրենց դրոսանքն և խնդրեց որ շատ մը-
նան այդ ազգոր տեղը:

Մայրը համանութիւն տվավ, բայց պատգիրեց որ շատ
շփոթութիւն:

Ա՛լ անկից ետք ամեն օր, Տիրան ու Էլենա, առաքվրեն մին-
չև իրիկան միասեղ կը դրոսենին, լեռներն ու անտառները կը
պատանին, անհուն երջանկութիւն զգալով իրարու բնկերակցութե-
նե:

Ջամակասեր մայրն, որ կույր վսաահութիւն մը ունէր իր
որդուն վրա, քնավ միաքեն չէր անցըներ արգելք բլլալ անոր
այդ երանազեղ կենցաղին, որ արգեն վճիռ ու մարտը կերակը
իրեն: Կը թողուր որ այդ հուշին զվարթ աղջկան հետ անցը-
նէ տնիկա իր օրերը, քանի որ կը տեսներ անոր՝ հեազհետե ա-
ռույգանալը, բազմաճախ զգալապես:

Իրենց ուտեստին համար պետք եղածները Տիրան ամեն օր
կերթար կը գնէր տեղովոյն հուշն նպարտաճառեն, խոշոր գէր
մարդ մը, թթված դեմքով ու խեղ բնավորությամբ, իր հետ ունե-
նալով միշտ Էլենան, որուն ի տես նպարտաճառին աշվրները
աղետալի փայլով մը կը վառէին: Աղջիկն անոր հետ կիւնար,
և զարմանալի բան, որ նպարտաճառը քնով ձայն ձայն չէր հա-
նէր, քնդհակառակը կարծես հաճույք կը զգար Էլենային այդ
պրական խաղերին: Եթէ Տիրան ուշադրությամբ նայեր սպա-
խալսին—ինչպէս կը կուշին իրենք—երեսը՝ ատելության դառն
արտահայտութիւն մը պիտի նշմարէր հոն:

Հունիսն, հուլիսն, օգոստոսն անցան այսպէս զվարթ ու
խնձղալից, պայծառ արեւին տակ ու կենսաբույր կանաչին վրա:
Բայց երկներին վճիռ կապուտին վրա սկսած էին երեւիլ ամպե-

բու սե ծրարներ, զորս կը քշեր, կը տարուարեր մեզմ սյուքին հաշարդող հովր: Գեղածիծաղ հովիտն սկսած էր մերկանալ իր զվարթ թարմությունեն, սոխակին ձայնն ալ չէր լսվեր ու կանաչազարդ գետիներն ալ հիմակ տեղունած էին: Առասուները աստաիկ զով կըներու Զմեռը մոտ էր:

Տիրանին հայրն, որ ամեն կիրակի կուգար Ալիպեյքեոյ, որոշեց ալ մեկելի հոնկից ու տուն փոխադրվի: Հեք պատանյակին համար անհուն անակնկալ կսկիծ մը եղավ այս: Անիկա հարտան կը կարծեր երանությունն որուն մեջ կը լուար: Բայց կրցավ ինքզինքը զսպել, սրտին խորը թաղել իր անսահման վիշտը և, հրամեշտի ողջույնը աժամ իր էլենային, որ նույնպես շատ տխրեցավ այս ցավագին բաժանումեն:

Ալ հիմա Պատեմլիքի տունն էր Տիրան, ավելի երազուն, ավելի տրամաթախիծ քան երբեք: Երբ հովը կը սուչեր դուրսը, ձյունը կը հորձանադատուարեր օդին մեջ, խեղճ տղան, ճակատը պատուհանին կոթնցուցած, իր հարիին բնակավայրին հեռապատկերը կը դիտեր, խնդալիր հեշտականերու լուսահեղձ շարք մը ունենալով հոր մտքին մեջ, որոնցմով կտարեր, կը սնաներ: Ո՛ր էին այն առույզ, կարմիր այտերը, բոցավառաչքերն ու ծիծղուն շուրթերը: Օրերը, ժամերն ու վայրկյանները կը հոմեր, կանիծեր ձմեռը որ պատճառ եղած էր իր երջանկության անհաճո խզումին:

Բայց ձմեռն ալ անցավ, ճերմակ ձյունին տակեն կանաչ ծիւրեր դուրս ելան, լիոները նորից հազվեցան իրենց պերճափառ հանդերձանքն ու արևը նորեն սկսավ պսպղալ երկնակամարին վրա: Եղանակին այս աստիճանական կերպարանափոխումին հետ կերպարանափոխվեցավ Տիրանն ալ որ ազդիւն կը սպասեր անհամբեր՝ Ալիպեյքեոյ երթալու համար նորեն:

Կիրակի առաու մըն էր երբ մայր ու զավակ զացին սույն հեշտավայրը:

Տիրան ուղղակի էլենային տունը վազեց անոր անունը տալով:

Դուռը դարկավ. ձայն չիկա. նորեն զարկավ: Այս անգամ

խոստ ձայն մը ելա՞վ ներսեն, հետո խոշոր ստեղծայն մը և
զուտը բացվեցա՞վ:

Տիրան կը սպասեր որ էլենային ծիծաղկոտ վառ դեմքը
տեսնել:

Ո՞վ պատրանք:

Դիմացը կը գտնվեր պախալը, դեր խոշոր հուլինք, որ թեկը
վեր սոթաւած, հա՛վի մը փետուրները կը փեւաներ:

— Ո՞վ կուզես, հարցուց Տիրանին:

— Բայց... կապահեց երիտասարդը, էլենան հոս չէ՞:

Պախալը հեղձորեն խնդաց:

— Ի՞նչ պիտի ընես, հարցուց:

Պատանին վարանեցա՞վ:

— Անգամ մը տեսնել կուզեի:

— Ա՛լ տնիկա չես կրնար տեսնել, ըսա՞վ նպարավաճառը
հեղձական շեշտով:

— Ինչո՞ւ:

— Կարգվեցա՞վ:

— Որի՞ հետ:

— Որի՞ հետ պիտի ըլլա, ինձի հետ:

Այս խոսքին վրա Տիրան խորին հեծյուն մը արձակեց, վա-
ղելով հեռացա՞վ խենդի պես և սկսա՞վ դաշտերուն մեջեն արշա-
վել տոնն ասան տղեկաւոր հեծկլտանքի մը մեջ պոռալով:

— Պախալը, պախալը:

ԼԿԱՑԱՐԱՐՈՒՇԻՆ

Նազակայքին դիմացը, տանիքը՝ փողոցին պատին ուղղությամբը վերջացող խցիկի մը մեջ կը լվար Սուրբիկ աղտոտ, սնցած լաթները գորս շաբաթը երկու տնգամ կը ժողվեր՝ բնտանեղուրի նազակարներն, ձկնորսներն, մտառկա փուտին գործավորներն, գիշերները անկյունի խաչվեն պտուկող զավառացի պտղավաճառներն ու նազակայքին վրայի նեղ խուցերուն մեջ քնակող նավավարներն: Զորաշար կաշիատեր խեղճ աղջիկը մինչև իրիկուն թափուլիկն վրա կորարքամակ, թևերը մինչև արմուկները ստաթած, թնձուկ մազերը, որք թևերն սանաթ քնով տեսած չէին, ճակատն մինչև ուսերուն վրա խոփ խոփ, ցիրուցան, շապիկին ճեղքեն ցուցնելով նիհար՝ կրակին տաքությունն պղծապաշտ գարնած լանջը, որ տխուր հեքով մը շարունակ կելներ կիշներ: Ձեռքի տենդոտ շարժումներով կը ծեծեր, կանքոն լաթները, տնոց ազար հանելու մոլեգնությամբ մը համակված: Միս մինակ կապրեր Սուրբիկ, հայրը մեռած բլլալուն և մայրն ալ, հակառակ աղջկանը կամքին, նորեն տմուտեացած բլլալուն՝ նավամատուցին վրա բիւլով ծախողի մը հետ:

Սուրբիկ առեր քալեր էր մօրը առնեն ու երկու երեք օր տոգին անդին անոթի պտտելին հարջ այդ խցիկին մեջ մտած էր և քիչ առնենն բավական հաճախորդ ձեռք էր ձգած:

Աղտոտության հաղթելու այդ գործողության մեջ սփռփանքի և զրոտանքի պես բան մը կը գտներ մանկամարդ լվացարարուհին, թափուլիկն մեջ լեցվող աճառին սպիտակ փրփուրները հանույական տեսք մը կը բնծայեին իր սևուկ աղվոր ալվերներուն,

զորա հասնական տկնարկով կը դիտեն իր կոշտ համախորդները։ Սուրբիկ մինչև մութը կը լվար, և հետո, պարտեզին մեջ լարած հին փատուկ լվաններուն վրա կը փռեր շաղիկներն ու թաշկի-նակները։ Գործը բոլորովին ավարտելէ ետքը շատագոյ կուտեր կը լմնցներ օննեցած ուտեստը, անկողինը կը փռեր մահճակալի ձևով շինված անդի մը վրա ու կը պոսկեր՝ շատ անգամ իր լաթերը երազելով, որք ճեպ ճերմակ կըլլային և համախորդները կը գովեն իր լվացարարական ճարտարությունը։

Հաշարդ օրը ավելի եռանդով կաշխատեր, լաթերը ավելի ստատկությամբ կը ճգմեր կը ճմռկեր իր փրփրցուցած կարմիր մաաներուն մեջ, և զմայլումն ու զոհոնակության եղական հա-սաշանք մը կարձակեր, երբ զանոնք քով քովի փռելէն ետքը՝ անձառ տկնարկ մը նկատեր անոնց վրա։

Առանձնությունն ու թշվառությունը բնավ տաղտուկ և հու-սահատություն չէին պատճառեր Սուրբիկին, բնդհականակը շա-փազանց զոհ էր իր վիճակին, իր թակույկին, հնոցնն ու եփոցնն զառ ամեն բանի կտտկածելի աչքով կը նայեր և բնավ մեկուն հետ բարեկամությամբ չէր տեսնվեր։

Բայց զր մը, երբ, նավակայրին վրայի խուցը բնակող ծեր նավավորի մը ճերմակեղենները տարավ, երիտասարդ մը նշմա-րեց, որ կարճ փոթ ու ու մը հագած, ոտվները բորիկ, հուժկու կուրծքը զետիք փռած կը քնանար։ Սուրբիկ տնտարբեր աչքով մը դիտեց այդ կայտառ մարմինը ու հարցուց նավավորին թի ո՞վ է անիկա։

— Թորոսին խայրխովը պալըխնություն կընն կոր, պտտաս-խանեց ծերունին, տահա նոր է, ամա... ասված հեռու քնե։

— Անունը ի՞նչ է։

— Հուսեփ։

— Լաթերը որի՞ կուտա կոր։

— Նայինք, բսեժ տե քեզի տա։

Սուրբիկ անակը զարձալ, թակույկին առջև անցավ, սկսավ բիրտ շարժումներով լարջեկել լաթերը և օճառն այնքան ուժգին քսել որ փրփուրի ահագին կույտով լեցավ ամանը։

Գիշերը, պառկած տոներ, ակաաներուն մեջնն Սուրբիկ կամացունկ մը փարտաց։

— Հուսեփին լաթերն ալ ես պիտի վրամ։

Այն գիշերը երազեց թե Հուսեփին լաթերը կը լվար և տնակ կը ճերմկեցնէր որուն նման մինչև այն ատեն ոչ մեկուն լաթը ճերմկեցուցած չէր։

Առտուն կանուխ արթնցում և լվացքի կտրգադրությունները քնելէ ետք նազակայրը վազեց։ Հուսեփ նոր ելած էր և ծովին շուրջը երեսն ու կուրծքը կը լվար։ Էվաղարարուհին երկշոտ քայլերով ներս մտավ և աչք ըրավ ծերունի նազավարին որ լվացքի մասին խոսի երիտասարդ ձկնորսի հետ։

Մերունին ըսավ.

— Մո՛, Հուսեփ, աղատներդ ասկէ ետքը ասոր տուր, հեմ աղեկ, հեմ ածան կը վաւ։

Երիտասարդը իր շապկին ծայրովը սրբվելով հանդերձ, Սուրբիկը դիտեց, անոր թուխ աչվոններուն մեջ մխրճեց իր կրակոտ նայվածքը, ու թեթիւ ծախսով մը ցուցնելով իր ճերմակ ականները ըսավ.

— Բեք աղեկ, վաղը տուտու եկու տես տու։

Սուրբիկ լվացարտնը դարձավ ուրուխ դժարթ. այն օրը մինչև իրիկուն երգ մը մըմուռնով լվաց լաթերը, սովորականէն ազնիւ աշխուժով ու հոգածությամբ մաքրեց գանոնք, փրփուրը ավելի շատ և ազնիւ թանձր հանելով։

Հաջորդ առտուն մութնուլուսուն նազակայրին խուցը վազեց Սուրբիկ, նակտին վրայի խառնիխուռն մազերը կրցածին շափ շտկած, շապկին կուրծքը ամսթխածությամբ զսցած։

Հուսեփ հին ուղկաններ կարկտելու զրազած էր, երբ աղջկան ներս մտնելը տեսավ, սրտխուռնի շողջուն մը փայլեցավ աչվոններուն մեջ։

— Հա՛, էկա՛ր, ըսավ ուղկանները մեկդի ընելով և ծրար մը առնելով զոր կարկառեց Սուրբիկին։

— Երկու շապիկ, չորս չորսապ կա մեջը, ազնեցաց. աման աղեկ վաւ, աղվոր քորիկա։

— Հոգդ մըներ, ախպարիկս, ամեն նա կիտեն քի էս մեկ հատիկ վացող եմ. հեմ քուկիներդ տահա աղվոր...

— Իրա՞վ, հարցուց երիտասարդ ձկնորսը՝ անուշ նայվածք մը սևեռելով լվացարարուհիին գեմքին վրա:

Եվ, իրավ, Սուրբիկ, Հուսեփին լաթերը մասնավոր խնամքով լվաց. նախ եփոցին մեջ աղեկ մը եփեց, հետո երեք տեղամ լըվաց, այն տոտիճան հոգածությամբ որ ձյունի ներմկություն ստացան շաղկիկները: Ցերեկվան արե՛նն փոնց զտնոնք, շորանալեն ետքը ծալեց ու դուրդուրանքով առավ ձկնորսին տարավ:

Բերնին ջուրերը վազելով գիտեց Հուսեփ՝ երկար առենն ի վեր լվացք չը անսած իր շաղկիկները, և սա գովաստեղանն արձակեց.

— Է՛յ աֆերի՛մ Սուրբիկ, խըյախ վացեք ես, քանի՞ փոքա ոլիտի տամ:

Մանկամարդ լվացարարուհին ձկնորսին մոտեցեր էր և չլսելու համար ծեք նավավարենն որ քիչ մը տեղին տեկողնին մեջ մրափելով կը քնանար, ըսավ ցած ձայնով.

— Ամենուն քառսուն փարայեն վար չըլլար, ամա քնեն քսան փոքա կանեն:

Ձկնորսը թեթև մը կարմրեցավ, ձեռքը դրպանը խոթեց և երկու տասնոց գնելեն ետքը Սուրբիկին ձեռքը, երրորդ մըն՝ ալ ավավ ըսելով.

— Աս ալ եմիշ առ տե կե՛ր:

Սուրբիկ գրեթե ցատկոտելով մտավ իր խցիկեն ներս. կրակը կը նարճատեր, ջուրը կեռար թիթեղն ամանին մեջ, աղտոտ լաթերը դիզված կը կենալին թակույկին մեկ կողմը:

Սակայն, այդ օրը, Սուրբիկ փոխանակ ուրախ ըլլալու, լուրջ և ախար կերպարանք մը ունեցավ. ծանր ծանր, խորին մտածությամբ համակ՝ լվաց լաթերը քալց ցերեկին, միտին իյնալով Հուսեփին աված տառնոցը, դուրս ելավ, խաղող գնեց այն ստակով և անանկ ախորժակով կերավ որ, հաճարա նաշին, իր նախկին զվարթությունն ստացած էր:

Չորս օր ետքը նորեն նավակայք գնաց մանկամարդ լվացարարուհին, ուղեց ձկնորսին աղառտներն, ու այս անգամ անկից գառվեցավ ավելի մտերմացած անոր հետ:

կըր Երրորդ անգամուն, առտուն կանախ, իր առվորական
այցը աժաժ Սուրբիկ, ձկնորսը ստիպեց զայն որ քիչ մը աժելի
նստի և խոսակցեն: Խոսակցեցան. մեկը իր լվացարարութիւնը
զովնց, մյուսն իր ծածային կյանքին վայելքները պարզեց: Եր-
կուրն ալ իրարու արհեստին հաճեցան, և այս անգամ իրարմե
բաժնեկցան. ձեռքի ուժեղ սեղմումով մը և անուշ նայվածքներու
զորովայնի գիրկընդհառնումով:

Սուրբիկին վախտ այսերը լեցունութիւն մը կը ստանային,
կենդանութիւն մը կը գիթին անոր ամբողջ մարմնին մեջ, որմե
հետե կը տեսնվեր Հոսեփին հետ:

Առտու մը, Սուրբիկ, լաթերը տոնելէ ետք, կամաց մը ըսաժ
Հոսեփին.

— Ախպարի՛կ, քու լաթերուդ համար ա՛յ ստակ մի՛ տար,
աժա իրիճա մը տնիժ, դուն ալ ինձի զատկին ֆիսաան մը կը
շինե՞ս:

Հատկին շրջազդեստը շինվեցաժ, և Սուրբիկ անօրինակ պե-
րենթումով հագաժ զայն ու պատեցաժ: Կյանքին մեջ հեք թշվառ
աղջիկն այնքան ուրախ, այնքան երջանիկ չէր եղած:

Իրենց առաքառայան տնտակցութիւններն հետզհետե այնքան
Երկարեցան և իրենց ձայնն այնքան մեղմացաժ որ՝ հոն պատկող
ժեղունին նաժաժարը քիթը բերանը սկսաժ ձոճակել: ու մշտապ:

Վերջապէս օր մը Հոսեփի փորաաց Սուրբիկին տկանջին.

— Ինձի կաննե՞ս, Սուրբիկ:

— Կաննեմ, ըսաժ լվացարարուհին կարմրելով:

Առտու մը, Սուրբիկ նաժակայք գնաց Հոսեփին աղտատ
լաթերը առնելու համար. ծեր նաժաժարը տեղին կը խռկար.
խեղճ աղջիկը զարմանքով տեսաժ թե ձկնորսը իր ծիծաղկոտ
գեմքով չէր երևար իրեն. միայն ուշադրութիւն բնելով գիտեց,
որ անկողինը ունեցած էր. կամաց մը մտաեցաժ, վեր առաժ վեր-
մակր, և ահագին կոծ մը արձակեց. ծեր նաժաժարը վեր ցատ-
կեց: Սուրբիկ անկողնին սնարին վերեւ, Հոսեփին անշարժ
մարմնին մօտ կեցած կուլար:

Նազնավարը ըստով երերկտալով.

— Զավալլը Հուանփը, հը՛մ, երեկ գիշեր աղը նետած ատեն ծովը ինկեր է, մինչև թի ազատեր են նե, խեղդվեր է. յա՛, առ զհետաթին սանը առ է, հատեն՝ մի՛ լար, դուն ալ մեխկ էս:

Ու վերմակը գլխուն քաշելով սկստով քնանալ:

Հեթ Սուրբիկ, կես ժամ տներնդհաս լացտով ծովամուշին տնա-
րին վերեը, ցած հեծկլտութենքով:

Հետո ծռեցով, կամաց մը համբուրեց Հուանփին սառ շուր-
թերը, որոնք տծգունած էին, առավ սենյակին անկյունեն ծրար
մը, ուր կը գտնվէին խեղճ ձկնորսին առջի օրը պատուած աղ-
տոտները, դուրս ելավ. խցիկը դնաց, չրալից թակույկին տուր
անցավ, և սկսավ լվալ, կատաղի շարժումներով, մատներովը մո-
լեզնորեն պատուտելով շապիկը, ծվիկ ծվիկ ընելով, կտորներ
քաշելով հանելով երբեմն, օճառի փրփուրներուն, ջրի ցալտերուն
մեջ, որք դուրս կը թափին թակույկեն:

Հետո ժողվեց այդ բզկտած լաթերը, պարտեզ տարավ,
շվաններուն վրա փռեց, արեին մեղ, և ինքն ալ անոնց դիմացը
նստավ:

Հեթ լվացարարուհին, մերթ խնդաց, մերթ լացավ, մերթ
հեծեծեց ժերթ քրքշեց:

Գ Ո Ղ Ը

Ծովին եզերքեն քիչ մը ասդին կը գտնվեր տեսակներու դեռ ու դեն կբաժ, ծածուկած շարքը, որուն մեջ կը բնակենին ձկնորսի բնաճիւններ: Այդ շարքեն անշատ, աասը կանգունի շափ հետուն, ծովեն դուրս ցցված ժայռի մը կը կրթներ Հանի Թումայի տնշուք տեսակն ալ, որուն կը հասնենին երբեմն ալիքներն, երբ ուժգին հով մը տակն ու վրա ընեն ծովը: Բայց հոգ չէր, Թումա՝ վաթսուն տարեկան ուղղարեւծ և կորածի ծերուկ մը, մեծ հրճմանքով ու անբացատրելի հաճույքով մտիկ կընեն կատաղի երաժշտութիւնը ալեկոծ ծովին, հովին ահարկու պայթումները, ու մոլեգին կոհակներուն կործանումներն ու մեծաժխտք փշրումները իր տընակին ետեի ժայռին դեմ:

Կույր էր հեն Հանի Թուման. հիսուն տարեկան եղած տաներ ալքերն սկսած էին ազոտանալ, բիրին տեսողական ուժը մեկնն ի մեկ տկարացեր էր և օրին մեկն ալ, այդ աստիճանական շիջումին հաշորդել էր ամբողջական կուրութիւնը: Բայց այդ ալ հոգ չէր: Հանի Թումա, այնքան գերազանցապես դիտակ էր ծովին ու ծովեզերքին ամեն ծակուժուկերուն, որքան մըշտուն իր ստորերկրյա բնակարանին հազար ու մեկ մասերուն. բնավ չէր դիշած հրաժարիլ իր սիրած ու պաշտած արհեստեն, հայրն իրեն ուրիշ բան չէր կտակած և՛ն ոչ ձկնորսութիւն, Հանի Թումա պիտի շարունակէր զայն, կույր ալ հիվանդ ալ ըլլար, մինչև որ մեռներ: Բայց իր, բնաճանկան կյանքը տաճաններով լեցված էր: Երեք մանչ զավակներ ունեցած էր, որոնց ամենքն ալ ուզած էր իր արհեստին հեշտին աստանքներուն ու վաճառքներուն մեջ մեծ

ցնել, ամենն ալ ձկնորս էր ըրած, ալլ, ալադ, ամենքն ալ թեև իրեն պես խիզախած էին հեղուկ տարրին դեմ, բայց այս վերջինը տարած էր հաղթանակը իր վհամաման կլափին մեջ ընկլուզելով զանոնք: Իսկուհի տուտուն մազերը փետտեր ու անեծքներ թափեր էր էրկանը գլխուն, որ այդպես ճգակատր կը հաներ իր սկյուզելիմս զավակները, և դիշեր ցերեկ կը հանդիմաներ Քուման:

— Հաղականորս է՞նչը մտար, խըյաննթ մա՛րդ, կը պոռար անոր իրեսին, քո պաշխա զենաթ չիկա՞ քի առ զուլում զենաթին կուտաս կոր անոնք:

— Կնի՛կ, քուկին խելքդ չի հասնիր, կը պատասխաներ Հա՜նի Թումա՝ անաարբեր կերպով կարգադրելով իր ձկնորսի սարսուռները, անոնց ալ ճակատը անանկ կրվեր է... հեմ, կնի՛կ, ինծի անանկ տույ կըլա կոր քի մեր զավակները բիդին ծովը պիտի խըղպվին:

Նվ ծովն ուր կորած էին իր զավակները, իր ամենօրյա դրոսավայրն էր գրեթե: Ահարկու լուգորդ մըն էր Հա՜նի Թումա, իր ջլապինդ բազուկներով՝ շատ անգամ փոթորկի ատեն իսկ ալիքներուն հեռ կը մարասեր, ծովին խորքերը կը մխրճեր և ձուկերն իրենց բույներուն մեջ հանկարծակիի կը բերեր:

Իսկուհի տուտուն մխիթարվեցավ սակայն՝ շորրորդ զավակի մըն ալ տեր ըլլալով. բայց, հակառակ իր անցուլ անգագար ազոթներուն, փոխանակ աղչկան, նորեւ կունտուկլոր մանչ մը աշխարհ նկավ:

Հա՜նի Թումայի աչքերը շողացին ու ժպիտ մը սահեցավ թոնձր շուրթերան վրային, երբ տեսավ նորածնին համեմատաբար կորովի ու անտեղան շինվածքը: Ամենի ձկնորսին սիրաը տալիսին չէր վհատած ու կակուղցած՝ իր անդառնալի կորուստներեն. և հանձին այդ մանկան, կընդնշմարեր քաջ ու պնդակողմ ձկնորս մը, որ փոթորիկները կարհամարհե և ծովուն ալիքները կը թափանցե:

Բայց կինն ըսած էր իրեն.

— Ինծի նայե հա՛, էյեր առ ալ պալըխնի՞ ընելու էլլաս նե՛ կլոխս կամենե՞ կերթամ շո՞նուխս հետ:

— Խենդ եմ զեներ, պատասխանած էր թումա՝ ձայնին մեջ
հեզեղական բեթն երանգով մը:

Սերոբ տասնչորս տարու էր երբ Հաճի թումային աշխրհնե-
րն սկսած էին ակարանալ: Հեր բարի մարդը գիշերներով խոր-
հած էր սա կարևոր խնդրին վրա թե՛ իր շորերորդ զաւակն ալ
սծով հանե՞ա: Չէր հաշուելած իր կինն համազել, և վերջապէս
սրգիական գորովն ալ այս անգամ վարանումի մեջ կը թողուր
զինքը: Գիշեր մը Բսկուհի տուտուն էրկանը ոտովներուն ինկնր
ու սրյուն արցունք թափելով խնդրեր էր սր խնայե Սերոբին:

Եվ խնայեք էր թումա:

Բեր աղեկ ամա, պալլթխէիութեանն աղեկ ի՞նչ զենաամբի
տանք, հարցուցած էր կնկանը:

— Տեմիրնութեան տուր:

Սերոբ երկաթագործի քով սկսած էր երթալ, երբ տասնչորս
աարու էր և երբ Հաճի թումայի աշխրհները հազիւս զրկված էին
ծովին հանձոյալի տեսքը դիտելն և իր բռնած ձուկերուն հանգա-
մանքները զննելի:

Գծրախտութեանը սա էր սր Սերոբ, իր հօր ձկնորսական
արյունը ժառանգած էր. իր պզտիկ տարիքին կը սիրեր ծով
մտնել, լողալ, ձուկ սրաւ. բայց մորն քնդգիծութեան առջեւ
տնոյի տված էր և ակամա մասած էր երկաթագործութեան արհես-
տին մեջ: Այնուհանգերձ բնավ առիթը չէր փախցնէր, երբ պա-
րապ ժամանակ ունենար: Ամառը, գիշերներն ուշ առնն տուն
դառնալով, կը հանվեր ու երկարորեն կը լողնար ծովին մեջ, և
հորը պէս քաշ լողորդ մը եղած էր:

Հիմա, Հաճի թումա ալ առջի պէս չէր կրնար խիզախել
ծովին դեմ. բայց նորեն չէր ուզած քաժնվիլ անկից: Բնակատե-
րար չէր կրնար կանոնավոր ձկնորսութեան ընել. չէր կրնար ուս-
կանները կարկտել, կարթերը պատրաստել, և ձկնորսական ու-
րիշ կարգադրութեաններ ընել: Կափաստար իր աղետալի որոշու-
մին վրա. եթե Սերոբն երկաթագործ չըլլար, պիտի օգնէր իրեն
ու զյուրացներ իր կրած դժվարութեանները:

Երբեմն այդան կը դառնանար որ խիստ կշտամբանքներ
կուղղեր կնկանը:

— Կնի՛կ, կը պոսար, էյեր Սերոբը պալըխէի քլար նե իմ
այրերս ասանկ լէին քլար. տերտեա քերցա:

Ու ցամոտ ականոգիքներուն մեջ ախար կերպով կերերցներ
իր պաղած սոգիտակուցները:

Արցունք մըն ալ կը գլորեր տրեակեզ այտերեն վար:

Քայց ինչպես ըսի, լէր կրնար իր սիրելի տաշտեն հեռի աղ-
բիլ Հանի Քումա, ուսկանով ու կարթով սրտալու անկարելիության
տաշքն առած էր ուրիշ միշոցով մը: Մեկ քանի խոշոր սափոր-
ներ գնել տված էր Սերոբին, և դանտը գնեցած էր չորս հինգ
կանգուն հեռուն, ծովին հատակը: Չուկերն, որք միշտ խորշը
ու ծակեր փնտռելու հետամուտ են, կը մտնէին այդ սափորե-
րուն մեջ ու հոն կը հասաատէին իրենց բնակութիւնը: Հաշորդ
օրվան գիշերը, Հաշի Քումա, որ ծովին այդ մասը հրաշայի կնր-
պով կը հանչնար, կը հանգեր, կը հագներ իր մոմազօծ դեղնա-
գույն լոզազգեստը, չորը կը մտներ ու անձայն անշշուկ կը
սուզեր ծովին տակը, կտոներ սոգորներն, ու կը տաներ զանոնք,
ծուկերով լեցված, պատերազմեն հարուստ ավարով ետ դարձող
հին զորավարի մը հոխորտանքով: Այսչափն ալ մեծ մխիթարանք
ու բավական սպոգանք էր կույր ձկնորսին համար:

Իսկուհի տուտուն երբեմն կը փարձեր ետ կնցնել զայն այդ
գործեն:

— Մա՛րդս, կըսեր, ա՛լ բռնաթ ըրն, որ մը խաղա պիտի
պերես կլխուդ, իշտն ազադ տահա տասնվեց տարու է ամա աղ-
բեցնելու խաղը քեզի կը կշտաջնն կոր:

— Չքլար, կնի՛կ, չքլար, կը պտտասխաներ Քումա, տուն
լիտես, լես հատկնար, մինչև քի մեռնիմ նե ծովը չը խալըսիր
ծառքես, պեռնես լէ մեռնի:

Ու կը շորունակեր իր ձկնկուլ սափորը ծովին հատակը
իջեցնել ամեն օր, ու գիշեր, ուշ ատեն վերցնել, միշտ ձկնառատ:

Քայց գիշեր մը, երբ Քումա նորեն ծովին հատակեն տուն
բերավ սոգորները, ծուկի հեռքն անգամ չը գտավ անոնց մեջը.
զարմացավ ապշեցավ:

— Յոհաննէս պան, մրմռաց, ա՛ն ինչ ըսել է, պալըխները
սրբազնացա՛ն ինձի:

Նորեն ծովին տակն իշխուց զանոնք, քայց այս անգամ քիչ-
մը փոխեց անոնց տեղը:

Նրբ հաշորդ գիշերը, որոշյալ ժամուն գնաց սափորներ
տուն բերավ, ափ ի բերան մնաց երբ ձեռքն անոնց մեջ մխրճն-
լով միայն ըուր գտավ:

Այս անգամ հաշույնց Հանի թումա, բարկությունեն քիչ մը-
նաց գետինը զարներ ջախջախեր անիծյալ պարագ սափորը:

Քայց համբերեց, նորեն իրենց տեղը տարավ դրավ զանոնք,
ու տուն զանալով անկողին մտավ, տենդոս ու չղազրգիս:

Մեծ անհամբերությամբ սպասեց հաշորդ գիշերվան, որ վեր-
ջապես հասավ: Ի՛նչ սրտագողով, ի՛նչ մտահոգություններով
պաշարված մտով ծով հեթ կույր ձկնորսը: Սահեցավ գետին ստ-
փորները, գորովանքով գրկեց զանոնք ու արմուկի հզոր քա-
խումներով եզերք հոսսավ, տուն մտավ, և առանց ձեռք գնացնե-
լու անոնց, ըսավ էնկանը.

— Ուկո՛ւկ, սովոնց մեջ տուն նայե:

Իսկուհի տուտուն ձեռքովք շոշափեց սափոր՝ներուն ներսն,
ու... դարձաւ բոհն:

— Պւն յիկա, թումա, բռավ վհատյալ Հայնով:

— Վա՛յ...

Նվ այս անգամ արձակած հիշոցը սոսկալի էր:

Հետո, Հայն Հուն շհանեց, աղետալի լուսլյամբ մը առավ
սափորները, տենդոս քայլերով հեռացավ աունեն և իրենց տեղը
դրավ, ծովին տակը:

Քայց տուն մտած պահուն կը մրմռար, աչքը քթինով.

— Հասկցա, վողը գիշեր կիտեմ ի՛նչ պիտի քնեմ:

Հաշորդ իրիկունը, մութը կը կոխեր, ու ծովին հանդարտ
ժակերեսին վրա խավարր թուլորեն կը փովեր՝ կապարի հաւոցի
մը երևույթն քնծայելով անոր:

Գերեզմանոցի մը ծանր հանգարտությունը կը տիրեր ծովի-
զերքին վրա. ծովային քանի մը թռչուններ՝ մտացածին սափոր-
ներու պեռ՝ կը հեծնին այդ լոին շրջապատկերին վերեւ, և տանն

առանձնակ մը կը պատուեր շուրին գորշագույն պարստակն առնել կիսաշրջանակ մը դնելով անհետ կոչար:

Հանկարծ սավեր մը ցցվեցաւ այն ժայռին առջեւ, որուն ետին կերակրէ Հաճի Քումային տնակը. հետո կեկվեցաւ, ամփոփվեցաւ ժայռին մեկ խորշին մեջ, ու հոն մնաց:

Այս ստվերը Հաճի Քուման էր:

Ամբողջ մարմինն անհետ եղած էր ապառաժին ետևը ու գլուխը միայն կրկնէր, ուր ցավագին թափալումով կերերային մզառացած բիրերը:

— Մութլարա իմ բսածին պես ըլլալու է, կը մտաւոր ահաաներուն մեջքն, խուլ կատաղությամբ. ա՛խ, մեյ մը ծառքս տնցնի պիտի խխանամ:

Ու մութը կիջներ՝ հետզհետեւ ավելի թանձր, ավելի մահատակ:

Ժամերով սպասեց Քումա՝ ականջը տնկած, ամեննն պլտիկ շշուկնն՝ բոլոր մարմնովը զոզոզալով:

Հանկարծ ճողփում մը լսվեցաւ:

Վեր ցցվեցաւ Քումա, գուրա ելաւ թագաստոցեն, և հրաշալի տրագամբամբ, իր որսին վրա սուրացող արծիվին բիրտ վայրագությամբը, ծովին հատակը խոյացաւ:

Հանգարա շուրերը մեկնն ի մեկ վրդովեցան, ալեկոծում մը տեղի ունեցաւ, շուրի ցայտիքը վեր ժայթքեցին, և հետո, ծովին վրա երեցաւ, մութին մեջ, որ երկնքի պլպլունն նշույններն քիչ մը կը մեղմանար, հսկա մարմինը Հաճի Քումային, որ, երբ եղերք ելաւ մեծաշոթեղ հերով, բան մը բռնած էր իր կորովի քաղովներուն մեջ: Ուղղակի տնակ գնաց, ներս մտաւ և գետինը ննանկն ետք գիրկը բռնած մարմինն որ գիակ մըն էր ալլաւ:

— Քա՛ կնիկ, պոռոց վայրագ շեշտով մը, սա շունչտնորդին երեսը ետեւ վո՛ւ է:

Դիակին զլուխը կանթեղին դարձած էր և գեմքը որոշակի կերեկեր:

Իսկուհի տուտուն, որ կարկտուկ կընէր, ոտքի ելաւ՝ մահա-

մերձի մը պէս որ ահարկու ճգնաժամէն գերազույն ուստամ մը
կընեն, վազեց դիակին բոժ ու լաց ու կոծ մըն է փրցուց:

— Վա՛խ որտտիս, վախ Սերոբս...

Մերունի հսկա Հինորսը դողգողաց, Հեռքը ալվրներուն տա-
րա՛վ ու պաղած բիթերէն ժայթքող երկու կաթիլ խոշոր արցունք-
ները սրբելէ ետք՝ մըմռաց.

— Ես չըսի՞ քի մեր զավակները ամենն ալ ծովին մեջ պի-
տի մեռնին:

ՀՈՒՍԱՀԱՏԻ ՄԸ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Սափորը ձախ ձեռքը, աչ ձեռքը կարճ հաստիկեկ գավազան մը զոր տմեն մեկ քալափոխին գետինը կը զարնեն՝ ամբողջ ժարմիներ գրեթե անոր վրա ձգելով, մեռելներուն ետեւէն կերթար պապա Հուսեփ, անոնց գերեզմանին վրայի հողը զովացնելու իր սափարին միջի շուրովը:

Երկար, մինչև թելերը մաշած վերարկու մը կը կաղապարեն անոր իրանը՝ թիկունքին մինչև կրունկները, մեջքին վար—կռնակին կունտ ու կոր ձեկին պատճառով,—փոթ փոթ իջնալով ու ցնխոտ ծվեններով վերջանալով: Թիկերն այնքան երկար էին որ սափարին բերանը թեղանիքին մեջ կը ծածկվեր և գավազանին ծայրն ալ չէր երևնար, վասնզի մատները որ արև չէին տեսներ բնավ:

Վերարկուին երկու քղանցքները երբեք իրարու վրա բերած չէին, ոչ թե որովհետև անհիշատակ ժամանակն ի վեր զրկված էին կռնակե, անոր համար մանուփանդ որ պապա Հուսեփ, սրտաւնդւիկ անփութությամբ մը կուգեր ուստի ձմեռ բաց պահել իր կուրծքը, արևն խանձած թափառե կուրծ մը որ անոր տմեն մեկ աղմկալի շնչառությամբը կելծար կիջնար ցավալի հերով մը: Հետեւապէս իր գիմացը ելլողը վերարկուին բացվածքին անդատւառ կը տեսներ շվան մը, հողեն ափելի թախ, որ շոքս հենդ անգամ մը ոլորած էր անոր մեջքին՝ շուրջը, գոտնպնդելով զայն կարծես ու իր գոյութիւնը անհրաժեշտ, կենսական պետք մը դարձնելով անոր, Պապա Հուսեփին համար: Այս այն աղետալի շվանն էր զոր մեռելներու շրկիբը մեղմ զգուշությամբ մը և նեղացուցիչ ծանրությամբ մը կը քակեր մեջքին՝ դադաղները փո-

սին մեջ իջեցնելու համար, ու հետո նորեն կը պլլվէր անով՝ վերաբերելին քղանցքովը ծայրն ծայր մաքրելն ետք զայն խնամով:

Գլուխը գոցված էր ֆեսով մը որուն գույնը որոշելը շատ դժվար պիտի ըլլար, և որ՝ իր նախնական կազապարուսի մզելով առհասարակ Պապա Հուսեփին գլխուն անշնորհք կաղապարուսի մը առած էր վերջնապես:

Թայց մեռելներու ջրկիրը եկեղեցի չէր երթար. ո՛հ, ո՛չ, բնավ ոտք չէր կոխեր հոն. իր անփոփոխ բնակարանն էր գիշեր ցերեկ, փողոցի մը անկյունի միին սրճարանը, որուն տոչեկն տեղիւն կանցնէին հուզարկավորներու թափորները: Ներսը, անկյուն մը կծկտած է Պապա Հուսեփ, ծխափայտին հորդ մութերուն մեջ թաղված, ցնորածի մը ապուշ և տարտամ նայվածքովը, երբ, մեռել մը անցած պահուն, ժամկուշը, կամ լուսարարը, բանալով որճարանին դուռը կը պոսա բերա նայնով մը.

— Պապա Հուսեփ, — հա՛յտա...

Մեկնն ի մեկ, պիծակն մը խալթվածի պես վեր կը թռչեր ջրկիրը, ակնթարթի մեջ կը ժարն ծխափայտը, ու խոլ աճապարանքով մը նստարանին տակնն կտանն սափորը, որ արդեն ջուրով լեցուն է՝ վերջին հուզարկավորութիւննն ի վեր, ու ինքզինքը դուրս կը նետն սրճարաննն, հապշտապ հետեւելով թափորին, իր գաղաղանին ու քալլափոխին միանձառ աղմուկովը ու ջրալից սափորին մշտատե երերումովը:

Իր այդ ազալից զբաղումին մեջ տնքացատրելի փութկոտութիւն մը և հոգածութիւն մը կը գնէր, տարօրինակ ձերտունին. կարծես սիրահարված էր այդ տրվեստին. տնոր ամեն գվարթ, գեթ անտրտամ վայրկյանն էր նորաբաց գերեզմանի մը շուրջն անցուցած կարճ ժամանակը. ամեն բան լմնեալն ետք, հուզարկավորներուն ցրվելնն ետք, ինքն ալ կը հեռանար՝ չգտնէր մաքրելնն ու սափորին մեջի ջուրը մինչև հետին կաթիլը բամեղն հետքերը դրված հողին վրա:

Ու կես ժամ հետո, նորեն իր նախկին գիրքն ունի Պապա Հուսեփ, սրճարանին անկյունը, մեկ ծունկը վեր, ծխափայտին թխպոտ ամպիկներուն մեջ խաղցնելով իր ազոտ, մոլորուն աչ-

բերը, սպասելով, անգիտակից անզգայությամբ մը, որ դռն հանկարծ նորէն բացվի և ժամկոչին թով ձայնը նորէն լնգա.

— Պապա Հուսեփ, հա՛յտե...

Բայց Պապա Հուսեփ, ասկից քանհինգ երեսուն տարի առաջ, հիմակվան մեր գիտցած Պապա Հուսեփը չէր եղեր, բարորդին, հիմնովին տարրեր մարդ մըն էր եղեր:

Ասույզ, գեղեցիկ երիտասարդ մը, ինք կյանքին ժպտալով, կյանքն ալ իրեն. ամենեն ճարտար ու կորովի նախաժտքն էր նախամատույցին. ոչ ոք սիրտ կընէր անոր հետ մրցելու և արգեն տնոր ճարպկությունն ամենեն կը հարգվեր, ու նախաժարներու լոնձային մեջ իր փորձութեանն ու հմտութեանց դիմում կըլլար շատ անգամ՝ նախաժարական կենտոտ խնդիր մը լուծելու համար:

Գիշերները, երբ ծովացած հարաշարժ կյանքն մը վառաակարեկ բարի նախաժարները կը ժողովէին իրենց սովորական գինեատնը օդին տալու համար իրենց ամբողջ հոգնութեանը որ պատիկ պատիկ առնն տանի, Հուսեփ միշտ կը նախադասէր այդ գումարումին, և ամեն նախաժարներ անոր շուրթերուն կառչած կը մնային, անտեղծն ելած ամեն մեկ դարմանաւի խոսքը շուտով մը կու պատու համար կարծես:

Քստերհինգ տարու հաշիվ կար Հուսեփ. մայրը մեռած էր, մինչև վերջին շունչը աղոթքներ մղմնելով իր քաջ զավկին համար. իսկ հայրը, ժամանակին նախաժար ու ձկնորս, հիմակ հիվանդատ ու տխուր, տունը կը նստեր՝ իր հին սեղանները կարկըտելով շարունակ, օրին մեկը նորէն վերկենցաղելով՝ զանոնք գործածելու գերագույն հույսովը առգործած:

Օրին մեկը կը պատահէ որ պառնին մեկ բարեկեցիկ բնատնիքը տուններին կը կանչեն Հուսեփը և տնոր կաղաչեն որ տնական աս շափ գումարի մը փոխարեն ամեն առաւու իրենց տասնհինգ տասնմեկ տարեկան աղջիկը իր նախակովք տանն Պալաթիա տանի ձգն, ու ամեն իրիկուն Պալաթիա երթա ու տանն բերն մանկահասակ օրիորդը, որ Քերա ֆրանսական վարժարան մը պիտի հաճախեր:

Հուսեփ հոգեարկամ կընդունի այս առաջարկը—միանգամայն կը որոշվի որ Ղալաթիա տանելէն ետքը, նախապէս աղջկան ընկերանա մինչև վարժարան, ինչպէս նաև իրիկունն ալ երթա վարժարանէն առնել օրիորդը, երկու կողմէն պայմաններ կը դրվին, ծնողաց կողմէն՝ աղջկան ապահով իրթնեկութիւնն երաշխավորող, նախապէս կողմէն՝ ամսական գումարին կանոնավորապէս վճարումն ապահովող:

Ու հաջորդ օրվրէն սկսեալ ժանկամարդ աղջիկը, կարճըրերին ու կարճ շրջադպեաա մը հագած, խտրել թեթև անոսք գոլթառի մը դրած, ու ձեռքն ունենալով փոքր պայուսակ մը, մտավ Հուսեփին նախկը՝ նախ քիչ մը վարանսումով ու հետո, առաջին տողնապը անցընելէ ետք, անփութարեն բաղմնելով նախկին մութ կանաչագոյն բաղմնցներուն վրտ, յայնալանը ու հոյանի երեսասարդին դեմը, որուն շղուտ բաղունկները սկստան շուրին վրային փնտուրի. թեթևությամբ սահնցնել նախկը:

Մանկամարդ աղջիկը սիրուն և գիրգ արարած մըն էր. անուշ ու կապտորակ աչքեր անհանդարտաբն կը շարժեն հազիվ նըշմարելի խարտիշագոյն ընթրիներուն տակ. անոնցմէն էր, որո՛ք կարծես քանի մը վրա չէին նայիր, քանի մը ուշադրութիւն չեն ընել, և սակայն ամեն քան աչքին կը դարնէ. ուստի երբ Հուսեփ, առաջին վայրկիաններուն մեջ՝ երկչուտ, նայեցավ անոր, հուստխարութիւն մը ճնշեց իր սիրտը: Մանկամարդ օրիորդը ոչ միայն չէր դիտել զինքը, ալլէ զլուխն ալ տնդին դարձնելով հորիզոնը կը քննէր տարտամ նայվածքով:

Բայց այս տոթիվ ինքը կըցավ, ուժգնաբն թիավարելով հանգիստ, մանրամասնորեն զննել այդ փոփոկ արարածը որ հանձնեղած էր իր համբաւելալ պարկեշտութիւնը: Եվ զմայլեցավ մնաց. կը կարծեր թե տակավին կյանքին մեջ առանկ դեմք չէր տեսած, ու սիրտին զգացած կսկծանքը կայպաներ զինքը որ մինչև այն առան տնհրապույր կյտնը մըն էր վարած, քանի որ տաանկ երանաղետ արարածներ գոյութիւն ունենն աշխարհքին վրտ, ու ինքը չէր դիտել:

Եվ ավելի կորովով, գրգռված ջիզերու ձգտումով մը թիակնները կը միբնէր շուրին մեջ, ու նախկը կը սահնը:

երբ Ղալաթիա հասան, Հուսեփ վստահելի մեկուն պահպանութիւնը հանձնեց նազաղը, և դուրս ելաւ մանկամարդ աղջկան հետ. ու ինք ետեւեւ, ան առջեւն ճամբա ելան գեպ Բերա. երբ վարժարանին գումն հասան, աղջիկը ետին դարձաւ ու քաղցր ձայնով մը ըստով.

— Պարոն Հուսեփ, իրիկունը շոտնառ գալու:

— Ո՛չ, պատասխանեց երիտասարդ նազաղարը, կենալով հոն մինչև աղջկանը անհետ ըլլալն ու հետո դառնալով, մտածեցու:

Այդ օրը իր Թովորական օրերուն պես չկրցաւ անցընել Հուսեփ. հաճախօրդ շունեցած ատենը, անգիտակցաբար կը սկսեք խորհիլ՝ աչքը այն տեղին հասած ուր առտուն նստել էր մանկունակ երեսով աղջիկն այնքան շնորհալի ձևով:

Իրիկունը, որոշված ժամնն կես ժամ առաջ գնաց կեցավ զպրոցին դուռը, անհամբեր սպասելով իր գեղաշնորհ ընկերուհիին, որ շուշացաւ. այս անգամ, երբ նազաղը ճամբա ելաւ, նուրիկ անգին չգարձուց զլուսիսը. հիմակ քիչ մը հաճույք կը զգար երիտասարդին վարժ ճարպկութիւնն որով նազակն այնքան գլուխով կը սահեցնէր. պատճառը չէր գինը շահագրգռողը, այլ արդյունքը. դիմացինը եթէ վաթսուն տարու ծերուկ մըն ալ ըլլար, նույն հետաքրքրութիւնը պիտի զգար. բայց Հուսեփ աչքի այնքան փորձառութիւն և մտքի այնքան նրբութիւն չունէր որ այս կետերը զանազաներ. ո՛չ. ան կարծեց որ իր կարշնեղ բազուկին մեքենայոյն շարժումն ու կուրծքին լայն ու հեքոտ ելակէջը կը հետաքրքրեն զայն. ուստի սիրաբ ուրախութեամբ լեցվեցաւ երբ գլուղին նազամատույցը հանեց նուրիկը որ շնորհալի գիշեր բարի մը մաղթելով հետացաւ, հաշորդ առտուն նորեն տեսնվելու համար:

Այն գիշեր ուրախ էր Հուսեփ, երբ օդի սեղանին շուրջը հազարվեցան, իր նազաղարածի շահատակութիւնները պատմեց, կատակներ ըրաւ ու շատ խմեց: Ու գիշերն ալ երազին մեջը տեսաւ նուրիկը, որ կը ժպտեր իրեն: Վերջապես լուացաւ. Հուսեփ խաղերով ու երգերով շուրջ իջեցուց իր նազաղը ու սպասեց՝ վեր սոթեւելով իր ճերմակ կտավն շապիկին թեզանքները:

Նորատի աշակերտութիւն շուշացաւ: Ժպտան անկարելով ու ծի-
ծաղկոտ շուրթով բարենց նախաժարք: Ինչպե՞ս գացին մինչև
Ղալաթիտ և անկից մինչև դպրոց՝ պիտի չկրնար ըսել Հուսեփ.
Երազի մը անդգա մերենականությունը կար իր ամեն քրածնե-
րուն մէջ:

Առաջն անգամ մեկ քանի ամիսներու նախկը նորացաւ ու
բազմացները գեղեցիկ կերպասներով դարգարգեցան: Նուրիկ ա՛լ
մտերմացած էր Հուսեփին հետ. մինչև Ղալաթիտ անոր շաղփաղ-
փումը մտիկ կընէր հաւույքով, անոր քաջագործութիւնները իր
հոանդը կարծարծէին ու երազել կուտային իր վառ երեսակա-
յութիւնը: Համակրանք մը կը զգար իրմէ ուժով, ու երան գորա-
վար ալդ երիտասարդին նկատմամբ որ սիրո քոցովը բռնկած՝
Հարոսասանական ձեւեր կաններ: Ալ ինչո՞ւն պետք է ուրիշներո,
բարեկամ, ծանոթ, ընկեր. ամենքն ալ աչքն ձգեց. գիշերներու ա՛լ
լմասնակցեցաւ օղիական խրախնանքներուն: Կյանքը, բովանդակ
կութիւնը կուտար որ աշխարհի վրա օր, առաւու և իրիկուն միա՛ն
գոյութիւն ունենային, որպէսզի շուտով մը կարենար տեսնել
Նուրիկը, անոր կապույտ աչքին նշույլներն ու կախուղիկ հպում-
ները կարենար ըմբոշինել: Երանի կուտար իր միջակին, և ուրիշ
բոլոր արարածները զժրախտ կը կարծէր, ըստ սրում չէին սիր-
վեր անկից:

Օրերնն մեկը հանկարծ չեկաւ Նուրիկ. Աստված իմ, ի՞նչ ա-
ղետ. լախտի հարձած մը եղաւ ասիկա հեր նախաժարին համար.
իրիկուն չեղած, աղջիւնը տունը վազեց պատշառը հարցնելու
համար. դուրս կեա մը բացին իր երեսին ու ձայն մը խստու-
թյամբ ըսաւ թէ տակից վերջը ա՛լ Նուրիկ պետք չուներ իր նա-
վակին, վասնզի ալ դպրոց պիտի չերթար:

Եւ դարձաւ Հուսեփ ու ձեռքը աչքին տարաւ տեսնելու հա-
մար թէ՛ արդյոք կուտա՞ր. ո՛չ, սրովհետեւ, արցունքները փոխա-
նակ աչքնն դուրս իյնալու, հրաշեկ գեղականերու պես սրտին
մէջ վազած էին, արյունոտ ծակեր բանալով հոն. շատ շանցած՝
առույգ երիտասարդին հաջորդեց մոռլլոտ տխրամած մարդ մը
որ հաղիւմ ուժ ունէր թեմակները շարժելու. Նուրի՛կ, ի՛նչ հոգն-

ժաշ, կենսաէկործան նրազ, որ անհետ եղեր ցնդեր էր՝ խաշոր պատառներ տանելով իր էութենէն:

Մարդուն մեկը շատ օրեր ու տարիներ անցնելէ ետք իր նախկին նստավայրէ օր մը՝ երկու հարսանեկան մոմերու հետ: Հոսանք, թէ անկից ետք ա՛յլ բանի մը չէր հետաքրքրվեր, հարցոց ինքնաբերարար թէ որո՞ւնն էին այդ մոմերը:

— Արրահամ աղային աղջիկը օրիորդ նուրիկ կը կարդար կոր, աս մոմերն ալ անորն են, բնավ մարդը ըիրտ ձայնով մը:

Փայքայումը կատարյալ եղավ. դուրս ելավ ծախեց նախկին և հոսահոսա կյանք մը սկսավ անցընել. ժամանակէն առաջ ծերացավ, կորաբաժան եղավ, ու բնաւ տարի ետքը իր Հոսանք անվանը կցեցին Պապա մակդիրն ալ: Գործ մը շրջով ապրելու հար. ենթկենցը աստուծո հանձնեց ու մարդերուն մոռնեալու զփութացավ, իր թշվառութեան պատճառը զանոնք նկատելով:

Այլանգակ փափաք մը ունեցող օր մը. ուղեց տմէն մեռելներու ետեւն երթալ. ու իր այս բողոքները իրազօրեկ հուզարկավորութեան ամեն թափոքներու ետեւն քաշկռտելով ինքզինքը մինչև գերեզմանին մօտ, ու հասնելուն պէս սփոթանքի հասալ մը կամոտելու երբ մեռելներու չրկիրը մնալով, Պապա Հոսանք աղայեց որ անոր տեղո անցնի. իրմէ հարմարագոյնը կա՛ր:

Ան նորն առավ չրալից սափօրը. մեղքը պլլեց լվանք, ու դավազանին կրթնելով ա՛յլ սկսավ մեռելներուն ետեւն վազել՝ շարշուք ոգիի մը պէս:

Իր սովորական անընդհատ էր Պապա Հոսանք երբ սրնորանին դուրս ուժգնորեն քացվելով՝ խոշոր ձայն մը գոչեց.

— Պապա Հոսանք, հա՛յտի, մեռել չա...

Այնքան անապարեց նախկին նախադարձը որ ծխափայտը գետին իյնալով երկու կտոր եղավ մեղաեղին. Հոսանք արտաքին նայվածք մը նետեց իր աչք կա՛մանած գույրին վրա, ու խորունկ հառալ մարձակեց, հետո, բան մը չեղածի պէս, գրեթէ հափըշտակեց սափօրը, և դուրս նետվեցավ սրճարանէն:

Սովորական հուզարկաւորութիւններէն չէր. վարդապետ,

եպիսկոպոս, քահանա, տիրաքու, կանոնավար և դաշն ձայնով
երգեցողութիւն ու հանգարտ հասարացումով, թեև Պապոս Հուսե-
փին համար հանգիստավորը և աշուրը հաճախ էին. չէ՞ մի որ
երկուքին ալ փոսին վրա պիտի թափեր իր միանույն ջուրը, միև-
նույն անտարբերութիւնով:

Թափորը գերեզմանատուն հասավ, ու մեռելական տղոթը-
ներն եղան լմնցան:

Առաջ անցավ Հուսեփ, ու մեղքին սկսավ քակել մահատա-
ստւ լիանը, զոր-ժամկաշի մը հանձնեց, հետո իր սովորութիւ-
նը համեմատ, բացավ զազադին կտփարիչը, ափ մը հող նետելու
համար մեռնողին վրա:

Կնոջ գեմը մը հանկարծ երևան եկավ, ցցված ոսկորներով,
փոսը ինկած աչքերով. Պապոս Հուսեփ կեցավ, վաղանցիկ շլացում
մը ունեցավ, գլուխը կտփարիչին ներս խոթեց ու տարօրինակ
բան, պագա՞վ մեռելին սառն երեսը.

— Վա՛խ նուրիկ, մրմուռով:

Դագաղը փոսը իջեցուցին, հողը ծածկեցին, ու Պապոս Հու-
սեփ իր սափորին ջուրը անսքվար հագածութիւնք մը թափեց,
ցանցեկց ամեն կողմ, աչքովը շտկեց շտկրանց փոսին կոնաձև
կույտը և մինչ ամեն ոք կը ցրվեր կերթար, ինք առավ սափորն ու
լիանը, հեռացավ գերեզմանատան մեջ, քարի մը առջև կեցավ,
վեր վերցուց սափորը և ուժգնորեն դարնելով գերեզմանաքարին՝
փշուր-փշուր քրավ, բեկորներուն վրա կոխկրանց մուկդին թափով
մը, հետո խոշոր զմեկի մը հանելով գրպանէն կտոր կտոր քրավ
շվանն ալ:

Նոր ավարանց, շուրջը նայեցավ. ոչ ոք կար, փաթթվեցավ
իր զերարկուին և գլուխը կախելով սկսավ երթալ գերեզմանա-
քարերուն մեջեն, հորդ արցունք թափելով, իր սրտացող հեկե-
կանքները խառնելով սեպտեմբերի ահեղասուղ քամիին որուն
ալիքներուն մեջեն երբեմն կը լսվէին Պապոս Հուսեփին խույ
հեծկտանքները.

ՀԱՄԱՐԻՆ ՎՐԵԺԸ

Կատմի ողորմուկ մլաժումներ կը ծանուցանեն անոր պժգալի մերձեցումը. երբ փողոցին անկյունեն դառնա, ամեն իրիկուն՝ մութը տիրելուն մօտ, զապիւր տեսարան մը կը պարզվի. քուրձ մը որ մինչև դնդուցները կերակրի, կը ծածկե կոշտուկոշտ հասակուկ մարմինը, թշվառության և աղքատության մեջ դեր-ցած ու յուզուած. ճիտը, ջլտին թանձրութեամբ, ծոծրակին վա-րսերն սկսած մինչև մազոտ թուխ լանջքին մօտ, որ ահա՛վոր հերով մը կը ելլա կիչնա միշտ, կերևա բաց ու մրկած, շիզերու և երակներու քիլոտ ու վայրագ հյուսվածք մը հանկարծ դուրս կը ցաօքե լայնշի ուսերեն, բանելով՝ տնտաշ պատվանդանի մը պես՝ անհեթեթ գլուխ մը՝ տարօրինակ, հիմարական բան մը, որ կերերա, բարենիի գիականախույզ վայրենի օրորումովը: Բե-րանը բաց է, ցուցքնելով ապուշ ծիծաղե մը լայնցած կաշեզույն շրթներուն մեջ՝ լզրճուկ ակօսանքը, տեղ տեղ կոտորած. ու այդ նեխոտ խոռոչին մեջ միշտ կունտուկլոր կեցած է մսի կարմիր կտոր մը՝ տղրուկի լպիրծ մօրթին վետիկտամներովը, թանձրացած լորձանքի շերժակութեամբ մը ծեփված, և որ մերթ, չկարծած ստենդ, դուրս կը պոռթկա մինչև թուշը, զոր կը լղե, կանցնի կը դառնա, նորեն շուրջը, միջոցը կը լզվրտե, բան մը փնտե-լու պես զոր լի դանար, ու կամաց մը կը սքլի կը մտնա իր խոռոչին մեջ, քիչ ետքը նորեն դուրս երկնեալու ու շարժումները կրկնելու համար: Կապիրճներն դուրս վիժած սաստիկ խաժ ալվրները ցածոտ արցունքով միշտ նպոտած, ամենեն ախոր ու դարշելի տպավորութիւնը կը թողուն տեսողին վրա, իրենց

անասնական արտաշայտութիւնները սենսուն են անոնք, կը գտմ-
վին կը մնան տեղ մը, համառ թափանցութիւնով մը. բայց կան
վարկյաններ որ անոնք կելլան իրենց կանաչ տնշարժութիւ-
նեն, ու ճերմկուցները հիմարորեն կը թափալին, կը դլորին, կը
գտանան, կարծես առանցքի մը վրա ամրապնս աղուցված
Ականջները բուի թերու պես, կերկնեան գլխուն երկու կողմն-
րեն, քիչ մը կորանալով քրդն գունատ ու հին գետակի մը տակ,
որ ամբողջ գանկը կը պարտրկն:

Քուրձին ներքե մերկ սրունքները կերևան, խանձած ու ճնդ-
բորոված, ու սաքերը, լայն, տնաղին, տափակ, կոշկոտոտ մատ-
վրենքով, որ ամառը փոշիի կույտեր կը կոխկուտեն ու ձմեռը
սառ, ձյուն, ցին:

Բնութիւնը, որ այս ատերձան տնդարմարար ժլատ հանգի-
սացել էր այս խեղճ մարդուն ֆիզիքական կազմակերպութեանը
համար, աշունի կատակով մը լսելու և խոսելու կարողութիւնն
ալ դաացել էր թնաք: Ու այսպէս թնիկտ՝ միտի ու ոսկորի հրե-
շտիկն չազատ՝ ամբոխին սովորականութեան մեջ տղեղութեան
քոտմենիկ պատկեր մը կը պարացներ, իր ֆիզիքական ապո-
շնորհութեան վրա առնութիւնն ու սիրախառնվուր միայն հրովի-
րելով: Շարժուն գիտակ մը պիտի կարծիր ան՝ երբ երբեմն
կսկծեցուցիչ ճիգով մը, որ առեն աշխրհները տարտղայման կը
ընդլայնեն ու ճիտին ու քունքին երակները կսռնին, կցկտուր
կաղկանձիւններ ու խոնկարի խանչիւններ շարձրկեր, զորս կը
կերկերեր իր լեզուին խոլ շարժումներովը, դուրսը, սղին մեջ:

Համբը, սակայն, մութացկան մը լէր, և ո՛վ պիտի ուզեր
ողորմութիւն տալ իրեն, քանի որ տրգահատանքի տեղ նողկանք
միայն կազդեր: Ամեն մարդու պես առուաւորով ապրող մարդ
մըն էր: Ոչխարի աղիք կը ծախեր: Բռնած աբէնտն ալ իրեն
պես ողբատ:

Աղիք, ո՛հ, տեսնելու էր դիմքը իր աղիքներուն հետ. դա-
տակներեն ու մասններեն վար կտրված էին անոնք, թաց, կոկուզ,
լարծուն, օճի պէս իրար փաթթված խանձված, անծայր տնվերը
գալարվածք մը մտի, արշունի, փորտորի: Բայց առիկա էր իրեն
միտի հաճույքը զոր կարենար վայելել աշխարհի փաբուն հա-

նույններու մեջ: Տեսակ մը հեշտաւթյամբ կը գրկէր իր աղիքները, անոնց կակուղ ցուրտ հպումեն անբացատրելի վայելք մը զգալով. կը սեղմեր, կը արտեր զանոնք իր մատներուն մեջ, անոնց թացութիւնը կը շողափեր՝ իր վայրենի մարմնուն անճառ զգալագրգուծութիւն մը քաշիտելով: Մինչև խակ, ու իր կատակն էր տփիկա—երբեմն իր բաց կրակին մեջ կը մխրճէր զանոնք հեղուկարժ շարժումով մը, հետո ետ կը քաշեր կոկորդային սուր կոխելով մը, սր պահ մը սարսափահար ընկրկել կուտար կատուներու նշացող կրզվրտող, սովալլուկ երաժակը զոր փողացներուն մեջ, իր ետեւն կը քաշկուտեր, գրգռելով զայրացնելով անոնց անկուշա քաղցը: Երբոր իրեն ու իր աղիքներուն կծու հոտը տունէին, պատերն, ցանկերն, պատուհաններն խենդի պես վար կը նետվէին, համբին շուրջը պար կը գտնային աղերսելով, ողբալով, մերթ նենդորեն հարձակում մը հանդգնելով: Բայց անիկա երկայնամիտ համբերութիւն մը կը տոկար այս անգու թախանձագին, խալական հալածոնքին, նույնիսկ շնա գիտեր ինչ հաճույք մը, տեսակ մը գոռոզութիւն կը զգար ինքզինքը շրջապատված, հետապնդված ու բռնացված տեսնելով Լիսն ոչ մարգերն որ խույս կուտային իրմէ՝ գեթ անոթի կատուներէ:

Ու այսպես կանցներ ամեն իրիկուն, մթնաշաղին, աղիքները կախ տված թևերն ի վար, մերթ ինք իր մեջ ամփոփված՝ թշվառութիւն պատկերը քալեցնելով ամբողջին մեջ, մերթ լեզուն դուրս, աչքերը թափալուն, ատամները ցցված, հրեշույթան տիպարն արձանացնելով, մինչ կատուները ետեւն, քովն, տուչեն իրենց անվախճան պազատանքը կը փոխին:

Անկյունը այն փողոցին ուտից համբը կտնցներ սովորաբար, կը գտնվէր ցածուկ խանութ մը նպարավաճառի, ստացվածքը ութսունամյա ձերունի Բուզարի մը որ առաւրիքն մինչև իրիկուն իր խոնջ ու պառված մարմինը կծկտած կը հանգչեցներ ալլուրի, լուրիայի սուրճի պարկերու անթափանց պատնէշի մը ետին: Ինք իր այդ անշուք գահույթնն մինակ այլի հրահողութիւն մը ի գործ կը դնէր, խանութին գործը ձգելով իր

աղջկան, քսանը անցուկ սիրուն բուլղարուհի մը, որ ամեն ձիգ
 կը թափեր իր զառամ հորը նեղսիրտ գիտողութուններուն լեն-
 թարկվիլ Աշխույժ հաճոյակատարությամբ կը վարվեր հաճա-
 խորդներուն հետ, որոնք քմահաճա զեղումներ չէին կրնար սեն-
 նալ՝ ակնածելով ծերութիւն աններսդ սուր նայվածքին խոժոռու-
 ցիւնեն. անանկ որ նպարավաճառուհիին միակ հաճույքը՝ իր
 առուծախի միօրինակ ու ձանձրալի զբաղման մեջ՝ իր կտտուն
 էր՝ պզտիկ, կունտիկ անասուն մը, գոհարը իր ցեղին,
 երկար խիտ մազերու փափուկ ճերմկությամբ մը հանգե-
 րաւորված, աշխույժ, ցատքաւոյ, կատաղի մուրի, գգվանք ու
 փափայլանք գրգռող շարաճճի կապկոթութիւններով, որոնք ծերու-
 կի անհանգստեան խառնութեան քով ցայտուն հակապատկեր՝
 անոր սաստկութիւնը կը մեղմացնէին: Կանաչ աչքերուն կայ-
 ժովը ու մանր թաթիկներուն, զվարթութեան շունչ մը կը պարտ-
 ցներ պարկերու, տակառիկներու, դարակներու համառ անշարժու-
 թեան շուրջը: Աղջիկը որտանց կը սիրեր իր կատուն որ հոպիտի
 սատումներ կըներ անոր զլխուն, ոտքերուն, ձեռքերուն վրա:
 Գրկին մեջ կը սեղմեր զայն, ափերուն մէջ գորովանքով կը
 թալթէր, ծածրակին խարտալ մազերուն կը քսեր՝ մինչ ան կը
 խաղար այդ ոսկի թիւերուն հետ, խաթիւծելով, ճանկելով տոանց
 ցածցնելու. ու իր սիրելու խանդին մեջ կարծւած, խելահեղ, կը
 պազներ անհագությամբ անոր աշուկները, թուշը, բերանը,
 մարմնայն ամեն կողմը, ուր որ հանդիպեր. հետս կշտացած,
 կը նետեր զայն պարկի մը վրա. անասնիկը այդ գերկընդիտա-
 նումեն սահմակած, խելացնոր, շնչասպառ կը թռվովէր, կը փը-
 ուրնգաւար, կը քվտեր, կը լզվրտեր:

Ամեն իրիկուն երբ անցներ համրը իր աղիքներու բեռին հետ,
 կողունք տներ փխսիկը: Նպարավաճառուհին, ակամա, հակառակ
 իր ստատիկ պծականքին, կատուին սիրուն, կը կանչեր համրը և
 մանրուք զրամբ մը փոխարեն աղիք կը գնէր: Մեծապես կը
 զվարճանար դիտելով իր կատուն որ ճանկերովը մուկանարար կիշ-
 նար փորտաբերին վրա, փոքր պեխերը ցցած, մուրտալով, լափե-
 լով, լափիկեղեղե Մյուս կատուները, անոնք որ սիրական տեր
 մը չունէին՝ այդ խնճույքը իրենց հրամցնելու համար, կը շա-

տանայի աղիք ծախսողը հալածելու համույթով, ավելի կը գրգռու-
վեն իրենց ցեղակցին եղած այդ քմբոստացնող անձնաշնորհու-
մեն, ու ավելի մոլեղնությամբ կը հետապնդեն հրեշին հոսնն
իրենց ողբազին լացը շարունակելով:

Իրիկուն մը, սահայն, համբը որ ընդհանրապես մեքենարար-
կառնոր գրամը աղչկան ձեռքնն է տունց երեսը նայելու կուտար
աղիքին կտորը ու իր նամբան կը շարունակեր երեքտկալով,
հանկարծ իր կանաչ և թավալուն աչքերուն ամբողջ խենդու-
թյամբը անոր երեսը նայեցավ: Մանկամարդ բուլկաբուհին սոս-
կումի ու նողկանքի ընկրկում մը ունեցավ. բայց զսպեց ինքզին-
քը. ի՛նչ, կրնար վախենալ այդ ցավազարեն որ ամեն կարո-
ղությունն զրկված էր, և որ, անշուշտ գիտակ իր նայվածքին
անհաճա տպավորությանը, շուտ մը առավ քաղց, թեթև կոփնչ-
մը արձակելով, որ իր քով հառաչի նշտնակությունը ունեի:
Հաջորդ երեկոյին, համբին նայվածքին մեջ զոր ուղղեց աղչկան
ազվոր գեմքին, հայրատ ըզձանք մը կը վառեր, ու անտեղի
անոր զզվանքի խոժոռ ծամածուռմը, լեզուն շացեցուց բերնին
մեջ ուսկից կերկերուն ձայն մը ելավ, անսակ մը աղերսանքի
ավալ, որ խղզվեցավ կոկորդին մեջ: Նպարաժանտուհին բան-
մը չհասկնալով, աղիքին կտորը անտեղուն պես ներս փախավ.
կատուն գիրկը, որ կը ճշար բերանը կաս կարմիր բացած:

Ա՛յ անկեց ետքը, ապուշը, փոխանակ սպասելու որ կանչվի,
ինքը կերթար կը կենար խանութին տուչն, աղիքի երկար, առատ-
կտոր մը տուջուց պատրաստած, ավելի մոտենալով աղչկան,
աչքերը անհաղ պաղշտությամբ մը ցուրթակ, շրթները՝ հաճո-
յական ժպիտ մը ձեռցնելու ջանքին մեջ՝ վայրենորեն ընդայն-
ված. քիչ քիչ, աղիքի վարժվեցավ համբին այս տարօրինակ
ձևերուն, որոնք վնաս մը չունենին իրեն և որոնք, անշուշտ, հա-
ճույթի սատարներ էին այդ խեղճ ցավազարին, ամեն վայելումն,
ամեն արդշտությունն հավետ զրկված: Ուստի ձայն չհանց, բայց
զգուշացավ քաշալերել զայն, թույլատրել անոր մեծ հանդնու-
թյուններ, սահմանափակելով զայն իր մարմնին տառապեցնող
շարլարանքին չեղորթությանը մեջ:

Դժբախտարար շնորհագեղ աղչկան թույլատրված այս վա-

չկըսովք քաղականանալու առաքինութիւնը շունչեցաւ համբը, իրեն ցուցված ներդաժատութիւնը գրգիռ մը կարծեց: Մտերուք գրաժին փոխարին իր ալմած աղիքին կտորը հետզհետե շատցաւ, երկնցաւ, և հասաւ անանկ համեմատութիւն մը որ կատուն իր փորիկը կշտաղինդ ուտեցնելն ետքը, կարեոր մաս մըն ալ կա-
վելցնէր որ աղիկը վհեմոններն կը նետեր դուրսի կատունն-
բուն կնառող ակուններուն, ու թեկ ինք նշանացի կը հասկցնէր
աղիքին տարապալման քանակը, բայց համբը տալու, ամեն
քան տալու մարմտըով բռնված էր: Եվ իրիկուն մըն ալ, համբը,
չզային զգայնակաւնութիւն բորբոքումն մը մզված, աղիքը հանձ-
նելն հետո, իր լայն, յուզոտ, գարշելի ձեռքը հանկարծ երկնցնե-
լով բռնեց աղիկանը ներմակ լեցուն կզակը: Աղիկը ստրտափա-
հար, նիշ մը արձակեց ու ներս փոխաւ խանութեն:

Հաջորդ իրիկունը, անշուշտ սպասելով թե ինչ բնդունելու-
թիւն կը սպասեր հոն իրեն, համբը փողոցին մյուս եզերքն
անցաւ, գողի պես, աղիքներովք բռնաւորված, ու շեղակի արագ
ակնարկով մը խանութին նայեցաւ, որուն դրան առջև ալ ո՛չ
աղիկը կար ո՛չ կատուն, ու ներսը՝ պարկերուն ետին, ժերուկ
պապոյին խոժոռ, ահարկու կերպարանքը միայն, որ գաւազան մը
կը ցուցնէր իրեն սպառնաղիք:

Կատուն. իրիկունները, նույն ժամուն, շատ նշաց, մշտնջ,
թալլակեցաւ իր տիրուհիին թևերուն մեջ. իզուր, բնդմիշտ
զրկված էր իր առօրյա ոռնիկեն:

Համբը, օրեր անցնելի ետքը, ի զուր խանութին մոտեն
անցաւ, փխիկին աչքերուն առջև ցուցադրելով իր փորոտիքնե-
բուն ախորժագրգիռ կապոցները: Մանկամարդ աղիկը, անկարե-
կիր, աննեղող, իր գեղեցիկ ալվերներուն անարգական շանթովք
վանեց խեղճ համբը, գիրկը բռնած իր սիրական կենդանին, բա-
նի տեղ չդնելով անոր ճշոցներն ու ճանկատութիւնները: Իր գեմքին
եղած պզտութիւն վրեժը կը լուծեր:

Համբը հուտահատվեցաւ, բայց ոխ կապեց:

Իրիկուն մը, կատուն, օգտվելով իր տիրուհիին գրազած մեկ

վայրկյանն, դուրս վազեց մինչ համրը կանցներ, ինք ալ մյուս
կատաներուն հետ սկսելով ուտելիք պահանջել:

Ապուշը տեսավ կատուն, կեցավ, շուրջը դիտեց ու կայծակի
արագությամբ աղիքի կտոր մը հանեց կատաներուն սեմակին,
որոնք մեկ թափով խոտեցին անոր վրա, ճանկերնին դուրս: Հե-
տո, վագրի ուսումնով, ցատկեց, բռնեց աղիքան կատուին ծոծ-
րակեն, սնդմեց անոր կակուղ վիզը իր չղոտ մոտերուն մեջ,
ալքերը թափալելով մոլեգնությամբ, լեզուն դուրս ցցած՝ օձի
լեզվի պես, խեղդեց կենդանին որուն խաժ ալվրները դուրս
ցատկեցին կտալիճներն. հետո մոտեցավ դիմացի պատին, զար-
կավ ջախջախեց անոր բրդոտ գանգը, արյունը, ըզնզով խառն,
դուրս պոսկեաց. ու զարկով, զարկով անոր, խանչյուններ, կա-
ռաներ արձակելով, մոլեգնելով այդ տի մը միտին վրա, որ ա՛լ
անձանաչ կույտ մը եղած էր արյունաշագտի. խաժով փրցուց
անոր կակղիկ մանր թաթերը, ծամեց, դուրս նետեց, արյուն
թրավ, ու երբ ա՛լ բան չմնաց խեղճ անասունը հայտնող, նզմեց,
անցուց, արյունոտ խմոր մը ձևացուց, և վայրագ ծիծաղով մը
զարձավ խանութեն ներս նետեց զայն, հետո անճոռնի քրքիջով
մը տեցավ ճամբան շարունակեց:

ՀԱՋՈՂՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Հակառակ տարիներու խոշոր անջրդետով մը բաժնված ըլլալու իրմե, Մարտիրոս պատվելին տակավին մինչև հիմակ աչքիս տոբնն է իր մարմնեզ կազմվածքովը, գուրս պոռթկացող այտերով բռնավոր իր դեմքովը, եզան խաղաղ ու հեղ աշխրհներովը, բայց մանավանդ թավառեւ, խռովային, բարբաբոս պեխերովը, որոնք ոչ միայն ամբողջ բերանը կծածկէին, այլ և իրենց խիտ ծիւղերովն ու ճութերովը ռեզոնքները խցելի հետո քթին սահմանները կթևակոխէին, մեկ կողմն զեպի աշքերը արշավելու ճիգով մը, մյուս կողմն աշտուոկցներն զեպի ախանջները խոյանալու հանդգնությամբ մը: Մարմնին ամեննն հասկանշական մասը անտարակույս պեխն էր, ու մազի տյղ հրարխային ժայթքումը զեմբնն զմբոս, տեսակ մը խորհրդավորություն և պատկտոնիություն կուտար Մարտիրոս աղային, որ իր մատվրներուն պերեկթիկ ուփայփայիչ շոշափումներովը արդեն հայանորեն ցույց կուտար, թե իր էությունը հիմնավորված էր գլխավորապես այդ վիթխարի պեխերուն վրա: Առանց ատոնց, կմտածեի ես՝ ամեն անգամ, որ անոնք նայվածքս խոշաանգեին, այդ մարդը ծաղրելի բան մը պիտի ըլլար, կարգ մը էակներու մերկությանը պես արգահատելի ու զավեշտական բան մը, համարժեք Ֆիդիկական բացարձակ սնանկության: Իրով է, թե ամեն անգամ նաեւ, որ այդ մարդը տեսնելու և անոր հետ խոսելու զժբախտ առիթը ներկայանար, կատաղի փափաքը կունենայի քաշելու, փեթակու: այդ զարհուրելի պեխերը, զորս անմարդկային կդռնեի:

Եվ որովհետեւ, սակայն, մարդը բողոքական պատվելի մը էր:

թեև շատ ներկորդական տեսակեն, այդ պեխերը բնատուր, աստ-
 վածատուր զարդ մըն էին խրեն համար, և ինծի կուգար, որ ա-
 նոնք—երբ ժողովարանին մեջ իր թափ և ռեզային ձայնովը ա-
 ղոթը կկարգար—գերը կկատարենին այն ոսկեհամուկ շուրջաթին,
 զոր մեր պատարագավոր եպիսկոպոսները կհագնեին և որան շքե-
 ղությունը տակ պահ մը կմոռնա, թե կրնա ծածկված ըլլալ գոն-
 հիկ, աննշան և ողորմելի մարդ մը իսկ: Կխորհի նաև, որ առանց
 այդ զարմանահրաշ պեխերուն, Մարտիրոս ազան պատվելի չպի-
 տի կրնար ըլլալ: Անպաաճառ այդ պեխերուն իր կողմն մանրա-
 կրկիտ գնահատությունը և անոնց պատվելիազրոյմ հանգամանքն
 էր, որ զինքը մզած էին նետովի տապարեզի մը մեջ, ուր գուցե
 չափազանց ողորտի ըլլար ինքը, եթե նախախնամությունը մաղի
 այդ անհեթեթ փունջովը օժտած չըլլար զինքը: Պատվելիությու-
 նը միայն կրնար արգարացնել այդ վայրենախոսիվ պեխավորու-
 թյունը: Ես տեսած եմ սակայն ուրիշ պատվելիներ, որոնք, ընդ-
 հակառակը, բնավ պեխ չունեին, լերկ, զերծ, ողորկ շրթներով:
 Ասկեց հետեցուցած եմ, թե բողոքական պատվելի ըլլալու հա-
 մար արժանավորապէս, կամ պետք է ունենալ ահաւոր ա-
 ռատությամբ պեխեր կամ քուրորովին լերկ ու մերկ շրթներ:
 Ասոնց միշինը տնտրողութիւն և անձեռնահասութիւն կենթադրե-
 թերես: Եվ իբրև ապացույց այս բիշ մը մտացածին վարկածիս,
 կրնամ մեջ բերել պարագան պատրիարքարանի բարապաններու
 և դեպանատանց քավասներու, որոնք մեծագույն մասամբ օժ-
 տրված կըլլան թափախտ, մարտական, ըմբշային պեխերով, և
 որոնք իրենց դիրքը, իրենց գործը, ապրուստը, կյանքը պարզա-
 պես կպարտին մաղերու այդ արտասովոր առատությանը՝ իրենց
 դունչին վրա: Ասոր մեջ հակառակադային բան մը կանսնեմ ես:
 Առատ պեխեր ունենալ բախտ թող չէ՞ արդյոք: Տեսած եմ խո-
 ջոր և հզօր պեխերով մարդ մը, որ ավուր հացի կարոտ ըլլա
 կամ անզոր: Անկարելի է: Եվ ասոր ամենեն բարբառուն ապա-
 ցույցը, ըստ իս, սա պատվելի Մարտիրոսն էր, որ, տվելի քան
 քնատն եմ, առանց այդ հազվագյուտ պեխերուն, չպիտի կրնար
 բարձրանալ մինչև ժողովարանի մը բնմը, կարենոր մարդու երե-
 վույթ մը ստանալու և մանավանդ դրամ շահելու համար: Մուրաց-

կանները, դիտեցե՛ք, մեծ մասամբ պե՛խ շունեքին, կամ շատ խնդն
բան մը: Ամենամեծ հաժմանակաւնությամբ, իմ հերոսս ալ փողո-
ցաշրջիկ թշվառ մը պիտի ըլլար, եթէ Տները (որուն անունովը
կխստեր միշտ) իր շրթները մազերու այդ պերճ փունջովը զար-
դարած ըլլար:

Այսպէս թէ այնպէս, Մարտիրոս պատգնելին մեր գյուղի ժո-
ղովարանին աղոթատեց պաշտոնյան էր: Իր մատին որոշ կարծիք
մը չիկար: Շատեր, որ առաջուց կճանչնային զինքը, կզարմանա-
լին, թէ ինչպէս այդ ողբալի մարդովը հաջողած էր այգբուն
ապառժավորս աստիճանի մը տիրանալ: Վասնզի,—ե տօկաւ շատ
կարեւոր մանրամասնութիւն մըն էր,—Մարտիրոս ազան արտա-
սովոր տղեղ մըն էր: Գերմարդկային շանքերով հազիվ թէ հա-
տարակ ընթերցում մը հաջողած էր սովորիլ Շաա քիշեր էին, որ
այդ հաջողութեան գաղտնիքը կերթային փնտել տնոր բարբարոս
պետերուն մնջ: Իսկ ես ընտելանաբար չէի դարձանաբ, ե՛ւ ուրիշ-
ներու հաջողութեանց խարխուլ ու կատկածելի պատճառներուն
չհետամտելու և զանոնք լցանցնելու բնավորութեամբ: Մարտիրոս
աղային հաջողութեան համար ալ ըրած գյուտս ինծի կպահնէի ու
միտ-միտակս կըմբռնէի: Եւս եղելութեան ամբողջ զավեշտակա-
նութիւնը:

Կրակի օրեր, երբեմն, իրիկվան, կմտնէի ժողովարանե՛ն
ներս ու կսպասէի, որ կարգը մեր պատգնելիին զար աղոթելու:
Չէր ուշանար: Սեւ սրգենկոտով մը կկենար զասին մեջտեղը և
կսկսեր աղոթել կոկորդային միօրինակ աղմուկով մը, որուն մնջ
բառերը կհալէին և իրարու կխառնվէին: Աղոթած միջոցին աչվը-
ները կգոցեր: Պետերը թեթևութեամբ կշարժէին: Հավատացյալները՝
երեսներնին ծածկած՝ կխոնարհէին այդ պատկանելի աղոթատե-
ցին առջև: Ամենեւն զվելի այդ պահերուն է, որ պետերուն բո-
վանդակ անհնթեթութիւնը կանշտավեր աչքիս: Կափսոսոյի այն
խնդնիւնը վրա, որ արդահատելիօրեն խոնարհած էին ո՛չ թէ
մարդու մը, այլ այգբուն վիթխարի պետերու առջև: Այդ հանդիսա-
վոր վարկյանին հիմար մտածումներ կունենայի: Կուզէի պոռալ
այդ տնդիտակից երկրպագուներուն՝ իրենց վարձուքին բաւոր
ծողբելիութիւնը, բեժը ցատկել և բռնելով այդ պետերեն՝ զա-

նոնք ցույց տալ հաճատացյալ ժողովրդյան, երևան հանելով գործին գաղտնիքը: Բայց կամաց մը կ'առնէի կքաշի՝ չուզելով գայթակղութիւն մը պատճառել:

Մինչև 96 թվականը մեր գյուղին մեջ Մարտիրոս պատգելին շարունակեց ըլլալ ամենէն հարգելի և պատվաւոր մարդերէն մեկը, և վերջին տոնները, նույնիսկ, ի բացակայութեան քարոզչին, անոր դերը կատարեցին և հոգևորական ու մտավորական կմխիթարներ ալ բողոքական հոտը: Ասիկա՝ իր պէխերուն հմայքին պսակավորումը եղավ:

Բայց ահա եկավ հոտավ 96-ի ուրազանք: Ամեն քան տակնուվրա եղավ Պաւստ մեջ: Եկրցողը թող փախչի՝ ահազանգը հնչեց ամեն կողմ: Փախան: Փախան: Ոմանք օրեր ու ամիսներ հետո, դիրար գտան, դիպվածով, արտագահմանի անհուն տարածութեանը վրա: Իսկ շատեր հավետ կորնցուցին դիրար: Եւ այն հազիւագյուտ բախտավորներէն մեկը եղաւ, որոնք զուրոյր գտան իրենց սրահն սիթածը կամ մարին՝ փնտրածը: Արդարեւ Բուլղարիո Վ... քաղաքին մեջ, 96-ի վերջերքը, օր մը հանկարծ հանդիպեցա Մարտիրոս պատգելիին: Ազմկալից բրքիջ մը բարձրացուցի: Մարդը շփոթված երեսս կնայեր:

— Մարտիրոս աղա, ի՞նչ լուր. դո՞ւն ալ փախար, — հարցուցի:

— Մարդ մնա՞ց որ չփախչի, ըսով՝ իր պէխերու մացառոտին վրային թոթկելով ձյունին բաթիւները, որ հեշտօրէն կհանգչէին հոն:

— Էյ դո՞րժ, — հարցուցի:

— Նորէն առջի պօրժաւ. երբեմն ալ մոտակա գյուղերը կերթամ սուրբ դիրք ծախելու:

— Ըսել է կիրակի օրերը նորէն ժողովարանը...

— Հա՛րկավ, — պատասխանեց:

Եվ ձյունին տակ, որ հարսի պէս կիչնար, պատմեց ինձի, թէ Պաւստ առնաեկը թալլած էին, ու ինք հազիվ ընտանիքովը կրցած էր Բուլղարիո փախչիլ:

— Փա՛սք Տիրոջը, — վերջացուց թոթկելով նորէն պէխերը, որ ահագին քանակութեամբ ձյուն կհամբարէին իրենց թեւերուն վրա,

մեկ րոպեի մեջ: Եվ հետագայով գնաց երջանիկ մարդու քաղվածքով:

Ու մտածեցի: Վայրենիները կողոպտած էին ինչպես դիտ, այդ խեղճ մարդն ալ, տո տարբերությամբ, որ, ինչքան ալ անգութ, երբեք չէին մտածած անոր հաշտությանը գաղտնիքը և ապրուստին միակ միջոցը—պէխերը—անոր ձեռքէն խնդ առնելու մարդուն հոգն էր. պէխերովը փախած էր անհոգի ինչովս փախած էի, առավա՛ճ իմ, ննթակա ամեն տեսակ հախտողությանց ու դժբախտությանց: Եվ առաջին անգամ ըլլալով՝ խաշոր ու պտտկանիւ պէխի մը կարտան զգացի:

Մարտիրոս աղան ա՛լ անկեց կտրը շատ տեսաւ. իրեն համար հատկապէս ժողովարան գացի. նույն մարդն էր, նույն կացութեան մեջ, նույն միշտվայրին մեջ: Նույն իսկ, այս տեղափոխության շնորհիւ, հառաջացած ալ էր. երկրորդական քարոզիչի հանգամանքը շնորհված էր իրեն: Պէխերը ավելի քան երբեք առատ էին, կարծես իր հառաջագիմությանը հետ համեմատական, իրենց լրումին փառափոքության մեջ: Անշուշտ արատաւճանի նժգեհական կլանքի ափայտանքներն ու մշտալի իրադարձութեանները թույլ չափին, զր կարենայի աղաա որսով ու տեճանձիր հետեիլ մարդուկիս ու անոր հոյակապ պէխերուն խաղաղ և դորմանալի ոգիսականին: Դիպվածին միայն կպարտիմ, եթէ զանոնք առիթ ունեցա երբեմն-երբեմն գնահատել նորեն, հրեմիլ, կատղիլ, սգեորդիլ և տրամիլ տեղեցով: Նույնիսկ, քանի մը տարի ետքը, իր հետքն ալ կորսնցուցի, և որ եկավ, որ ա՛լ ոչ Մարտիրոս պատգելիին և ոչ ալ անոր շնաշխարհիկ պէխերուն վրա սկսա մտածել: Անոնք ինծի համար բոլորովին մեռած էին, երբ անակնկալ առիթ մը հանկարծ արթնցուցին հին սխրալի հիշատակներս:

201-ին, Վ... քաղաքին ցամաքային համբոյրդութեան մը կընելի: Դիշերը կառքս հասավ հանգրվան—գլուղ մը, որուն շուրունք չեմ հիշեր այժմ, և որ բուլդար և հույն գլաւադակներն բնակված էր: Ողորմելի պանդոկ մը առաջնորդվեցա, ուր ստիպված էի գիշերել՝ բռուն փոթորիկի մը պատճառով ճամբան շարունակելը անկարելի ըլլալով: Պանդոկին փցուն և աղաաա ճաշարանը ան-

կյուն մը կծկվեցաւ, շուրջս ունենալով գլուղացիներ, որոնք բիրա
ձայնով ու շարժումներով կփեճաբաժնէին: Ժաշարանին մեկ մասը
նպարազանառի խանութ էր, և տեքը, զոր կտեսնէի հեռվէն, կայ-
նած էր մզլուտած պարկերու գեղի մը առջև. աղտոտ լույսին մեջ
հազիվ կրնայի տեսնուի գեղի մը որոշել: Միեւնոյն ժամանակ ինքն
էր, որ տտեն-ատեն շիշ մը օղի կամ գինի կցերերը հաճախորդ-
ներուն առջև դնել՝ կտոժր մը պանիրի կամ չոր կայի¹⁾ հետ:

— Շիշ մը օղի ալ ինձի,— պտասցի հեռվանց թուրքերէն
լեզուով:

Մարդը աճապարեց պատվերս կատարել: Ու քիչ հետո աղտոտ
տփոռի մը վրա—բացառիկ պատիվ քաղաքացիի հանգամանքիս
ընծայված—նպարավաճառ առջիս կցերէր շիշ մը օղի, պանիր և
տպուխտի քանի մը շերտեր: Տիրող փոթորիկէն արտենդած, լէի
մզվեր շուրջս գտնվողները դիտել, ու ինքնամփոփ սկսաւ կոնծել:
Պահ մը հտքը, զարմանքով տեսաւ, որ սպասարկուս փոքր տանի
մը մեջ եղավ եփված հավկիթ մը հրամցուց ինձի: Այս անգամ
ընտելանալու ավելի ուշադրությամբ նայեցա իրեն և շնորհակա-
լություն հայտնեցի: Հիտնաժա մարդ մըն էր, նիհար, աղերեկ
ցտեցաւ պիտերով ու խոշոր, վշտահայտ աչքներով:

Ի՞նչ եղավ զարմանքս, երբոր հոյն կամ բուլղար կարծած
այդ մարդս խոսքը ինձի ուղղելով ըսավ.

— Պարո՛ն երգանդ, կարծես դեռ չճանցար:

— Դո՛ւք,—բսի տպուշի պես երեսն ի վեր նայելով:

— Մարտիրոս պատվելին, վաղեմի ծանոթդ:

Ձե՛մ կրնար բաւ գտնել նկարագրելու համար ցտրմանքս և
շփոթութիւնս: Պատվելին, սա ահա՛վոր պիտերով մեր երանելի
պատվելիին հետ, Բալքաններու հեռավոր մեկ գյուղին աղտոտ ու
գորշահոտ կապելային մեջ, նիհարցած, և մանավանդ, բայց
մանավանդ մեղկացած իր պատմական, իր հսկայական տեխներն,
որոնցմէ մեկ քանի թել-խլչակներ կմնային սղբալիորեն կախված
վերին շրթներէն:

— Բայց... Ի՞նչ եղավ, Ի՞նչպէս եղավ, որ հոս ես, պատվե-

1) Զուլիա—բուլղարական պղպեղ:

վերիութիւնը, ժողովարանը, հապա... պիտե՞րդ, ի՞նչ եղան
պիտե՞րդ, Մարտիրո՛ս աղա, ան փառավոր պիտե՞րդ:

Մարտիրոս աղա մեքենաբար ձեռքը պիտերուն տարավ և
լալագին ձայնով մը՝

— Թափեցան,— ողբաց:

Եվ ա՛յ գեմս նստով: Հառաչեց: Օդիես հասա մը լեցուց խը-
մեց, ու սրբելէ հետո իր ավերակ պիտը, ըսով տրամալի եղա-
նակով մը.

— Երկու տարի առաջ, շեմ գիտեր ինչո՞ւ, պիտերս թափիչ
սկսեան. օր եղավ որ հարյուր թելը մեկտեղ ինկան: Դեղ, բժիշկ, մեկ
փարա չըրավ. ավա՛նով դրամ ծախսեցի: Թափեցան, թափեցան շա-
րունակ. զգային եղա, հիվընդցա. կվախնայի ձեռքս պիտերուս
տաննելու. նիհարեցա, գիշերները սկսա չքնանալ. ժողովարանը ա-
զոթած միջոցիս ժողովուրդը սկսով խնդալ վրաս. փողոցեն ան-
ցած աստնա, լարանէի աղաքները սպառնելիին բըյրիները կթու-
փին կորս կպստային. դուրս ելել չէի ուզեր. չկրցա գործս շարու-
նակել. Պորտ քնկերութեան ներկայացուցիչն ալ կամաց մը հաս-
կըցուց, որ պիտերուս այդ վիճակին մեջ չէի կրնար պաշտոնս
շարունակել. ուզած-չուզած հրաժարեցա: Անոթի օրեր անցու-
ցինք. Մուլլան Համիաը ասանս-տեղս կողոպտեց՝ հոգս չեղավ.
պիտերս թափեցան՝ ասանս կործանվեցավ: Ի՞նչ քննի, դուռնե-
դուռ, լեռնե-լեռ ինկա, և վերջապէս հոս հասա. քանի մը բարի
մարդիկ զթացին վրաս. կրնա, զավակներս տնդին մնացին, ու
չեմ գիտեր, թե ինչ եղան, ու ես հոս կաշխատիմ գիշեր-ցերեկ
ապրուստի մը փոխարեն...

Պատվելին գլուխը ծակց, ու տեսա, որ քանի մը խոշոր ար-
ցունքներ թափալեցան ինկան իր ալանքուն ու շրթունքներուն
վրա, հոն, ուր ժամանակին աշխարհիս ամենեն փառավոր պի-
տերը կհանդիպէր...

ՔԱՎՈՒՅՈՒՆԸ

Իր սովորյալ դեմքին վրա ներքին մրրկածուի հուզումին սար-
սուռները լմանալու հիդով մը՝ գլուխը վեր, պեխերը ալիս-
ալիս, սրածայր ոլորվածքով՝ ինչպես ինքնագոհ ու վեհապանծ
երիտասարդի մը, Կոպեռնիկոս Էֆենդի Մերասեղիյան ծանրորեն
վար իջավ կառքեն, որ կանգ առած էր Շիրշիի ազգային գերեզ-
մանատան դրանը տուջե, Աստվածածնա երկուշաբթի օրը, ցերեկին
երկու ժամ ետքը, օգոստոսի տարուի ու երանավետ արևի մը
տակ։ Իր անստղյուտ սղոցենկոտին օձիքեն մատներու հպանցմամբ
մը փռշիններ վար տալու իր ան շարժումին ծանոթ մեկը միայն
գուցե հասկնար, որ բուռն ապնապով մը կզոզողոթար այդ մար-
դը, որ մինչև իսկ գերեզմանատան դրան կամարին տակ մասած
ատենը մարմնի ընկրկում մը ունեցավ։ Բայց հառաչացով գրեթե
անվրդավ, ամբարտաժան քաղվածքով մը։ Եվ հակառակ որ մուս-
թի կամարին տակ դինքը դիտող մը չըլլար, Կոպեռնիկոս Էֆենդի
խոցուներուն մեջ ամբողջաբար քաղված ևս և մանրաբիթ աշվրները
աչ և ահյակ կըրշշրջեր՝ տեսնելու համար, թե դինքը կտեսնեն։
Գերեզմանատան պարանգը, ուր մտավ, իր խաղաղ ու զեղարվես-
տական երևույթովը կարծես քաջալերեց Կոպեռնիկոս Էֆենդին, որ
վարժ քաղվածքով մը հառաչացավ դեպի վեր, մեջտեղի ճամբին,
ալիս գրեթե հանդարտ հետաքրքրությամբ մը շուրջը դիտելով, իրեն
բողոքովին նոր բան մը տեսած, ալացիկ, մարուր, մարմարեղեն
շիրիմներուն նայելով զարմանքոտ, երկյուղած ու գգվազին աշ-
վրներով։ Մահատանին անկյուններեն խժուռը մը կրթածրա-
նար հիմա, տաժանագին, ինչպես հուսկ հետին հանգյունը բոլոր

այդ հողին տակ պառկող մեռելներուն: Գերեզմանոցին տարա-
ժությանը վրա սգավորներ եկած էին պաղտվիլ հողին հետ,
որուն տակ սիրելիներու կմախաշար կարավանները կգտտին
որդնալից:

Կոպեռնիկոս էֆենդի տեսակ մը պոհունակութեան շարժում
ունեցաւ: Մեռելատառնի իր երևակայած ահաւորը ամայութիւնը
ահա շենցած էր. ու ինքը իրեն պես շատերուն մեջ աննշմար
պիտի մնար, ու իր այդ այցելութիւնը, որմէ կստեղծար տարինե-
րն ի վեր, պարզ և զուցն հաճելի պտույտի մը հոնգամանքը
պիտի առներ, հակառակ իր ենթադրութեանը, ուրիշներու աչքին:

Անտարական աշխարհի մարդ, միշտ տեսակ մը նողկանք
տածած էր մեռելներու աշխարհին համար, որմէ կարելի եղածին
չափ խուսա տված էր: Մահվան համար, որուն հողերը մշալ կյան-
քի հոշակված հեռանկարը իր կարծիքովը աննոռնի պարագործ
մըն էր, այնքան քնածին սրտկումով մըն էր լեցված, որ երբեք
չէր ուզեր անոր վրա մտածել, անոր տվայտիլ, աշխարհը՝ օրին
մեկը ձգելու դադարարին հետ կատաղորեն տեհաշու: Կոպեռնի-
կոս էֆենդիի որով հուզարկավորութեան շենակիլը ամեն մարդ դի-
տեր իր բարեկամական շրջանակին մեջ, և ոչոր կվշտանար, երբ
որ ծանոթի մը կամ աղգականի մը մահվան առթիվ փոխանակ
մեռելին ներկա դառնալու անձամբ՝ քարտով մը կամ ծաղկեման-
քով մը իր ցավակցութիւնը հայտներ:

— Աս կողմս տկար է, ինչ ընեմ, ձեռք չէ, սիրտս չի դիմա-
նոր, գեշ կըլլամ,— կըրտեր:

Ասկայն մեկ քանիներ իր վաղածառնութիւններն՝ լսած էին, ա-
ռանց շատ պնդելու, թէ Կոպեռնիկոս էֆենդի իր վաճառականի
հիմակվան դիրքին շնատած, շատ անգամներ ներկա դառնալով էր
հուզարկավորութեանց, առանց հուզման ակներև նշաններ ցույց
տալու: Վերջին ութը-տասը տարվան միջոցին էր, որ մեկնեման
հոգեկան այդ տկարութեան մղված էր և խուսա տված մեռելներն
ու գերեզմանոցներն: Բայց որովհետև աղգային կամ հանքային
հարց մը չէր առիկա, մարդիկ աչք դոցած էին և անտարբեր
դառնալով:

Մահավանդ, որ վերջին տասը տարվան միջոցին իր իսկ ըն-

տանիքին մեջ պատահած մեռելներեն ոչ մեկուն հանդեսին ներկա զանգած էր. ոչ ժամ գացած էր, ոչ գերեզմանեաց. տունը նստած էր կամ մինչև իսկ անգամ մը, քողը մահման ասանը, Պոլսո իր գրասենյակը իջած էր, հոն ընդունելով երկու փոխանագիրներու սառազգրությանը մեջ, ցավակցութեանց հզակտոր արտահայտութիւնները: Իր այս բոլորովին տարօրինակ ժեստը ոմանց հետաքրքրութիւնը շարժած ըլլալով, Կոպենհէյնս էֆենդիի զործակատարը, Ղուկաս ազա—ազիզի¹⁾ ֆետով և զիտուն հանը՝ ծոծրակին և քունքերուն ծնփ-ծնփ փակչած մագնիսով միջառասակ մարդուկ մը, մարդոց տողն երկարամիջանդադրում խոնարհումներէն ողնահարը ծածած,—սրտաշարժ ու կակծագին ձայնով մը ըսած էր.

— էֆենդի իր քույրը այնքան կտիրեր որ, եթէ ասանկ չընէր ու սուրբ առնէր վրան լար սղրար, պելքի ալ խելքին կուգար:

— Խեղճ մարդ,— ըսած էին այս խորին հայտնութիւնը լսողները:

Սորը մեռելին անգամ ներկա չէր զանգած: Իր մեծ եղբայրը, քույրը, քոչ ամուսինը, հետո ուրիշ մեկ քույրը չժած էին աշխարհես՝ մեռելական փոսին եզրը իրենց եղբոր լալահատաչ ներկայութեան շնամահու մխիթարութիւնէն ալ զրկւած:

— Ես մինչև հոն երթամ նե,—ըսած էր անգամ մը Կոպենհէյնս էֆենդի—ինձի ալ աս փոսին մեջը նետելու, ողջ-ողջ թաղելու են...

Իրեններուն համար տածած այս խանգակաթ սերը ոչ միայն զարմանք չէր պատճառած իր ծանոթներուն, այլ և իր դատարանական—ին համար տնոնց սնուցած բարձր համարումը ալ ազնիւ բարձրացված էր:

Եվ ահա տասը տարի հոգը, երբ ալլես ամայութիւնը արած էր իր շուրջը իր ընտանիքին մեջ, ուր միս-մինակ մնացած էր մահման աննդոր կույրզկուրայն հեծումին մեջաեզ, Կոպենհէյն-

1) Ազիզի—ֆետի յուրանասուկ ձեռն

կոս էֆենդի, Առավածածնա մեռելոցին կուղար վերջապես այցնելի իր մեռելներուն՝ զանոնք օրհնել տալու համար:

Իր գործակատարը, որ միշտ իր կողմն բոլոր հուղարկավորութիւններուն ներկա գտնված էր մինչև փոսերուն ծածկվիլը և ծաղկեփոնջերուն անոնց վրա խառնիխուռն կուտակվիլը, և որ այդ օրը հանդիսավոր ու խորհրդակից օր իր տեղը տիրողը աված էր, մանրամասնորեն նկարագրած էր Մերասեղիյան գերդաստանին դամբարներն վայրը, որ ազգային ծանոթ բարերարի մը դմբեթավոր հոյակերտ դամբարանին ետեւ կիշնար: Կոպեռնիկոս էֆենդի, առանց ուշադրութիւն ընելու Ղուկաս աղային բացած զարմացական աչվրներուն, առած էր գերեզմանին բանալիքը, որուն սառն հպումը գոյ մը պտտցուցեր էր իր երակներուն մեջ: Մահվան պես ա՛տ ալ պա՛ղ:

Սոսկումը, որով պաշարված էր մահաստանին շրջափակին ներս մտնելի առաջ, կմեղամար հիմակ, վայրին խնամքսա ու խաղաղովեա հարգարումեն, պորփրուրն ու մարմարն հոյակերտ շիրիմներուն կանգնազեղ հորինվածութենեն հմայված, թեև ինք երբեք մարմարին արվեստովը հետաքրքրված չըլլար: Կամաց-կամաց, զգուշությամբ կքալեր, ավելի հետաքրքիրի մը ձեւ քանալով առլ իրեն, քան թե իր մեռելներուն այցելողի մը: Կարճուկ թուփերուն վրայեն և դամբարաններուն զննարարութեամբ միջև կտեսներ փոսերու և գերեզմանաքարերու վրա ծռած կոնակներ, որոնք կթոթվէին, կիննր ու տղար, որ տոտողված շիրմաքարերու մեջտեղ՝ կխոսվառնէին: Ավելի հեռուն, վանդակորմի մը ձողերուն ետին՝ մորուքը անբտերի մը, որ կկորդար: Բայց երբ ոտալին անգամ այլին դիպով գմբեթավոր դամբարանը ռազգային բարերարն-ին, Կոպեռնիկոս էֆենդի կանգ առաւ: Իրենցը անոր ետին էր, ինչպես բացատրած էր Ղուկաս աղան:

Այս Ղուկաս աղան, պարագաներուն և իր գործին բերմամբը, շատ կարելոյ դեղ մը խաղացած էր Մերասեղիյան ընտանիքին մեջ: Նախ և առաջ, իրեն Կոպեռնիկոս էֆենդիի գործակատարը, ընտանիքին բոլոր մեռելները ինք իր ձեռքովը հոգին հանձնած էր: Առաջին մեռելին, էֆենդիին հանձնարարությամբը, տասը քառակուսի մետր տարածությամբ հող մը գնած էր Շիրչիի

ազգային գերեզմանատան մեջ. հետո, ամեն անգամ նոր մեռել մը պատահելուն, Ղուկաս ազա քար մը ձգել տված էր վրան տապանագիրով մը՝ գրված իրեն ծանոթ հինգուկու հայկաբան պատվելիի մը կողմի, Ննի Քափու, ուր ինքը կրնակեր:

Յուրաքանչյուր գերեզմանաքարը տնկվելուն, Ղուկաս ազա հաշիվը ներկայացուցեր էր Կոպեռնիկոս Էֆենդիին, որ, առևարական պարզ և սովորական հաշվեկույցակի մը ալքն անցրելու պես, ակնոցներուն շրջանակին վրային նայվածք մը նետելով անոր, թիշտ սա գիտողությունը միայն բրած էր.

— Ղուկա՛ս, առ ծախքին վե՛րջը. չմնցավ. անոնք մեռան զացին, աստված ողորմի հոգունուն. իշտե առ քսան օսկին ճերմե է...

Նվ օր մը, տրամադրությունը տեղը մեկ վայրկյանին, հայ վաճառականը՝ Ղուկաս աղային հանել տված էր Շիրլիի ազգային գերեզմանատան մեջ Մերասեդիյան ընտանիքին դամբարանին համար եղած բովանդակ ծախքին հաշիվը: Գործակատարը, որ այլևս կարծես այդ ընտանիքին գերեզմանափորի քտմանկի տխուրսովը կ'աղարտանոր, գրպանի մեկ եզրու տետրակեն քաղած էր այդ մեռելարույր հաշիվը:

— Ու՛ր հաղար երեք հարյուր քառասունըշորս դրուշ, տասը փարա,—բռած էր Ղուկաս ազա արտրոզական ձայնով մը:

— Մե՛ղք փարաներուն,—մրմռացած էր Կոպեռնիկոս Էֆենդի... բայց ան չէ ամմա, առ տասը փարա՛ն ինչ է,—հարցուցած էր գործակատարին դառնալով:

— Վերջին անգամ գոնապանին տղուն տառնոց մը պաշխիշ տվի,—պատասխանած էր Ղուկաս ազա:

— Մե՛ղք, մե՛ղք փարաներուն:

Ժամանակն մը ի վեր, սուկայն, Ղուկաս ազա կգիտեր, որ իր մեծավորը արտամթախիծ ով մտահոգ երևույթ մը ուներ: Ասեն-ատեն իր ժանր ու սև բիքերը պաղած կմնային մեկ կետի մը սեւեռած, և հանկարծական թոթվրաուքներ ալ կունեկնար: Հետո, վերջերս, օր մըն ալ, չսված բան, Ղուկաս աղային հարցուցեր էր թե երբեմն երբեմն գերեզմաննոց կերթա՞ և մեռելները ալքն կանցընեն: Թաղը ի՛նչ վիճակի մեջ է: Պզտիկ ծառեր

տեկվա՛ծ են հոն: Պահապանը կըրն՝ կոր: Քաղերը կժաքրվի՛ն կոր: Մետկանաբար Ղուկաս աղա հանկարծակիի եկած էր ու կմկմացած, վասնզի այդ քաներուն ոչ մեկը եղած էր:

— Ղուկա՛ս,— հրամայած էր Կոպեռնիկոս էֆենդի,—տակից ետքը ամիսը մեկ մը զնտ՝, աչքն անցո՛ւր, բանլիքն ալ երկուք բն՝, մեկը միշտ վրադ պահէ՛:

— Աս մարդը կոխալցեն կօր,— ժամացեր էր գործակատարը՝ քունքին մազերը շտկելէն:

Բայց իր զարմանքը ապշութեան փոխվեցաւ, երբ Աստվածածնա շաբաթ օրը մաղազային ելլելէ առաջ՝ Կոպեռնիկոս էֆենդին կանչեց իր գործակատարը և ըսաւ՝ անոր.

— Ղուկա՛ս, վաղն առաւու մեր տան երեցին զնտ, ըսն՝, սր երկուշաբթի կեսօրին ետքը ժամը ութին Շիրչիի գերեզմանոցը պիտի գտնվիմ, մեռելներս օրհնել տալու համար. ինքն ալ հոն թող ըլլա...

— Աստված վերջերնիս բարին ընե,— ժրթմբայ Ղուկաս աղա՝ լիբնալով բան մը հասկնալ եղածէն:

Նվ հիմակ, ահա իր մեռելները օրհնել տալու եկած էր Կոպեռնիկոս էֆենդի, որ ռազգային բարերարութիւն գմբջաւոր գամբարանին ետեւ դառնալուն պես՝ Մերասեղիյան գերեզատանին գամբարանին առջեւ գտած էր ինքզինքը: Ներս նայեցաւ. տերտերը տակաւին չէր եկած: Այս դժպտահասութեանը քանի մը կաթիլ քրտինք ծորեցուց ճակտին վրա: Գերեզմանը շրջապատված էր երկաթե վանդակորմով մը: Հինգ հաա առապաններ, երեքը քով-քովի, մյուս երկուքը քիչ մը ալիւի ետե՛ իրարմէ հեռու, կծածկէին հողը: Քառակուսի մարմարներ էին, շիրիմներուն է՛ն պարզը: Փանի մը ծառեր կային, կարճուկ ու վախտ, հայանապնս նոր տեկված: Պերն ու հոյակապ շիրիմաքարերուն և խնամքով զարդարուն գերեզմաններուն մեջտեղ տրտմագին պարզութեամբ մը կհայտնորոշվեր Մերասեղիյաններուն թաղը՝ լքման հայտարար նշաններով:

Կոպեռնիկոս էֆենդի հանեց գրպանէն բանտլին, բացաւ

զուտը և ներս մասով: Իրեններուն քովն էր իր մորթին տակ
մտնկացած արյունը, որ հակառակ իր հիսունըհինգ տարիներուն
երիտասարդական վառը մը կուտար իրեն, պահ մը անհնազաղ,
մահական տեղունովյամբ մը դալկահարելով իր գեմքը: Այդ
տակուն և անգութ մարդը կըողար: Դանդաղուն քայլերով մոտե-
ցավ մեղանդի երեք տապանաքարերուն և կարծես չիշնալու հա-
մար, երկու ձեռքերովը կրթնեցավ մարմարին: Եվ հուզումեն
պզտորած աշվներովը նայեցավ տապանագիրին: Մորն էր:

Այս է պապուն հանգստան
Տիրին Նազենի Մերանդիյան,
Որ ժենեցով այս ցավոց հովանն
Հետ յթանասնամյա կենաց ամբողջ:
Վարքաքն եղև ասաքինազարդ-
Անցարդ, կաթիլ մը արտառուր
Նվիրե իր անմահ հիշատակին:

Ննի Քարուցի պաամվելիին քերթողական այս շքնաղ արտա-
դրությունը ուժգնորեն ցնցեց Կոպեռնիկոս էֆենդին: Իր սևեռական
նայվածքին տակ՝ մայրը կեկարվեր այդ մարմարին վրա. այդ
գիրերը գիծեր կըլլային՝ ուրվանկարելու համար անոր ներմակ-
ու վտիտ մարմինը՝ ճիշդ ինչպես վերջին անգամ ան իր աչքին
երեցած էր՝ անկողին վրա, իրիկունը, շուկային դարձին, Գուկաս
աղային հետ, որ մենելի գիշերներ շորպաճիին տունը կպտուկեր
բացառապես: Յերեկին հանկարծամահ եղեր էր պառավը, առանց-
ձիկ մը հանելու, մոմի պես անցնելով: Շուտով մարդ մը վազե-
ցուցեր էին մաղաղան՝ այս ապետը ծանուցանելու Կոպեռնիկոս
էֆենդին գրամարկղը բացած՝ ոսկիի և բանկետի հետ կիտաղար,
երբ Գուկաս աղան, ետենև հանկարծ բսթը նետեր էր իրեն.

— Էֆենդի՛, մայրերնիդ ձեզի օրեր...

Վաճառականը, առանց ձեռքը դուրս հանելու գրամարկղեն,
պուխը զարժուցեր և ակնոցին վրային նայելով գործակատարին՝

— Ատ ո՛րկն իմացար, ծո՛ւ,—բռնե՛ր էր,—սխալ չըլլա՛:

— Հիմա լուր բերին: Այո՛, ձեզի օրեր,—կրկնե՛ր էր գործա-
կատարը:

— Թո՛հա՛ք բան, միմուսցեր էր Կոպեռնիկոս Էֆենդի և

գարձյալ գրամարկով գրադիր էր։ Իրիկզան, սովորական ժաման, առն գացիր և ժայրը երկնցած գտեր էր անկողինն վրա, անկենդան։

Ահա այդ պատկերը կտեսներ հիմա գերեզմանաքարին վրա։ Խեղճ կին։ Որքան տառապեր էր կյանքին մեջ և իր վերջին տարիները որքան դառնակակիժ եղեր էին՝ միմիայն իր այդ Կոպեռնիկոսին երեսեն—պզտիկուց իսկ նենգամիտ ու կեղծավոր,—տեսար լոկի ու սքողված շարագործությանց պատանուովը։ Այսօր և զոչաքաղ, այս ժարդը քանարար ժորը ձեռքեն հափշտակիր էր հորենական ժողանգության բոժինը, խարեության և ահաբեկումի ցանց մը լարելով այդ երկրպագած ու երկչառ կնոջ շուրջը։ Կհիշեր հիմակ, որ գիշեր մը, եռյսխակ իր հաստ գավազանովը անոր վրա հարձակելու հղետական շարժում մըն էր ըրած, շտո՛ւր, տո՛ւր ունեցածդ։ Ոոնալով, երբ քույրը, քառասուննոց տնուրի աղջիկ մը, նվազած ինկեր էր մորը և եզրորը մեքենադ։ Հետեւալ որը, նազենի հանձմ իր արկղին քանային դողալով դավկին կլափը նետեր էր։ Եվ տղան, բորենիի պես դանշը այդ արկղին մեջ խոփեր ու լափեր էր հարյուրավոր ոսկիներու արժեքով գահարեղեններ և բազմաթիվ արժեթուղիներ։

Հապտ այդ խեղճ քույրը՝ որուն կյանքը՝ ժարտիրոսություն մըն էր եղած իր եղբորը ձեռքին մեջ, Հակառակ հազար ոսկի գրամոժիտ ունենալուն, մինչև երեսուն տարեկան տակավին թաքմ հասակը, չէր կրցած ամուսնանալ։ Կոպեռնիկոս անարդ մեքենայություններով հաշտված էր ամուսնական քույր առաջարկերը չեղոքացնել, իր մատը, իր ձեռքին տակը պահելու համար անոր հազար սակին։ Աղբիկը մեծցեր էր, մաղերը սկսել էին ճերմկոտիլ, և օր մը, եղբորը կողմն բթաորեն փողոց ձգելու, դուրս ելալու համար նշավակ դառնալու սպասանայիքին տակ, հաժանած էր իր գրամոժիտը եղբորը հանձնել իրը աժանդ։ Կոպեռնիկոս կուլ աժած էր իր գրամն ալ։ Հոն էր, մորը տապանաբարին քովիկը։ Իսկուհի Մերասեղիյանը, և իր տապանադիրը, որ չէր և տապան հանգստանալով մը կսկսեր, ինչպես քույր մյուսները, կհիշեր, թե ռիտիեցավ աստի, վարելով կյանս կուսական և տառաքինի։ Օրիորդ Իսկուհի, եղբորը հանձնելն հետո իր հույսն ու

ապազան, տան մեջ սպասուհիի գերին իշուցված էր: Ըզեզատապ մը տարեր էր զինքը մորմեն առաջ:

Կոպեանիկոս էֆենդի կորաքամակ, քրոջը գերեզմանաքարին վրա հակեցա՛վ՝ ձայնի մը թկանջ տալու պես: Հանկարծ քայլ մը ետ ինկա՛վ, լսած էր այն հեկեկանքը, զոր լացեր էր բույր՝ հարբա-
առությանն իր եղբորը հանձնած օրը: Տեղույն և գողցողահար, Կոպեանիկոս էֆենդի դուրս նայեցա՛վ. անգաղանապա՛հ աչք՝ ընդ
գիտվելու վախով պաշտօրված: Այդ օրը, բարերախառարար, սոսո-
քական էր տեսնել զերեզմաններու տուֆն ալլալած գեմքեր, անե-
ռարբի նայվածքներ և հեկեկալից կոկորդներ: Կտնցնեին անկն,
առանց իսկ իրեն նայելու: Եվ Կոպեանիկոս էֆենդի ուզեր ա՛յլ էն
կրնար դուրս ելլել այդ շրջափակեն, իր զոհերուն ստվերներուն
մեջ կարծես քանգված, կաշկանդված:

Նորեն մտնեցա՛վ, ախժա, մանրարիբ աչվրները հառած շիր-
մաքարերուն: Մարք աչ զին եղբայրն էր պտկած, իրմն մեծը,
Հովհաննես էֆենդի Մերսանդիյան, որ բուն հիմնադիրն էր
եղած առևտրական այն տանը, ուր այժմ կտիրապետեր Կոպեանի-
կոս էֆենդի միահեծան: Թորի, աղնիվ, վեհաճեն և ռզզաճիա
մարդ, ձևոր բռնել էր իր եղբորը, քովը առեր և իր գործին դայն
ընկեր ըրեր էր ի վերջու Կոպեանիկոս, նենգավոր և հեարաճիտ,
զեզոճումներով խախտեր էր գործին տոկունությունը, և իր վաճա-
հությանը վայելող քանի մը պատվովոր շարագործներու մեզ-
ասկցությամբը, պարտքի կեղծ թուղթեր ստորագրեր էր հ նուն
Մերսանդիյան առևտրական նան, և տեսկնկալ սեանկություն
մը հիմնահատակ կործաներ էր գործը: Հովհաննես էֆենդիի կ-
րած ցնցումը մահաբեր եղեր էր: Կաթված մը երկու տարի տունը
անկյունը դամկել հեռա զինքը, վերջապես գերեման էջերու-
ն էր: Այդ միաճիա ու բարի մարդը իր եղբոր ամբողջ դավաճանու-
թյունը հաքնն կառնելով, իր անշարժության անկունեն մերթ
մարկաթունդ կատաղությամբ մը բորբոքած, գոսպեր էր անոր
երեսն ի վեր:

— Գազա՛ն, առններնիս անդերնիս կործանեցիր:

Անոր կենդանությանն իսկ, Կոպեանիկոս էֆենդի վերահա-
տատեր էր առևտրական տունը և հրապարակին վրա ճանլըցմի-

էր իրրեւ հուլիս վատահելի, պարկեշտ ու պատվաւոր վաճառական մը:

Իր եղբորը մահվընէն հաքն էր, որ իր ամուսնացած քրոջը, տիկին Ագապի Գյուլբըյանի ամուսինը, Մարտիրոս էֆենդի, մի քանի հազար ոսկիի տեւ մարդ, մանրմաքար տարվելով իր աներորդիին շողշողան և պատվական խոստումներէն, իր ամբողջ դրամադուխը անոր գործին տրամադրեւ էր, մասամբ ընկեր դառնալով: Տարի մը շէր տեսած, և Մարտիրոս էֆենդի վռնդված էր իր աներորդիին վաճառատունէն ու թէև դատարան-դատարան ինկած էր մեկ քանի տարի, կրած հուզումներէն ու քաշած տառապանքներէն վերջ ի վերջո տեսակ մը ապշուլյան ենթարկված ու թշվառորեն մեռած էր՝ իրրեւ շնորհ թաղվելով Մերտեղիյանէնց գաժարտնին մեշ, Ղուկաս աղային միջնորդութիամբը: Իրեն հետեւած էր կիսն ալ, որ հակառակ քանիցս եղբորը ոտքերը իյնալուն լաւահառաշ, կոպտորեն վռնտված էր:

Եվ այդ ընտանիքին բոլոր անգամները մեկիկ-մեկիկ ինկած էին՝ այդ մարդէն շանթահարվելով, իրենց բոլոր ունեցածը տալով անոր՝ զանիկա հասցնելու համար իր իղեալ—նպատակին, որ էր պատկանելի հարստութիան մը և ետեանեւելի դիրքի մը տիրացումը:

Հիմակ հոգ էին իր բոլոր գոհերը, շուքն էին իր խոշտանգած, քայքայած, մահացուցած բոլոր էակները, որոնցմէ տարիներով հետ մնալի և զանոնք իզուր մոռնալ ջանալի հետո՝ կրաշվեր, ահա հոգ կրերվեր հիմա, դեպի կտափնտա քաշկաւովոց դատապարտուլի մը պես:

Կանգնած այդ քաւմեւելի քարերուն մեշտեղը, որոնց մերմակ գույնին վրա արշան կարմրութիւններ կնշմարվեր մերթ, ամբողջ մարմնովը կոզդդար: Տապանագիրներուն ներքեւ փորագրված մարդկային գանկերը՝ խաշաձեւ երկտր սեկորներու մեշ գետեղված՝ իրրեւ դիվային խորհրդանշանը մահվան, շարժիլ կթվէին իրեն, աշքերուն անգնդային խոռոչներովը իրեն կնային, կզակներնին ընդհարելով լոր կափկափումով մը: Գերեզմաններուն խորքերէն ձայներ կուգային հիմա, ազեխարշ և ահավոր, լալագին կականներ կրարձարեալին, և նվաղկոտ ճիւղեր ու օրհասական

Հեծյուններ իրարու կխառնվեն: Երբեմն բոլորեն ալ, ահեղագոռ աղաղակ մը կը արձրանար միանվագ.

— Ո՛ւշրագո՛րծ:

Ու գանկերը՝ իրենց ոսկորն պատվանդաններուն վրա կհոլովվեն, կթավալեն, պարտալ ու ահալոր ալքերովն շանթահարելով Կոպեռնիկոս էֆենդին, որուն ճակատն, քանքերն, թուշերն քրտինքի կաթիլները ուղխորեն կվազին, ու իր մանր քրքրը, սպիտակուցներուն մեղտեղը տեղաթափած, նայեցան, նայեցան, նայեցան շիրմաքարերն գանկերը կամաց-կամաց վերելան հիմա ու կանգնեցան ոսկորներուն վրա, մարդաշափ երկարությամբ: Ու կշարժին այդ հինգ գանկերը, կպարեն վաճառականին շուրջը, լալագին ունումներով, ահեղի ու գիվային ծածածոթյուններով, կլափեն լայնաբաց, իրենց պարտալ ահանդիքներուն մթին արհալիրքովը ահարկելով այդ հինգ գեղգամաններուն հարդարելը:

Կոպեռնիկոս էֆենդի մղձավանջն այստեղոված, ջղաձորեն երկու ձեռքովը կոկորդը բռնեց. կխեղզվեք, օրհասական հորնդյուններ կարձակելու և՛ ուզեց փախչիլ, ազատիլ մեռելներն, որ իրենց կմախքներովը կսպաննային իրեն. քայլ մը առավ դեպի ետև, օդին մեջ տատանող գանկերուն նայելով հետապառ: Պրտի պոռար, պիտի ոռնար իր բովանդակ սարսափը, ու ձեռքերը դեպի ետև վանդակործին երկնցուց...

Հանկարծ խոշոր ու թավ ձայն մը բարձրացավ.

— Ի՛նչ կըլլաք կոր, Կոպեռնիկոս էֆենդի:

Տերտերն էր, որ կուգար մեռելները օրհնելու:

Վաճառականը մեկնն ի մեկ սթափեցավ: Քրտինքները կիջնային երեսն ի վար և կուրծքը կհեար տաժանորեն:

— Այդ օ՞րքան հուզվեք եք, էֆենդի, ըսավ քահանան վշտագին զարմացմամբ նայելով իր հարուստ ծուխին, որ լուռ ու մուխ քրտինքները կտրեք հիմա:

Ու այլևս հանգարտած.

— Տե՛ր հայր, առաջին անգամն է, որ սիրելիներուս գերեզմանները կայցեկեմ,— թոթովեց, շուրջը նայելով և ա՛լ շտեմնելով

կժախքները, որ անհայտ եղած էին աստծո պաշտոնյային երևումեն:

Օրհնեցե՛ք այս գերեզմանները, ան՛ր հայր,—ըստ՛վ Կոպեանիկոս էֆենդի տեր հոր աշը տունելով և գլխիկոր ու ձեռնածալ կենալով մորը տապանաբարին առչել:

Քահանան ծոցեն հանեց խաչը և ժամագիրքը, և հանդուռյան աղճիթը սկսավ ժեռելական տխուր եղանակավորումով մը, որ հանցանդարա վաճառականին սակորները սրսփացուց:

Դա գործիչանց քաղաքսն ի նորդել
Ջարարտեա ի մախ անդ բարբառս
Ջարթուցանե զննչեցյալն...

Մոտեն ու հնուվն սգավորներու նվագուն հեծեծմունքը կրկնվեին: Մոտերուն մեջ՝ հեղատույլ հովը դամբանական խառչափ մը կպտտցներ, և մերթ,—ո՛վ տրամալի հակասությունը մարդկային իրերուն,—ծիծաղի բեկորներ կթալտեն շիրմն-շիրիմ, և աղար ու կիներ կաճապարեն նամբաներուն վրա, ինչպես տոնավաճառի մը մեջ:

Տերտերը իր սղրական թափահունչ սաղմոսերգությունը կշարունակեր, խաչը կարգավ մոտեցնելով ամեն մեկ տաղտնաբարին:

Ի տանարի ցում սրբություն մատուցանեմք քեզ
Պապաանս արտավայրեց, պայծառաբո
Տէր, գիտիս նշնչեցեացն բնդ սուրբո քո
Եվ դատաբուն ի նախուն ալցելութան...

Կոպեանիկոս էֆենդի ինկած իր գողգոթ ճեկվերներուն վրա, կորաքամակ, կուլար Կուլար լոիկ, մնչիկ, իր ալաներուն վրա տռաքին անգամը զգալով թացությունը աղի արցունքներուն, որոնցմն հեղեղներ վազցուցեր էր՝ ատենոք՝ հոգ ամփոփված թըշվառներուն դեմքին վրա: Իր լայնչի սանրը կցնցվեին. և իրոք աղեխարշ էր տեսնել ալդ պատկառելի ու տարեց մարդը, որ խուլ և զսպված հեկեկանքներով կուլար, տղու մը պես, մարմաբլա այդ դադաղներուն մեջտեղ:

— Խեղճ մարդ, — կըսեն անկից անցնող սգավորները, դամբաներու մեջտեղը ծնրադիր կսծող այդ ջշնորհրով մարդուն ողբալի տեսքն ազդած:

Տերաեքը, որուն համար անբացատրելի էին իր ծովին լացի այդ հանկարծական պսոթկումները, կարելի եղածին չափ երկարեց օրհնութիւնը, որ վերջապես լմնցուց հանգիստավոր ու արարողական շեշտով մը արասանված սոգովոցն հանգուցելոցս-ով մը: Խաչը վերջին անգամ մը երկարեց Կապեռնիկոս Էֆենդիի շրթներուն, որոնք համբուրեցին զայն քրտաղեղուն ջերմեռանդութեամբ:

Քահանան, դործը ավարտած, խաչը պլորեց մետաքսյա լաթին մեջ. ծոցը դրած և աշապարեց դուրս ելլել, դամբարանն՝ վաճառականին կողմն կամացունկ մը իր ափը սպրդած ոսկին հետ միասին:

Կապեռնիկոս Էֆենդի իսկույն հետեւեցավ քահանային՝ իր մանկներուն հետ նորէն առանձին, գլուխ-գլխի մտալու վախն հալածված, ու դուրս նետվեցավ, կղզեց դուռը և հազիվ քալլ մը հեռացած՝ երկու ձեռքներովը գոցեց ականջները:

Մեռելներուն ահեղ ձայնը լսած էր նորէն, որ Կպրտալին իր կոնակէն.

— Ոճրազո՛րծ, ավտզա՛կ...

Մեկ քանի օր վաճառատան մեջ Կապեռնիկոս Էֆենդիի արամութիւնը, խոժոռութիւնն ու խորհրդավոր անխոսութիւնը պատկառմանք և մինչև իսկ երկյուղ ազդեցին պաշտոնյաներուն, մանավանդ Ղուկաս ազալի, որուն հետ հազիվ թէ քանի մը բառ փոխանակեց վաճառականը: Անշահախեղրական վերաբերմունք մըն ալ ունեցավ իր դործին իսկ հանգեպ, որուն ամենէն հեռին մահրամասնութիւնցը կհետաքրքրվեր՝ մինչև տակավին քանի մը օր առաջ: Հետո, դործակատարը դիտեց, որ շորպաշին, իր գրտաեղանին առջև, ականոցը քիթը, մատիտ մը ձեռքը, երկարորեն կորոշար թուղթի կտորի մը վրա, կգրեր, կավրեր, նորէն կգրեր ու նորէն կավրեր և ի վերջո խնամքով կծալեր, գրպանը կառ-

ղափորեր զայն: Ղուկաս աղա, հակառակ իր բարակի հոտառությանը, չէր կրնար հասկնալ այդ խորհրդավոր թուղթին պարունակությունը, ու կեննճերն հետաքրքրության հետցին մեջ:

— Բարով խեղով չեթաք առ գերեզմաննոցը,— կժողտար քունքին մազերը բարկությամբ տափակցնելեն:

Երբորդ իրիկունը, Կոպեանիկոս էֆենդի—«Այս գիշեր մեկտեղ տան երթանք, Ղուկա՛ս»— ըսավ խոժոռ ու հանդիսավոր ձայնով ժը:

Միասին ելան լիճառատունեն: Ղուկաս աղա միշտ քույլ ժը հեռվեն, ըստ սովորության:

«Տունը նորեն մեռե՛լ ժը կա արդյոք»,— կժտածեր ճամբոն Ղուկաս աղա, որ մահվան պարազաններու միայն իր յորպաշիին տունը գացած ու գիշերած էր:— Բայց... մարդ լժնաց, ամենքն ալ նազեցան,— կշարունակեր՝ չկրնալով հանգույցը լուծել:

Ճաշը լուռ ու մունջ տնցավ:

Հետո Կոպեանիկոս էֆենդի իր սենյակը աարած Ղուկաս աղան, և գրասենյակի մը առջև տնցնելով՝ ականջը դրավ և գրպանեն ծանրորեն հանեց խորհրդավոր թուղթին կտորը:

— Ղուկա՛ս,— ըսավ, գործակատարին երևոր նայելին խորաթափանց նայվածքով ժը,— ես ոճրագործ մարդ մըն եմ, գիտես, հե՛:

— Ամա՛ն, էֆենդի, քավ լիցի, քեզի պես տուրքինի մարդ ժը, ի՞նչ կրսես, էֆենդի,— մլավեց Ղուկաս աղա դողդողալով այս անկեղծ, նշմարիտ և անակնկալ խոստովանության առջև:

— Ես ըսածս գիտեմ,— շարունակեց վաճառականը.— ոճիրներս սկսինք քավել ուրեմն...

Եվ բացավ թուղթին կտորը:

— Ղուկա՛ս,— ավելցուց,— մաիկ ըրե՛. դուն թիլ-շատ իմ մեղսակիցս ես, իմ սիրելիներս մեկիկ-մեկիկ դուն գերեզման ի-չեցուցիր. մաիկ ըրե ուրեմն, խիղճդ թող խոսի այս անգամ:

Եվ կարդաց:

«Հինգ հարյուր օսկի կուտամ Պուլսո տանը եկեղեցիներս՝ իբրև մոմագին:

«Յերկու հարյուր ոսկի Ք... գյուղի գերեզմանատան պատին
շինութեան համար:

«Հարյուրական ոսկի Պարս ըստ եկեղեցիներու՝ մեռելներու
հոգուն աարին երկու անգամ պատարագի համար:

«Զորս հարյուր ոսկի մեռելներու նոր գերեզմանարարեր
շինելու համար:

Կոպէսեկոս էֆենդի գործակատարին նայեցաւ: Աչքերը
կնշույլին շինչ ու անապական հոգիի մը հառազայթումով:

— Բա՛վական է այս քա՛ղութիւնը, Ղուկա՛ս,—հարցուց Կո-
պէսեկոս էֆենդի՝ թուղթը ծալելով:

— Շատ է պիլե,—պատասխանեց գործակատարը՝ դռդռոշ
մատովըներովը քունքին մազերը տափակցընելեն...

ՍԵՌԵԼՆԵՐՈՒՆ ԶՐԿԻՐԸ

Մեր գյուղի գերեզմանատան մոտերը բնակող պառավ կին մը, պատանեկութիւնս ատեն, օր մը, իրիկնամուտին, ինծի պատահեց, նստած շերմաքարի մը եզրը, տրտում ու թաղմանական ձայնով, Թումիկ աղբոր պատմութիւնը, որ երկար տարիներն հեռավորութեան մը մեջն տակաւին ժինչն հիմակ կենդանի կը մնա մտքիս մեջ՝ հնութեան կոթողի մը պէս զոր ժամանակին հարվածները շնն կրցած տապալել:

Կտրիճ երիտասարդ մըն էր Թումիկ, սիրտովն ու հոգիովն ալ մաքուր, և անոր ամբողջ էութեան խորը կարելի էր հասակորեն տեսնել, ինչպէս տկանակիս ասլի մը հասակը շարված խիճերը, ժողովրդի ամենաստորին դասակարգի զավակ, դպրոցի երես չանաած, պզտիկուց իսկ հորը հետ ծովը ելած, Մարմարայի բացերը կամ վերին Վոսփօր, աստեղաշող անգորը դիշերներու խորհրդին մեջ, կամ տարերացունց ժրթիկներու դեմ կյանքի դժնե պայքարը մղելով անվախորեն: Զկնորս կամ նախավար, հազիվ հաշտած էր օրապահիկը ճարել և ծնողացը ծերութեան մեջ՝ նեցուկ ըլլալ տեսնը: Պատմելիք խրճիթ մը ունեին, խարխուլ և ուշեւ գրեթէ անբնակելի, — պապենական ժառանգութիւն: Անոր երերուն առիտակամածները կը զգրգային ու կը տրային Թումիկին հաստ ու կտրովի ներդաններուն տակ, այնպէս որ մալըր շատ անգամ ամբողջական փլուզումն մը վախճալով կը պաղտաներ իր զավակին:

— Աման, որտեղի, կամաց կոխե տուններնիս պիտի փլցունես։
Թումիկ շատ հեղ քացակա կըլլար տունեն՝ իր արհեստին
խոյ բերմամբը. և երբոր իր ծնողքը մեռան՝ խնամքի պակասու-
թյունն և ծայրահեղ թշվառութիւնն այլեւ շատ քիչ անգամ պա-
պենական խրճիթին փառած տախտակները երեքացին անոր
կարչնեղ ոտքերուն տակ։ Ամառը լաճագոյն կը սեպեր լեռը
պաակիլ, ազատ օդին, կուրծքը քաց, երեսը աստղերուն դարձու-
ցած։ Իսկ ձմեռը հաճախ կը կզկտվեր ձկնորսներու սրճարանին
մեկ անկյունը։

Բոհնմի թափառիկ ու թափթփած կենցաղ մը կապեր մեր
ձկնորսը, երբ օրին մեկը հանկարծ իր կյանքը հեղաշրջվեցաւ։
Իր դասակարգին պատկանող աղջիկ մը սիրեց, Բերուզը, ձկնորս
Ահարոնին աղջիկը։ Սիրո այս անակնկալ հարձածը ինպե՞ս
ընդունեց ինք, չկրցով հասկնալ։ Ժամանակ մը ամոթնէ կամ
համարձակութեան պակասն, իրեն պահեց իր սերը. անով աշ-
խատեցով, անով քնացով, անով երազեց և անով տվայտա-
ցով։ Բան մը չըսով մեկուն. քիչ մը խոհուն եղով, մինչև իսկ
տրտում, իր բարեկամներուն ուշը գրավելու աստիճան։ Բերուզին
թոյլիչ սե աշխրհներն ու մտեղ բորիկ սովորները, որոնց կը հան-
դիպեր երբեմն գրացնութեան պատճառով, կուռեցներին իր կուրծ-
քը և մարմինը կը գողացներին։ Առաջին անգամը եղով նորին իր
հոր խրճիթը բնակիլ և առանձնանալ հոն իր կյանքը լուսավորող
այդ նախնային հետ։

Ձկնորս Ահարոն բազմաեղամ քնտանիքի տեր էր. չորս դա-
վակ ունէր, որոնցմէ միայն Բերուզը աղջիկ։ Թումիկին ետեւի
փողոցը կը նստէին, բուն անբերին լքված խոշոր և կիսափուլ
տան մը մէջ, առանց վարձքի։ Բերուզ քսան տարու էր, վայրի
աղվորութեամբ մը, վնակի աշխրհներով, բնականն ծարուրված,
հաղթական կուրծքով, և համարձակ քալվածքով։ Ավելի պզտիկ
տարիքին մէջ, փողոցի անկյունը սիրովրտութեան ունեցած էր
մերձակա թաղին պատանիներու հետ, որոնք շատ անգամ իրար
ծեծած էին անոր համար։ Աղեկ անուն մը չունէր, Բերուզ, բայց
գեշ աղջիկ ալ չէր. տարիքը առնելով կը լրջանար և շնորհքով
կին մը կըրնար ըլլալ՝ իր դասակարգին համար։ Թեև Թումիկ

շատոնց կը նանչնար զայն, անոր համար զգացած սերը հանկարծակի ծագում առած էր, ճիշդ ինչպես պաշտոնյա մը որ տարիներով հաճաաարմորեն ծառայելն հետո վաճառականի մը քով, անոր սակիներուն մօտիկը, օր մըն ալ լին գիտեր ինչպես, կը գողնա անոնցմէ և կը փախչի:

Զխոսառովանած տարփանքի մը գելաններուն մեջ քաղական առեն ոգորելն հետո, Թումիկ, խելահեղ, օր մը շիտակ ձկնորս Ահարոնին գնաց և սիրաբ քացալ անոր խիզախորեն:

— Ահարոն, Քերուզը ինձի տուր, ես ալ հոգիս տամ ձեզի, համար, ըսալ անոր:

Ահարոն աղուն նայեցալ խոժոռ ու զարմանքոտ նայվածքով մը:

— Մո՛, բապունարդ, քեզի վո՛ւ վ աղչիկ կուտա, ըսալ:

Բայց իր շեշտը իր խոսքին հերքումն էր: Հայտնապես, լկամութիւն չուներ. իրը՝ հայրերու սովորական դժգոհութիւնն էր հարուցված աղչկան թեկնածուներու դեմ:

— Տուն աղչիկդ տուր, ես ինձի ալ բապուն կանոնմ անոր ալ, պատասխանեց Թումիկ խրոխտ ձայնով մը:

— Մո տուն աղեկ աղա ես, վրա բերալ Ահարոն, բարա չունիս ամա աղչիկս կուտամ քեզի:

Նվ Թումիկ ու Քերուզ նշանվեցան: Տարին մը պիտի կարգվեին և Քերուզ հարս պիտի երթար Թումիկին խոճիթը, ուր իրենք՝ ձնողաց անհայտացումնն ի վեր՝ նույն այն վիճակին մեջ մնացած էին՝ նոր տներու-խնամքին սպասելով կարծես:

Քերուզին մայրը Թումիկի ըսած էր.

— Տղաս, կտոր մը կոկվն, բարայի տեր եղիր քի կնիկ տունես նե ըստթ ըլլար:

Այս հորդորին հետեցալ Թումիկ, օդին քիչ խմեց, ուրին շուրին ծախքեր լըրալ, և խնայողութեան մը կարիզը զրալ: Տարին լվանով կը քաշեր, մանավանդ որ այդ ստորին դասակարգին մեջ նշանածներու որտաքոց ու համարձակ հարաբերութիւնները, զգացումներու անվերապահ արտահայտութիւնները ներքի շեն: Անոր համար շատ կը նեղվեր Թումիկ, ինչպես նաև Քերուզ:

Ամուսնութեան պայմանաժամը լրանալու մօտ էր: Երկու նշանածները հայտնի հրճվանքով կը խայտալին՝ սիրո մերձավոր հագեցման տենդերուն անձնատուր:

Ամիս մը մնացած էր: Եվ ահա մեկնե՛ն ի մեկ՝ Բերուզ հիվանդացավ: Ի՞նչպես եղավ. ոչ ոք կրցավ չնշխել հասկնալ. արդուն պսոթկաց բերնեն, և իր առույգ մարմինը հանկարծ, շանթն զարնված ուտի մը պես, ուժամափ, ինկավ անկողին: Թումիկ, ձեռքերը մազերուն մեջ մխրճած, բժշկին վազեց: Բժիշկը եկավ, նայեցավ, քիթը բերանը ծամուկեց և ռազիկ նայելու է՝ ըսելով մեկնեցավ: Նշանածը հսկեց իր սրտին հատորին մօտ: Արյան պսոթկումները կրկնվեցան, և շարունակվեցան: Թումիկ, զոդզոհաբար, մեկ բժշկեն մեկային վազեց, աղաչեց, պաղատեցավ, լացավ խիկ, որպեսզի աղեկցնեն իր նշանածը:

— Աղեկ նայելու է, կըսեն ինքիքները, վերե՛մ է. օդափոխութեան կուգե. թերևս աղեկնա:

Թումիկ՝ խնայած դրամը մեկ ամսվան մեջ դեպի համար ծախսեց լմնուց: Ահարոն, արդեն տղքատ, աղչեցավ շիմորեցավ: Հե՛ր աղբիկը իր նշանածին ուտին կրթնած, Վթումիկս ինձի աղեկցուր որ կարգվինք, կը հեծնէր:

— Ճիտիս պարտքն է, Բերուզս, կը հառաչէր խեղճ տղան:

Մեկ բարա լմնաց: Թումիկ, փերուշան, փառքի փառք կը թափառէր՝ նարի մը, գերազույն նարի մը ի խեղի: Աղատելու էր Բերուզը, բայց ի՞նչպես: Հանկարծ լույս մը ծագեցավ մտքին մեջ: Տեղումն Թաղական խորհրդին դիմեց, և իր խրեթիթը ա՛վանդ թաղնելով՝ հինգ ոսկի ուղեց: Կտրի՛ւ և աղնիվ մարդ նանչեցված, չմերժվեցավ: Տվին իրեն այդ գումարը: Չորս բժիշկ մեկնե՛ն թափեց, վնասեցան դարմանին համար: Բայց արդունքը նույնը մնաց ու թեև ամիս մըն ալ հիվանդը աղեկ՝ դարձանվեցավ, բայց վիճակը չը փոխվեցավ՝ դարմանը սպասելուն՝ ա՛լ աճելի վատթարացավ:

— Մո, Բերուզը ծտոքե կելլա կոր, նար մը, կազաղակեր իրենիքն խեղճ ձկնորսը, խելքը գլխեն գացած:

— Աման, Թումիկ, նա՛ր, նա՛ր մը, կը հեծնեն հիվանդը՝ կուրծքը հագերն ցնցված:

էն տաճնապալից օրերէն օր մը թումիկ հանկարծ խոհուն
և լուակայց եղաւ: Իր զվարթ գեմբը կծկված էր. և նալվածքը
անժանոթ հետունքը սենտած: Ահա՛վոր քալ մը պիտի առնէր,
ուրկն անդին գոցն անդունդը կար, կորստյան անդունդը:

— Զո՛ւր, կը հեծէր հիվանդը տղերսարկու. և երիտասարդ
ձկնորսը՝ երազն արթնցած՝ կը ցատքեր, հիվանդին ալրոզ ծա-
րավը անցընելու:

Ու գիշեր մը, մութին մեջ, փողոցներէն գողի պէս սարգեցա՛մ
Թումիկ: Լուսթյուն ամեն կողմ: Մերթ գիշերապահներու ճոկան-
ները կը թնդան: Մովեզըն է Թումիկ ձողերու վրա փռած ուղկան-
ներու տակ կծկված: Վտահ է թէ ոչ որ կա գիշերը լրտեսող. և կը
սկսի ուղկանները ժողվել, ծալլել, պլորել:

Կես ժամ ետքը, Թումիկ, ահագին բեռան մը տակ կըսած,
ամալի փողոցներէ կերթա, կանհետանա:

Այլևս գող մըն է ան. հեռակալ օրը իր ափին մեջ ունի ծա-
խած ուղկաններուն փոխարժեքը, մեկ քանի ոսկի, զորս կը
նետն բծիշկներուն՝ որպիսոյի փրկին իր նշանածը:

— Զո՛ւր, շո՛ւր, կը հեծն Քերուզը շրթները կտփկտփելով գի-
շերվան լուսթյան մեջ, կտրծքը ալրոզ տենդը ժարելու:

Ե՛վ ահա աղետալի կերպով կը քախեն տան կուռը: Ոտի-
կաններ ներս կը խուժեն, կը բռնեն Թումիկը և գիշերանց պա-
հականոցն պահականոց, կը տանին կը նետեն բանու: Այս հան-
կարծակի ձերբակալումէն աչ որ բան մը հասկցած է: Քերուզ
նվազած է... վերջացած է...

Ամբողջ գլուղը գարմանքի մեջ թաղվեցա՛մ. Թումիկ զո՛ւր
ան կտրին ու աղնի՛մ Թումիկը: Շատ բիշեր հասկցան անոր ցա-
վը և անոր անկումին շարժողիքը:

Հեր ձկնորսը դառմեցա՛մ, Լացա՛մ դառարտնին մեջ, և եթե
չըլլաք սիրտցա՛մ փաստարանի մը պէրն պաշտպանողականը,
Թումիկ վեցամսյա բանաարկությամը լպիտի տգաւտեր իր գոր-
ծած ունիքին ծանր հետեանքներէն:

Ո՛վ պիտի երթար հարցներ փնտռեր զայն իր բանախն մեջ:
Ի՛նչ եղած էր իր նշանածը: Ու իր ահագին ցավին հետ վեց

ամիս տանջվեցա՞վ, հալեցա՞վ, մաշեցա՞վ Քումիկ: Պայժանաժամը լրանալեն ետքը, դուրս ելա՞վ կմախացած, ծերացած:

Քանտին դուռենն դուրս, չէր ուզեր քալել: Աշխարհքը դժոխք մը կերեաթ իրեն, և արեւը՝ հնոց մը որ ամեն բան կայրե կը լծնցնէ: Վրան գլուխը պատռոված, կտրոված, ոտքերը բոցիկ, գլուխը բաց, անցա՞վ Քերա՝ լեռնեն խաղաղաւոր երթալու համար: Անոթի էր, բայց չէր զգար: Իրեն կը թվեր թն խուլցած է:

Վերջին զգացում մը կար իր մէջ.—ի՛նչ եղած էր Քերուզ:

Այս հարցումին պատասխանը փնտռելու կերթար մերենայաբար, գաղանի ումէ մը հրվելով: Պատժուհի տառնուհը, գերեզմանատան մոտ հարնելով, քաղմություն մը տեսա՞վ: Հասա՞վ փոսի՞ մը մոտ, ուր մեռել մը կը թաղէին: Տնտեսը կը կորդար վերջին աղմբը, խուլ և տարտամ մուսուրով:

Քումիկ կեցա՞վ, սատակ խռոված: Մարդիկ իրեն նայեցան, բայց չի նանչցան զինքը: Մեռելը նաղի մեջ դրած էին, ի չգոյն դադաղի: Հեռո ժամկոչներէ մեկը գրկեց պատաքնոված դիակը՝ փոսը նեանելու համար: Պատանքին պղտիկությունեն՝ դիակին գլուխը՝ ճեղքէ մը հանկարծ դուրս տնկվեցա՞վ:

— Վա՛յ, Քերուզն է, քացականչութեան թնդաց:

Հուլարկավորները հաղիմ արգեն 10—15 հոգի, դարձան ու Քումիկին նայեցան:

— Նս եմ, ե՛ս, Քումիկն եմ, գող Քումիկը պռապ ձկնորսը, Քերուզին նշանածը:

Հեռո ժամկոչին քով վազելով՝ արդիւնց դիակը փոսը իջեցնել:

— Կեցի՛ր, ժամկոչ աղբար, նա՛, չե՛ս լսեր կոր, չե՛ք լսեր կոր, Քերուզս չուր կուզէ կոր, աման ձգեցեք որ չուր մը տամ, վերջին չուր մը. աման, ձգեցեք... ոտվընիդ պագնեմ, վար մ'իջեցրե՛հք... չուր մը, չուր մը...

Ու մինչ Քերուզին ալլալերպոված գլուխը պատանքեն դուրս կը նռնար, Քումիկ վազեց, խենթի պէս, մինչև մոտակա սրճարանը, գավաթ մը չուր հափշտակեց, ու բերա՞վ մեռելին քով: Քումիկ չուր բերա՞վ լեցուց մեռելին կծկոված, իրարու փակած ախոսներեն ներս:

— Խմե՛, անուշտ, կըսեր, խմե՛, չըսես որ վերջին ջուրդ չա՛վի...

Սակայն, ժամկոչը, անհամբեր և ասանկ սրտաշարժ տեսարաններու անզգա, շուտ մը փոսը իջեցուց մեռելը, ու անապարանքով հողերը վրան՝ նետեցին։ Քումիկ ներկա եղավ այս արարողութեան, գրեթե անզգա, քար կտրած։ Հետո ամեն մարդ ցըրվեցավ։

— Վերջը ի՞նչ եղավ Քումիկ, հարցուցի պառավին, որ ելած կեցած էր շիրմաքարին թով։

— Անիկա անկէ՛ ետքը մեռելներուն ջուր կրող եղավ, Քումիկ աղբար կըսեին իրեն. ապուշցավ։ Անկէ ասկէ ողորժութեան ուղեւով ապրեցավ։ Ամեն օր նշանածին գերեզմանին վրա սափոր մը ջուր կը թափեր. չծարավդ անցնի, անուշտ ըսելով։ Խեղճ տղան օր մըն ալ մեռավ, նշանածին թով թաղեցին։

ՍԱՅԼՈՐԴԸ

(Գաղթականի հուշատետրես)

— Ա՛խ, կրսեր բռունցքի հարվածի մը տակ թնդացնելով իր լայնշի և մազոտ կուրծքը, հիշ մեկ պահ մը ընձ կարտած. նե՛ մարս, նե՛ քուրկրս... մինակ թուլումպաս էս՞ք, սանկ մեյ մը օմուղնիս կտոնենք ան յա՛ յա՛... յըլտըրըմի պես կը վազկինք մի... հոս անտնկ թուլումպա մուլումպա չիկա... պան շունիս նե պտըտե... սո՛նը:

Գրեթե միշտ ասոր նման պատասխան մը կտոնեի կրք Համբիկին հանդիպելով հարցնեի իրեն. սի՛նչ լուր, Համբիկը:— յե՛ս՞ք, մի՛ հարցունեք պե... գործ չիկա... ա՛խ. պարե թուլումպա մը քլլարս:

26-ի գաղթականության հոսանքը զանի ալ Վառնա նետեր էր՝ հանկարծ բաժնելով դիմքը ջրհանեն, որուն վրա անսահման էր իր սերը: Պոլսո քաղրնթաց ջրհանկիբներեն էր, հանդուզն, հումկու և կովազան: Հրդեհներու ատեն իր շահատակությանները սքանչալցում կը պատճառեին. մրցակիցներու դեմ մղված պայքարներու մեջ ա՛ռ ու սարսուփ թռչած էր, այնքան որ սյաման Համբիկ հորջորջումին արժանացած էր: Իր հաժապը, իր խեռուլը, իր ակնարկությունները, ըզմանքներն ու ձգտումները ջրհանին վրա կամփոփվեին: Անով միայն կրչանիկ էր Այրվող տուներու ճարճատը, անշրպեալ լզող բոցերուն գալարմունքը և վտանգվածներու աղեկեզ կանչվողառության համանվագը իր

Հոգին կը հազեին, չիզերը կը զրգմեն, և դուշազնի թափեր
կուտային իրեն:

Հիմակ, Վառնայի մէջ, զրկված իր բոլոր այս հրաշալի բա-
ներեն. շրճան չիկար, և ո՛վ դժբախտութիւն, չիկար նաեւ հրդեհ:

— Ատա՛մ, այստեղ եղած կրակները քանիի՞ կտոնես, կըսեր
զառնաթույն տրճամարճանքով, թուրո՛վս կը մարեմ պե, թու-
քո՛վս...

Եվ իր արճամարճանքին սատակութիւնը ապացուցելու հա-
մար՝ անդամ մը, գիշերանց, և ոչ իսկ անկողնեն ելած էր երբ իր
քնակած տանը դեմը հրդեհ պատտա՛ած էր:

Մուսայլային հիփանգանոց տանող ճամբուն վրա նորճորա-
լեն կը պտտեր հայ ճոփինտն, սալթան ուսեն կախված, մինչև
բնրփինները իջնող թուխ ֆեաին տեղ հորդե աղաստ փոքր զլխարկ
մը դեպի աջ տկանջը հակած և ձնոքերը փոթուտին գրպաննե-
րուն մեջ:

Բազկական ասին այսպեա տնցուց. որ մը, սակայն, տեսա
գինքը, որ սալլի մը վրա, ձնոքը խորազուն մը, արշավակի կեր-
թար:

Համբիկ սալլապանութիւն սկսած էր:

— Ախպարո, ըսով ինծի երբ իրեն հանդիպեցա, տնոթի
պարտիլը աղվոր բան չէ. էս յաջխասիններուն պէս հաց չեմ
կրնար մուրալ: Ամա արտպանի կըլլամ էղեր, խե՛րն եմ անի-
ծեր...

Ա՛լ ամեն առտու, կանուի, Համբիկ, սալլակին հետ մեկտեղ,
գաղթական հայերու գլխավոր ապաստարանին՝ հիփանգանոցին
դռանը առջև կը կենտր բնո փոխադրելու համար: Այդ առթիվ
միշտ պատենութիւն կունենար տեսնելու Միս Ֆրեյզըրը, ամե-
րիկացի միսիոնարուհին, որ՝ հայկական ցրվումին բոթը լսելուն
պես՝ Բուդգարիա շատպած էր ոսկիի բեռով մը: Օրվան մեջ շատ
տնգամ բոց լանտոյի մը մեջ բազմած՝ սալլորդին առջևն
կանցներ իր հմայրոտ քաղցր ժպտը շրթունքին վրա:

Համբիկ իր կոշա՝ պատլունին տակ խաւդաճառ և գլուրա-

հույզ հոգի մը կը կրեր: Այդ նրբակազմ, ջնորհաշուք ու քաղցր աղջկան երևույթին խորապէս ազդած էր: Հազարավոր անոթիներու կշանք պարզեազ այդ տնոսը ու փափուկ էակին մեջ տեսնել էր գերմարդկային անձնավորութիւն մը: Անոր ամեն մեկ անցքին՝ նախկին ջրհանկիրը ներկա կը գտնվեր հափշտակված, արձանացած, գլխարկը ձեռքը բարկի:

— Ի՞նչ արձիկ է, պե՛, կըսեր ինծի, աչքերը տնճառ ու պաշտօնական հիացմամբ լի, նստելու, նայելու, խնդալու պիշիմը, է՛հ, ստեղծողիդ մեռնիմ:

Հետաքրքրությամբ հետեցաւ այս քաջ ու անկեղծ տղուն կույր պաշտամունքին տանցմանը՝ Միս Զրեյզըրի համար: Հիվանդանոցին դրանը առջեւ ժամերով կապասեր ամերիկուհիին դուրս ելլելուն, շատ անգամ մերժելով բռնութեան փոխադրութիւնը, որ իր ապրուստի միակ միջոցն էր: Ամեն անգամ որ դանդիկ տեսներ, զինքը հուզող բոլոր խառնաշփոթ ու ահագին զգացումները կը խառցներ միակ հասաչանքի մը մեջ:

Ի՞նչ արձիկ է, պե՛...

Հիմա, ա՛յ գրեթէ մոռցեր էր թուումպան իսկ: Անցյալ կշանքի բոլոր գինավորութիւնները, բոլոր հրճականքները կանհետանային այս քաղցր ու տիրապետող տեսիլքին հոգեպարար արքեպոստին տակ: Եվ մինչ բոլոր գաղթականները, մեծով-պղտիկով, ամերիկուհիին մագնիսող ուրաթին մեջ կը դառնային սփոփելու համար տնոր տաք շունչին, ինքը, Համբիկ, հենու կը մնար անկեց, տնոր մոտենալու այնքան դուրին հանդգնութիւնը իր մեջ չզգալով, ինք որ քոցերու դեմ մաքառած և հրդեհի գեհնենքերն տնցած էր աներկյուզ:

Հեռվէն, բոլոր կարելի հարգանքները կը մատուցեր տնոր, ճամբուն վրա սպասելով զլուսը բաց, և օրիորդին հանդեպ տնարգական ընթացք բռնողներուն հետ կատաղորեն կռվելով:

Օր մը, սակայն, հիվանդանոցին դռները փակվեցան և Զրեյզըրը մեկնեցավ ա՛յ չվերագտնալու համար: Այդ օրը, Համբիկ, եղելութիւնէն անտեղյակ, ըստ սովորութեան գնաց ժամերով սպասեց հիվանդանոցին դրանը առջև, սալլակին վրա նըստած: Եկող զացող չիկա. հարցուց փնտռեց, ու ղեփ-գեղին եղավ

երբոր ըսին թե գացած էր: Գլխահակ, ձիուն սանձեն թռնած, գանգաղսրեն հեռացաւ, ու ա'լ մեյ մըն ալ չերեցաւ հիվանդանոցին շրջանակները: Երբ քանի մը ամիս ետքը իրեն հանգիպեցաւ փոստըր, առապարանքով քովս եկաւ լուր հարցնելու ճինկիլիզին ախճիկենս ինչպէս ինքը կանգաներ:

— Աղեկ է եղեր, ըսի, քեզի բարե ըրեր է, ավելցուցի կատակով:

— Մո ի՞նչ կըսես... ես վո՞ւմ եմ քի ինձի բարե պիտի խրկե... Անիկա...

Ու իր արեակեց քիրտ դեմքը՝ հեռավոր հիշատակներու վերաբերումեն՝ տեսակ մը երազական անուշութիւն կը տառնար:

— Ի՞նչ ախճիկ էր, պե՛, կը մըմտար, հեռանալով իր սալլակին հետ:

Անկեց ետքը ա'լ քանի զեմս կ'լլար. լուր կը հարցնէր ամերիկահիին մասին, միշտ միեկնայն պաշտամունքի արտահայտութիւններով, նույն հիացական բացականչութիւններով:

Հյուսիսի քամին ահեղասույլ կը փչեր: Բալթիս մեկ սեղմված, այդ դիվային հողմին դեմ կը մտքառեի ճամբաներուն վրա: Հանկարծ սալլավոր մը նշմարեցի որ գլուխը կնգուղի մը մեջ պլլած՝ ձիուն սանձը կը քաշեր մեծ տաժանքով: Մանսթ ձայն մը բարենց դիւ: Համբիկն էր:

Հիմա քով քովի կը բալեինք՝ գրեթե առանց բառ մը արտասանելու, քամիեն շնչասպառ:

— Լուր մը ունի՞ս, հարցուց վերջուպէս սալլորդը, ահհամբեր: Կըսեն կոր քի նարեն հոս պիտի գա... իրա՞վ է:

— Չէ՛, ճանրմ, ըսի գրեթե մեքենայաբար, ո՞ւր պիտի գա. խեղճ աղջիկը մեռեր է. լիճացա՛ր, լրագրները գրեցին:

— Վա՛յ...:

Համբիկ ուրիշ ձայն չճանց: Կնգուղին ծալքերուն տակ իր դեմքը խուց և սաստիկ տառապանքի մը կծկումը արտահայտեց: Ուժգնությամբ քաշեց ձիու սանձը, ուր տեսաւ, որ հողմին ալիքները կնգուղին վրա ինկած կաթիլներ կը թոցնեին կը տանեին:

Սալլորդը կուլար:

Ս Ե Ր Ի Ն Ա

Անմեկին սրտակից ընկերներ էին, ի տղա տիոց, Լուսինի և Սերոբի: Հոն, կառգլուղի բարձունքը, Զրքաւլընի ինքնատիպ թաղին մեջ, որուն ընկնեցրը, կնիկ ու էրիկ մարդ, քաջի համբավ ունեին, հովարտա են ու վեհանձն, գռեհիկ ու ամեհի, անգութ և բարի ալ, կիներն ռաւարցի ու ալրերը հայհոյիչ ու գինով, հոն, Լուսինի ու Սերոբի, սերտ բարեկամներ էին, իրենց բարեկամութիւնը փոխադարձ անձնվիրութեան բաղձաթիվ ապացուցեցնողով կոտնված:

Իրենց սրտակցութիւնը թաղին մեջ առածի կարգ անցած էր: Գլուղին գինեաւունները սովորական թաղին էին անոնց խոշոր ու ազմկալի շահատակութեանցը: Գիշերները օդի սեղանի տողն, ու աղմկալի շահատակութեանցը: Գիշերները օդի սեղանի տողն, քով-քովի նստած էին անոնք, շրջապատված նույն դասակարգի մարդոցմէ, տարիքաւ ու երիտասարդ, որոնք կընդունեին անոնց անմրցելի գերակշռութիւնը: Խմելու մեջ անոնց սաքը եկող անմրցելի գերակշռութիւնը կ'մնային խմիչքին ահեղ հարված-պես աննկուն և անկործանելի կ'մնային խմիչքին ահեղ հարվածներուն տակ, որոնք վերջիվերջս կամ գետին կտապալեին կամ խելակորույս փախուտի կ'մատնեին բոլոր մյուս կոշտեղանները, ու անոնք երկուքը միս-միսակ կ'մնային, որչալույսը ողորունելով զվարթ ու գեռ կայտառ, վերջին գավաթները բախելով ու գիտաբ համբուրելով:

Հետո անոնք անմրցելի էին նաև շրջանկրութեան ասպարեհ գին մեջ: Կազմով իրարմէ տարբեր, երկուքն ալ հավասարապէս ծածկած էին մկանային ահովոր զորութեամբ: Լուսինի ազնիւ

բարձրահասակ էր, բարեձև իրանով, նուրբ գեղին պիտերով, որոնց սակայն շիկերն էր կայծերը պահվելու, հեղակարծուտ կվառնին, երբ զայրույթը մրրկեր իր մարմինը: Վազրի ահեղ ճկունություն մը կզգայիր իր գլուրաշարժ, հանդուգն քայլվածքին մեջ: Զուխայի լախշի փոթուրը շէր կրնար սքողել անոր հզոր բուժքերուն և ամբակառնոյց զիստերուն պողպատային կերտվածքը: Մանկական ժպիտ մը ունէր Լուսիկ միշտ իր գեժքին վրա, բարի ու հայրակոն մներթ, զօրավարի բարյացակամ ու ներգաճիտ երևույթով մը քաղցրացած: Իր ծանոթներէն անոնք, որ ներկա գտնված էին այդ ամենի ճովինային պայքարներուն, զանազան առիթներու մեջ ծագած, սոսկմամբ դիտած էին, թէ ինչպէս Լուսիկի անուշ արտահայտութիւնը զազանային կատաղութեան մը փոխված էր հանկարծ: Մեկն ամենի էին իր շահատակութիւնները: Անգամ մը՝ շորս գաթիներ, հոժկու անտառուցիներ իրենք ալ, լէին կրցած զսպել ահաւոր թուլամպանին, որ զանոնք իրարու ետեւ գետին գլորած և թուրերնին գրավելով իր ծոնգի սալին վրա խորտակած էր, սարսափահար և զմայլած ամբոխի մը աչքին տուէր: Սթոված էր նաև մեծագոյնը և գոռ ձայնով մը, որուն հնչումներուն տակ սալարկը կզոզար, երբ Լուսիկ իր ճեղղարաւն կնետեր, հրդեհի վազող խամբին տուչեն: Զրահին ձողերը իր ուսին վրա կտարստային՝ խավաքարան փայտիկներու պէս:

Սերոր թուխ երիտասարդ մըն էր, միջահասակ, ամբախարխալ, գետ, խոշոր կաշի մը: Պզտիկուց, փողոցի կոփմներու մեջ նշանավոր հանդիսացած էր, սարսափ սփռելով իր տարեկիցներուն մեջ: Բայց իր վնասանքներունը համակրելի ընծայած էր զինքը՝ իր ընկերներուն: Զվարթ ու կատակախոս էր, ժողովրդային երանգոտ ու պնդասուն սրամտութեամբ ակաղճուն: Վազիւ, ցատկելու, լողալու մեջ միեւնի Լուսիկ կհամասարեր իրեն: Մնաց որ, իրենց բարեկամութիւնը սկսած էր մանավանդ այն օրին, երբ, հաղիվ տասնըփնգ-տասնըժեց տարու պտտերներ, երկար տուն իրենց փոխադարձ ուժերը հեռվանց կշռելն զատելն հետո, հանկարծ խոյացած էին իրարու վրա, լեռք, հասակակից ընկերներու բոլորակն մը ձեռացած հանպտուտաստից կրկնախ մը մեջ-

տեղ: Ո՞վ պիտի հաղթեր. ո՞վ պիտի տիրանար գերազանցութեան
դափնիին: Կոխիք մոխեղին եղած էր: Այդ երկու պողպատե իրան-
ները իրարու ագուցված, երկաթ ասեն ոգորած էին, բայց ոչ
մեկը պարտված էր: Լուսինի համեմատապես նուրբ իրանը ճկու-
նութեան հրաշքով մը դիմադրած էր Սերորի հաստաբետ իրանին
ճնշմանը: Ենչապառ, բաժնված էին իրարմէ, համբուրած զի-
րար, և այլևս սերտորեն բարեկամացած: Հետո, ա՛յ անգամ մըն
ալ բախումը չէր կրկնված, այդ գերազույն և վճռական դուպարին
հիշատակը իրենց հետ ապրած էր այնուհետեւ, և Զբոսալընի
հանրային կարծիքը բնգունած էր, որ Սերոր ու Լուսին, ֆիզիկա-
կան ուժով հաժապար, ազնվական ու վեհանձնութեան մասին
նույն աստիճանին վրա, անբաժանելի բարեկամներ էին, իրարու
համար իրենց կյանքն իսկ զոհելու պատրաստ:

Բայց եղավ օր մը, ուր այս քաջերը հանկարծ իրարու աչքն-
քու մէջ նայեցան ու տեսան, որ դարձյալ հակառակօրդ են:

Ի՞նչ եղած էր:

Երկուքն ալ, զփոխմ բախտին մեկ կատակովը, սիրահարված
էին միեւնոյն աղբիւմ: Սերինային:

Սերինան ետերն իրենց թաղը եկած հաստատված բնտանի-
քի մը աղջիկն էր: Սև ալվըներ ուներ, շարանձի և մողիչ: Հաստ-
կը՝ գեղապատշաճ, ձեւերը՝ հրապույրով հուսօթի: Իր արդուզարդը՝
թաղին աղջիկներուն արդուզարդէն կաարքերը իր տարօրինա-
կությամբը. առանց շատ նսխ ըլլալու, այդ հարդարները կնպատ-
աւոր արժեցնելու Սերինային մարմնական բովանդակ թովելութե-
ան: Նրբացած ու շիւր կնկան բնազդ ունեւոր իր շրջազգեստին քը-
ղանցքը հանդիմանելու եղանակն իսկ, եթէ մեկ կողմէն կգայթա-
կզեցներ թաղին խտաբարո և պատվախնդիր կիները, քաղցր
սարսուռներ կգտացներ երիտասարդներուն մէջ: Զբոսալըն եղած
օրին, Սերինան մեկ հասիկ եղավ, թե՛ անշուշտ իրմէն աղվոր
աղջիկներ կտոյին, բայց իբրեւությունը և պլշանքը զամենքը
կնսեմացնէին: Ու բարձրաճայաց վսեմություն մըն ալ տվելի
բազմալի կկացուցանէր զինքը:

Հայրը վաստկվոր ոսկերիչ մըն էր, խման և զվարճասեր:
Թաղին մէջ հաստատված օրէն, բարեկամներու շրջանակ մը ու-

նեցած էր, գինետան մեջ կազմված: Այդ պատճառով, Սերոբ և Լուսինի շատ հեղ իրենց երեկոյան գինաբերութիւն կիստունենին Սերինային հայրն ալ, որ մեծ հաճոյք կզգար այդ զվարթ ու կատակախոս հովարդաներուն ընկերութենեն:

Սուրբ-Հակոբի մը, սակերիչը իր տնփան տոներն առթիւ, աղմղկալից երեկույթ մը սարքեց իր տանը մեջ: Սերոբ և Լուսինի ալ հոն էին: Օղի, երգ, արեւելեան երաժշտութիւն, պար, տմեն բան: Սերինան այդ հեշտութեան մեջ իր հատակին ազդարարութենը և ժպիտին հրապոյրը պարտցուց՝ զամենքը շլացնելով: Գլուխները տարցան: Պարերուն շուրքը սկսավ: Ու Սերինան ալ պարեց ջրեղ ու տնառակ հորա մը, ոստոսատուն ու հայրատ, շարժմանցը մեջ տնական կորովով մը, կանացի գողար ճկունութեամբ մըն ալ, մարմնին կարկանդակը մատուցանելով հոծարակամ և խուսափուկ, մերթ մերթեքելով համբոյրոր պերճաշուք դանդաղութեամբ, մերթ սուրալով իր մաստ ու ծառացող մարմնին խոլ նեւաժաքովը, ու հոսնարար բոցավառելով հանդիսատես ծարավի աշխրներ՝ սուր ու գժպի կարոտներ գրգռելով: Իր սպիտակ ու մարմարակերպ դաստակները շարժեց օդին մեջ՝ գլխուն նաղելական ու խոհուն ձոճմանցը հետ, կիսախուփ աշխրներուն թովանքը համբարար, երազայնորեն ներարկելով շուրջը գանձողներուն սրտին մեջ:

— Պապն', կեցցեն',—կպոսային շուրս կողմեն...

Ու աղբիկը կպարեր, իներն ալ գինովցած, զերացած, երջանիկ:

Սերոբ, աթոռի մը կրթնած, այս գլուխկան տեսարանն հափշտակված, կպիտեր, այրուին բռնկած իր բիւրբը Սերինային շարժումներուն կհետենին իսնուզացած: Քիչ մը անդին՝ իր երկար հատակը ջցած, կնայեր Լուսինի: Անհաղարար ըզանքի շուրջը կկայծկլտային իր աշխրներուն մեջ: Արդոյը կրնա՞ր հավերժանալ այդ պարը, այդ հեշտանքը?

Ու պարը զաղբեցավ: Առնացի կուրծքեր լայն շունչերով թնթեցուն ու շորցած կոկորդները թրջեցան:

Լուսինի Սերոբի մտակցով:

— Հնաո՞ր էր, Սերոբ:

— Էս լմեցա. դո՞ւն:

— Քանի մը օրեն խելքս կըտխս չի գար:

Պահ մը իրարու տըքերու մէջ նայեցան: Նախանձի ժանա օձը տեսան:

— Ապան էրեցի՞ր, ինչ,— ըսավ Լուսիկ՝ Սերոբին ուսին զարնելով:

— Էս աս աղջիկը պիտի առնեմ,— ըսավ Սերոբ խուլ ձայնով մը:

— Է՛ս պիտի առնեմ, պատասխանեց Լուսիկ. զսպնած մտնչանի մը պես:

Անխոս ու տեսակ մը զարմացումով, երկու բարեկամները դիւար գիտեցին, կարծես իրարու հոգի կարգացին:

— Զգե՛, Լուսիկ, աս գործին մի՛ խառնվիր, ուրիշ աղջիկ չիկա՛:

— Էս ինչու ձգեմ, դո՛ւն ձգե՛,— ըսավ Լուսիկ արհամարհանոր Հեմ Սերբինան քեզի շառներ...

— Վա՛յ, ինծի շա՛ռներ... ինչն՝ն կիտցար՝... խաղացած ատենը ինտո՞ր ինծի կնայնր կար... անուշ անուշ...

Լուսիկ քահ-քահ խնդաց և դառնալով՝ բաժնիկեցավ գնաց օդի տեղանին մօտ, մինչ Սերոբ, կատաղութեամբ պիտերը ոլորելով՝ զվա՛յ Լուսիկ, վա՛յ ասանկ, հե՛ն կմրմուր:

Փութաները շափազանց տաքցած ըլլալով, ոչ ոք կրցավ նըշմարել այն հանկարծական ցրտութիւնը, որ առաջ եկած էր երկու բարեկամներու միջև: Արշալույսին, երբ հրավիրյալները կարմրած աչքերով և տատանելով դուրս ելան, դիտվեցավ, որ Լուսիկ և Սերոբ՝ փոխանակ թե-թեի երգելով երթալու, ինչպես կընէին զովորաբար, առանձին-առանձին մեկնեցան, տարբեր ուղղութեամբ:

Ի՛նչպես եղավ այդ բանը, իրենք ալ չկրցան հասկնալ: Իրենց բարեկամութիւնը, իրենց կյանքին սնունդը գրեթե մարած էր պղպջակի մը դուրսութեամբը, աղջկան մը նայվածքին տակ: Հնուկալ օրը, տարբեր գինեւուններուն մէջ, երկու հերոսները, զատ զատ, շարունակեցին իրենց գինարբուք՝ արտասովոր մո-

լեզնությամբ: Իրենց այս ընթացքը օրվան խոսակցության նյութը եղավ Չըքսալընի ժողովրդական շրջանակներուն մէջ:

— Ի՛նչ է ան, Սերո՛ր կըսեին, ո՞ւր է Լուսիկ:

Եվ Լուսիկ, իբրև պատասխան, ձեռքը օդին մէջ արճամարհանօր կշարժեր՝ դեմքի նշանակալից ծամածությամբ մը:

— Ի՛նչ է ան, Լուսի՛կ,—կըսեին,—ո՞ւր է Սերօրը:

Եվ Սերօր պրեթն նույն շարժումը կընէր, նույն ծամածութեամբ:

— Թո՛ւա՛ֆ բան, Թո՛ւա՛ֆ բան,—կըսեին ծանոթները:

Եվ Չըքսալընի այն գասակարգը, որուն կապականեին Սերօր և Լուսիկ, նմանապես բաժնվեցավ երկուքի, երկու բանակներու, իրարու հակառակօրդ երկու զորավարներու զեկամարտության տակ: Սակայն Սերօր և Լուսիկ, լռին համաձայնությամբ մը, խնամքը ունեցան ոչ մեկուն հայտնելու իրենց քարեկամության խզման շարժառիթը, հակառակ բուն թախանձանքներուն, որոնց երկուքն ալ առարկա դարձան:

— Ճա՛նքմ, Լուսի՛կ, քուզս՛ւմ Լուսի՛կ, ըսն՛ ի՛նչ ըրավ Սերօրը քեզի,—կողալին ամենի չբ՛անկիրները:

— Չեմ ըսեր, չքովիք,—կհամառեր Լուսիկ, մօայլ և տխուր ճա՛նքմ, ձեզի՞ ինչ, ա՛յ անիկա ինծի համար չէ, վետելմ:

Նույն անթափանցելի գաղտնապահությունը Սերօրի կողմէ: Սակայն ոչ մեկը մյուսին հասցեն չախտատական բառ մը չարտասանեց: Մինչ ընդհակառակը՝ բավական կտրուր վեճեր ծագեցան Լուսիկյաններու և Սերօրյաններու միջև, կծու նախատինքներու և համեմալոր հայտնանքներու ընկերակցությամբ: Թաղին ջրհանկրաց խումբը, որուն պարագլուխը Լուսիկ էր՝ այս ծանրակշիռ դեպքը պատահած պահուն, երկու մասի բաժնվեցավ—խռովության առատաբուխ աղբյուր ամբողջ թաղին մէջ: Պզտիկ ձեռկերվուքներ իսկ պատահեցան գինեւանց մէջ, Հրդեհներու առան, երբ երկու կուտակցութեանց յուրաքանչյուրը կուգեր ինքը տիրանալ ջրհանին և վազել երթալ Հրդեհին վայրը: Նորեն իրենք՝ պարագլուխներն էին, որ կղսպին փոքրերուն թափերը, կաանձեն անոնց հանդգնութիւնը, տնիմաստ հակառակութեանց խիզախութիւնը:

Նմ Լուսինիկ զայրույթով և զարմանքով ալ հաստատեց, թէ Սեբինային տիրտը զրավելու և անոր տիրանալու ամեննն տարրական միջոցներն լիովին զուրկ էր ինքը, և մանավանդ խոհույն համոզվեցաւ, որ քանի մը գոհիկ հնարքներն ալ որոնց ձեռնահաս կըզար, ինքզինքը, սահմանված էին ապարդշուն մնալ Սեբինայի պես հպարտ և մեծամիտ աղջկան մը առջև։ Անոր արդուզարդն իսկ, քալովածքը, նալովածքն իսկ անհնարին կդարձնէին սրել մերձեցում իր և անոր միջև։ Իր ֆիզիկական ուժը, որով մինչև այն ատեն ամենուն պատկառանք ազդած ու երկյուզ ներշնչած էր, անպետ բան մը կդառնար հիմա, ոչնչութիւն մը։ Իր պերտեթիկ նովինայի բովանդակ խորխորութիւնը մանկական երկշտութիւն մը կփոխվեր այդ վեհապանծ աղջկան զաւափարին առջև։ Տկարութիւն այս կիզիչ գիտակցութիւնը կատաղութիւն նուաճներու կմառներ գինքը։ Մերթ, խելակորույս, կծրագրեր հափափել Սեբինան, փախցնել տանիլ հետուն, լեռները, ամայութեանց մեջ, իր անձնական հրապույրին պակասը բռնի ուժով լեցնելով։ Բայց առտուն, ալքսին շողմներուն տնհետացմանը հետ, այս ծրագիրներն ալ կշոգիանային, և նորեն ինքզինքը միամիտակ կզտներ իր անզորութիւնը, իր ամօթապարս խեղճութեանը հետ դեմ-դեմաց։

Այս տաղնապներուն մեջ գիզը շուտով սկսաւ իր ներկայութիւնը հաստատել։

— Թո՛ւ, ինչ ապուր կերա,— կըսեր ինքնիրեն Լուսինիկ՝ ձեռքը զլիսուն զարնելով։— Ծո՛, ատ աղջիկը ինձի պես թուլամպաճիին կուտա՞ն... էս վո՛ւ էմ քի... պալլիւնի մը կտոր... ամա քիչ մը շատ փարա կվասակիմ էզեր... ազեկ ամա, ատ ախճիկը փութուլու մարդ կանեն... վո՛ւ կրտե՛ ալկը ուր տեղվանքն է...

Բայց խոհույն աչքին առջև գալով նորին նազելաշուք և գլուխնազեղ պարուհին, օգին մեջ երկարած մարմարակերպ քաղուկներով ու կանգնազեղ հասակին մեղմերեր տատանումովը, Լուսինիկ կվերանար, աչքերը կզոցեր, հետնելու համար, անվերջորեն, այդ անմահական պատկերին։

— Զէ՛, առնելու փախցնելու, տանելու է աս աղջիկը,— կվնոեր։

Սերոբի հոգեկան վիճակը գրեթե նույն է նման էր: Հափըշ-տակության առաջին թափին թեշ ինքզինքը ձեռնհաս կարծեր էր, ամեն տապետական հանդգնութեանց: Մանավանդ հավատացեր էր, որ Լուսինի, ֆիզիկական ուժի իր մրցակիցը, այս անգամ, սիրո զեռնին վրա, ուղած-չուղած, տեղի պիտի ապր իրեն, պարագամ, ջախջախված: Վերջապես ինքն ազնիւի կորուսի էր, ամէնի գեղան-ձընյա, ամէնի աննական. Սերինան անս⁷ր պիտի հաղենք, թե իրեն. այս մասին կարելի⁷ էր տարակուսել: Բայց երբ իր նպատա-կին հասնելու համար զարծնական քայլեր առնելու եկած էր կարգը, Սերոբ, շվարած շորս կողմը նայելու էր անստույգ: Ո՛րքան գլու-րութեամբ ծառացել էր Լուսինին դիմացը, երբ Սերինային տիրա-նայալ իրավունքը իրեն վերադաճելու վրա էր լսկ խնդիրը: Իսկ հիմա, մինչև իսկ Լուսինի մրցակցութեան պարագան ձեկդի առնելով, ինքը անձնապես ինչ արժանիքներ կամ հրապույրներ ուներ Սերինային սիրտը կապտելու և զայն վերջնականապես իրեն կապելու համար:

Թանի մը անգամ, հիմարաբար խմելեն ետքը, Սերինային տանը առջևն անցավ, պէխքն ուրած, ուշադրութեան գրավելու ձևով: Բայց, ակասա, կրցավ մինչև իսկ հաստատուի, որ Սերինան, պատուհանին առջև նստած, հաղիվ անուշադիր ակնարկ մը նե-տեց իրեն, անտարբեր այդ անցորդին:

Այս անհուշութիւնը կատգեցուց Սերոբը: Պահ մը կարծեց, թե Սերինան, ամբողջովին Լուսինիով գրավված, իրեն երես կը-գարծներ: Հաղթանակը ուրեմն ապրեր էր Լուսինի: Ոճրի կոյծեր անցան իր գանկեն: Ողջամտութեան րուպեններու, սակայն, իր առ-ջի սիրտիան ընկերոջ կյանքին իսկ դեմ սաղորել ուղած եղեռնէն ամսթահար, և արտասովահեղձ ապաշաղով առի, ձեռքը գլխուն կզարներ այդ հիմար սերն իր թեշ արծարծած և իր պատմական Լուսինին քամնված ըլլալուն:

— Ծո՛ւ, հեմ էս վո՛ւվ եմ քի առտեկ արձկան մը կսիրահար-վիմ կոր. ինծի կուտա՞ն, ինծի կանեն⁷. ինչի՞ս. որի ըսեմ են՝ վրաս կխնդան: Փուլումպանին ջառ-ջառ պալիսիին տխրիկը կանեն: Սերինան ըսես, տարին մինակ շորս հաա ֆիսղան կուղե:

Ինչո՞ւմս պիտի առնեմ... թո՛ւ, աս գիշերը բարով-խերով շէինք
զացիք այդ մարդուն տունը... Լուսիկես ալ չէի ըլլար:

Լուսիկես. այո՛, իր Լուսիկեն, որուն կարոտովը սաստկապես
կտուրերը երբեմն Սերոբի մանկական և ազնիվ հոգին:

— Ամա է՛ս ըրի. ան ըրավ,—կմտածն Նարեն.—ի՛նչ կըլ-
լար պէ, թող Սերինան ինծի ձգեր... կմեռնե՞ր...

Ու աշքին առչենն կանցնի Սուրբ-Շաղորի գիշերվան պարու-
հին, իր արձանակերտ ու զողողացող դիսանբուն տատանում-
ովը, շուշանաթույր և պոպզուն դաստակներուն նոնումովը և
բովանդակ բաղցր ու նորահայտ մարմնին սավառնածո-
վը, որ թունդ-թունդ հաներ էր իր հոգին, որ խնդեցուցեր, խն-
լահեղեր էր դիները: Ո՛հ, եթէ տն ըլլար, իր կինը, և երեկույթնե-
ներու մէջ կարենար պարել անոր հետ, ձեռք-ձեռքի կամ դմ-
դիմաց, բնդհանուր հիացման մեջտեղ:

Եվ կմոռնար ամեն բան, Լուսիկ, բարեկամության, պայման-
ներու անհնարության, ու կմոռնէր իր սեղմված ախտաներուն
մեջեն.

— Զըլլար, ևս Սերինան աննելու եմ, ամա լին իսար եղեր.
օրին մեկը օմուզս զարկածիս պես...

Ու սերը, կուրսրեն քմբռնված, անկեղծորեն զգացված, բայց
բրտորեն մշակված ու հրահրված, թունավորեց երկու հերոսնե-
րուն ալ կյանքը: Օրե-օր ինկան տնոնք, բայցայեցան, փերուշան
եղան: Հիմար մսխումներ ըրին. դիբար գերազանցելու, տնունին
ըսել տալու, իրենց վրա խոսեցնելու և մինչև Սերինային տկանջը
հասցնելու ունայն կամեութենեն մզված՝ սկստել այլևս արիա-
բար չաշխատիլ, ապրուստի հոգսերով զբաղվելու արամադրութենէն
մերկացած: Ունեցած գրամնին կերան լմնցուցին: Հնազնեռե
կորսեցուցին իրենց հմայքն ալ իրենց շրջանակներուն մէջ, որ
երկուրով զորավոր եղած էին միշտ, ուր իրենց առարկինի ու ա-
նազարտ բարեկամությամբ հոխորտացած էին տարիներով, և ուր
կարծես, վերջիվերջո, աչիքան ալ դժգոհություն շարտահայտվե-

ցավ հիմակ այդ տիրապետող երկվության անկումին առնւ։ Ընդհակառակը, ուրիշներ, որ կամխային Լուսիկ—Սերոր միահեծանության դեմ, գլուխ բարձրացուցին քիչ-քիչ իրենց ուժն ու հովարտայութիւնը ցուցադրեցին ժպրհորեն, և գրավեցին բաց ձգված, լքված տեղը։ Ժամանակ անցնելով, այլևս գիշերները, սովորական գինեառուներուն մեջ, մեր երբեմնի ճովինաւները չէին շրջապատվեր իրենց արբանյակներեն. անկյուն մը կը աշվեն և կույ կուտային օդին, իրենց ցավը քաղցրացնող նեկտորը, և որ հիմակ շուտով կցնցեր իրենց հոգի մարմինը, կմշտպատեր իրենց ըզեղը։ Կպատահեր նույնիսկ, որ միևնույն գինեառան մեջ, մեյ-մեկ անկյուն կգկտած ըլլային երկու ախոյանները, անաարքեր իրարու նկատմամբ, իրարու գոյութենէ իբր թն անտեղյակ, սուղված ինքն-իրեն մեջ, չգտնալով ոչ մեկուն ուշադրութիւնը առարկան, այդ վիճակին կրկնութիւնը և շարունակութիւնը հետևանոր։

Ֆիզիկապէս ալ ավովեցան։ Սերորի կլոր և կայտառ դեմքը աժդանեցավ, նիհարցավ։ Իր քույրվածքին երբեմնի հոխորտանքը տեղի տվավ երկշուտ և զգուշավոր շարժումներուն։ Գլխուն կարեված բան մը եղավ Լուսիկ, որ այնքան ժպտուն էր ու զվարթ, նվաղեցավ. հիմակ գլուխը կախ, երկու ձեռքերը փոթուռին պըրպանները, տրտմորեն կը արի փողոցը, հուսահատ, կյանքեն վաղ տնցած։ Վրտնին գլուխին ալ թափեցավ քիչ-քիչ, իրենք, որ իրենց դասակարգին շիքերը կհամարվեն։ Վաստակներն, հիմակ շատ ընչին բան մը, հազիվ կրավեր օդին ու տարրական ապրուստին։ Եվ երեակայել, որ շատ անգամ հրդեհի առաջնորդներն եղած էին Խաղցուղի շրջանկիւրներուն և հրդեհի վայրերը իրենց կոփներուն և հանգգնութիւնը աղժուկովը լեցուցած։ Իրենց հոգեկան միակ միտքաբնութիւնը Սերինան էր, կամ ավելի միշտը Սուրբ-Ճակոբի գիշերվան պարուհին, որ մերձակ թևերը օդին մեջ շարժելէն հուշարար՝ տակավին իրենց կնայել խենդեցնող նազանքով։ ու ա՛յ կարծես միևնակ այս պատկերը ունենին իբրեւ արդարացում իրենց բովանդակ զժրախտութիւնը, որ անհանգուրժելի պիտի ըլլար առանց անոր։ Կարծես մոռցան իսկ իրական Սերինան, ան որ ցորեկները պատուհանը կնստեր և ձեռագործ մը

կրօններ գլուխը կախած: Իրենք պարուհիին էին սիրահարված, անոր համար իրարմե բաժնված, իրարու զեմ ցցված, քայքայված, խնկած:

Այդ բարոյական անկումին մեջ տակավ թուլցավ նաև թշնամոթյան բուռն զգացումը, զոր կտածեին իրարու հանդեպ: Անգիտակցաբար սկսան շատել զիրար, մտնել մինչև իսկ այն շարժառիթը, որ իրարմե բաժնած էր զիրենք: Մերինային ազդոր սիրունը իրենց երեսկայության մեջ դառնալով դարձգարձելով՝ կիրքեր լքր հարուցաներ այլևս, նախանձի կրակը չէր արժարձներ: Մանակներու երազին մեջ երեցող ճերմակ հուշկապարկին էր ան, որ կօրորե, կշռյե, կզվարթացնե, կերջանկացնե: Յուրաքանչյուրը իր հավերժադարսը ուներ, մարմինով ու հոգիով անշատ, թերևս շատ նման զեմքով ու ձևով:

Իրարու երես ալ նայեցան, աչք-աչքի, հեր նախկին բարեկամները, մինչև իսկ քաղցրորեն, ներդաժմաորեն: Իրարու ետև իրարու ալ նայեցան ու ժեզքցան զիրար փոխադարձաբար:

— Զավալլը՝ Լուսինի:

— Զավալլը՝ Սրբ:

Բայց յխոսեցան իրարու հետ, լքարեցին զիրար, գինեռունը զեմ-գիմաց նստած՝ օդի խմեցին ժամերով, մտախոհ, լուրջ, տրառամ: Երբեք այլևս ոչոք միտքին անցուց այդ երկու նախկին բարեկամները իրարու մոտեցնել, իրարու գիրկ նետել, հաշտեցնել: Իրք թե անոնք երբեք ճանչցած չլլային զիրար:

Սակայն, ձմեռվան տխուր և ցուրտ գիշեր մը, երբ Լուսինի իր օդին շիշին առջև կխոկար ըստ սովորականին, Սրբը մեկենիմեկ ներս մտավ գինեռանուն և շիտակ իր նախկին բարեկամին քով գնաց և անոր ուսին զարկավ:

— Լուսինի, ե՛լ երթանք,— ըսավ անհոգցողոր ձայնով մը,— ըսելիք ունիմ:

Լուսինի վեր նայեցավ՝ ապշահար, բայց խելույն ոտքի ելավ ու հետևեցավ Սերոբի. ու երկուքը մեկ՝ դուրս եկան գինեռանուն:

Զքրքալընի բարձունքին վրա քամին կոռնար ողբադին, սառնաշունչ: Զյունի ճերմակ ծվեններ կզառնային խոր մթության մեջ: Բւ երկու բարեկամները կերթային քով-քովի, անխոսուի:

— Իմացա՞ր, — ըսավ վերջապես Սերոբ, երբ հասան բնակութենների դուրս տեղ մը:

— Ի՞նչ:

— Սերինան աս գիշեր կկարգվի կոր:

— Իրա՞վ:

Մութին մեղ, դեմ-դիմաց, երկու բարեկամներ իրարու կնային:

— Ազատեցա՞նք, Սերոբ, — ըսավ Լութիկ աղետարշ հառաչով մը:

— Ազատեցա՞նք, — կրկնեց Սերոբ:

Ու երկու բարեկամները ինքնաբերաբար իրարու նիստ վեցան, համբույրեցին զիրար խանդաղատանօք, լացին հեկեկալով լացին, տղու պես, երկարորեն, վերեն իջնող ձյունի ներմակ ծվեններուն մեջ:

Կ Ո Ւ Ջ Ը

Երկարածիգ նեղկեկ փողոցի մը մեջտեղ, փայտե հին տունի մը տակոքը, փոքրիկ փցուն խանութի մը մեջ տոտվընե մինչև իրիկուն կերեբցուցներ իր սրտանձլիկ կուղը՝ նպարավառա կումիկը, զոր խամպուտ պախալը կանգանեին հոն այդ թաղին մեջ:

Տասներկու տարեկանեն ետքը իր ազազուն ու ծուռիկ-մուռիկ իրանը դադրած էր բարձրանալի, լայնանալի. դարգացումի բնական օրենքը մեռած էր այդ արարածին մեջ, տարիներու բուրբան հետ հարանուն դառնություն մը լեցնելով անոր նեղիկ սիրտին մեջ. և ի՞նչ ցավագին ծամածուծով դիտած էր իր անիծյալ կուզին անզգալի ազլատումը: Այնքան մանրահոգ բնություն մը առարկա ըրած էր զայն, որ քսան տարու եղած ատենը որբշիռ ուրախությամբ դիտած էր թե կոնակին այցուտը ա՛լ դադրած էր ուռճանալի: Այն ատեն անսահման սփոփանք մը զգաց, իր կոնակին անհեթեթ բեռն ա՛լ այնքան անշնորհ չերեցավ աչքին. այս համոզումը կազմելեն ետքը կարծեց թե ինքն ալ ամեն մարդերու պես եթե ոչ վայելուչ գեթ ոչ շատ սոգեղ մարդ մըն էր. իր այդ անբացատրելի դիտակցությունն այնքան շլացուց իր միտքը, այնքան սխառնք տվավ իր թույլ զգայությունը, որ հեք կումիկի աչվըները ամեն կոնակի վրա իրենին պես բան մը կը կարծեին նշմարել, դուրս ցցված կյուրություն մը որ ավելի վայելչություն կուտար հոստեկին քան տննություն: Մինչև

այդ երանագեղ օրն հուտահատ ապրած էր. կյանքի ինքնավար հոսանքին աժառ էր իր կարճուկ կյուրիկ մարմինը, որ խուլներու խուլերու վրայն անցնելն ետք, հիմակ անդորրիկ, ծովուն վրայն կը վազեր կարծես գյուղումբյամբ: Անգամ մը որ իր անձին անխախտ գիտակցությունն ունեցա՞վ շատ նպաստավոր կերպով, մտածեց թե՛ քանի որ ինքն ալ մարդ էր՝ ամեն մարդերու պես ապրելու էր աշխատությամբ, որուն պտուղը վայելու էր իր շնորհքով մարմնին բոլոր խանգա՞ն ու բոլոր ըզձանքովը: Առդին անդին ինկա՞վ, ճար ճարակ ըրա՞վ, իր կերպարանքին տիրազդեցիկ սխուեան ամեն տեղ, ամենուն առջև պաշտացուց, աղաշնք, պաղատանք թափեց թափթփեց, և վերջապես հաղաղեցա՞վ մեկ քանի գթատ սիրտերն փրցնել քիչ մը դրամ, զոր անմիջապես փորձեց շահագործել: Այն թաղը եկա՞վ, տունին տակի այն ծակը մայրաց իր ստպատող իրանը, հետն ունենալով նպարեզնեներու շտտ վախտ մթերք մը, զոր փունց ցուցադրեց հոն: Փողոցին մեջ ախորժեկի տեսիկա՞յ մը եղա՞վ Կումիկին երեսմը: Ամեն մարդ արգահատալից կարեկցություն մը զգաց այդ խեղճ սապատողին նկատմամբ, զոր բախտին մեկ անգութ ապտակն այդ վիճակին հասցուցեր էր: Ժողովրդային շատ հին՝ ավանդական սովորության մը հնազանդեա՞վ, մկրտեցին զայն խամպուտ պախալը մակդիրով, զոր միայն իրենց մեջ կը գործածեին: Այլ սկսա՞վ ինք հոգալ մոտակա տուներու նպարեզնեի մանր մունր պետքերը, իր հապիտական ձևերովն ու միմոռի շարժումներովը խնդուք պատճառելով իր դրացուհիներուն մանավանդ, որոնք բավական բարեսիրտ էին անոր երեսին շտալու մարմնին այդ անճոռնի թերությունը: Անանկ որ ա՛լ բոլորովին մոռցա՞ծ էր Կումիկ իր կուզը:

Տունը՝ որուն տակ կապրեր խամպուտ պախալը, կը բնակեին հայր մը, մայր մը և մեկ հասակ աղջիկ մը տասնվեց տարու էլիզա վառվառն քումայթ աղջիկ մըն էր, զվարթության և աշխատի խառնուրդ մը փթթինազարդ, որուն մեջ ծնողքը վայելում մը կը գտնեին, աժապիտներու տոալին սիրույն անհետացումն ետք վրա հասնող այն կակուղ, քերուշ վայելումը, որուն հեշտանքը, սակայն, փոխանակ մտրելու հնազնետե կը շատանա, կը սաստկանա:

Կուզին ներկայութեանը զվարճութեան շարժառիթ մը եղած էր Էլիզային համար. իրիկունները, դպրոցէն արձակվելէ ետք, պատանուէն անոր խանութը կերթար և խնդալին կը մարեր Կումիկին ծիծաղաշարժ պատմութիւններէն, զորս ստապատողը կը համեմեր լին գիտեր ինչ թաքուն ամլութեամբ մը, անսանձ ոգնութեամբ մը: Կումիկ բանը գործը երեսի վրա կը թողուր երբ զվարթ աղջիկն իր քովը կուգար, աշխատելու անսովոր բոցով մը կը վառվունկէր, երանութեան ժպիտ մը կերերար միշտ բարակ անգույն շուրթերուն վրա ե... երջանիկ էր Կումիկ: Օրն օր սիրտին մէջ կաներ այն տեսակ մը բանը զոր նախ տարտամ, անորոշ կը կարծեր, բայց որ հեազհեան գույն մը, երանք մը, նեղացուցիչ հանգամանք մը կը ստանար: Էլիզային ներկայութեանը, մանաւանդ անոր փողփողուն աշխատելու տարօրինակ տապալուրութեան մը ի գործ կը դնէին իր վրա, խուսափիլ կուզեր անոնցմէ, բայց շանը մը, ճիգ մը շէր ընել, իր կամքէն վեր զգալով այդ բանը:

Էլիզային հանուշին ալ նույն համեմատութեամբ կը շատնար, երբ կը տեսներ կուզիկին խալապոստ, մանուկի կամ լալ հարուստի այն ձեւերը, որոնցմով կուզեր հրապույր մը ազդել իրեն: Օր մը, ա'լ չգիտանալով իր շարաճի աղջկան գրգռման, Էլիզան ձեռքն հանկարծ տարավ կուզին կոնակին.

— Ա՛ս ինչ է, ըսելով և մեծածիտը քրքիչ մը արձակելով:

Կումիկ վեր ցատկէն՝ կարծես էլեկտրական թանձր հոսանուտն մը ցնցված. արյան կոհակ մը ելավ խումկէ անոր կապտագույն ալոսերը, աշխատելուն մէջ դիվային փալլակ մը բոցավառվեցավ, դեպի ետն ընկրկեցավ, և իր ըրած ընդոստ շարժումին մէջ գնաց զարնվեցավ պատին: Այդ բախումը սուր ճիւղ մը կորզեց խոշո ստապատողի կողորդէն. կուզը ցցված էր և քիչ մըն ալ մորթը սկրթված: Էլիզա, այս անհեթեթ ալակերպումէն սարսափահար, դուրս վազեց և անհետ եղավ:

Հինգ վայրկյանի շափ այդ գիրքին մէջ մնաց խամպոտ պալլալը, հետո տմեն բան մարեցավ, սրլեցավ տնոր վրա. երեսին մորթը իր բնական գույնը վերստացավ, աշխատելու հիմակ ամբի չվազկոտ փալլ մը առին, դուրսը ծոնց կուրծքին վրա ու թաղվեցավ անզգա թմրութեան մէջ: Ի՛նչ կը դառնար խնդն արտ-

բաժին ներսիդին. օվկիանոս մը որ մեկնն ի մեկ փրփրած, ալեկոծ եղած էր. խոզ մոնշյուններ, ողբաղին ոռնումներ կը թնդային հոն, քայքայում մը եկած էր մեկնն ի մեկ, առանց կանխանշանի, և խորտակած էր ալդ ափ մը սիրտը, որ քիչ մը առաջ երջանկությունեն կը սարսափար: Կումիկ կը նմաներ այն մարդուն որ կանաչագեղ մարդի մը վրա հանդարտորեն քալած պահուն հանկարծ կը դահաժիժի տետեսանելի անդունդն մը վար ու կը ջախջախվի: Կը վախնար երերալու, կարծելով թե ամեն մեկ անգամ-ենքը սուր, տետեսանելի խիթեր պիտի ունենային և հանկարծ պիտի խորտակվեին իր օսկորները, կը վախնար ետին նայելու, կարծելով թե ճիվաղ մը պիտի տեսներ իր կոնակին վրա ահռելիորեն ցցված: Աննկարագրելի ծանրություն մը կը զգար հիմակ իր վրա, բեռի մը աակ կը ճզմվեր, ջունչը չէր ելներ, կուրծքը կը սեղմվեր, և տակավին իր ականջին մեջ կը հնչեր էլիզային քսամենի քրքիջն ու սա խոսքը.

— Ա՛ս ինչ է:

Վերջապես երկար վարանումներն եւր ոտքի ելավ Կումիկ, կոնակն երերցուց և հառաչ մը արձակեց:

Դարակ մը քաշեց, ուր լորիա լեցված էր, և քառակուսի ապակի մը դուրս հոսեց, — հայելիի կտոր մը, զոր տեղի մը կրթնցնելով, հեռու դեռաց և ինքզինքը անոր մեջ դիտեց կողմնակի: Հայելիին մեջ կուգն երեցավ իր բովանդակ ալլանդակությունները:

Պախալը, առանց ճիչ մը հանելու բերնեն, առավ ապակիին կտորը, գետին նետեց, վրան կոխկոտեց և կտոր կտոր ըրավ: Հետո, նոտաժ անհետարան աթոռակի մը վրա: Խոշոր արցունքներ կը կաթնին անոր աչքերին. լոկի մնջիկ կուլար հեր սապատողը, առտեց կծկում մը ցուցնելու դեմքին վրա. արցունքի հատիկները շարունակ կիշնային, թրչելով անոր երեսին մազադաթազույն մորթը:

Նույն պահուն հաճախորդ մը ներս մտավ խանութեն և տեսնելով Կումիկին այդ ողորմելի կերպարանքը, հարցուց.

— Եւր ըլլա, Կումիկ ախպար:

Կուզը ելավ նստած տեղեն, բան մը չըսավ, ձայն չհանեց,

կեցա՛մ խանութին մեջտեղը ու ապուշ ապուշ եկողին երեսն սկսա՛մ նայիլ:

— Ի՛նչ կա, Կումիկ, չըսե՛ս, նշանածդ մեռա՛վ:

Այս խոսքը ցնցեց սապատողը, որ կարծես խելարերելով, երկու ձեռքերովը հախուսն կերպով սրբեց երկու ալետնն ու՝

— Բան մը չի կա, մըմաաց:

Մարդն ուզածը տունելով դուրս ելամ, քիթին տակեն մըրթ-մըթալով:

— Աս զավալլըն բան մը ունի:

Ա՛լ անկից ետքը ի՛նչպես ապրեցամ խամզուտ պախալը: Ելիզան մեկ խոսքով, ձեռքի մեկ շարժումով արթնցուցած էր, հրաքուխի հեղակարծ պոսթկումի պես դուրս ժայթքեցուցած էր այդ զգայնոտ հոգիին բովանդակ ետե, զեղեցկությունն մարմնական վայելությունն զուրկ գտնվելուն ահանքի ու տեղարժանելի վիշտն, որ վիշտերուն սաստկագույնն ու է՛ն ավերիչն է: Իր այդ անակնկալ փոփոխումի մասին զրացիներուն ուղղած հարցումնե-րուն սա խոսքով միայն պատասխանեց Կումիկ.

— Պան մը չէ, կտսնի:

Բայց չէր անցներ. օրե օր կը նիհարեալ տնիկա, ալետրը կը հալիին ու ոսկորներուն ձևերը կը ցուցնեին. աշվերներուն պէտաացող բոցը կը մարեր, զգայի կերպով. կոնակն ավելի կը շեշտեր իր ալետուցը: Գիշերներն, երբ խանութը գոցեր և առան-ձին մնար, կը հանվեր, շապիկն ալ կը հաներ և ձեռներովը շա-րունակ կուզը կը շոշափեր, կը քերթեր, կը սեղմեր՝ զայն անհեռ ընելու հույսի գերագույն նիզով մը, բայց իր աշխատանքն ավելի կը սաստկացներ իր հոգեկան շարշարանքը, սիրտին հատումը կազնկցուներ: Կանակին վրա կը պատկեր գետինը, շանուով իր փանրության տակ նվմել, նվմել դժոխային այդ ուտուցքը որ իր կյանքը կը խորտակեր աղետալի կերպով: Չէր հաջողեր:

Այն ատեն հուսահատությունն իր ծայրագույն տատիճանին հասավ. առաջ գոնե կամը մը ուներ այդ աղետքին առաջքն առնե-լու. հիմակ այդ ալ կը պակսեր: Խանութին մեջ սրտամորմոք լքում մը կը տիրեր. առկն ու վրա էր ամեն բան. ալետը լուրի-ային խանված, սոխը ձիթապտուղին մեջ նվմած, քացախը յու-

դին մեշ լեցված, և այս ամենը թանձր փռշով շաղապտուն։
Հաճախորդները միշտ անկյունը նստած կը գտնենին Կումիկը,
գլուխը կուրծքին կրթնցուցած, աչքերը գետին հառած, հոստահա-
տության արձանը ներկայացնելով իր ներս քաշված կուրծքով ու
գուրս ելած կոնակով։ Քիչ քիչ հեռացած էին անկից, արդահա-
տախտան զլզլանք մը զգալով այդ աղտոտութենեն ու խեղճու-
թենեն։

Օր մը տեսան որ խանութն ա'լ չէր բացված. զարկին. ձայն
չի կա. ստիպվեցան կատրել։ Ներս մտան. խամպուռ պախալը
պառկած էր գետինը, հին, բզկոտված անկողնի մը վրա, անշունչ
անշարժ։ Ազնխարչ բան էր։

Վեր առին վերմակը և հետո ընկրկեցան պարզված տեսու-
րանեն։

Խամպուռ պախալը երեօի վրա պառկած էր մերկ, և գուրս
ցցված կուզին վրա ահուկի վերքեր բացված էին։

Բժիշկ մը վաղցույցին։ Մա՛հեա քննության՝ հաստատեց թե
Կումիկ մեռած էր իր վերքերին։

Ու բժիշկը կը սխալեր։

Կումիկ սիրտին ցավեն մեռած էր։

Մ Ր Յ Ո Ւ Մ

(Ժամանակակից բաբներ)

Կարապետ, իր թաղին Ազգ. վարժարանին գրասենյակներուն վրային իսկ՝ տասնըչորս տարեկանին՝ տաա՛վ շահուն հոտը, զոր փողոցին վաճառորդները օրն ի բուն՝ կը տարածեին օգին մեշ իրենց պոռչտունքներովն ու իրենց ծախած ալլազան ապրանքնե-
րովը:

Մնողքին, որ զնա կուզէին ուսմունք սովորեցնել իրեն, Կա-
րապետ կտրուկ և անզանալի շեշտով մը բտավ.

— Էս ուսմունք-մուսմունք չիլտե՛թ, փարա զոստրկելու նա-
լիներ:

Իր հավաքած բառատուն հիսուն դուռուշովը ճախաբակ, տ-
եւեղ, աժաննոց ժանյակ, գերձան, գնդասեղ և այլն գնելով, տե-
ղովորեց փայտե աւափիկի մը մեշ և փողոց ինկավ, զիփեկէ՛քն
եղավ:

Առաջին ժողովյանեն, զնա այդ մատաղ տարիքին մեշ, ուր
հոգիները հեղ են ու միամիտ, Կարապետ մրցման, ամեն բան
տապալելը բռնողելու հաղթանակ ուզող մրցման միկրորին խալտալը
զգաց իր մեշ: Պոլսո ալն թաղերը ընտրեց մասնավորապես, ուր
իրեն տարեկից հրեա տղաք զիփեկէ՛նութամբ կը պարապէին:
Հանկարծ երևան ելլող այս սմանդուկ արհեստակիցին սուր կտե-
ւըն ու մկան սրտակարկառ ցուելով գեմըը սարսափ ազդեցին
մյուսներուն: Կարճ ժամանակվան մեշ, Կարապետ, անձանձիբ հե-
տապնդութամբ ու սիրալիբ ու կեղծապատիր ձևերով անոնց հա-

Տախտարգները խլեց՝ ածառն մինչև խոփ վնասող մաքարներ տալով։
Քոսի մը ամսվան մեջ տփիկը տուփ եղավ, և տուփը՝ կանակին
վրա բարձված գործիկ խանութ մը, որ հուսարսափով լեցուց իր
հրեա արհեստակիցները, որոնք արգեն կամաց կամաց ոտվո-
նին քաշած էին Կարապետին արշավանքն աշխարհակալված թա-
ղերնն, փնտռելով շահու նոր ու անկոխ գետիններ, հայ սփսիկ-
ներին անծանոթի Միամինակ մնալով, Կարապետ, մրցման սիրուն
նախապես իր կրած վնասներուն վրեժը լիովի լուծեց այս անգամ
իր համախորդներն, զորս խարեց խաբխրեց, փտած վտրեռց և
նորությունն ինկած ապրանքներ քչելով անխնա։ Ոսկին ոսկիին
վրա բարգեց՝ շահու համեն հոտնն հանկուցված գործը քնդարձա-
կեց, ձիով պտտցուց իր խանութը, իր շահագործման սահմաննե-
րուն մեջ ոչ մեկ մրցակից թույլատրելով։ Իր ծրագրած ու գոր-
ծադրած մրցումին անվերայ հաջողութունն գինովյաժ։

մը ունեւր, խաշոր ամբարտակներու վրայն խուժելու և իհարկին զանոնք կործանելու ատակ:

Խանութը բռնալին հետո,—գեպք մը որ գրեթե անշան անցած էր տեղագլին առուտուրի այդ հրապարակին վրա,—Կարապետ իր սմանդուկ ցոււիովը օգը միջավայրն ու կացութիւնը հաստատեց: Հաշտդիստութեան փայլակներով հղի բիբերովը դիտեց իր պզտիկ խանութն ու հանդիպակաց խանութը: Միակտուր ապակիին վիթխարի ցուցափեղկեր անոնց առաջայքը կը զարդարէին: Ի՛նչ ալլազանութիւն, ի՛նչ ճախութիւն, ի՛նչ ճաշակ տարանքներու ցուցադրման ու հարգարման մեք: Բոլոր օրը երկու խանութներն ալ լեցուն էին հաճախորդով. մինչ ինքը բարակ ու փոքրածիր ապակիով ցուցափեղկին ետեան, ահաաները սեղմած, նախանձի կայծերով այտերն տտրաշեկ, կը դիտեր զանոնք՝ շունչը կտրած, ռնգունքը բնդլայնված:

— Ա՛խ, եթե իմա քլլային սա խանութները, կը մոլտար սեղմ տկոաներուն մեշեն:

Օրը հաղիվ հինգ վեց հաճախորդ ներս կը մաներ, վարանոտ, տեղին խեղճութիւնն կ'առնէր, ու պզտիկ զնամենիքու համար:

Քանի մը շարաթ Կարապետ ճակատը շփեց, քունքերը քերեց, հնաց, հառաչեց, մոնչեց: Հետո, հանկարծ զվարթ, ուրախ, շենշող եղավ, երգեց, ծխեց, ծիծաղեցավ: Վերիվայր փոխված էր զթահաֆնիս Կարապետ:

Իր երկու արհեստակից խանութպանները, անշուշտ իրենց զորութեամբը ապահովված, քնով դժգոհ լնդան երրորդ խանութի մը բացումեն որ ոչ մեկ կ'երպով կրնար վնասել իրենց կամ իրենց հետ մրցիլ: Հայ էին անոնք, և երբ տեսան որ իրենց նորեկ գրաքին ալ հայ էր զի՛նչ կըլլար, թող ան ալ վառտիկ, հայ չէ՞ միշտ ըսին ու իրենց գործերով զբաղեցան:

Կարապետին հարմարից խանութպանը քառասուն տարեկան հայ մըն էր, Օհան Տերտերյան, Գում-Գափուցի հսկահասակ մարդ մը, սև խաշոր աչքերով և հաստ քնքովիներով: Միամիտ ու դուրահովան մարդու ամենեն պիտի տիպարն էր: Իր ժպտուն գիմքը երբեմն ահաւոր խոժոռութեամբ մը կը կենտոտեր: Բարձրաձայն

կը խոսեր և Կարապետ շատ անգամ կիմանար անոր ձայնը, երբ կը պոռար իր պաշտոնյաներուն: Ժամանակ մը չհամարեակվեցաւ մինչև իսկ բարեկէլ զայն, անոր զիջքին, չոխ խանութին ու պատկասելի հասակին սահմակած: Բայց առտու մը, սանկ շատ խոնարհարար իր տված մեկ բարեկին, տեսաւ, որ Սհան ազան ժպտելով և մտերմորեն պատասխանեց:

— Ի՞նչ է տն նայինք, բարեկամ, ըստվ, մեզի գրացի՞ եկաք, ո՞ւր տեղացի ես, և այլն:

Կարապետ ըստվ թե ով էր և ուրտեղացի էր և իր խոսվածքին մեջ անանկ անհամեստութիւն մը, հարգանք մը և մինչև իսկ վախկատութիւն մը դրաւ որ Սհան ազա կամ մեզքցաւ զայն, կամ ազելի չիշղը համակրեցաւ անոր:

— Առտուսով դուն ալ առաջ կերթաս, մեզի պէս խանութպան մը կըլլաս, ըստվ:

Եվ իբրեւ քաջալերանք ազելցուց.

— Պակաս ապրանք մը, բան մը ունենաս նե մենե տո, պարոն Կարապետ:

— Գլխուս վրա, շնորհակալ եմ, պատասխանեց Կարապետ, ուրախ և գոհ:

Այն օրէն ետքը, քնականաբար Կարապետ մշակեց իր հարաբերութիւնը քովի խանութին հետ: Առտու իրիկուն թեմենեահարով, լեզվին վրա շարաք ու մեղք գրած, նայվածքին մեջ խոնարհութիւն և շարժումներուն մեջ արգահառանք հրավիրող ձեւ մը:

Իր մրցակցին մեկը սիրաշահած էր Կարապետ, գրպանը դրած էր զայն գրեթէ:

Կը մնար մյուսը:

Մյուսը, խաշիկ աղա Մորուքյան, զուգահիշոյթյամբ մը ան ալ Գում-Գափուցի, ազելի տարեց էր, ազելի նրբակազմ, բարեձեւ, աղիբեկ մորուքով, և քիչ մը խոժոռ նայվածքով: Հաճանաբար, անոր մերձենալը ազելի դժվար բան մըն էր: Կարապետ ամիսն մը ի վեր խանութը բացած էր, և Մորուքյան տակաւին մինչև անգամ անգիտեալ կը ձեացներ չիշղ իր գեմը իրեն մրցակից խանութ մը բացված ըլլալը: Կարապետ, օրվան մեջ, երբեմն

պատրվակներ ստեղծեց այդ խանութին մոտենալու՝ երբ տերը դուրսը, դրան առջև կը կենար. բայց մարդը չէր տեսներ զինքը։ Սակայն, զիտեց որ շատ անգամ այդ երկու խանութպանները՝ միևնույն ժամանակ գոցելով խանութներն՝ միատեղ կելլային և երթային։ Բարեկամ էին ըստ երևութին մտերիմ ու սիրալիր։ Երհնատին մրցակցությանը զանոնք թշնամի ընկել հեռի, կարծես իրարու մոտեցուցած, մտերմացուցած էր ընդհակառակը։

Արդ, օր մը, Կարապետ իր քովի խանութպանին ըսավ թե այն իրիկունը ինքն ալ Գում-Գափու պիտի երթար, հետևապես իրեն ընկերանար՝ եթե արգելք չէր ըլլար։

— Կո՛ւ, անանկ է նե, — պատասխանեց Օհան աղա, — այս իրիկուն քեզի հետ քանի մը հատ մնկենք։

Ու պատահեցավ որ զիմացի խանութպանն ալ նույն ժամուն գոցելով իր խանութը՝ ընկերացավ Կարապետին և Օհանին։ Այս վերջինը ծանոթացուց իրեն նոր արհեստակիցը խաչիկ ազալին, որ քիչ մը կարծես արհամարհանքով վերաբերվեցավ իր նոր ծանոթին հետ։

Բայց և այնպես, ետքը, կադինույին մեջ, օդիի գովաթներուն ազդեցությանը տակ, խաչիկ աղա ալ մտերմացավ իր զրացի խանութպանին հետ և սիրալիր ու բարյացակամ եղավ անոր նկատմամբ։

Օդիի սեղանին առջև, Կարապետ տեսավ թե իր զրացի Օհան աղան որքան դյուրասրբոր, բուռն և անմտած մարդ մըն էր, խաչիկ աղա նույնքան հանդարտ և պաղտորուն, քիչ խոսող և խռհուռ անձ մը։ Նկարագիրներու այդ հակընդդիմությունը ուրախությամբ լեցուց Կարապետը։ Անկեց ետքը քանիցս այդպես Գում-Գափու երթալու պատրվակին տակ, Կարապետ ընկերացավ երկու թոշաֆներուն և մտավ անոնց մտերմությանը մեջ։ Իմացավ խուլ հրնվանքով, թե որքան որ ալ Օհան և խաչիկ բարեկամ էին՝ իրենց խանութներուն մերձավորության բերմամբը, զիրար շատ չէին սրբեր. նախ իրենց հակառակ ինքզինքն աղապարհուն և հետո քննանեկան հին ու անմոռանալի ինզրու մը պատճառով։ Իրենց երիտասարդությանը, Օհան և խաչիկ միևնույն աղքատ տղաներոված էին։ Ասկեց բախում մը, որմե խաչիկ աղիկի նուրբ և ա-

վելի խորամանկ, հաղթող ելած էր և աղբիանը հեռ ամուսնացած: Օհան թեև մոռնալ ցուցուցած էր այս հարվածը, երբեմն անոր ցավը կը դգար իր հոգիին մեջ հակառակ ինքն ալ ամուսնացած ու զավակներու տեր եղած ըլլալուն: Կարապետ դիտեց նաև որ հաշիկ միշտ հեգնական շեշտ մը ուներ Օհանին հեռ որ ատկից չափազանց նեղանալը ակներև ցույց կուտար:

Մրցման մարտադաշտին վրա ռազմական ծրագրի մը հարգարժամբը ու գործողութեամբը դրազելով հանդերձ Կարապետ ջանաց իր գործը զարգացնել: Իր դրացիին բարի հոժարութենէն օգտվելով, անոր երաշխավորութեամբը ապրանք վերցուց, տեսակը ճոխացուց, հանախորդը շատցուց:

Բայց այդ հառաչողիմութեանը դիմերը, իր անկուշտ ախորժակը դահացնելն ջատ հետի էր:

Օրվան մեկ քանի քանի անգամներ, ալբերը ըզձանքի՝ կայծերով բռնկած, իր հարուստ դրացիներուն ցուցափեղկերը կը զըններ, «տ՛խ որվանք իմա ըլլալինս մուտալով:

Պալաթեն, ուր կը բնակէր, Կարապետ Գում-Գափու փոխադրվեցաւ, տեղվուն վրա կտրենալ գործելու համար:

Այդ միջոցներուն Գում-Գափու թաղային խնդիր մը ծագեցաւ: Երկու հակամարտիկ կուսակցութեաններ բուն պայքար մը մղեցին երկու խումբ ընտրելիներու շուրջ՝ նոր Թաղ, Խորհուրդի մը կազմութեան համար: Օհան և հաշիկ հակառակորդ կուսակցութեանց մեջ դառնեցան: հաշիկ աղա իր մեկ հարուստ և աղղեցիկ տղգականը կուզեր թաղական ընտրել տալ: Օհան կը հակառակէր ասոր: Բայց հաշիկ աղայի կուսակցութեանը, ամբիկ զորավոր, տարաւ հաղթանակը: Կարապետ ալ պայքարին մեջ դեր մը խաղաց, ձեռքը՝ տակն ուժ տալով հաշիկ աղայի ընտրելիին հաջողութեանը:

Ընտրական հանձնաժողովներուն միջոցին, Գում-Գափուի գեղեցական մեջ, ուր սովորաբար կը հաճաքվէին իրիկունները շուկացիք, տոք վիճարանութեաններ կատարվեցան, մինչև իսկ իրիկուն մը Օհան և հաշիկ, գլուխներն տաքցած, դիրար բարձրածախ նախատեսին:

Ասիկա բարեգեպ առիթմը եղաւ որ Կարապետ, մտերմական

խոսակցության մը միջոցին, Օհան աղային ականջին քաներ մը փափառաց խաշիկ աղայի մասին: Իբր թէ այս վերջինը ըսած կըլլա Կարապետի թէ՛ շատ չը մտերմանա Օհանի հետ, որովհետեւ կասկածելի և վտանգավոր մարդ մըն է ան:

— Ես վտանգավոր մարդ եմ մի՞, պրտաց Օհան աղա կատաղութենէն փրփրելով:

Եվ ահագին ձեռքը սեղանին զարկով շիշեր ու գավաթներ տապալելով:

— Զաւակներուդ վրա կերդնո՞ւս որ ինն խմացած ըլլալդ չհայտնես, ըսով ուրիշ իրիկուն մը Կարապետ՝ Օհան աղային:

— Կերդնում:

— Աղեկ, խաշիկ աղա երեկ ինծի ըսով քեզի համար թէ պիտի սնանկանա մոտերս, և թէ գործերդ շատ դեշ վիճակի մեջ են...

Օհան աղային դեմքը կասկորմիք եղավ. թափ հոնքերուն տակ աչիւնները արյունով լեցվեցան, կուրծքը ահեղորին ուռեցավ և քստերը զորս ուղեց արտասանել կոկորդին մեջ խեղդվեցան: Քանի մը ըսպէ ֆշշաց միայն: Կարապետ անձկությամբ դիտեց իր զոհին այս ալլակերպութիւնները: Եվ շարունակեց.

— Խրատեց ալ դիս որ այլեւս գործի հարաբերութիւն չունենամ քեզի հետ:

Այս անգամ Օհան աղային տյանըրը դաշկաճար գունատվեցան, և մեկ քանի անհաշու կազկանձութիւններ ելան կոկորդեն:

— Բայց ես կարենորութիւն անգամ չեմ տար անոր խոսքերուն, վերջացուց Կարապետ՝ գոհունակությամբ խմելով իր թղին:

Մեր թոհաֆէն խնամքը ունեցավ հաւե նուշիմատտ վերագրումներ քնելու Օհան աղայի՝ խաշիկ աղայի մօտ, այս վերջինին զսպած կատաղության դիմաշարժութիւնները լրտեսելով անոր ընդհանրապէս խաղաղ ու անվրդով դեմքին վրա:

Շատ շունցած, երկու վաղեմի արհեստակիցներ, իրենց միջև ծագած թշնամության մասին առանց բառ մը փոխանակելու, խզվեցան, և իրար հետ շքարն ասածու բարինը՝ դադրեցուցին ըլլորովին:

Իր խանութին ցուցափեղկին ետեւ ապաստանած, Կարապետ

հրեմանքով իր ձեռքերը կը շփշփեր՝ դիտելով երկու խանութպաններուն առելությամբ ու վրեժխնդրությամբ վառված տկնարկները՝ իրարու դեմ արձակվածու Ու իր ամենօրյա հանկերգը շրթներուն վրա էր:

— Ախ, սա խանութները իմա քլլային:

Զարմանալի գլուխներովս մը, Կարապետ՝ զիրար ալեւ մահու շափ առող այդ երկու մարդոց հետ ալ իր հարաբերությունները կը պահպաներ կը մշակեր, սիրտը ու մտքամտկան, առանց առոր համար անոնցմէ այսպնովնու. նույնիսկ կտրկան, անոնց միակ կողմը ինքն էր ախուհետեւ, և որպէսզի այդ կապին շնորհիվ անոնք հրահրեն իրենց փոխադարձ տանելութիւնը և անոր միջոցով կարենային նախատել և զրգուել զիրար: Կարապետ, հետեւապես անհրաժեշտութիւն մը դարձավ այդ մարդոց համար: Հետո, իր երեւթական անշահախնդրութիւնը երկուքին համար ալ արեւին պէս պայծառ էր: Մինչև անգամ այդ անմեղ իրենց ատելութեան և թշնամութեան մեկ զոհը կը նկատեն, և ասիկա կերպով մը փոխարինելու համար երկուքն ալ կը ջանային օգտակար քլլալ անոր՝ այժմ ապրանքներ տալով, փոխադրութիւններ ընելով, իրենց տուններն իսկ առանելով, երկիւղմանի զրպարտութեանց համար—զորս նենգամիտ թահաճին խնամքը ունեցավ հետզհետեւ դարբնելու և արծարծելու—անոր առջև շահալով ինքզինքնին շրմեղացնել: Կարապետ՝ Մորուքյան և Տերտերյան ընտանիքներուն բարեկամը եղավ հովտորտապետ, սիրվելով և մեղքցվելով, պաշտպանվելով և նպաստավորվելով անոնցմէ: Մանավանդ երբամտութիւնը ունեցավ անոնցմէ յուրաքանչյուրին ներշնչելու այն հովատքը թէ ինք՝ իսկապես և անկեղծորեն միմիայն իր բարեկամն էր, և մյուսին՝ շահու համար միայն կապված:

Երկու խանութպաններուն ալ խուլ և անագորույն պաշարին միջոցին Կարապետ լեցուց իր խանութը ապրանքով, ալազան և արծերավոր, և հաճախորդները շատցուց: Մանավանդ որ անդին կոնիք, թեւ տնաղմուկ սատկեղույն աստիճանի մը հասավ: Նալիկ աղա, հակառակ իր բնածին պաղարշտութեանը, իր խա-

նութիւն զբան առջն կեցած, շատ նշանակալից ու ամբարտաւան և մարտահրաւիր կերպով պեխերը կռտրտեր, աչքերը իր հակառակորդին խանութիւն հառած դաժանորեն: Անոր այս գրգռիչ ընթացքը շատ դաւով Օհան աղային, որ արդեն դյուրագրգիռ, իր կողմէն նույնքան անբարհամաճ եղանակով մը հակակշռելու համար մշտեմը, իր խռնոր հասակովը, ձեռքերը ետին կապած, վեր վար պտտեցաւ խանութիւն առջևը, հաճախորդ, առուտուր, և այլն մոռցած, և ամբողջ մարմնովը տենդային մալեգնությունն մը գորգոված:

Կարապետին մեկ նոր և արյունալի բանասարկությունը զեպերը դահածիծեցին:

Քիշեր մը, միշտ օդի սեղանին առջն, երգումի սովորական բանաձևը կատարելն հետո, իբր թն զվարթությամբ և ակամա, Կարապետ հալածեց խաչիկ աղային:

— Օհան աղան կրտս որ Թերեզա հանըմը ձեր կինը ըլլալն առաջ իրեն հետ ամեն բան ըրեր լմնցուցեր է... բայց ես բնականաբար չհավատացի:

Եթէ դիտւածով Օհան աղան նույն տեղը գտնվեր, անշուշտ ոմիր մը հավանական էր: Զեր խաչիկ աղա իր քնտանեկան պատմոյն տրված այդ ամենի հարվածին տակ շլժորած՝ դանդաշելին առն զնաց: Զետեղալ օրը, եթէ ըլլար Օհան աղայի պարթև հոտակը և ֆիզիկական բացահայտ ուժը, խաչիկ աղա աստհոմայեւ հարձակված էր անոր վրա: Բայց խսկոյն, Կարապետ անոր ընծայեց նյութական վրիժառության մը դյուրին միջոցը:

Օհան աղայի շահու գլխավոր աղբյուրներին մեկն էր մազի ներկ մը, որ մեծ քանակությամբ կը սպառեր, և որ կըսէին, անոր գործին ընդարձակվելուն գլխավոր պատճառն էր եղած: Արդ, Կարապետ հաշտեցաւ գտնել հրեա մը, որ գաղտնիքը ունիր մազ ներկելու շուրի մը, տեսակին մեջ առաջնակարգ, և որ հավանեցաւ կտրիկ գումարի մի փոխարեն Կարապետին հանձնել այդ գաղտնիքը: Ասով գինված, Կարապետ խաչիկ աղային մոտեցաւ: Նախ, իրեն հոտուկ նրբամտությամբ մը, անոր մեջ հրահրեց քնիտխնդրության հնոցը՝ զոր ատրին մը ի վեր պատրաստելու վրա էր, և հետո իր ներկին խնդիրը պարզեց:

բացատրեց որ եթե այդ ներկը իր խանութին մեջ շատ տեղան գինով ծախվեր, Օհան աղային ներկը կիյնար, կը լմննար: Ուրախության շեկ փայլեր շողացին հաշիկ աղայի աչվրեներուն մեջ, այդ երանելի ներկը իր թշնամիին փնայցումն էր:

— Եինե՛, բե՛ր՝ ծախենք, ըսավ, ի՞նչ են պայմաններդ:

Հոս՝ Կարապետ հակատը շփշփեց վարանմամբ: Պայմաննե՛րդ:

— Պայմաններս շատ ալ թեթեւ չեն, ըսավ ժպտալով:

— Ինչ որ ալ ըլլան, առաջվրեն ընդունած եմ, պատասխանեց հաշիկ աղա, ձեռքը թահաֆճիին երկնցնելով ի նշան հավանության:

— Պետք է որ մեր երկու խանութները միացնենք և ընկեր ըլլանք, ըսավ Կարապետ կշռովոր և խուլ ձայնով մը, ներքին զսպված հուզումն մը թրթռուն:

— Ընկե՛ր, կրկնեց հաշիկ աղա, հակատին քրտինքը սրբելով մատենըրով:

— Այո՛, ընկեր, արժազանքեց անագորույն խանութպանը:

Ետքով մը ետքը հաշիկ Մորուքյան և ընկ. ֆիրմայով մազի ներկ մը հրապարակ ելավ, տափը տաւր դրուշի, մինչ Օհան Տերաւրյանի ներկը քստն դրուշ կարծեր: Օհան աղա ափ ի բերան եղավ:

— Վա՛յ, թշվառական սրիկա, պոռաց, տունս տեղս պիտի կործանեն, դու նայե՛...

Հաշիկ-Կարապետ՝ ընկերությունը երկուքին մեջ գաղտնիք էր միայն: Բայց շատ շանցած Կարապետ իր խանութը նոխացույց՝ ահագին տպրտներ բերելով և նույնիսկ երկու պաշտոնյա վարձելով: Խանութին հակատը ընդարձակեց, խոշոր և հոյակապ ցուցափեղկով մը որ վար չէր մնար հիմակ իր մրցակից ցուցափեղկերեն: Ներկը ահագին ընդունելություն գտավ, անոր պատճառով Կարապետ գերակշիռ դիրքի մը տիրացավ Մորուքյան վաճառատան մեջ, իր ազդեցությանը տակ նզմելով հեք հաշիկ աղան, որուն կյանքը բարոյապես փնայցած էր, անմարելի վրիժառության կրակներուն մեջ անդադար մեռնելոված:

Նոր ներկին հրապարակ ելլելն և մեծաքանակ վաճառման

մը արժանալին հետո հասկցվեցավ որ Տերտերյանին գործը իր ներկին հաջողութեանը հետ կապված էր։ Մրցման չդիմանալով՝ ինկավ տն, ու եկավ վայրկյան մը ուր Տերտերյան ներկը բուրովին դադրեցավ վաճառելի։ Օհան աղա կը մոնչեր. կը գառնար վաճառատանը մեշ, կը հախոյեր, կը քֆրեր թիապարտի մը պես, բայց սանդժված նոր կացութեան դարման մը չէր գտնար։ Դիտած էր որ խանութին առջև իր ցուցադրած հոխորտանքները տղայական շարժումներ էին, անօգուտ և ծիծաղելի։ Գործը սկսած էր վտանգվել, մանավանդ հորմահետ քովի աննշան խանութին ալ տնտէկնալ փալլ ու հոխորտուն ստացած էր։ Կարապետ ալիս առաջվան պես քծնական ձևեր չուներ իր գրացի խանութպանին հետ. մենծաղայական էր անոր պես և տնկեց ալ ավելի։ Վերջին ժամանակներս իր կրած բուռն հուզումները, բարկութիւններն ու կատաղութեան տազնապները շատ բան պակասեցուցած էին Օհան աղային խորխտ առնականութիւնն։ Սոսկմամբ դիտեց որ գործը վտանգավոր ուղղութեան մը մեշ էր, և որովհետև տակաւին վստահութիւն ուներ Կարապետի վրա, իր «տերաք» բացալ անոր։

— Վրէժակ աղեկ չէ, Կարապետ, օղլում, ըսավ, սա դիմացի խայտառակին ներկը խերս անիծեց. ասանկ երթա նե լմեցած եմ. չար մը դիտե՛ս։

— Հար, չար, չար, մրմոաց նենգավորը, և մեկնն ի մեկ.

— Օհան աղա, ըսավ, կուզե՛ս որ քեզի փրկեմ։ Ընկեր ըլլանք, կը փրկվիս։

— Ընկե՛ր, կժկմաց հեր մորդը՝ խորոր-մորոր Կարապետին նայելով։

— Այո՛, ընկե՛ր, արեւազանքեց բանասրկուն։

Նրկու որ ետքը պայմանագրութիւն մը կնքվեցավ, որուն համեմատ Կարապետ Ստեղտունյան՝ Օհան Տերտերյանի գործին ընկեր կըլլար, և փոխադարձաբար։

Այոպես, հայիկ աղային ետքը, Օհան աղան ալ տփին մեշ առավ Կարապետ. ու ա՛լ տնկեց. ետքը բնավ հոգը չըբաւ որ անոնք կրեան հասկնալ թե երկու թշնամիներուն ալ գործին ընկեր է ինքը, վստացի նյութական և բարոյական անանկ դիրքի մը

Հասած էր որ բանն մը բաշխելու պետք չունենա: Արձակ համար-
ձակ, վարեց երեք խանութներն ալ: Արդեն, բանի մը ամիս ետ-
քը, Օհան աղա անձնապէս անանկ ծանրածանր պարտքերու տակ
ընկնձոված էր որ, Կարապետ երկու հարյուր ոսկի գրավ տ'եր
ափը և դուրս ըրավ: Գալով հաշիկ աղայի, անոր գործը ավելի
դժուրին եղավ լմնցնել: Ապառնացավ ներկը չդատրաստել և ու-
րիշի մը փոխանցել անոր իրավունքը՝ եթէ շահւաններ թողուլ
խանութը երկու երեք ոսկիի փոխարեն: Խաշիկ աղան փորձե-
տաւ և կորագլուխ դուրս ելավ:

Այս գործողութեան հետեւյալ տոտուն, Կարապետ, Պալաթի
երբեմնի աննշան քիփերնին, եկավ կեցավ Մահմուտ Փաշա փո-
ղոցին մեղաւորը, և շուրջը նայեցավ: Թահաֆնի երկու փառավոր
վաճառատունները, որոնք իր աղքատ իփեքնիի հոգին տանեց
այնքան արցանած էին նախանձի և հաշտութեան գելաններուն
տակ, ահա իրն էին: Ինքը կը տիրապետէր հիմա երեք վաճա-
ռատանց մեջ՝ շնորհիվ մրցումին, անարդ ու եղեգնական մրցու-
մին:

— Օ՛հ, հառաչեց, իմս ես տոնք... ու հիմակ ա՛լ աղ-
բինք... իբրեւ պատվաւոր մարդ:

Իրավ ալ, Թահաֆնի Կարապետը կտրեւոր և պատվաւոր
մարդ է հիմակ. սիր գործին զավակն է, կրակն, և 30000 ոսկիի
տեր: Ազգը անով կը պարծենա, ու մարդկութիւնը... նմանապէս:

Վ Ր Ե Ժ Ը

Ամառնազներդի լուսափայլ այդ գիշերը, Մետիին*) հաստաբնատ ու պատկառելի կոները կը պատուեր Մէ ծովին լանջը, ցուկովը խառնելով ու խոտվելով շուրերուն խաղաղավետ մակերեսը՝ խոտվելու համար կարծես ներհր երկինքին իշած զմայլելի ծիր կաթինին։ Հյուսիսեն՝ անձանոթին անհեղի տարամայրունը կը փակեր ամեն բան, մութի, անդունդի, անսահմանության խառնաշփոթ ու ահեղ քողին տակ, դող տալով տկար ու չղայնոտ հոգիներու։ Հարազեն՝ ասիական ամրուրին անորոշ, սովորագծային երիզը կը շղթայվեր անհունորեն՝ հեռուստին մեջ անըզալարտը թանձրացող մշուշն քողարկված։ Տիեզերքին վրա ծանրացող լուսթյունը ինծի կը թվեր այդ րոպեին ավելի ահարկու բան մը քան մեծամոռունը և ահագնազդուրդ ուրականները, որոնց անսած էի դիվայնացնելը այդ պատմական ծովը։ Ու այդ լուսթյունն այնքան ճնշիչ էր, ու այդ խաղաղությունը այնքան հափշտակող, որ մերթ կրթնած վերնահարկի ծովահայաց երկաթյա բարաժրին, ալքերս ծովահույզ, տեսակ մը անդրաշխարհիկ թավալման ցնորքին մեջ, լէի իսկ լսեր նավուն ընդերքներուն համալսփ շոինդը ու խուլ ու թրթռացող գլորդունը որով Մետին կը սուրաբ շարունակ։

Վարը, հասարակ մահկանացուներու մակադատեղիին մեջ, կուրծքեր կը ֆշային համաշխարհամբ ու երբեմն՝ քրդական լեռնաբույր ու ասիաշունչ երգի մը լալադին բեկօրը կերկննար

*) Մետի չոգենավի անունը։

խաղաղութիւն մնալ: Մեկ քանի զույգեր, վերի երջանիկներն, արու և էգ, պիտի դռն բնամուտը փարամով, հոս հոն, լուս ու մունջ կը դիտեն ընտելեաց մեծափայլելոյունը, ու կը փսփսային երբեմն ու կը սիրովտենին մերթ: Ու ես մոռցած թե ո՛ր եմ, դեպի ո՛ր կուզովիմ, ի՛նչ ձգած էի ետիս, շէի մաածեր, շէի զգար, կարծես մեկ խառցած ժամնիկը գա հեռվի թանձրակուս մշուշին, ուր կանհետանար, կաննելութեամբ տարտամ երկը տախկան ափնակառույց լիւնաշարին: Վիթխարի և անմըբունելի բաներու մտացնորքովը ալեկոծ, կը մոռնայի ցովն ալ, հուզն ալ, խնծիղն ալ, վայելքն ալ կյանքին, քաղցրութիւնը մեծ ու մարդկային նպատակներու տենդալից հետապնդումին, և էութիւնս աննպատակ ու անզգալի հեշտությամբ, կը թաղվեր, կը լվացվեր սրսփտից՝ սախտակաշող ու ծփծփուն ծիր կաթիլներն մնչ զոր օգոստոսի այդ անապակ լուսնկան կը թափեր ծովուն վրա:

Մեկնն, սակայն, հառաչանք մը սթափեցուց դիմ: Դարձա ու տեսա, ինն քանի մը քայլ անդին, բարամբին վրա կքած, մարդ մը որ կը խոկար՝ ծովուն նայելով, անթարթ ու տնջ-բծի Այնքան ցափագին թվեցավ ինծի այդ հառաչը, մարդկային վշտի անանկ մեծարարաւ հայտարարութիւն մը կարդացի տնոր մեջ որ խանդաւառից հետաքրքրութիւնն մը մղված, քիչ մը մոտեցա, ափելի ազնկ տեսնելու համար մարդը: Եվ լուսնի անորոշ հառաչայթներուն մեջ ճանչցա ճամբորդ մը, որուն առաջին վայրկյանին իսկ՝ երևայթն ու շարժումները խորհրդավոր ու ցափագին թված էին ինծի: Հայ էր անշուշա, բայց ոչ մեկուն հետ կը անսնվեր. զերեկին ծալտողաթիկ նստած էր խելաց կողմը, շուրջի շարժումին ու ազմուկին անուշադիր: Ամերիկային վերադարձողներու խումբի՛ն կը պատկաներ: Բայց ոչ որ հետը կը խոսեր: Անպարագրելի տխրութիւն մը խորիմաստ գրող մը կար դեմքին վրա, մեռելակտն գոլնաթափությամբ: Այդ սրտաճմլիկ տխրութիւն առջն անդիմադրելի պետք մը կը զգայիր իրեն դիտելու և ըսելու. «Բարեկա՛մ, ի՛նչ է վիշաղ, արդյոք կըրնա՞մ սփոփել քեզ. ըսե՛, խոսե՛, թեթեգիր. գուցե ճար մը կա...»: Լուսնին ամգույն ցուրը ինծի կը ցուցներ հիմակ իր կիսադեմը,

կիսախուփ աչքը՝ խոր թաղված, իր դեմքին գիծերը՝ ավերած ու մաշած։ Ու երբ քուրդի լալագին ու կերկեր ավաչը նորեն բարձրացավ վերեն, մարդը խորաթուփ հառաչ մըն ալ արձակեց։ Ու տեսա արցունքի կաթիլ մը որ պահ մը ցալաց անոր ախտին վրա ու ինկավ ծոփը։

— Բարեկա՛մ, ըսի, ձեռքս ուսին դնելով, ինչո՞ւ կուլար... Հայրենիքի կարո՞տն է արդյոք...

Մարդը մեկեն ի մեկ շտկվեցավ ու տեսա որ անապտոսներով թիկնացին մեջ դրպանը պահեց թուլթ մը զոր ձեռքին մեջ ունեւր։

— Հայրենիքի կարո՞տ, օ՛, անշուշտ կա տտիկա, ըսավ նը՝ վաղած ու արամալի ձայնով... բայց իմ ցավս ադ չէ միայն... իմ ցավս անմարելի է... և ավելորդ է դիս միտթարել փորձել։

— Ուսկե՞ց կուլար։

— Ամերիկայեն. հազիվ երկու տարի է երթալս... գործ ունեի հոն. բավական դրամ կը շահնի, բայց անապտոսներով ևս կը դառնամ... սրովհետև...

Չշարունակեց. ու գլուխը ինկավ կուրծքին վրա ու աչքերը նայեցան ծովուն։ Հինգ վայրկյան մնաց այդպես, կարծես քարացած։ Սպասեցի որ շարունակե։

— Որովհետև, հարեց գլուխը վեր առնելով—կնոջս մահվան լուրը առի...

— Մեռա՞վ կինդ, հարցուցի վշտակցության մը պես, մեքենաբար։

— Մեռա՞վ—կրկնեց ինքնիրենը խոսելու պես մթության նայելով—ո՛չ, չմեռավ պարոն, մեռցուցին...

Ու այս վերջին բառը արտաստեվեցավ ոչ թե արտամությամբ, այլ կատաղությամբ մը, որմե իր ամբողջ մարմինը զոզաց։

— Այո՛, բարեկամս, շարունակեց, երկու ձեռքերովը վանդակաձողը բռնած ամբարեն ու միշտ աչքերը մութ անջրպետին հառած, այո՛, մեռցուցին խեղճ կինս, սիրական կինս, քաղցր և զմայելի կինս... մեռցուցին, սրիկաները...

Այս անգամ երկու բռունցքները վեր առավ, օդին մեջ երերցուց, ու լսեցի ակռաներուն քստմանիլ կրճրաուրբ։

Բոլոր այս խոսքերուն և շարժումներուն տակ կռահեցի ընտանեկան տուժժ մը, անշուշտ ցավագին բայց հետաքրքրաշարժ ալ: Սակայն խոսակիցս այնքան չղայնացած, այնքան վրդովված էր որ չէի համարձակվիր այդ տուժին մանրամասնությունները հարցնել իրեն: Մնաց որ, խոսելու եղանակեն, գործածած բառերին կը հասկեցվեր թե տգետ մեկը չէր, արտահայտվելու մաքուր և պատկերալից ձև մը ուներ, ինչ որ ավելի շահեկան կը դարձներ զինքը՝ իմ աչքիս և իր վիշտը ավելի ողբերգական կը ընծայեր ինձի:

— Ամիսներե ի վեր խաղաղ քուն մը չեմ քնած, շարունակեց կուրծքը հառաչալից, մղված անշուշտ պտռվալու այն անդիմադրելի պեղքեն զոր բուռն ցավերն տառապողները կը զգան, գուցե ոչ թե թեթևալու, այլ իրենց կսկիծը արժարժելու, քոցավառելու համար: Այո՛, քունս վրդովված է, կանոնավոր անունդ չեմ առներ, և կեռջս ուրվականը կը տանջե զիս... կյանք չէ իմս, դժոխք է... բայց անշուշտ վախճանը կա այս անտանելի վիճակին... երբ գյուղս վերադառնամ զիս չպիտի ճանչնան. ավելի տղեկ, ծաղվելու պետք չպիտի ունենամ վրեժ լուծելու համար:

Եվ վարկյան մը լսելն հետո՝

— Բայց դուք ո՞վ եք, կրնա՞մ ճանչնալ, հարցոց հանկարծ անվտանգության զգացումով մը թերեւ լեցված:

Ըսի թե ո՞վ եմ, և ո՞ւր կերթամ, ի՞նչ բնելու համար: Իսկույն, տեսակ մը ճառագայթումով ձեռքն ինձի երկարեց:

— Ուրախ եմ, ըստվ, զձեզ ճանչնալուս. արգեն ծանոթ էիր ինձի... ձեր գրվածքներովը:

Եվ գահունակության հառաչանքով մը՝

— Հիմա, շարունակեց, մտիկ ըրեք զիս՝ տեսնելու համար թե ինչ հրեշտություններ կան աշխարհին վրա, ամենեն հնամասր գյուղերուն մեջ իսկ:

Եմս ետքերդի Բ... գյուղեն եմ. Մեղրեի կեդրոնականը առի ուսումս, և շրջնավարս ըլլալն հետո ուսուցչության ըրի մեր գյուղի վարժարանը: Այդ միջոցին ճանչցա այն աղջիկը որ ետքեն կինս եղավ: Անիկա շատ գեղեցիկ չէր, բայց ամբողջությամբ ջնորհք էր. Եփրատ կուլեմի մեջ կրթված՝ մեր գյուղի

օրիորդներուն առաջինն էր իր զարգացումովը, համեստությամբը
և պարկեշտությամբը: Ամենուն աչքը անոթ վրա էր. իր ծնողքը
զյուզին է՛ն հարուստն էին, ինչ որ անշուշտ մեծագույն հրա-
պույրն էր զինքը առնել ուղտիներուն աչքին...: Բայց ինք ոչ մե-
կուն կարևորություն կուտար: Իր քույրը ամուսնացած էր իմ
զարացակից ընկերոջս և ամեննն մտերիմ բարեկամիս հետ, որ
աղքատ բայց գործունյա ըլլալով հաջողած էր զլիս հանել այդ
հարուստ աղջիկը:

Ծնողքը պարտավորված էին տալ իրենց աղջիկը այդ մար-
դուն: Անգամ մը այդ տունեն ներս մտնելու պիտ՝ բարեկամս,
որ իր մեջ գեշ ու չար բնազդներ ունեւ եղբւր ծածկված, տիրա-
պետական կը դասնաւ և ամենքը իր քմահաճույքներուն ծառա
կը դարձնէ: Իր քննին՝ բնականաբար չէր կրնար համակրել այդ
բիրտ ու կոշտ մարդուն, որ ամեն առթիւ վիրավորանքներ կը
հապցներ խեղճ աղջկան, որուն հետ արդեն սկսած էի համակ-
րական հարաբերություններ ունենալ: Շատ շանցած երևան ելաւ
մեր հարաբերութիւնը և բարեկամս, որ այնքան սիրալիր էր
միշտ հետս, հայտնադես ընշամութիւն սկսաւ ինծի դեմ...:
եւ հասկնալով որ դիտավորութիւնս էր ամուսնանալ իր քննի-
ին հետ, ամեն ստորնութեանց դիմեց արգիլելու համար այդ բա-
նը...:

Խոտակիցս կանգ առաւ. գիշերվան կիսալուսին մեշ աչքերը
շողացին շեկ լուսներով. ու տեսա որ դեմքին գիծերը կը պրկվին
կը կծկվին՝ քստմնելի ըլլալու շափ: Իր դիակային մաշվածու-
թեան մեշ մոլեգնութեան այդ հարույցը ահարկու կը դարձնէր
դայն, և չսրցած կոկորդը թրջելու համար թուք կուլ կուտար
գմեղակ նիզով մը:

— Բայց մեր խոստումը վերջնական, մեկ դաշինքը անդառ-
նալի էր, շարունակեց մարդը: Նշանածո ինծի կը հազորդեր նող-
կանքը և տառապանքը զոր կը զգար իր քնոտորին հանդեպ, և
տնհամբքը էր զուրս ելլալու այդ տունեն՝ ամուսնանալով ինծի
հետ...: Ծնողքը բնականաբար ենթարկված իրենց բռնավոր փե-
սին՝ համամիտ էին անոր հետ՝ աղջիկն ինծի չտալու. բայց նշա-
նածիս անհողորդը կամքը հաղթեց ամենուն. և մենք ամուսնա-

ցանք... Մէ, երջանիկ մեկ տարին որ միտաին ապրեցանք մեր
աանք մեջ, Ե՛հ, այդ երանելի ու անդառնալի օրերը. երա՞զ, էր
առիկա... Մեկ տարի երջանիկ... Եվ անկե հաբբ, ու հիմա մա-
նավանդ, կյանքս դժոխք է, պարտն, դժո՛խք, հեծեց խեղճ մարդը
ամբողջ մարմնով գողգողալով...:

Մեռին կը սա՛հեր խաղաղ՝ ինչպես վիթախրի շմուշկ ստանե-
ղեն հախճապակիի մը վրա. հեռուն, ափունքին մոտ, փարոսի
մը հառադայթը կը շողար՝ երկար ու միօրինակ քթթումներով. և
քրդական ափալը մերթ նվաղկոտ կը բարձրանար՝ քունեն կար-
ծես ալլես հողմահարոված. և կամբջակին վրա սիրվտող սխուռթ-
ները անհայտ կըլլային կամացուկ մը՝ փախչելով թեթև գուլին
որ սկսած էր ոսկորներս սարսափեցնել: Ու այդ տաթաթախտ մար-
դուն եղկելի կոծը արձակված այդ գլուխական անգորրին մեջ՝
ավանդադիպային աղաղակ մը կը թվեր ինձի...:

— Այո՛, պարտն, երջանիկ եղանք, ես ու կինս, որուն հոգի-
ին ամբողջ ազնվութունը, նկարագրին բովանդակ բարձրութունը
հաստատուեցի այդ ամենօրյա մտերմության մեջ, ու մեկ տարի
հետո հիմարաբար կը սիրեի դիմքը...: Ու ոչինչ կրնար համոզել
մեզ թե մեր երջանկութունը տեախան լպխի բլլար, քանի
որ մեկուսի կապրեինք, ամեն հարաբերութուն խղած, նույնիսկ
աներոջս տանը հետ...: Բայց, ապրիլ կուզեք. մեր խնայողու-
թյունները հատենելու վրա էին. մտաւոր ապագանիս վարդա-
ղայն չէր...: Այր ու կին խորհեցանք երկարորեն, և վերջապես,
թեև առիկա դժնդակ բան մը բլլար երկուքիս ալ համար, որոշե-
ցինք որ ես Ամերիկոտ երթամ դրամ շահելու, քանի մը տարվան
համար, հետո հաժարված դրամով գործ մը սանգծեմ ես ինձի,
որպեսզի կինս երջանիկ բլլա և ոչ մեկեն կախում ունենանք:
Մեկ զմվարության մը կար. կինս ո՛ր պիտի մտար բացակայու-
թյանս միջոցին, ասիկա երկուքիս համար ալ մեծ մտադաւնու-
թյուն եղավ. վեր դարձուցինք, վար դարձուցինք և չիքցանք որոշ-
ման մը հանգիլ. երբ այդ օրերը զորանչա մեզի եկավ, իմացած
բլլալով մեկնումս, համակրության ցույց տվով և հայտարարեց
որ իմ բացակայությանս՝ աղջիկը առանձին չէր թողուք, իրենց
տունը կառնեք, մինչև իմ վերադարձս: Հետեյալ օրը, կնոջս քե-

առայրը, իմ բարեկամս եկավ միենույն փափաքը հայտնել, սիրա-
լիք ու համոզիչ ձեերով ապահովցնելով զիս թե մեծ խնամք և
հոգածություն պիտի ցույց տրվեր կնոջս հանդեպ:

— Կը մտածենք, ցտի՛ք իրենց:

Բայց կի՛նս բնազդաբար, տեսակ մը նախազգուշացումով՝
կը դժկամակեր համաձայնիլ այս հրավերին. չէր կրնար որոշակի
ըսել թե ինչ բանն կը վախնար իր ծնողաց տան մեջ. գլխավո-
րապես մասնավոր նողկանք մը կը զգար իր քնոայրին նկատ-
մամբ. միշտ տեսակ մը երկյուղ ունեցած էր տեկե՝ առանց
հայտնի պատճառի, այնպես, բնազդաբար:

Հետո գուրսը, առանձինն նորեն զիս բռնելով, քննկալօ
փորձեց համոզել զիս:

— Քու բարեկամիդ չե՞ս վստահիր, ըսավ, բացակայությանդ
միջոցին կի՛նդ ո՞ւր կրնա մնալ՝ եթե ոչ իր ծնողաց տանը, որ
ամեն տեսակետով ապահովագույն տեղն է:

Հարկը օրենքը լուծեց, և ես իր ծնողաց տունը թողնելով
հոգեհատորս՝ զացի Ամերիկա, յորված ապահովություններին
սիրտս բավական հանգստացած...:

Խոսակիցս այս վերջին բառերը արտասանեց այնքան նվա-
ղուն շեշտով, անանկ հուսահատական նիգով, մը որ կարժեցի թե
պիտի նվաղեր. երկու ձեռքովը բռնեց երկաթյա ձողը, գրեթե փա-
թեթվեցավ տնոր՝ վար լինալու համար. և կը նայեր տկնապիշ,
հեռուն՝ ամպարագիծ տարածության որ խավարասույզ կանդըն-
դանար: Ձէի տեսած տակավին մարդ մը, որ ցավն և հուսահա-
տությունն այնքան քնկճված, այնքան ոչնչացած ըլլա: Կարծես
կը լսեի իր էություն փլլիլը, կյանքի մը քայքայման քտմանի՛ր
շառալը: Եվ այդ աղետարշ փուլումը արդիւնելու անկարող, ան-
կարեկի՛ր հանդիսատեսը կըլլայի տնոր, սառած, քորացած գրե-
թե...:

— Ամերիկայեն մինչև հոս, շարունակեց խուլ ձայնով մը,
այս անդունդը շատոնց լափած կըլլար զիս՝ եթե վրեժխնդրու-
թյան կրակը չըլլար մեզս...:

Կը լսեի կուրծքին հերքը, տաժանագին ու դժնդակ բան մը.
կը տեսնեի իր մարմինը տակնուվրա ընող մըրիկը:

— Վերջապես ի՞նչ պատահեցավ քեզի, պարո՞ն, հարցուցի-
գործին վախճանը իմանալու անհամբեր:

— Գացի Ամերիկա...: Ի՞նչ երեցավ այրիս այդ շքեղ ու ա-
հագին երկիրը, ոչնչություն մը. վասնզի կինս հետո չէր, վասնզի՝
հակառակ ինձի տրված բոլոր ազահոգություններուն՝ շարաշուք
կասկածներ սիրտս կը խոշտանգեին. հեռուն, հայրենական
գյուղս դրախտավայր կը թվեր ինձի, և այդ Ամերիկան կոշա ու
անիմաստ տեղ մը: Ինձի զրկած առաջին նամակեն իսկ կինս կը
զգացներ իր անհանգստությունը ծնողաց տանը մեջ: Բայց կա-
պահովեցներ զիս թե պիտի համբերեր, մեր ազագուստ փրկությանը
համար... Աղեկ, մոլեգնորեն սկսած էի աշխատիլ. ի սկզբան
փիչ շահեցա, խնայողություն ըրի, հետո շատ շահեցա... Ուրախ
էի. դուցե նպատակս իրագործվիր... Միակ միխթարությունս,
կնոջս նամակներն էին... անոնցմով կը քնանեի, կապրեի այդ
անտանելի օտարության մեջ: Անցավ տարիսկես. և ահա օր մը
նամակի մը մեջ կինս կը հայտներ թե ծնողացը տունը իրեն
համար կատարյալ դժոխք մըն էր եղած... Իր առողջությունն ալ
այնքան լավ չէր Ամերիկան գլխուս դարձավ...: Ի՞նչ ընեի, ի՞նչ
կրնայի քնել այդքան հեռուն, և մանավանդ գիտնալով կնոջս
զգուշավորությունը, հեռուն՝ օտար երկրի մեջ զիս դառնացնել
յուզելու իր մտահոգությունը, իրավամբ կենթադրեի թե շատ-
րան կը ծածկեր ինն, ճշմարտությունը ամբողջությամբ չէր
բսկր. ն՞ա դառնայի, թողլով գործս ու ապագայիս իրագործումը
նամակ նամակի վրա գրեցի, սիրտ տալով, մանրամասնություն-
ներ ուղեւում: Հետո մեկ քանի ամիս լուր չառի իրձե... Զորա-
շուք մտածումներ ըզեզս տանելեցին ու աշխատության կորսվա
երթալով կը տկարանար... Հետո նամակ մը տուի, սա նամակը
(գրպանեն հանելով ցույց տվավ ինձի), վերջին նամակը, պարոն,
որ խեղճ կնոջս արցունքին մեջ թաթխված էր և արդեն մահ կը
հոտեր...: Կուգե՞ք որ ձեզի կարգած...:

Նվ խոսակիցս բացավ նամակը, թույցած, քուրջ դարձած
թղթի կտոր մը, և գրեթե առանց վրան նաչելու, լուսնի տփգույն
լույսին մեջ կարդաց զայն, կամ ափելի՝ գոց բսավ զայն դողդոջ-
շուն ու լալագին ձայնով: Չեմ հիշեր լսած ըլլալ ափելի վշտելից

և ախոր բան մը քան այդ արատաժահնդն նամակին ընթերցումը։ Մարտիրոսություն մըն էր։ Հոգիի տառապանք մը քիչ անգամ այդ-բան որոտնույդ, այդքան տալաժորիչ կերպով արատհայաժամ էր։ Այդ նամակը, պահ մը, իմ հոգիս ալ կը սզաժները այնքան՝ որ-բան այդ խնդն մարդունը...։ Եվ երբ լմնցուց խոսակիցս գրեթե ոչնչացած էր. չէր լսար. չէր հեկեկար գրերուն կը նայեր աչքե-րուն իտարօրինակ, դիժային սեռոտումով մը. և ես վաշթկյան մը վախցա թե մարդը խենդացած կըլլա։

— Այդ նամակն՝ն ետքը, հարցուցի ուժգին ձայնով մը, մարդը սխափեցնելու համար։

— Ա՛յ ոչինչ, — խորհաց, կոկորդը գելանված...։ Այո՛, անկե ետքը ոչինչ...։ Աշխատությունս իսկույն դադրեցուցի, որովհետև անկարելի էր աշխատել...։ Հետո, օրին մեկը, կնոջս շատ մասիկ բարեկամուհիներեն մեկը որ Ամերիկա կը գտնվեր և հոն աժուտ-նացած էր, կանչեց զիս, և ափելորդ ձևարանություններն հետո ի-մացուց թե կինս մեռեր էր։ Ի սկզբան չհավատացի, վստահի չէի ուզեր հաշտվիլ այն գաղափարին հետ թե կինս կրնար մեռնիլ։ Նամակը ցուցուց... իր ծնողքեն էր. ճիշդ էր ուրեմն. մեռեր էր կինս...։ զուրս նետվեցա, փողոց փողոց քալեցի ժամերով. պահ մը մտածեցի անձնուսպան ըլլալ։ Բայց ներքին ձայն մը կըսեր ինձի թե հարկ էր վրեժ լուծել...։ Վրե՛ժ, այո՛, վրեժ կը գոտար՝ էությունս բովանդակ թափը այդ բառին մեջ սպառնելով...։

Եվ կարճ ժառարե մը ետքը՝

— Որովհետև պետք է, գիտնաք, պարո՛ն, ավելցուց, թե հետո ափելի պոզայի և դարհուրելի մանրամասնություններ իմա-ցա կնոջս այդ բարեկամուհիներեն որուն կը գրեր եղբի կինս աժեն քան խոստովանելով անոր...։ Այդպես, իմացա թե քննա-կալս, որուն տված հաժաստիքները քսի ձեզ՝ կնոջս մասին, նախկին դպրոցական ընկերս՝ և բարեկամս, այդ հրեշը ուզեր է, փորձ փորձեր է...։ Խնդն ու անանք կնոջս պատիվին դաշնու-կրնար նրեակայել։ Հուզումը խրան կինս մատնված ըլլալու է այդ հրեշային փորձին հեռանալու...։

Խոսակիցս լուռին նայեցավ, որ հիմակ երկիրքին բարձրե-րը ելած՝ պզտիկներ էր, ու ծովուն վրա սպիտակ շնարակումը

բեանցի մը ետեւեւով ինծի եւ ապահովապէս շփշից դիս: Ուշադրությամբ հաստատեցի թէ բախրովին փոխված էր ան: Ի՞նչ եղած էր արդոյր, մասածեցի, կնոջ մահվան լուրը ստույգ չէ՞ր, եւ վերագործին ո՞ղջ գտած էր զայն: Այլապէս ինչո՞վ կարելի էր բացատրել իր մինչեւ իսկ զվարթ երևութիւնը: Ու միտքս դրի, դուրս ելլելէն ետքը ետեւն երթալ, ինքզինքս նանչցնել եւ տեղեկութիւններ առնել իր մասին:

Բայց ահա սա խոսակցութիւնը լսեցի, որ կյանքիս ամենեն ապշեցուցիչ անտեղեկութիւններն մեկը եղավ. եւ ճշգրտօրէն շափանիչը նաեւ մարդկային կասկածելի բարոյականին:

Առաջնորդը հարցուց.

— Ի՞նչ կուզեք:

— Պարտին համար ամուսնական հրամանի մը, պատասխանեց ան որ կընկերանար իմ մարդուս:

— Պարտնը նա՞ր կամուսնանա, հարցուց Առաջնորդը:

— Ո՛չ, պատասխանեց նույն մարդը. առջի կիներ որ իմ քեներիս էր՝ մեռավ զժրախտաբար. հիմա կուզեմ դարձյալ ամուսնանալ ինծի ազգական աղջկա մը հետ. ես կնքահայր կըլլամ իրեն, որովհետեւ ո՛չ միայն քննեկալ ենք այլեւ պզտիկուց գրեթե միասին մեծցած...:

Նաքի խոսքերը ա՛յ գրեթե լլսեցի, հրամանի գործողութիւնը կատարվեցավ եւ մարդիկը ելան դռցին:

Ա՛յ ավելորդ սեպեցի ետեւուն դուրս ելլել, հարցնելու համար Մետիի մարդուն թէ ո՞ր մնացած էր իր վրեժին գործողութիւնը:

Այս պատահարին ի վեր միտքս դրած եմ շնամտաւ ամենեն դանաթութիւն ցովերուն իսկ:

ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՆԵՐՈՒՍԸ

— Քյուսթյանձի՛, սիկարա բեհատը՛, բա՛վ, քիպրի՛թ:

Հիմակ հաղիվ տասներկու տարու կա Թափիկ. երկու տարի առաջ մեծ հայրը թեևն բռներ ու դայրոցեն դուրս հաներ էր՝ սա տրամարանական շարժառիթը նետելով թոռանը երե՛տին. «Ծո, ուսմունքը փուլ մը չբներ, հացերնուս փարան հանելու նայինք. հայտն նայիժ, հի՛շա, տ՛ո սա խութին»:

Ու Թափիկ կես մեաը երկայնությամբ, քառորդ մետր լայնությամբ և հինգ մետր բարձրությամբ սուփ մը կախեր էր ճիւղան վար, որուն մեջ կային ծխախոտի զանազան մեծությամբ տուփեր, սիկարի թուղթի թերթիկներ ու լուցկիի տուփեր, զորոս պարտավոր էր փողոցն փողոց պարտցնել, իր մանկային սուր, կերկերաճունջ ձայնովը գռչելով:

— Քյուսթյանձի՛, սիկարա բեհատը՛, բա՛վ, քիպրի՛թ:

Մեծ հայրը նախ իր խապտա ձայնովը կրկներ էր այս բացազանչությունը, մեկ քանի անգամ. և վեկ քանի ապտակներ ալ գործնականապես ազդելով Թափիկի մտային ու ձայնային լարերուն վրա, հիմակ կազմած էին սույն եղանակավոր ելնէջով, երբեմն մեղանուշ, երբեմն սրտազոյ բացազանչությունը, որուն արձագանքը կը թնկար փողոցներուն մեջ, առավրեն մինչև իրիկուն, ամառ, ձմեռ, ձյունին ու անձրեին, մերթ սոխակի մը դայլային տպավորությունը թողլով, մերթ տխրաճունջ վայոցը հիշեցնելով սգաանսիլ բույին:

Խորխուլ, սղորմելի սենյակը, ուր մեծ հայրը ու թոռկապրեին՝ փլփլած տան մը գեանահարկին կրծող խոնավությանը մեջ, ու-

շաղրավ էր իր ներքին կարգ ու սարքովը: Յածկեկ փողոցի մը անկյունը, կորաքամակ ու ծերուկ մարդ մը նստած էր, երկայն սև վերարկուի մը մեջ պահած իր ոսկրոտ մարմինը որուն մեկ մասըն անշարժության դատապարտված էր: Վշտալից ասորինք քանդակագործի մը հերյունին նրբանքովը՝ ակոսներ փորփրած էին անոր երեսին լերկ մաշկին վրա, անոգոք ոլորքներով, ճակտեն մինչև վիզը:

Ռափիկին մեծ հայրն էր այս մարդը: Դեմքին դաժան ու խեղ արտահայտությունը, մորթին փոթերեն շեշտվելով, ահարկու տպավորություն մը կը թաղուր: Պզտոր ապակիներով ու ժանգոտած սզորմեկի տկնոց մը ոսկրացից քիթին վրա կը հանգչեր միշտ. այլն անքթիթ հառած լուցկիի տուփերուն խառն ի խառն զանգվածի մը վրա, որուն մեջ շարունակ կը պտըտեին իր շոր ու ծոմակած մասները, լեցուն տուփերեն զոդնալով ու պարապները լեցնելով: Իր ճիշդ քովը, գետնին վրա կը պառկեր երկայն սև զավազան մը, որ իր անթացուպն էր, և ի հարկին, իր ահարկու զենքը, որուն հատկությունները խզմի մտոր սերտած էր փոքրիկ Ռափիկը:

Ուրիշ մանր-մունր առարկաներ կը գտնվեին այդ զարշահոտ խուցին մեջ, երկու երեք մրտած փոքր սաներ, կրակարան, մը, որմադարանի մը մեջ կանթեղ մը, մեկ երկու պնակներ, հին դեղնած սաղմոս մը, և այլն:

Տախտակամածը ծածկված էր եղի ու կերակուրի թափթփուրներու ահագին արատներով: Երկու պատուհաններուն ապակիները կերեային՝ փառած ճաթուտած վարագույրներու մեջեն, ազատ ու փռնթաթով: Այդ զարշելի խուցին մեջ թափանցող նշագլուս լույսը թախծկատ տխրություն մը կը ցաներ հոն, առարկաներու գիծերը տաքտղնելով, իրար խառնելով, ու սրտամորմոր ամբողջություն մը արտադրելով: Ու այս ամենուն մեջ, շարժան միակ բանը, բազմոցի մթազգած ծերուկին երկար, ոսկրոտ մատներն էին որոնք զոզգոզուն գծեր ու շրջաններ կը ձևացնեին օդին մեջ, լուցկիի տուփերուն մեկեն մյուսին երթալով շարունակ, լուցկիի կույտեր կազմելով պարապ տուփերուն համար, որոնք իր բացեն շահը կը ներկայացնեին, և որոնց վրա կը հառեին իր

մթաշող խաժ աշվըները, թափառան սպիտակախառն հոնքերուն տակին:

Հաճի Մարտիրոս կսկիծ տեսած մարդ էր: Հաստաբուն կաղ-նիթ պես մինակ ինք անխախտ մնալով այն մահաբույր քամիներուն զեմ որոնք բիրտ ուժգնությամբ առեր տարեր էին իր շնչի-նեցո-ւ, հետզհետե պարապություն բերելով իր շուրջը, խեղճու-թյուն սփռելով:

Եվ կսկիծն ալ կարծրացնելով այդ ծերացած դաննացած սիրտը, անտարբերությամբ, սոսկալի անզգածություն առաջ բերեր էր: Ա՛լ մահվան ավերներն բնավ սոսկում լուսներ հիմակ, ամեն բան եղած լմնցած էր. ինքը կմնար ու իր Ռափիկ թոռը, որուն գոյությունը միայն անոր համար կարեւոր էր իրեն, վասնզի անոր աշխատանքին արդյունքով կապեր, ինք ավելի գոհ կըլլար, և թե ան ալ մեռնէր: Կը կարծէր, որ իրեն կը հիշեցներ իր բոլորտի-քին անհետացած դեմքերը. ու երբ մեշտեղեն վերնառ տղան, Հոանի Մարտիրոս պիտի ըսեր թե տտանկ եկած է աշխարհի վրա, միս մինակ ու տտանկ պիտի երթա:

Իսկյանքը աշխարհի վրա կենտրոնացած էր լուցկիներու, սիկարի թուղթերու և ծխախոտի տուփերու մէջ, զորս առտօքնն միշտ իրիկուն ժառանգուն մեջեն կանցըներ շոյելով փայփայե-լով ու շահրանելով տնընդհատ, իր միտքն հոգնեցնելով միայն այն ապօրեն միջոցներուն վրա որոնցմով կրնար ավելորդ շահ մը բնել:

Տարի մը առաջ, երբ իրիկուն մը կոռուի հարվածներ կիշեց-ներ փոքրիկ Ռափիկին, հանկարծ թուլություն մը զգացեր էր ձախ կողմին վրա, ու մասնակի տեղամալություն մը անզգա-յացուցեր էր իր ձախ ոտքն ու ձեռքը: Բազուկը մանամը տող-ջուցեր էր, բայց ձախ սրունքը նույնը կը մնար միշտ ու այս պատճառով խուցին մէջ մտեր էր այն խոշոր անթացուպը, որ Էշմարիա պատուհաս մըն էր եղած Ռափիկի գլխուն:

Մութը կը կոխեր, նոյեմբերի ցրտախառն այն մութը որ մոռլով ու թախտությամբ շինված է: Հաճի Մարտիրոս ակնոցը հաներ էր, ոչ իր պղտոր տըքերովը փողոցը կը գիտեր, երբեմն քթին տակին մրմռալով.

— Աս լոկո՞ւտը զուր մնաց, ա՛յն էյնք նորեն պակաս է նե...

Ու աչ ձեռքովը անթացուպը կը շոյեր, դեմքի աղետալի ծա-
մածոսմով մը:

Հանկարծ ծերունին վեր առավ գլուխը, որսի շան մը
պես ահանքները տնկելով՝ իրիկնամուտի հարաձուռ հանդարտա-
թյան մեջն հեռավոր սրտագոյ ձայնի մը արձագանքը լսվեցավ:

— ... Քեհատը, քիպրի՞թ...

Ծերունիին նվազկոտ աչքերուն մեջ շողշուռ մը փայլեցով ու
անմիջապես մարեցավ:

— Ան է, մրմուռաց ու դողդոջը ձեռքովը շոշափեց իր անթա-
ցուպը, որ անորոշ կերպով կուրվագծվեր սենյակին մութ հատա-
կին վրա:

Մեկ քանի վայրկյան՝ ետքը խարխուլ դրան բացվիլը կը
լսվեր ու ծերունիին նստած սենյակին սեմին վրա երևան կու-
գար, զգույշ ու վախկոտ շարժումներով փոքր մարմինը Ռա-
փիկին, վիզին կախված ունենալով իր քառակուսի տուփը:

Հազիվ երեցած էր, ծերունին խեղդունկ ձայնով մը պոռաց.

— Մո Ռափիկ, ինչո՞ւ ուշ մնացիր:

Տղան վարանեցավ, դողաց, շուրթերը շարժեց ու կմկմաց.

— Տեսե՛, մյուշանքի էլավ...

— Վա՛յ, բեք աղեկ, հոս բեր նալիժ, ի՞նչ ծախեցիր...

Ռափիկ քիչ մը քաշաւորտված, հառաքացով մինչև ծերունիին
ցած բազմոցին առջև ու վիզին հանեց տուփին կապը:

Դաժան ծերունիը շնա խտտիլը վառեւ պոռաց, մինչև իր
դողդոջ մատներն արդեն սկսած էին առ խարխափ շոշափել տու-
փին մեջ եղածները, ու քթին աակեն կը մռլտար.

— Մեկ, երկուք, երեք...

Ռափիկ վազեց որմադարանին մեջնն առավ կանթեղը, սըր-
տագողով վառեց զայն ու բերավ դրավ մեծ հորը մոտ, բազմոցին
վրա: Կանթեղը սկսավ պլպլալ իր գորշ կարմիր բոցն արձակե-
լով լուրդոտ ծուխ մը, որ ցած ձեղունը կերկարեր մինչև, ու եր-
բեմն իր տատանումներուն մեջ չկրնալով ուղղակի վեր ելլել՝
ծերունիին նակատը կը ... Գարջ հոտ մը սկսավ տարածվիլ
սենյակին մեջ:

ժախած էր զանոնք և ստակովք պտուղ զնած ու կերած էր. մեծագույն ունիրը քնշեղ ծերունիին համար, և այս քանի՞երորդ անգամն էր. երկու երեք օրն հեղ մը այս հանցանքը կը գործէր Ռափիկ, ամենեկին չուղղվելով կերած սոսկալի ծեծերէն, ու երթալով ծերունին կը կտաղէր, կը սաստկացնէր իր հարվածները, օր մը և զիչեր մը անոթի կը ձգէր աղան և սակայն չէր կրնար առաջքն առնել այդ տղետին:

Եվ խեղճ տղան ճղիկ ճղիկ գալով կը պոռչտար.

— Աման տետե... սոկտ պագնեմ, տետե... էս շառի... էս չկողծա...

— Պիտի սատկուցունեմ քեզի, շան լակտ... կը խորդար ծերունին հուզումէն խեղդված ձայնով:

Բայց խնշենքը եկավ կասեցուց Հաճի Մարտիրոսին ախտաժարակ ձեռքը, պատին կոթնած կը հնար կուրծքի խժտացող ելեւելով մը, ձեռքերը, երկու կողմէն կախված, կը գողցողային, մինչ Ռափիկ, ահավոր հարվածներէն խորտակված, գետնին վրա կը փռվէր, ցավագին հետշուններ արձակելով:

Ու կանթեղը խոլակերպ շարժումներէն հանդարտած թուի բոցը կարձակէր շիփ-շիտակ՝ մուսի գալարներ զրկելով օդին մեջ գնալի ձեղունը, կես մութի մեջ թաղելով երկու թշվառ արարածները, Զրքսալընի տնչուք այդ անկյունը, խորքիկ տան մը խոռով, մութ գետնահարկին մեջ:

Մերունիին մոլեգին ակնարկը, գիվային շարժումներով, կը պնշտար տեղույն լուսին մեջ, գառագեղի վանդակին ծակերէն երեցող անոթի վաղրի մը բոցափայլ աչքերուն հանգունակ:

Բայց հուզումն սկսավ անցնիլ, թունդ ելած ջիղերը հանդարտեցան, ու գետնէն առնելով անթացուղը՝ կաղն ի կաղ մինչև րազմոցը զնաց ու դիակի մը ծանրությամբ ինկավ անոր վրա՝ քթին տակէն մոլտալով:

— Մեկալներուն պէս տո՛ւն ինչու չստակեցար, ան ատեն հաց չէի կտնար ուտելու՝ էս ալ կը ստակեի:

Կես ժամ ետքը կանթեղին սև մուրն ավելի երկնցած էր ու զազիր հոտն ավելի սաստկացած, Հաճի Մարտիրոսին հերախով գլուխը բարձն ի վար ինկած էր հիմակ, գիմաղծերու ահարկու

ժամակումով մը, բերանը շափաղանց բաց, կմախքի մը ցուրտ երտխին նման, ու քանի շնչառութիւնը ուժգին հերով մը գուրս ելլեր իր հիվանդ սրտեն, երկար գիծ մը կիշներ կանթեղին մըթնադաշն քոցեն լուսավորվելով:

Անպին, յուզոտ տախտակամածին վրա, կը սափերկվէր փոքր նիհար մարմինը Ռափիկին որ մուշ-մուշ կը քնանար անմեղի քունով, հակառակ քաշած թշվառութիւնը, սիրուն և հաճոյալի:

Եվ երկու հանդիպակաց պատեհրուն վրա հիմալ անոնց սափերներն ալ կը խաղալին քմշոտ դիծերով, ալլանդակ կոտորվածքներով ու երկարաձգումներով. ձերունիին գլուխը, իր անգրեղային երախին հետ մինչև ձեղունը կը բարձրանար ամեն բան կիւ տալու ահռելի թափով մը, ու հանկարծ վար կը թափալեր կանթեղին մեկ փոքր շարժումեն, ու մերթ կերթար մինչև իսկ կը խառնվեր Ռափիկին շուրին հետ, որ վտիտ ու բարակ գիծերովը անհետ կըլլար անոր տակ:

Զբոսալըն հանգարտ էր, ծանրաթախիծ հանդարտութիւն մը որ ճիշդ հակադասուէրն է ցերեկի թշվառութիւնը եռացող ժխորին: Գիշերապահը ճոկանովը կը տոփեր գետինը, և ջուն մը, հեռավոր փողոցն մը սուր կաղկանձ մը կտրծակեր:

— Թշուփշուռնի՛, սիկարո քեհա՛տը, քիպրի՛թ...

Այս տխրաշունչ վայոցը կը լսվեր դարձալ փողոցներուն մեջ, փոքրիկ Ռափիկին համիտենտկան ձայնարկութիւնը որուն զվարթ ու կայատու շեշտը քիշ-քիշ տեղի կու տար լալազին եղանակի մը, հեծկաւութենան ու հառաչներն պատռալած կոկորդն մը գուրս թռչելով: Մտեալանդ առտունները, երբ բնութիւնը դեռ բոլորովին չէ արթնցած իր մթառովը թմրութիւնեն, Ռափիկի աուշին գիշերված գաղազանին հարվածներուն քայքայող ազդեցութիւնեն քնկնված ու տխրահամակ, գրեթե լալահառալ կը հաներ իր ձայնը, սոկորներուն մեջ զգալով դեռ կծու ցաղ մը և իր մանկային երևակայութիւն մեջ հրաշեկ երկաթներու պես ցցված տեսնելով հաղարավոր անթաղուպէր սրունք պատրաստ էին ճզճիմ մարմնույն վրա ելլել իշնելու անխնա, չախշախիւ:

Բայց երբ արեւը կը ծփար երկնքին կապույտ հասակին վրա, երբ ոգևորութիւնը կը տիրեր փողոցներուն մէջ ու Ռափիկ կը սկսէր առուծախ ընել, իր դեղնած դեմքը վատ երևալիք մը կը ստանար, նվազկատ աչքերը կը բոցավառվէին ու իր կայատարիկ ու շարաննի հասակը կը պարտցնէր փողոցն փողոց, իր երկարածիկ ու զվարթ կտնշն արձակելով:

— Թյություննի՛... —

Ու ցորեկները, հակառակ իր մեծ հոր խիստ պատվերներուն, սովորութիւն ըրած էր փողոցի մը մէջ վար դնել իր տուփն, ու հասակակից աղաքներուն հետ զանազան խաղեր խաղալ: Երբեմն ժամին ավելի հոն կը մնար, աղայութիւն տեսանձ բնաղդին համակերպվելով, բայց մեկնն ի մեկ, հեղակարծ վերհիշումով մը որ պողպատե դռնակի պէս կը կարեր կանցներ իր էութենէն, կը մտաբերեր առջի գիշերվան ահաբեկ տեսարանը, կը տեսներ տեսին դժոխային դեմքը, ու ինքզինքին գալով կը թաղուր խաղ զրոսանք, կառնէր նիւթ կանցունէր տուփին լվանք ու աճապարանքով կը հեռանար հիմակ անթացուպը կոնակին մեշտեղին ուտելու սարսափելի զգայությամբ մը:

Բայց դեռ այդ վերհիշումը շունեցած ու խույս չտված, խեղճ Ռափիկ վատ արարքի մը զոհ կերթար, որ իր մատաղ կյանքը կը շախշախեր: Խաղին ամենեն տաք կետին, աղաքներէն մեկը, մանրանկարը գուցէ ապագա այն մարդուն որ միշտ շարիք հասցընելու հետամուտ պիտի ըլլա ուրիշներուն, կամացուկ մը առանց տեսնելու, կը սպրդէր դեպի Ռափիկին տուփը ու ակնթարթի մէջ բան մը կը թոցունէր անկից. կամ տուփ մը լուցկի, կամ սիկարեթի թուղթ, կամ ծխախոտի ծրարիկ մը, ու շարութիւն մը գործած ըլլալու անպիտակից ուրախությամբ մը համակ, կը գրտպանէր դայն, Ռափիկին մեկնումէն ետք իր ընկերներուն բաժնելու համար այդ անարգ կողոպուտը: Եվ խեղճ տղան, գիշեր ցերեկ շարաշար հոգնեցնելով հանգերձ իր ուղեղը, չէր կրնար գտնել գաղտնիքը այդ կործանարար անհետացումներուն: Շատ անգամ կը պատահէր որ առջի գիշերվան ծեծը սասաիկ ըլլալով, չէր ուզեր մասնակցիլ աղաքներուն զրոսանքին, և երբ անոնք պատճառն հարցունէին, կը բանար իր աղտոտ շապիթին կուրծ-

քը և կը ցուցանէր տետեին իշուցած անգութ հարվածներուն երաշխայները վախա ոսկորներուն վրա. անտիրա շարանները, գործին անդլակ, խնդալն կը ճաթէին ու գործչալ կը ստիպէին զայն իրենց հետ խաղալու.— Ռափիկին սիրաը չէր դիմանար, վար կը դնէր անիծչալ տուփը, ու կը սկսէր վազվառնել, մինչ Գարեգին, շաբա ազան, իր սովորութեան համեմատ, մատները գազա-ապոզի կերկնցներ անոր տուփին մէջ:

Ի՞նչ դժոխային սրտազաղով կը պաշարվէր Ռափիկ, երբ արեւը մտրը կը մտնէր ու մուքի ստվերները կը սկսէին սպրդիլ փողոցներուն մէջ. քալիւ տառ չէր երթար. իր արցունքոտ ազվորիկ աչքերը երկինք կը սենեմը՝ գերագոյն անհշուտի ազաւան-քովն առլի. բայց վերջապէս, ուղեր-շուղեր, պիտի մտնէր այդ տանջանարանը, գեանահարկի խոնավ խուցը ուր ահարկու ծե-րունին կը սպասէր, անթացուպը ձեռքն առած:

Երբեմն, իր անքուն գիշերները, կատաղութեան անգոր թա-փեր կուեննար Ռափիկ. անտկնկալ ներշնչումով մը կերազէր գտնել հեղինակն իր շարշարանքներուն, այն աներևոյթ էակը որ իր տուփը կը կողոպտէր շարունակ, անխնա. ու իր մոլիգնութեան մէջ վրեժ մը կուխանէր, անսղոր, վայրագ վրեժ մը այդ անի-ծածին դեմ: Իր տկար բազումներուն մէջ կուզէր խեղդել զայն, չախշախել գանկը, կաոր կաոր ընել, կսկսուտել, շրացնել: Բայց շուտով զգալով իր անզորութիւնը, կը սկսէր հորդ արցունք թա-փել ու իր կարծի անտրը խածոտել հուսահատորեն...

«Ձո՛ւկ, ձո՛ւկ, Ռափիկին ձուկը, կըսէր ամեն մարդ, թարժ, համով, ածանա:

Եվ իրավունք ունէին. իր ընտրած ասպարեզին պատիվ կը բերէր կորովի, հասարակարկի տղան. ամենին ընտիր, պատվա-կան ձուկերը կը բռնէր ու լեցնելով շաւիշայի մը մէջ, փողոցն փողոց կը պաքտցնէր, ալ հիմակ իր հասարած, մեծագոյն ձայնովը պոռալով.

— Թաղե պալըքա՛ր...

Կը թվեր անսնց տեսակները, իր ամբողջությամբը շրջում
եւքլամ մը ընկելով իր ձուկերուն, սրտնց հետ հարգանք ու
փափականքով կը վարվեր միշտ, դիզելով զանանք իրարու քով,
զուգադասքեն, և ձուկի այդ շարքերը արծաթի փողփողումնե-
րով կը շողային արևին տակ: Ամեննեմ ավելի ինքզինքը սիրցու-
ցած էր իր բարեսրտությամբը, թաղին ամեննեմ հարուստները տե-
կից կը գնեին պեսք եղած ձուկը:

Իրիկուն մը տուն գացեր էր Ռափիկ ու ապշությամբ տեսնե-
ր տետեն անթացքալը լի վերցունեք իրեն դարնելու, և անկյունը
կըած կը հնար: Անմիջապէս դրացիներն օգնության կանչեր էր,
որոնք վազեր մկեր էին, քայց ծնրանիին վախճանն հասեր էր:
Հազիվ ժամանակ եղեր էր քահանա մը բերելու ու հաղորդություն
առնել տալու մահամեքին որ իր հոտիհետին հոտաշը շարձա-
կած, թոթովելով քսեր էր շուրջը գտնվողներուն:

— Ռափիկին բոնք թյություն... չը գողնա...

Հաշորդ օրն իսկ Ռափիկ ա'լ զգլած, մեկ կողմ նետեր էր գր-
ծախային տուփը, լայն ու հանգիստ շունչ մը անկելով:

Ու ձկնորսության սկսեր էր, անդիմադրելի կոշում մը զգա-
լով այս արհեստին:

Հիմաի իսկ որ քառներնք տարու էր, երբեմն առանձին
գտնված առներ, մանավանդ գիշերները անկողինն մեջ ստեղու-
մով կը հիշեր, իր մանկության զարհուրելի օրերը, աչքին տուչե
կուզար տետենն դաժան, ահարկու գեմքը, անոր աչքերուն կա-
տաղի պնչուրը երբ գինքը անսներ, և մանավանդ, օ՜հ, մանա-
վանդ այն հրեշ անթացուպը, որ իր մարմինը կը կործաներ, կը
խոշտանգեր, իր քաշած աննկարագրելի տառապանքնե'րը, զոր-
կանքները. հապա այն անլուծելի, անժողանալի առեղծվածք. այն
անժանոթ պատճառը որով ամեն օր իր տուփին մեջնե նյութեր
կանհետանային. առիկա չէ՞ր զլխավոր պատճառն իր թշվառու-
թյան ու իր շարշարանքին: Եվ իր կարչնեղ ձեռքերը դեռ մուկզ-
նորեն կը գոցեր այս պարագան հիշելով, որ բնավ միտքն չէր
ելլեր, ու կուզեր իր դիմացը տեսնել վառ արարածը որ այդ ան-
գթությունը կըներ իրեն, ու բզկտել զայն:

Քայց հիմա գո՛հ էր իր վիճակեն, գրեթե երջանիկ էր: Գիշեր-

ներք ծովուն վրա կանցունէր շատ անգամ, ձուկ որսալու համար մեկ քանի՝ ընկերներով, ու առասունբը, չավելան գլուխը զարկած, փողոցները կելլեր՝ իր ուժեղ ձայնը աւարածելով։

— Թաղն պալներլա՛ր...

Յորեկ մըն էր, աշնան սկիզբը։

Ռափիկ ետ կը դառնար ձուկերուն մեծ մասը ծախած, սիրտը դո՛ւ և ուրախ։ Փողոցն մը անցած պահուն, ուր շատ ծանոթ էր Ռափիկ, ձուռնի մը կանչեցին զինքը։ Կարծելով որ ձուկ պիտի գնին, վար առավ չավելան գրանը առջև ու ձեռքերը մեջքին դրած, ապասեց։ Գուար կամաց մը բացվեցավ ու կնոջ վշտահայտ, գրեթե նար տրցունքաւած գեմը մը դուրս երկնելով՝ մեղմիւ ըսավ։

— Ռափիկ՛, տղա՛ս, քիչ մը վեր կուգա՛ս... զավակս կուզն կոր քեզի։

— Քեք աղեկ, մայրիկս, կամ... ըսավ Ռափիկ ձուկերովը մեկտեղ ներս մտնելով. տղադ ինչ պիտի ըսն քի ինձի...

Կինը հառաչ մը արձակեց։ Պատասխան չտվաւ։

Ձկնորսը եմենիները հանեց ու բապիկ ոտքերովը կնոջն առաջնորդելով վերի հարկն ելավ, ուր սենյակ մը մտավ։

Տխուր պատկեր մը պարզվեցավ հոն իր աչքին։

Մահճակալի մը վրա հիվանդ մը պառկած էր կմախանէ. երիտասարդ մըն էր անշուշտ զոր հյուծախտը կրժած ու մահվան դուռը բերած հասցուցած էր. կը հնար։ Մնարին կողմը աթոռի մը վրա քահանա մը նստած էր, ու քիթին տակեն բան մը կը մորլտար, հոգեվարքներուն ազդերը։

Ռափիկ ներս մտավ վարանելով, շփոթված, իրեն ընկերացող կինը կամաց մը անկողնին մտնելովով ըսավ հիվանդին.

— Գարեգի՛ն, զավա՛կս, իշտն Ռափիկը եկավ։

Հիվանդը էլնկտրական ցնցում մը կրածի պես, ամբողջ մարմնովը դողողաց, տշքերը թարթափեց ու տկներն ճիգով մը քացավ զանոնք. Ռափիկը տեսնելով իր գեմը, սփոփանքի լայն

հառաչ մը արձակեց կոկորդեն. զլիովոր նշան մը ըրա՛վ ձկնօրսին որ մոտենաւ:

Ռափիկ արմնալու՛ղ-զարմնալու՛ղ, մոտեցա՛ւ հիվանդին, քիչ մը հուզված: Մահամերձը բռնեց անոր զլուխն ու անգույն շուրթերն անոր ականջին տանելով կամացուկ մը ըսա՛ւ.

— Ռափի՛կ, ինձի նախըցա՛ր...

— Չէ՛:

— Սա կիտն՛ա... պզտիկույթյանդ թյուրուն կը ծախեիր տե... ցորեկները մեկտեղ կը խաղայինք...

Ռափիկ դարձա՛ւ հիվանդին երեսը նայեցա՛ւ, հիշատակները պարտելով. ու կերնա թե անմիշտպես մտաբերեց.

— Մո, հա՛, Գարեգինը... վա՛յ զա՛վալլը... ի՛նչ եղար քի...

— Պիտի մեռնիմ... ամա մեռնելես առաջ ա՛ֆ ըրե ըրածիս...

— Ի՛նչ ըրիք քի ա՛ֆ ընեմ...

Հիվանդին դիակնային դեմքը ցա՛վազին կծկում մը ունեցա՛ւ. բռնեց նորեն Ռափիկին զլուխն ու ականջն ի վար փսփոսց.

— Խոթիիդ մեղեն թյուրուն... թուղթ... քիպրիթ գողցողը ես էի... ա՛ֆ ըրե...

Մանչուն մը արձակելով ես նեա՛վեցա՛ւ Ռափիկ՝ գեմքն ահոնի կերպով ալլալլած, տժգույն, սեւոսկա՛ն, գոլահար:

— Վա՛յ, տուն էիք հա՛... անօրե՛ն...

Ու փալլակի արագությամբ, ականարթի մեջ հիշեց իր ամբողջ տառապողին մանկութունը, թշխուսութունը, շարշտարանքները, ծնծերը, ամեն բան վերջապես, որոնց պատճառն էր, միտկ պատճառն էր այդ մահամերձ հիվանդը: Ռափիկ իր խիտին հա՛վատարթիմ, վեր առա՛ւ իր ահարկու սեղմ բռունցքը՝ մեկ հարվածով ջախջախելու համար այդ անխիղճ, անազորուն արարածը, բայց կանգ առա՛ւ քալլ մը հեռուն. քահանան սպիտակամորուս ծերուկ մը, բանած էր իր բազուկին, ու հիվանդը կը ցուցներ մատովը:

Հյուծախառվորը, մահնակալին վրա կռակի վրա փռված հիմակ ալքերը փակ, կզակը կը շտրժեր միայն.

— Ա՛ֆ ըրե... ա՛ֆ ըրե... ա՛ֆ ըրե...

Ի՛նչ եղա՛ւ, ի՛նչ զգաց Ռափիկ. վար ինկան իր հումկու բա-

զուկները, դեմքին ահարկու արտահայտութիւնը անհուն տրդահատանքի մը փոխվեցաւ, թացութիւն մը շողաց աչքերուն մեջ, ու կերկեր ձայնով մը.

— Ա՛ֆ ըրի... ախպարս... ա՛ֆ ըրի, ըսա՛վ ու խենդի պես դուրս վազեց սենյակին դուռնէն, գահավիժորեն վար իջա՛վ. եմենիները ոտքը տեցուց և շալկեւան գլուխը զարնելով, փողոցը նետվեցա՛վ, իր կսկիծին ու ահելի տազնապին մեջ սա հին վազեմի բացադանչութիւնն արձակելով.

— Թյութիւնէի՛... սիկարա քեհաաը՛... քիպրի՛թ...

Գրացիները, որոնք պատուհանն էին, շատ խնդացին Ռաֆիկին այս անուշ կատակին վրա:

ՉՈՒԿԻՆ ՓՈՒԱՐԵՆ

Խենդուկ, շուտիկ աղա մըն էր Համբրիկ, տասնյոթը տասնը-
ինը տարու, աչքը փողոցներուն մեջ քացած, մանրանկարը ապագա
այն մեծ սրիկային ար կամ շրհանին ետեւէն պիտի վազէ խարա-
զանը ձեռքը կամ հրապարակներու վրա իր խռպոտ ահագին ձայնով
ձուկ պիտի ծախէ: Մայրը որ լվացարարուհին էր հաժմատույցին
բնոնակիրներուն, մինչև երկու տարի մեծցուցած էր զայն լվացա-
րանին մեջ, շոր հաց մը ձեռքը տված, զոր մանուկը կը կրծեր
առաքվնէ մինչև իրիկուն՝ ճգնալով ճնճնալով: Հետո որովհետև
մայրը օրին մեկը չնշահողձ եղած էր խամ ամուսին մուսի, և
հայրն ալ որ ձկնորս էր, ծովը ինկած էր ու խեղդոված, Համբրիկ
գրեթէ անտեր մնաց ու վեց տարեկանէն տեղին փողոցներուն մեջ
սկսած թափառիլ, գիշերները հագիվ պտուկելու տեղ մը գտնելով ու
ցորեկին ալ հագիվ կտոր մը հաց: Այս տաժանելի կենցաղը չէր
մեղուցած զայն, քնդհակառակը հուժկու մարմին մը և տնկուն
հոգի մը պատրաստած էր:

Որովհետև երջանկության և հեշտակեցության վրա զաղա-
փար լուներ, իր հիմիկվան վարած կյանքը աշխարհի երջանկա-
գույն կյանքը կը կարծեր: Առաժքնն մինչև իրիկուն փողոցները
կը շրջեր, պատահական ծառայություններ քնելով, շուր կրելով
տուները, բնոնք տանելով ասդին անդին, և այլ մանր-մունք
գործեր քնելով, որանցմն ձեռք ձգած ոտակին մեկ մասը իր տը-
րուտան կը գործածեր ու մյուս մասն ալ ապահով տեղ մը կը
պահեր՝ տպագային տվիլի շահարեր գործով մը զբաղելու գի-
տումով: Իր աշխատելու միջամբն ու հանգսնելու միջամբն ամենուն հա-

մակրանքը կը գրավեր: Շատ անգամ, երբ ուրիշ գրադում չունենալու, հաճամատույց կը վազեր ու շոգենաձեն ելլողներին սմանց բռնները շարկելով տուն կը տաներ:

Քիչ շատ հարուստ թաղի մը մեկ հաստատած էր իր գործերուն զլխավոր կեցրոնը, պարագու ժամերուն, իբր կատարյալ ստամբակ մը, կատակաբանություններով, թաշունի և կենդանիներու ձայնի նմանություններով կը զվարճացներ թաղեցիները, մանավանդ դպրոց գացող փոքր աղջիկները, որոնք գրեթե ամեն իրիկուն անոր շուրջը կը խոնգէին ու կըսեին:

— Հայտե, Համբի՛կ, կատուի թախիթ մը քրե մեզի:

Այն պատեն ստամբակը կը սկսեր կատուներու ճշմարիտ պայքար մը որ միշտ կը վերջանար արսւին՝ այսինքն իրեն փախուստովը: Մանկահիներուն ճվրլտուքը հաճույք կը պատճառեր շարաձնի տղան: Ինք որ բնավ գիտակցություն չուներ ոչ ծնողի, ոչ քրոջ, ոչ որեւէ սրտակցի գորովի վրա, այն գաղանի զորությունեն մղված որ ամեն մարդու սրտին խորը կապրի ու պատեհ առիթով դուրս կը պոսկա, Համբիկ, անգիտակցաբար, համակրանք մը, սեր մը գրեթե կը զգար այդ փորրիկ անմեղուկ արարածներուն համար, ու ա՛յ անգիմաղորդի պետք մը եղած էր իրեն անոնց պլրական շատտխոսությունները լսել, ու գոհացնել անոնց ամեն ազայական պահանջումները:

Օր մը, իրիկվան ղեմ, հաճամատույց իջած էր, իր սովորության համեմատ բնա փոխադրելու Շոգենավը մոտենալուն պես, խումբ մը բոկոտն տղաքներ, որոնք հոն կը սպասեին, տկնդեա, սովալլուկ գայլերու պես կը թափին շոգենաձեն դուրս ելլողներուն վրա, իրարմե հափշտակելով անոնց ձեռքը գտնված բռնները: Համբիկ այս մասին բացասիկ նարակություն մը կը ցուցներ, ամեննեւ սյաղիի մուշթերիին՝ ձեռքի բռն անելով մինչև տնոր տանը կը տաներ: Արդ, այն իրիկունը, շոգենավը մոտենալուն, բռնակիրները արգեն կը սպասեին. դուրս ելլողներուն մեջ շրեղորեն հագնված օրիորդ մը երեցավ որ ձեռքը բռնած երկու խոշոր ծրարները երկնցուց Համբիկին, որ առավ գանահ, անգամ մը աղջկանը երեսը նայեցավ, և հետո հարցուց թե ո՞ւր պիտի տաներ ծրարները. մանկամարդ աղջիկը թրթռուն

ու ներդաշնակ ձայնով մը, որուն մէջ տիրական շեշտ մը կտրէր սառլ։

— Ստեռն եկուր։

Համբիկ բազուկներուն տակ զեանդեց ծրարներն ու հետևեցա՞վ մանկամարդ աղջկան, քիչ մը խռոված անոր մեծաշուք կերպարանքին ու անուշ բուրումներին որ կը խուսափեին անոր ամբողջ անձիքին։ Մինչև այն ատեն ասանկ բաներ չէր զգացած. շրջագնեստին շրջյունը, մանրիկ ոտքերուն խրոխտ կոխվածքը քարահատակին վրա, դեզնադույն ժանյակով եզերված հովանոցին նազելական ճոճումը և մանավանդ ծոծրակին սպիտակ միտը որ կերևար օձիքին եռանկյունի ճեղքեն, բուլբուլին կը գինովցնեին փողոցի այդ ստամբակը. զգացած հաճույքը այնքան բուռն եղավ որ կը փափաքեր որ Համբան անհունապես երկար ըլլար. հովիտննապես վայելելու համար այդ քաղցր երանությունը. մինչև այն ատեն իրեն անծանօթ երազանքներ, խառն ի խառն կը խոսեին միտքին մէջ, կը գզվեն իր թարուն զգայությունները. ու կը հետևեր այդ մտացածին էակին, զգլխիլ բուլբուլով առլի մըթնոլորտի մը մէջն ինքնաբերաբար քաշելով կարծես, լիաթոք ծծելով իր ընդունքները շոյող այդ խելահեղիլ հոսանստը։

Մանկամարդ աղջիկը մեկեն կանգ առա՞վ դրան մը առլե ու դառնալով Համբիկին.

— Տղա՛, ըսա՞վ առտեց անոր երեսը նայելու, հոս ձգե՛ և դնա։

Եվ քառասունեոց մը դրա՞վ ստամբակին ձեռքը։

Համբիկ վրան անգամ չնայեցա՞վ ստակին. անախտո՞ժ հուսախարություն մը կրածի պես պա՛հ մը քորացա՞վ մնաց, բայց շուտով խելքը գլխիքը դալով՝ դանդաղորեն հեռացա՞վ, տկոտներուն տակեն մրմռալով։

— Վա՛յ անիծից, ծո էս ասանկ աղվոր ախլիկ չէի տեսեր, տն ի՞նչ ճիտ էր։

Առաջին անգամ ըլլալով այն իրիկունը չգնաց իր սովորական փողոցը ու գլուխը չժողվեց փոքր աղջիկները, որոնք դարձա՞ցած այդ բացակայությանը վրա՛ ըսին իրարու.

— Համբիկ! ո՛ւր է, չեկե՛մք առ իրիկուն, խոսք տված էր քե՛
շունի պես հաշեր:

Եվ շատ տխուր եղան փսրը աղջիկները այն իրիկունը:

Համբիկ հաց չկերած պառկեցե՛մք այն գիշերը՝ իր երազնե-
րուն մեջ ընկզմելու համար: Շատ հեղ ալդպես կը պատահի,
զգացում մը, որ կա մարդուս ներսիցին և իր գոյութիւնը շատ
հայտնի չընէր, անակնկալ առթիվ մը մեկնն ի մեկ երեսն կուգա՝
սաստիկ ցնցումներով որոնք ամբողջ էութիւնը կը դրոգեն: Համ-
բիկ մինչև այն օրը չվայա զգացում մը գրեթէ չէր ապրած ալդ-
քան բուռն կերպով: Ու այն իրիկե՛մք փորձութիւնը շատ գեշ
ազդած էր վրան:

Ու կը մոլտար իր խշտիկին վրա երկնցած.

— Մո, ան ի՛նչ ճիտ էր:

Սակայն, երբ առտուն արթնցե՛մք Համբիկ, երեսը կը փողփո-
ղեր. ժպիտ մը կերկեր շուրթերուն վրա:

Հսա՛վ ինքնիրեն.

— Ա՛լ աս մահալլեհն կելլամ, հոն կերթամ. հե՛մ քեարը
շատ կըլլա պէկրի. հե՛մ...

Խոսքը ընդմիջեց, ալվըներուն մեջ շողուն մը փայլեցե՛մք և
ձեռքը ճակտին զարնելով.

— Մո, ան ի՛նչ ճերմակ ճիտ էր, մոլտաց:

Հսածին պես ալ ըրա՛վ. նույն օրն իսկ այն փողոցին մեջ,—
ուր կը գտնվեր առջի իրիկե՛մք օրիորդին տունը,— փնտռեց ու գը-
տա՛մ պարտեղի մը անկյունը, ախոռի պես փոքր խցիկ մը, ուր
փոխադրեց իր հարգե՛մք անկողինը, քանի մը մանր-մունր գոյլերը:

Ա՛լ այնուհետև այդ փողոցին մեջ թափառեցե՛մք, ամենուն
ցուցնելով իր ժպտուն դեմքը, ամենուն համակրանքը վաստեկե-
լու ձևեր ընելով. հոն ալ սկսա՛մք իր ժառայութիւնները ի գործ
դնել, հիմակ ափելի եռանդով, ավելի աշխուժով. գը՛թն ամեն
վայրկյան կանցներ կը գտնար այն տունին առջեկն, որուն հրա-
պուրիչ պարունակութիւնը, պատճառ եղած էր իր փոխադրու-
թյան. երբեմն պատուհանը նստած կը տեսներ զայն ու զազտա-
րդի ակնարկով մը կը դիտեր անոր դեմքը. մանավանդ սպիտակ
ձո՛ծրակը, որուն վրա կը սարսռային սեւթուրը մազերու քանի մը

ցանցառ փնջիկներ: Մեն վայելք մըն էին իրեն համար այդ վայրկենական ու վաղանցիկ նալվածքները:

Բայց պառկած առանը բուն տխրությամբ մը կը համակեր հեր Համբրիկ և ամեն անգամ որ իր հոգնած դողդոսած ոտքերը կերկնցներ հանգստավետ խշտիկին վրա կը մրմնչեր.

— Ան ի՞նչ նիտ է, պե՛:

Իր հանդուպն բնավորության օգնությամբը, հաջողեցավ իր ոտքը դնել իր երազած տունեն ալ ներս:

Հարուստ ընտանիք մը կը բնակեր այդ տան մեջ, հայր մը, մայր մը, երկու զավակ՝ աղջիկ մը, օրիորդ Միրանուշ և մանչ մը: Կնոջական ամեն գյուլություններով հզիսացած սիրուն օրիորդ մըն էր Միրանուշը, որուն շատ երիտասարդներ աչք ունեին, թե զեղեցկության և թե՛ հորստության համար. բայց ինք զովորահաճ էր և բնավ տկանց չէր կախեր իրեն եղած առաջարկներուն. զազափաբային աղջիկ մըն էր, որ այն առան ամուսնացան կյանքին մեջ պիտի մտներ, երբ գտներ իր մտատիպարը, որ տակավին շատ հեռու ըլլալ կերեակայեր ինք: Բայց իր կարծիքը սխալ կլտվ. երեկույթի մը մեջ—օ՛հ, ի՞նչ պիտի ըլլար շատ մը աղջիկներու և երիտասարդներու վիճակը, եթե չըլլային այս երեկույթները—հանդիպեցավ զեղեցիկ, իր երազած ձիրքերով օժտված երիտասարդի մը որուն անմիջապես համակերեցավ: Ավելորդ է բռնել թե երիտասարդը առանց վարանելու փոխարինեց այդ համակրանքը՝ հաճույի խոսքերով:

Նորաթոճած սիրո քաղցր վայելումները շատ կարճ կերևան սույն երեկույթին քանի մը ժամերու միջոցին. գիշերը կանցնի ամպի բրդունի մը պես զոր հովը կը վարե կը տանի՝ երբ հաշիվ կարմրերփնված է նորաթոճ արեւին շառալչեն: Տեսակցութիւնը նորոգել անկարելի ըլլալով, երիտասարդը կը հանգգնի իր սրտին բոլոր զգացումները ծաղկենկար ու անուշարույր թղթին հաղորդել և դաշն դրկել իր սիրեցյալին: Օրիորդ Միրանուշ զողզող ձեռքով և ճակատին վրա վազանցիկ շիկնումով մը կարգաց օրո՞ւ այդ քոցնդեն արտահայտութիւնը որ կը վերջանար պատասխան բնդունելու պաղատներով: Մանկամարդ աղջիկը որուն կը պակսեր տակավին սիրային հանդգնութիւն, քանի մը օր մտածեց՝ միշտ

ձեռքը բռնած երիտասարդին սիրերգը, որուն տղապատանքը կը մորմոքեր իր փափկասուն սիրտը. վերջապես որոշեց թափառախան գրել, բայց ի՞նչ կերպով անոր ձեռքը հասցենել զայն. ամենափոքր դասնադրույթուն իր անվան շարքը՝ կը սոսկացներ զինքը. երկար մտածեց այս փափուկ կեանքին վրա և հանկարծ լույս մը ծագեցավ մտքին մեջ:

Օր մը, երբ տունը իրմե զատ ոչ ոք կար, պատուհանը նըստով և սպասեց:

Համբիկ կանցներ գաղանի ակնարկներ նետելով դեպի պատուհանը. հանկարծ կանգ առավ. հավատա՞ր աշվըներուն: Բայց այո՛, զինքը կը կանչեր անիկա, նորեն նայեցավ աշվըներուն բովանդակ սեևոսմովը և տ՛լ կասկած չունեցավ, օրիորդը զինքը կը կանչեր. երա՞զ էր արդյոք:

— Թո՛ւմ Գրե՛ս, մրմոռաց ստամբակը ու ներս մտավ գանձնոր բացված էր:

Հիմակ Համբիկ իր դիմացը ուներ Սիրանուշը, որ իր թովիշ աշվըները անոր վրա հառած ըստավ.

— Համբի՛կ, քեզի բան մը ըսեմ նե կրնե՞ս:

— Հազար պան ըսե՛ ա՛մենն ալ ընեմ, պատասխանեց Համբիկ, անանկ սրտազեղ անձնվիրության շեշտով որ մանկամարդ օրիորդը ուրախութենեն սարսռաց:

— Երգում քրե՛ որ մեկուն չգիտի ըսես ինձի համար ընելի՞քըզ, հարեց Սիրանուշը:

— Չեմ ըսեր, մա՛ս վկա:

Օրիորդը դրասանգներով զարգնարուն քորսածին տակեն նամակ մը դուրս հանեց, պահ մը վրան նայեցավ վարանումով. հետո ծոկելով դեպի Համբիկին ականջը, անանկ որ իր շունչովը անոր երեսը շոյեց, բան մը փոփոսաց: Ստամբակը ազնկան այդ դիրքեն օգտվելով անոր ծոծրակը դիտեց ու հառաչ մը արձակեց:

Քիչ հետո դուրս ելավ Համբիկ՝ գրպանին մեջ ունենալով իրեն հանձնված նամակը, զոր հասցեին թխտի տաներ և մրմընալով:

— Անայի՛ պ, աս նամակը մյուսու և Արմենին պիտի տանիմ, քեր աղեկ, ամա ինչո՞ւ անոր նամակ կը գրկե՞ կոր. մեշը ի՞նչ

դրած է անապ... վա՛յ, հասկցա՛ հը՛... ըսել է գործը եփեր են... տանիմ մի լը տանիմ. ամա տանիմ նե աղեկ կըլլա, շունքի հել-պեթ նորեն պիտի խրկեն... հինգ դրուշն ալ կեշ փարա լէ... ամա փարային տեղը էյեր ան ձերմակ նիտեն...

Լոնց, չհամարձակելով բարձրաձայն արտահայտել զաղափարը, որ փայլակի արագությամբ անցած էր մտքին:

Ա՛լ հիմակ պատահանին առջևն անցած ատենը, Համբիկ բացե ի բաց, առանց խախելու, կը ժպտեր Սիրանուշի երեսին, որ հինգ զուտուշին առաջ բերած երախտագիտության նշանը կը կարծեր այդ խորհրդավոր ժպիտը:

Ստամբուլին մտածումը պարապ չեւով, քանի մը օր ետքը, երբ իրիկուն մը, մթնելուն մոտ, Համբիկ դրանը առջևն կանցնէր, Սիրանուշ որ կեցած էր հոն, նորեն թուղթ մը սպրդեցուց անոր ձեռքը՝ մրմնջելով.

— Նորեն անոր տար, Համբի՛կ:

Տղան՝ քառորդը գրպանը նետեց ու նամակը հասցեին տա-րավ:

Չորս օր ետքը նորեն նամակը մը՝ Սիրանուշին ձեռքն Համբիկին գրպանը սահելով՝ հովիտենական հասցեին հանձնը-ղեցավ:

Նվ ամեն անգամ ստամբուլը հարստացավ հինգ դրուշնոցով մը:

Հնգերորդ անգամուն, երբ մանկամարդ աղջիկը նամակը հանձնեց Համբիկին ու գրամն ալ պիտի տար, տղան ետ հրեց անոր ձեռքը, ըսելով.

— Ա՛լ փարա չեմ ուզեր:

— Հապա ի՞նչ կուզես:

Համբիկ Սիրանուշին մոտեցավ, քծնող շունի մը պաղա-տանքը իր աչքերուն մեջ, մեղմիվ բռնեց անոր թևն ու գրեթե ականջն ի վար ըսավ զաղահար հայնով.

— Զիտեդ պաշիկ մը:

Մանկամարդ աղջիկը բուռն շարժումով մը ետ քաշվեցավ, ուղղները զայրությամբ շողացին, կարմիր բարակ շուրթերը փոթ-վեցան, և զսպված մոլեգին շեշտով մը ըսավ.

— Կորսովն՝ օրկենց, շափխըն շո՛ւն... Կորսովն՝ կըսեմ...

Համբիկ՝ աղչկան այս զայրացկոտ կերպարանքեն քիչ մը սարսափահար՝ գրպանը դրավ նամակը, ու գլուխը սպառնազին երերցնելն ետք՝ խույս տվավ ըսելով.

— Միտքեդ չե՛լա այս ըսածդ, ըրեցի՛ կ'.

Ա՛լ անկեց ետքը Համբիկ բնավ չերեցավ այն կողմերը. ա՛մեն մարդ զարմացավ այս ահականկալ անհետացումին վրա. հարցուցին փնտռեցին իրեն համակրողները, մանավանդ փողոցին մանրիկ աղչիկներուն շատ դիպավ անոր աներեւոյթացումը:

— Զովա՛լը Համբիկ, տրդյոք անոթությունն թեա՛մ:

Տարիներ անցան:

Օրիորդ Միրանույշ երջանիկ եղավ, ամուսնանալով այն երիտասարդին հետ զոր կը պաշտեր և զոր ամեն կատարելություններով օծված կը կարծէր:

Մեղրալուսինն անցած էր մեղրի պիտ տնուշ, բայց անոր պես ալ վաղանցիկ: Հեք աղչիկը, որ անկեղծ սեր կը տածեր իր ամուսնին համար, ահագին, հագեցած հուսախաբույթան մը կրեւիտ գատապարսկած էր: Քաղցր ու անգործ կենցաղ մը երազած էր վալլել ամուսնական կյանքին մեջ, իր այս երազը իրականություն չփոխվեցավ սակայն. վատեղի ամուսինը, հեղհեղուկ թրիտասարդ մը, շուտով հափրացավ, զզվեցավ այս կտրկանդված կյանքին հեշտություններեն, այդ հորիկն դուրս փնտռեց հաճույրի այն աշխարհը, որ բաց է ամենուն և որ իր զգվանքները շուայրեն կը բաշխէ:

Միրանույշ նախ ուզեց ինքզինքը խտրել կրկանը բռնած ապօրեն ընթացքին մասին. բայց շատ չանցած, ամեն պատրանք վանելու ստիպվեցավ, վատեղի ամուսինը այնքան տնտարքեր եղավ իրեն նկատմամբ, որ խեղճ մանկամարդ կինը չհամարձակվելով իր ծնողաց օգնությանը դիմել, վատեղի անոնք քիչ մը հակառակած էին այս միությանը, ուրիշ միջոցներու ձեռնարկեց. նախ ինք հետամուտ եղավ գտնել պատճառը որով ամուսինը

այդքան պաղած էր իրմէն, և կնոջական սուր հոտառությամբը կռահեց որ ուրիշ կին մը իր իրավունքները հափշտակած էր ձեռքեն, ամուսնին սերն ու համակրությունը ինք վալելով:

Օրերով մտածեց ընկերքին վրա և վերջապէս վճռական որոշում մը տվա՛ւ: Լսած էր թէ նշանավոր կին հավահմա մը՝ քաջանքի զուշակություններն զատ՝ իրեն պէս վշտակիրներուն ցավերը կը դարձանէր անանկ դեղերով զորս բժշկությունը կանգիտանար:

Ճարա՛ւատած, Սիրանուշ, արցունքները հրելով աշքերուն խորը, հառաչները կռւ տալով, ելավ այդ հավահմային գնաց: Խոշոր կին մըն էր վաթսուն տարու, բազմոցի մը անկյունը հանգըստավետորեն նստած, ձեռքը համբիշ մը զոր շարունակ կը դարձնէր: Մայրական գորովայի շեշտով մը ընդունեց մանկամարդ հաճախորդուհուն, որուն կերպարանքը զննած էր փայտեկ աղելի արագ նայվածքով մը, ներս մտած պահուն:

— Եկաւ նայիմ, ախէն՛կա, տե՛րտդ ինչ է:

Հեծյուն մը ելավ խեղճ Սիրանուշին կոկորդը, ալտերը շառագունեցան, աշվրները լեցվեցան:

— Հոս, ախէն՛կա, ըսե քի տերտիդ տերման մը բնեմ:

Անկեզծ ու սիրալիր այդ ձայնը հուզեց Սիրանուշի սիրտը որ դուրս տվա՛վ իր բոլոր դառնությունն ու բոլոր վիշտը, լսելով պատմեց իր առաջին սերն ու ետքի դժբախտությունը, և ազալեց պաղատեցա՛վ հավահմա կնոջ որ դեղ մը, դարման մը ընէ, որով ամուսինը նորին իր բնտանի հարկին մեջ փնտռե աճեն հաճույք ու ամեն վայելք: Կինը՝ զգացված ձայնով ըսավ Սիրանուշին.

— Զավա՛կա, հեշ հոգդ մ'ըներ, քեշկե ամենուն ալ տերտը ատ ըլլար. ամիս մը չբաշած՝ էրիկդ վրադ խենդ պիտի ելլա:

Հետո, տեմիշապէս դեմքին արտահայտությունը փոխվեցա՛վ, այվրները կիսովին զոցվեցան, շուրթները սկսան երերտկալ՝ փսրտուք մը հանելով, ու ձեռքին մատներն սկսա՛վ տենդորեն դարձնել համբիշին սե հատիկները:

Քառորդ մը տենց ասիկա:

— Ախէն՛կա, ըսա՛վ վերջապէս երբ այդ մունջ արարողությունը վերջացա՛վ, հիմակ քեզի բան մը պիտի ըսեմ, տեղեի-

տեղորը պիտի ընես, աղեկ մտիկ ըրե, քիչ մը զոռ է տմա, ի՞նչ
ընենք, զաժա՛կս, անքի աս տերեւեններուն հասեր ես նե, ամեն
պանի խաղամիշ պիտի ըլլաս. մինակ յա Պեյտղուի յա Ղալաթիայի
պալլորադարները կը գտնովի լեւել պալլելի, վախտը անցած է,
կտնրդելուն ալ շատ շուպհն ունիմ, տմա մեյ մը նայե. բեր սուղ
ծախելու համար պաղը պալլիւնի կը պահե: Ինչ ընես լընես պի-
տի կտնաւ աս ծուկը. կտա՛ր մի, կտոնես ինծի կուգաս. փուշը
կը հանենք մեզնե ու պան մը կը կարդամ վրան, ետքեն տուն
խաղումիշ կընես, կը ծնծես, թող կընես, իրիկունը էրիկդ կա
նե՛ կերած կերակուրին, խմած խախովին մեշ մեյ-մեկ քիչ կը
ցանես. կուգես նե յաթախին մեշն ալ կընաս ցանել: Էյեր ամիս
մը լըաշած՝ էրիկդ բիրիբաթ լըլլա նե՛ թո՛ղ ինծի Ֆալնի Մարիամ
լըսեն: Հասե կընա տե քսածս ըրե, ախնի՛կս, տմա մութլախ
ընելու է, հեմ տո՛ւն պիտի ընես. պաշխասին չպիտի իմանա:

Դուրս ելա՛վ Սիրանուշը գլխիկոր բայց՝ մեծապես սփռված:
Միաքը դրա՛վ այն իրիկունը իսկ, մութ նառն, ամեն վտանգ ալը
տոնելով, հիշլալ ծուկը փնտռելու ելել է ինչ պին ալ ուզվի տալ:

Բերայի փողոցներուն մեջ լապաներները արդեն վառված էին.
բարակ տնձրե մը կը թփթփար. կտոքերուն ու անցարդներուն
երթնեկը ցանցառցած էր: Կին մը՝ գլուխը սև շալի մը մեջ փա-
թըթած՝ մտա՛վ այն փողոցը ուր հայ ձկնավաճառներ սփռած
են իրենց տեսակ տեսակ ծուկերը, որոնց հատկութիւնները կը ծա-
նուցանեն մեծազոյրոգ զոյլուններով: Կինը՝ երկլոտ քայլերով մոտե-
ցա՛վ առաջին ձկնավաճառին ու կամաց մը հարցուց թե լեվրեկ
ունե՛ր: Մարդը կնկանը երեսը նայեցա՛վ զարմացումով, գլուխը
քերեց և ըսա՛վ.

— Ի՛նչ կընես, քուրի՛կս, աս վախիդ լեվրեկ նե կեղեր. իմ
քովս չկա, պաշխասինն հարցուր:

Սիրանուշը.— ինքն էր,— թեթե հառաչ մը արձակեց և հեռա-
ցա՛վ. քիչ մը վաթ ուրիշ ձկնորսի մը դիմեց ու նույն հարցումը
ըրա՛վ.

— Իմ քովս չի կա, քուրի՛կս, ամա, ինծի կուգա քի Համրի-
կը ունենալու է, ան շունշտնորդին քովը տմեն պան կա. ինծի

Նայե, նա վարդ սոյ թարաֆի խանութը կը տեսնե՞ս կոր. ներս մտիք, Համբիկ հարցուք պելքի ան ունի:

Մանկամարդ կիներ ցուցված խանութը ուղղվեցավ և ներս մտավ դռանեն: Թարձրահասակ մարդ մը կեցած էր և չալիլա-
ներուն մեջ ձուկերը շարելու զբաղած. ոտքի շշուկ մը լսելով
ետին պարձավ: Կիներ ներս մտած ու քովը կեցած էր:

— Համբիկը զո՞ւն ես, հարցուց:

Այս ձայնը լսելուն պես ձկնորսը ամբողջ մարմնովը դադդո-
ղալով.

— Էս եմ, բաժ:

— Լեվրեկ պալըխի կը գտնվի՞ քովդ, ինչ որ ուզեց կուտամ:

Ձկնորսը քալլ մը ետե դացած էր և պլպլացող կանթեղին
լույսովը զեմքը կը դիտեր այդ հաճախորդուհիին: Դառն և ուղե-
տալի ծայրա մը սահեցավ ձկնորսին շուրթերեն:

— Կը կտնվի, պատասխանեց համբ ձայնով:

Եվ ծռելով, Թախլիկի մը մեջե ձուկ մը դուրս հանեց, չա-
վելայի մը վրա դրավ և մատովը ցուցնելով.

— Իշտե՛, բոժ:

— Ի՞նչ տալու եմ:

— Հիմա կըսեմ:

Ձկնորսը բացավ շապիկին կուրծքը, ձեռքը ներս խոթեց ու
կարճ խուլարկությունե մը ետքը, թուղթի մը կտոր դուրս հանեց,
ձուկին կոնտիկին վրա բացավ դրոյն և Սիրանուշին դառնալով՝

— Սըվիկա կիտե՞ս ինչ է, հարցուց:

Մանկամարդ կինը ծռեցավ ծաղկանկար թուղթի մը վրա, որ
սակայն մամառակ տեցնելով զեղնած էր, ու կարդաց.

Պաշտելի Արամ,

Ես քաջվեցավ տփերերան եղած, ձկնորսին երեսը նայեցավ
սոսկումով և ակասներուն մեջեն մրմնջաց.

— Համբի՞կ...

— Ճիտե՞ղ պոչիկ մը, պատասխանեց ձկնորսը ձեռքը ձուկին
վրա զննելով և Սիրանուշին նայելով հոսնությունք:

Անոնց աչվոնները պահ մը իրարու մեջ մխրճեցան. իրարու
շատ բռնեք ըսին անձեք անձայն, մտնել:

Հետո, շալը հանեց Սիրանույշ, դուրսը դեպի առաջ խո-
նարհեց՝ մտքովու պլանարի մը համակամութեամբը, զի՛ք առաջ
ծոծրակին մազերը և ձկնորսին մատենալով ըսավ.

— Պա՛գ:

Համբիկ պահ մը դիտեց իր առջև խոնարհող այդ գծրախտ
արարածը, աչվըներուն մեջ թացութիւն մը երեցավ, փոխանակ
ծնելու քալ մը ետ դնաց և՛ ձայնով մը, ուր խորին ախրութեան
երանդ մը կար, ըսավ.

— Զո՛ւղեք, առ ձուկը կրնա՛:

ՔԱՐԻՏԵԶՃԻՆ

Իրիկունները, ժամը տասնն անգին երեան կելլար հանկարծ, իր խապոտ ահուկի ձայնին մխորն զգացնելով, Ղալաթիայի փողոցներն կատաղի հասանքի պես վազող, փրփրացող իրարանցումին մեղնն, բոպիկ կոշկոտառ ոտքերն անցուցած իր լայն ծայրակոր եմենիները, որոնք հաղիվ թե կիսովին ծածկելով զանոնք, ներքաններուն մարթն ալ կաշիացեալ բրտացեալ էր ցնխին ու փոշին մեղ հորատեալ քսկառումնն:

Իր խոշոր սրունքները կերերային տալայն փոթուտին մեղ, և բուրդն գեղնագույն գոտիի մը թույլ ծալքերը գրեթե անոր ամբողջ փորը կը ծածկէին: Ամառ ձմեռ նույն բանկոնակը կը հագնէր, նույն կարմուկ սալթան ու թեև կրնար իրարու վրա դալ և գոցել անոր կուրծքը, բայց իր կարովի հուժկու մարմինին ամենի նոխալթունը ամենուն ցուցնելու խրոխտ դիտումով մը կարծես, քաքիտեղնին միշտ բաց կը թողուր իր կուրծքը, մազերու հոծ շաղապառումով մը սեցած, մթին: Թխագույն պիտեր վայելուչ ուրբումով կը վերջանային մինչև այտերուն կեսը, որոնց մուխքը միապաղաղ կարմիր էր, արեակեզ և խորշակահոտ կարմրության մը: Ալվըներն հրացայտ էին, տարօրինապես աղ-գեցիկի ճամբան, իր քաղվածքին մեղ արհամարհոտ պերեզնթում մը կը դնէր, զոր առաջին ակնարկով կոխի հրավեր մը կը կարծեիր: Փողոցն մը գուրս կելլէր մեկնն, ու կը սկսէր իր ձեռքը բռնած շալեւիլին պարունակությունը ծանուցանել մեծ պողտութով:

— Թարիտե՛զ, թաղե՛, թաղե՛:

Ահ, ձեռքի ինչ հիացական, ու գրգալի շարժամով կը շոյեր շալկիլային մեջ վայելչորեն շարժած կարմիր միջատները, քարիտեղները, որոնց ամեն մեկը իր հոգիին պէս կը սիրեր, կըսեր ինք:

Եվ ի՞նչպէս չհավատալ գորովանքի այդ անհնարին արտահայտության, որ անկեղծության շնչտով մը գուրս կը թռեր տնոր բերեն:

Իր քարիտեղներուն ամբողջ ցեղագրությունը, պատմությունը, բոլոր ու վարքը զոց գիտեր ու բերնուց կըսեր, այնպիսի ճշմարիտ համոզումով որ պահ մը դիմացինն ալ հավատալու փորձություն մը կզգար: Ղալաթիո գարեջրատուններն էին իր սովորական վաճառատնոցները և որոնց մեջ ալ հանրածանոթ էր շխտշոր ձայնովն քարիտեղներն: Այնքան բուռն էր կարծրով միջատշոր ձայնովն քարիտեղներն հետ, որ բնավ չէր ներեր այդ հանցանքին:

Եվ իրավցեն ալ անկարելի էր ախորժաղգրդիս սքանչացումով չդիտել փոքրիկ խնցղեախններուն համաշափ գեղեցիկ այդ գեղը՝ ասփակ լայն շալկիլային մեջ փռած, իրարու քով, հատիկ, հատիկ, սակին զանգեղներու պէս, ակնհայտ: Քարիտեղներ Միրիկը ալ հանրածանոթ եղած էր Ղալաթիայի բոլոր գինեատուներն ու գարեջրատունները. տնոր քարիտեղին նմանը չի կար թե՛ համեզ և թե՛ մոտոս ըլլալուն: Միրիկ շատ անգամ կը պատվիրեր իր հաճախորդներուն որ տնինամ կերպով դառնն քարիտեղները, հարզանքով սակեն դանոնք, բարակ աղիքները ամենեկին չնտեն, որովհետև ուժ կուտան մարմնին, և իրր փաստ իր քսածներուն՝ իր հովիտ իրանը կը ցուցներ, երգում պատասքներով որ ինք առաջ շատ, շատ նիհար էր, ետքն քարիտեղ տալիսով այդպէս գերցած, հասացած էր: Ամեն մարդ հաջույքով մտիկ կընէր Միրիկին այս նոսր շատգրուցություններուն և հավատալու ալ հովեր կառներ: Բայց իր այս ռամկական հոնտությունը զեւմ երանգներ կը սառնար հանկարծ, խռպոտ ձայնին քողցր ելիչ մը խառնելու ճիգ մը կը ցուցներ, ամփոփվելու,

կոկիկ երենայու շանքեր կրենք, բերանը այնչափ մեծ չէր բանալ, ոտվըները քիչ մը ավելի կը հրեք եմիններուն մեջ, մազոտ կուրծքը կուզեր պարտակել բանկոնակին տակ, ֆեան ավելի խնամքով կը գետնողն գանկին վրա երբ ներս մտնէր Պիեռ-Շոլ գարեջրատունն, ուր իրիկանները, ժամը տասնըմեկին տեղին, սեղաններուն շուրջը կուգային կը շարվին սովորական հաճախորդները, առջևին դարեշուրի մեյ-մեկ գավաթ:

Օր մը, հաճախորդին մեկը, որ միշտ հաճույք կը զգար Մի-րիկին հետ խոսակցելն, զարմացումով նշմարեց որ իր ամեն ժամանակ տեսած հին եմիններուն տեղ հիմա նորեր հագած էր անիկա, հեղնական շեշտով մը անմիջապես հարցուց անոր այս տարօրինակ նորութեան շարժառիթը: Միրիկ, որուն բացարձակ անձանոթ էր ամոթխածութեան զգացումը, հանցանք մը ըրած պաշտն քննվող տղու մը խօսնաւ և երկչու շարժումն ըրավ, շուրջը նայեցավ այդ հարցումին պատասխանը մեկնն գողնալու անակնկալութեանով, քայց իր աչքը հանդիպեցավ երկու սեղան տեղին երիտասարդի մը բով նստող մանկամարդ աղջկան մը որ հարցումը յաճախ ըլլալով ինքն ալ պատասխանին կը սպասեր:

— Մեկալները հինցեր էին, ըսավ մեղմ ու խորունկ հատույով մը և անմիջապես շավկաւ աննկով դուրս ելավ գարեջրատունն:

Ա՛լ անկեց հաքը երկու շաբաթի շափ լմտով այն գարեջրատունը. միայն, երբ առջեկն անցներ, զաղտադուղի ակնարկ մը կը նետէր դրան ճեղքեն ներս ու կը փախչէր: Բայց իրիկուն մը երբ դարձեալ ներս պիտի նայէր, կեցավ, ձեռքը ճակտին տարավ, մտածեց, զարանուտ, հետո հանկարծ դուռը բացավ, ներս մտավ և իր սովորութեան համեմատ պտրտել սկսավ սեղաններուն առջև, մեղմ ձայնով մրմուռով:

— Գրքմըզը քարիտե՞զ:

Նորեն հոն նույն սեղանին առջև նստած էին երիտասարդն ու մանկամարդ աղջիկը, սև մազերով թխադուլն, շնորհալի սեղագլայ օրիորդ մը որուն աչվըներուն սեւոտմի տակ անպատճառ սարսուռ մը կը զգար մարդ: Շաբաթը գրեթե երեք անգամ հոգ կուգային անոնք, երիտասարդն ու աղջիկը. տա-

շինը միշտ կուգար ու կապասեր երկրորդին, ձեռքի սեղմումն մը կտք իրարու քով կը նստենին և փափսուք մը կը սկսեն իրենց մէջ:

Երբ Միրիկ իր պտույտը շարունակելով անոնց տուրն հասաւ, աղջիկը հանկարծ քովինին դռնաւումը ըսաւ.

— Քարիտեզ ա՛ւ:

Միրիկին աշգրնները վառեցան, փայտ մը եկաւ հաստ ջրբ-թունքներուն վրա ու մտրեցաւ, վեր առաւ շաւկեւան ու մատներով զոտանելով քարիտեզները, ըսաւ՝ ձայնին մէջ աննշմարելի հուզումով մը.

— Քուրի՛կա, տատնկ քարիտեզ էմբիդ մեջ կերած չես, հա-մեն հոտեն չես կշտանար, է՛ն աղվորներեն առա՛:

Եվ սկսաւ դատել ամենեն խոշորներն ու ամենեն կարմիր-ները, պնտկի մը մէջ լեցուց ու լեցուց, տալու սրտաբոխ ալ-յունով մը համակված, մինչև որ պնտկին մէջ ա՛լ տեղ չմնաց:

— Քանի՞ փարա է, հարցուց երիտասարդը:

— Փարա՛, ըսաւ Միրիկ տեսակ մը զարմացումով, չէ՛, աս հեղու փարա չեմ ուզեր, համը նայեցեք, էյիւր աղեկ ըլլա նե պաշխա վախիդ փարա տվեր:

Եվ շաւկեւան տանելով դուրս ելաւ շաապով, թուցիկ ակ-նարկ մը նետելէ ետք աղջկան երեսին, որ թեթեալեա զննած էր հիմակ: Մանկամարդուհին քիչ մը տկենքէ անհագությամբ մը կերաւ Միրիկին կարմրուկ միլաւաները, ծծեց անոնց ամեն մեկ հատը, կերաւ, իր ներմակ մանտրտիկ ակռներուն տակ, չղմե-լով քարիտեզներուն նուրբ փեշէկները, այն աստիճան որ քովը նստող երիտասարդը զարմացումով հարցուց.

— Գո՛տարի՛կ, ես չէի գիտեր որ ալգլափ կը սիրես քարի-տեզը:

— Օ՛հ, շաա կսիրեմ, պզտիկությանս հայրս միշտ կը բերեր մեզի:

Երբ երկու գիշեր վերջը Միրիկ ներս մտաւ Պիեռ-Զուրեն, մուգ ֆես մը կը ծածկեր անոր գլուխը, աղի յուղտ հին ֆեսին անդ: Գոտին կրսեցուցած էր իր անհոգ թույլ կապվածքը, ու տեսակ մը՝ վայելչությունով ամփոփված էր անոր կորովի մեջքին վրա և

շավելան ալ, զոր տուալ անփութորեն աջ կողմեն ի վար կը կախեր, հիմակ ելած էր անոր խոշոր կաշմբուռն ձեռքին վրա համբարձիկ: Համախորզները խորին զարժանքով կը տեսներին Միրիկին կրած փոփոխութիւնը քանի մը շարքվան մեջ կարծես գերբնական զորութիւն մը ազդեցութեամբը. ա՛լ անանկ կոպիտ շարժումներ, բիրտ շեշտներ, կոշտ խոսքեր լուներ. իր սիրելի քարիտեղներուն վրա իսկ ա՛լ նույն գարնակներն ակնարկը չէր նեւանք, ուղղոյն կոտոր ափին մեջ լեցնելով միջատները, տրված ստակը առնելով անտարբեր և դուրս ելլելով դարեջրատունեն՝ տրամութեամբ մը համակված կարծես:

Երբ այն գիշեր ներս մտաւ, ուղղակի մանկամարդ աղջկան սեղանին գնաց, ու խնդալով հարցուց թե ինչպես գտած էին իր քարիտեղները:

— Շատ համով էին, քսավ մանկամարդունէն, նորեն տուր:

Միրիկ դարձեալ տվաւ միշտ շռայլորեն և այս անգամ երթալու պահուն սկստուն ակնարկ մը նետեց աղջկան վրա, որ սարսուռ մը սնեցաւ:

Անկէ վերջ խելացի գաղափար մը հղացաւ քարիտեղներն: Այս ստորին դատակարգի մարդը իր անշնորհ մեջքի գոտիով, իր ապայի հագուստին կոշտ հլուսկենովը, այս աղջկան բնական վայելելութեան քովիկը անտեղի ու անպատշաճ բան մը կըլլար. վաղեց պատրաստ հանդերձեղներէն խտնուի մը գնելու այն նեղ ու զծուծ զգեստներէն մեկը զորս իր հսկա ու խրոխտ մարմինը արհամարհած էր միշտ, տեսնց վրա ամեն բան պզտիկ, փրտպուկ, սգորմելի կերևար իր աչքին. հիմա բազդատութեան կրներ և իր լայն ու գիծացիուն հագուստներուն գերազանցութիւնը կը հասկնար:

Ակամա, գրեթե ցավով կը բռնովիւր անոնցմէ, կուրտնոր իր բոլոր անցյալը ու նոր ի նորս կը հագվեր, կերպարանափոխ կըլլար: Հայելիին առջև ուր գնաց կենալու, ինքզինքը չճանչցաւ. ո՞վ էր անոր մեջքի երիտասարդը: Վնասեց ու դուրս ելաւ: Թե՛ հոտահամ էր թե՛ ուրախ:

Այսպէս հագված սզված, Միրիկ աղէկ մը մաքրեց իր շավելան, ամենեն խոշոր, ամենեն կարծիք քարիտեղները դրաւ մեջը,

ու սիրտ ի արտփ, խնդալիք ներս մտավ Պիեռ-Զոլեն, առանց
այլեւ իր խոշոր ձայնովը պոռալու։—Քարիտե՞ղ։

Գոհարիկ նստած էր երիտասարդին բովը, տրտում երևույ-
թով։ Քարուն ցավի մը ձնշումի տակ։ Միբիկ, իր քաղվածքեն բո-
լորովին վանկու սովորական կոպիտ ձևը, շիկ երիտասարդի մը
ծերածերուժովը մոտեցավ անոնց սեղանին և վերեն վար գլխով
խանարհույնուն մը ընկել ետքը, ըսավ ժպտալով։

— Աստեկ քարիտեղ հիշ կերած չեք, օրի՞րդ։

Եվ սկսավ պնակին մեջ լեցունել կարմիր միջատները։

Բայց աղբիւն դեմքը, ի տես Միբիկին այդ խնամյալ կերպա-
բանքին, մեկնն ի մեկ խոժոռցած, խիստ արտահայտութիւն մըն
էր տուած։ Անհամո հուսախաբումի մի ենթարկվող մարդու մը
դասն կակիծը կերեւեր դեմքին վրա։ Եվ մինչ քարիտեղնին կը շա-
րունակեր լեցունել պնակը, մանկամարդ աղջիկը հարցուց։

— Աս լաթերդ ինչո՞ւ փոխեր ես։

Եվ պահ մը վարանելն հետո։

— Ա՛յ քարիտեղ չեմ ուտեր, ըստվ։

ՎԱՐՁՈՒ ՏՈՒՆ

— Մո', Մկրտիչ, միտքս անանկ պան մը ինկամք քի, էյեր
բռնմ նե շատ քեֆդ պիտի դա...

— Փարսյի՝ պան է...

— Հեղպիթ, անանկ չըլլա նե քեզի կըսես՝մ... Հեղպիթ փարս-
յի պան է...

— Ամա՛ն, չապուխ ըսե՛, Սերոր:

Այս վերջինը, որ արևաճառը գեմքով քառերհինգ տարուս երի-
տասարդ մըն էր, խորամանկ գեմքով, շարաճճի սեւ աչքերով,
հինումաշ տափաստով, գլուխը առանց ծոպի ֆես մը, բուռն շար-
ժումով մը ելավ նստավ խոտին վրա, ուր քով քովի պառկած էին
մեծ ծառի մը շուքին տակ, ու խորիմաց երևալի մը տալով իր
գեմքին, ըսավ.

— Մա տունեքնիս քիրայի տանը նե ընտո՞ք կըլլա. պտցեն
փարս մըն է, ամսե-ամիս կեսվակես կընենք... քիչնե քիչ երեսու-
նական դրուշ շե՛նք առենք... հե՛, դո՛ւն ինչ կըսես առոր:

Մկրտիչ, որ մյուսին եղբայրն էր ու անկեց հագիվ երևը
տարու փոքր, աղելի քաշառողը և խոշոր կազմվածքով, բարեմիտ
դիմադեմությամբ, միսին վրային ազտատ շապիկ մը հագած, որուն
մեղքվածքեն կերևար հուճկու և հզոր կուրծք մը, ինքն ալ ելավ նըս-
տած տեղեն ու պիշ պիշ սկսավ եղբորը երեսը նայել... դեռ պա-
տասխան մը չտված՝ կապեր իր ըսելիքը լիավ մը կշռել, դատել:

— Աղեկ կըսես, ախպա՛ր, ամա... Նինևն՝ ուր տանինք: Ան
զավալը կնիկը հոգի մը ունի՝ տունին վրան է... ընտո՞ք պիտի
զատվի անկե...

— Ան ո՞վ մտիկ կընեն, անոր համար մենք ամիսը վաթսուն եթմիշ դրոշ խալի՞ պ ընենք. բեր չըլլա նե թեյգելին տունը կտանինք... Հոն բռահաթ թող նստի... աստոր տանն է մեջն է... ա՛յ կօգտեն...

— էյ, մե՛ներ:

— Մենք ասդին անդին կանցանենք... բեր չըլլա նե քսան դրուշի տա մը կ'առնենք... չը՛լլար...

Մկրտիչ նորեն կռնակին վրա փոփեցավ, եղբորը այս գողափարեն տանջված... տուներին վարձու տալի՞ն. հապա նինե՞ն, որուն միակ միօրթարություն մնացած էր երեք սենյակով այդ փոքր տունը, զոր ժամանակին իր էրկանը շինել տված էր՝ հոփորր տունը, զոր ժամանակին այդ տան մեջ մեծցուցած էր դին բերանով գալով: Հեն պառավը այդ տան մեջ մեծցուցած էր իր զավակները, իր թոռները, զավակները մեռած էին, էրիկն ալ իր զավակները, իր թոռները, զավակները մեռած էին, էրիկն ալ մեռած էր, ու մինակ երկու մանչ թոռները կային, զորս կիսնամեռած էր, ու մինակ երկու մանչ թոռները կային, զորս մամիկները մեր այս սրտաշարժ հագածությամբը, զոր միայն մամիկները կրնան տաճել իրենց թոռներուն նկատմամբ: Պաշտում մը ունեք, — իր տունը. իր վերջացող կյանքը միակ իգեալ մը ունեք, տունը: Տունը իր էություն անբաժան մասը կ'ազդեք: Դեռ իր կռնակը կորսություն չունեք, երբ շինված էր այդ տունը, տարիները եկեր անցեր էին, կուղ տալով իր քամակին, ուսերը ծամակելով. չէին խնայած տանն ու. մեկ կողմը թեթևացու կքեր, վար իջեր էր. տախտակները սեղեր, ճոթոտեր էին, նշտները թուլնալով ճաք-ճըրճեր էին. տունն ալ ծերացեր էր. բայց պառավը չէր նշմարած այս պարագան, որովհետեւ իր տանը քայքայումը աստիճանաբար, համընթաց կատարված էր: Ինք կ'արժեք, որ նոփ-նոր է գեռ ան, ջինված օրվան շափ նոր և հաստահիմն: Իր զառամյալի մենամուտությանը մեջ տունն դուրս չէր ելլեր, վախճալով որ վայրկյանի մը քաղաքացիության միջոցին կ'առնեն կտանին իր սիրեցյալ տունը: Որչափ որ ուժը կեներ, կարբեր, կմարբեր զանի անբացատրելի գուրգուրանքով:

Եվ հիմա իր թոռները, գրեթե թափառաշրջիկներ, կմտածեին՝ մեծ ծառի շուքին ներքե ու զովաշունչ հովին դեմը, կմտածեին դուրս հանել հեք պահավն ու վարձու տալ տունը: Իրենք ալ կզգային իրենց այս որոշումին աղետաբեր ժանդությունը պա-

ուով մամիկին համար. սրտին ցավեն պիտի մեռնէր. ու իրենց ալ առանց մամիկի ու հետեապես անխնամ պիտի մնային: Ի՞նչ փութ. խնամքին պակասութիւնը մեծ կարուստ մը չէր իրենց համար, իսկ մամիկին կորուստը, պառավ հեզ, անուշիկ մամիկին, որ իր դողդոջ թեւերուն մեջ մեծցուցած էր զիրենք, սիրտ-փող հապցնելով, իր բերնէն զրկելով ու իրենց կերցնելով. է՛հ, կնոջ ապրիլը արգեն շարշաբանք էր. իսկ մահը փրկութիւն մը, ու քանի որ տունէն դուրս ելլելուն պիտի մեռնէր...

Ոտքի ելան երկու եղբայրները, թոթովեցան, մտաւտանը, լստ, չհամարձակելով իրարու նայիլ, խեղճ մամիկին կունտ ու կըտր մարմինը աչճընտն առչեւ Կբալեին գլխիկոր, հինցած ոտ-նամանին քակտելով գետնի փռչիին մէջ:

Մերօր կմուտար երբեմն, սեւ մտածումները վանելու համար.

— Ամիսը էրսուն դրուշ մինակ իմ փայիս, գնշ չէ...

Իսկ Մկրտիչ, ի՞նչ մեծ մոլոր ցավագին պատկերեն հալածված, կմոմար, շկարենալով հուզումը զսպել.

— Զավալլը՝ նինես...

Հանկարծ կեցան. երկու կողմը պարապ գետիններով երկհարկ ցած տան մը առջև կգտնվին. հոն իրարու կրես նայեցան, երկու հանցավորներու պէս, և Մերօր համարձակեցով ըսել.

— Քիրայի պիտի տանք:

— Հը՛,— ըրավ Մկրտիչ:

Կսելով իր թռններուն գալը, մամիկը բացեր էր տանը դուռը. երկու եղբայրներ ներս մտան. մութը սկսեւ էր տիրել. ու պառավը ծխոտած կանթեղի մը լուսին մեջ նստած էր բակին մեկ անկյունը, ցից առամներով փայտն սարվածի մը առջև և մեատքս կփաթթեր. ոտայինաձև փայլուն թելերուն ետեէն կերեւար մամիկին թոթոկած երեսը, ու նիհար ձեռքը, որ շարունակ կըարժեք չեհրեն:

— Բարիբիկուն, նինե՛,— ըսին երկու եղբայրները, երկչոտ ձայնով մը:

— Աստու բարին, դավակներս: Փառք տիրոջը, ասօր ալ ողջ առողջ տուն եկաք:

Գացին քովը նստան։

Ի՞նչպես խոսքը բանալ պառավին։ Եթե հանկարծ ցավին սաստկությունն կաթվածահա՞ր ըլլար։

Մկրտիչին գործը չէր. արդեն կանիծեք Սերոբը՝ դրամի այդ անգիմադրելի փորձություն զինքը մատնած ըլլալուն։ Ուստի Սերոբ խոսք առավ։

— Նինե՛, հալերնիս կիտես... գործ չիկա... հագինիս պերան-նիս կուզա կոր, մինչև քի հացի մը փարա կճարենք կոր նե... մեզի պես տելիխանլըներ առտար փարայով կըլլա՞ն. դուն մե-րին տեղը ըլլաա նե՝ ի՞նչ կընես... առոր սո՞նք... ճար մը մըտ-մըտալու... Մենք մամտացիներ՝ կտանք... ամանայիներ դուն խալիլ պիտի ըլլատ...

Մամիկը, որ ուշադրությամբ մտիկ ըրած էր, վեր առավ գը-լուխը, հեաաքրքրվելով այս փոքր ճառին։

— Զավակներս, ես ձեզի համար ամեն պսնի խալիլ կըլ-լամ... բան՞ք նալիմ՝ ի՞նչ է։

Սերոբ վարանեցավ. եղբորը երեսը նայեցավ, հազաց, կըմ-կմաց, շուրթերը շարժեց և ըսավ։

— Նինե՛, առ տնանկ պան մըն է քի, էյեր չէ բանս, ըրլ-լար... տահա ազնկ է քի հիմակվընե հա՞ բանս... մենք մամտա-ցիներ քի... առ տուներնիս մեզի համար շատ մեծ է... անոր հա-մար խելք ըրինք քի, էյեր քիրալի տանք նե, քիչ մը փարա կաս-նի ծառվընիս...

Մամիկը, որ թուշը ձեռքին վրա դրած մտիկ կընեք, թոթվը-վեցավ, աչքերը մուկզին բոցով մը վառվեցան և զողզողջ ձայնով մը պոռաց իր թոռներուն երեսին։

— Աշխարհք մեկտի կա, ես տունես շեմ դատվիր. հատն՝ պաներնիդ կացն՞ք։

Սերոբ քարկեցավ. ադ սոսկալի համառ պառավը իրենց դժբախտության պառճառ կըլլար։

— Էյեր տուն խալիլ չըլլաա նե, մենք զոռով քիրաճի պիտի պերենք հոս... մենք քեզի համար անթի-ծարավ չենք կրնաք մնալ։

Ու երկու հզրայրները, հաստատամիտ, առին բաշեցին տունն:

Մամիկը առանձին մնաց նորեն, իր սարվածին տուրե, մեռաբորի զեզերուն մեջ, շեշրեն ձեռքը, սառած զեձքին վրա տնտաճման արտառնամբ մը, զոր խորշումներին դուրս կցայտեցներ կանթեղին մթաշող երերուն լույսը: Ականջին մեջ կըզգային թռուտներ վերշին զարհուրելի խոսքերը... զգոտով քրտանի կողերենք... Այո՛, միայրը գրած էր, անգրգվելի պիտի մնար, տունեն դուրս ելլալ... բայց տանը սեմին առջև իսկ գերեզմանին դուռը կողաանք իրեն՝ զինքը կուլ աալու համար: Խելըրած էին իր թռուները, ևտրեն պիտի խելոքնային տեշուշտ. չէ՛, սուտ էին, կատակ քրած էին իրեն հետ: Այս մասին աղա՛հովեցա՛վ. սիրտը, որ ուռած էր, հանգստացա՛վ:

Բայց մեռաբորը փաթթելով հանգերձ, պառա՛վը հիմակ լաշագինորեն կմուտար.

— Տո՛ւնս, տո՛ւնս, տո՛ւնս:

Ամառվան հրաշունչ տարժը կընկր. արևը մամիկին տունը իր կրակն հեղեղին մեջ զգոզած էր բոլորովին: Հեք պառա՛վը միամինակ էր, տխուր՝ հակառակ ինքն իրեն տված մխիթարանքներուն: Տղաքը դեռ երեցած չէին գիշերովընն ի վեր. ինչո՞ւ տուն չէին դարձած:

Յերեկվան մոտ մեկնեիմեկ տանը բաց գուռնեն ներս մտան Մկրտիչ և Սերոբ՝ երկու ուրիշ մարդոց հետ:

Վարձվորներ էին. տուն տեսնալու էին եկած: Մամիկին երեսն իսկ շնայեցան. երկու հզրայրները զանոնք պատեցուցին տունը, զովեցին անոր հատկութիւնները, բարեմասնութիւնները բացատրեցին և վերջապես համոզեցին այդ մարդիկը, որ վարձեն իրենց տունը՝ ամիսը 70 դրուշի: Ստկարկութիւնը եղա՛վ զմեցա՛վ, կմնար տունը պարպել ու մարբել:

— Առջեի ամստականը փեշին կուղենք, — ըսին երկու հզրայրները:

— Շատ աղեկ:

Զա՛ր սատանա. կարծես մամիկին թշնամութիւն մը ընելու գիտումով՝ այդ վարձվորները ամենեն ծանր պայմանները կընդունեն:

— Վաղը կկրճի՞ք, — հարցուց Սերոր:

— Զէ՛, վաղը ձեր կարասիները և սա պտռավը հանեցն՛ք, մեկալն օր մենք կուգանք:

Պառավը գուրս հանել. ու ասիկա մամիկը իր ականջովը կլսեր սանդուխին ստորսանն, ուրկէ որոն անտարբերությամբ մը, աշբիրը լայնարաց, լուռումունջ, կզիտեր այդ մարդոց բոլոր շարժումները և կլսեր տնոնց խոսքերը, ի մասին այդ ահավոր սակարկութիւնը:

Վերջապես վարձվորներն ելան գացին Սերորին ու Մկրտիչին հետ, որոնք մեկնած տեսնեն ըսին իրենց մաժում.

— Վաղը քնդի թեյգին տունը պիտի տանինք. հազրը եղիր:

Պառավը չպատասխանեց. մինակ շարաշուք ժպիտ մը անոր շրթները կծկեց:

Կես գիշերն անցած էր. լուսին չկար. շինջ մթութիւն մը ամեն կողմ և հոմ մը, որ մեղմորեն կսուլեր փողոցներուն մէջ:

Մամիկին տունը կայրեր անձայն, անշուշտ, չորս կողմէն բոցերով շրջապատված: Խեղճ պառավին տունը ազատելու համար շատ ուշ էր արդեն, երբ թաղեցիները վաղեցին այրող տան շուրջը:

Ամենքն ալ մեկ ազազակ մը արձակեցին միտքերան.

— Մամիկը...

Հրդեհին լսւք տարածված էր. և հեռավոր թաղերնն կվազէին կուպային, որոնց մեջ նաեւ Սերոր ու Մկրտիչ, ափիբերան մնացին, երբ տեսան իրենց տան բոցավառ ահարկու վիճակը:

Տունը, զոր առջի օրը վարձու տված էին, կայրեր. հապա պտռով մամիկը: Գոնե զտնիկա ազատեն: Բայց անկտրելի էր ներս մտնել:

— Նինն՛, Նինն՛...

Իրբն պառասխտն այս կուլին, տան վերնահարկի մեկ պատուհանը, որ դեռ բոլորովին պաշարված չէր բոցերեն, հանկարծ

բացվեցաւ և մամիկին թոմթոկած դեմքը երեցաւ, ներմակ մազերը գլխուն վրա խոզացած, բոցերեն լուսավոր:

Երկու թոռները զայն տեսնելուն պէս սկսան պոռալ կանչ-վրտել.

— Նինն', նինն'...

Նինեն տեսաւ զանոնք և իր մատովը սպառնաղին շարժումներ կընէր իր ապերախտ թոռներուն, որոնք զինքը դուրս նետել կուզէին իր սիրական տունեն:

— Չէ', թեոպե, նինն', քիրայի չենք իտար, վա՛խ նինն, վար նետվե՛, նինն...

Երբ վերջին բոցը եկաւ իր ալիքին մէջ թաղեց այն պատուհանը, ուր կեցած էր մամիկը, վրեժխնդիր պառավը՝ իր դիվային աչքերը բոցերու մէջ, կաս-կարմիր, հառած իր թոռներուն վրա, տակավին իր մատովը կսպառնար անոնց...

Ե Վ Ն Ի Կ Ե

Հուլիսի առաջին օրերեն Եվնիկեն մոր հետ ծով մասնել սկսավ, բժշկին պատվերին համեմատ: Եվնիկեն անտեկ աղբիկ մըն էր, որուն համար ոմանք գեղեցիկ է կըսեն, իսկ ուրիշներ անշնորհք կգտնեին զինքը: Առաջին գնահատումը կրխեր փափկաճաշակ երիտասարդներն, իսկ երկրորդը՝ մանկամարդ աղբիկներն: Իր կաթի պես ճերմակ դեմքին հոծ միսին մեշ լողացող կապույտ աչվրները, խորխոտ ու արհամարհոտ նայվածքով լեցուն, սարսուռ կազդին զինքը դիտողին: Հասակը երկար, բարեձև, հրապուրիչ ճկունություններով: Ձայնը՝ բյուրեղի հնչյունով, թափանցիկ:

Մայր ու աղբիկ, առտու-իրիկուն, ձեռվրենին մեյմենկ ծրար, գետնազրը կիջնային, նավակ կնստենին փոքր փլփլած նավամատույցեն և դիմացի կղզեկին վրայի բազնիքը կերթային: Երկու ձերուկ նավավարներ փոխն ի փոխ հանդիպակաց եզերքը կփութողրեն բազնիք մտնողները. օրվան մնացյալ մասը կանցընեն գետափնյա սրճարանը, նավակներեն կապած խորխուլ նավամատույցին մեկ ձողին: Մեկը կայր ստկայն, որ հոն կապված կմնար շարունակ.—Մամիկ աղքարը: Կարճուկ մարդ մըն էր, շատ կարճուկ, երկար սրունքներով և թևերով, որոնց մեջ իր պատռած մը տձև խորտուրորտ իրանը գորտի մը մարմինը կհիշեցներ: Ոչ երիտասարդ ըլլալը հայանի էր, ոչ ծեր. մազերը անորոշ գույն մը ունեին, երեսը արևեն էրած-թխացած, աչքերուն անհանգիստ փայլը շեշտելով: Իր ամբողջությամբ, լուռ և տեթափանց, կրնար երկյուղ պատճառել նախապաշարված մարդերու՝ ծովա-

յին հրեշ մը կարծելեով: Ամառները միայն երեսն կելլեր, ինչպէս խլարդը:

Փարնան, մեկենիմեկ զինքը, օրին մեկը, նստած կգտնէին նազամատուցին վրա, ձեռքը աղիշավոր ցուպ մը, իր միակ հարստութեանը, ու սիրած միակ բանը զուցե: Այդ փայտին կտորը իր մարմնին մեկ մասն էր կարծեաւ: Ամեն վայրկյան կզկտիկ եղած, ծալլված ծունգերը կտրծրին վրա ամփոփ, ճակատը ցուպին հենած, կմնար արևին տակ, գետակին հեղաշունչ մրմունջին զեմը, անբանի համբերութեամբ:

Սակայն, նազակ մը մոտենալուն պէս, Սամիկ աղբար կցցվեր նազամատուցին վրա և ցուպը կերկնցներ նազակը բռնելու և միջինները դուրս հանելու համար անվտանգ. ոմանք երբեմն տասնոց մը կգնէին խեղճին ափը: Երբ ոգևորութեամբ շատ ըլլար, Սամիկ քիչ մը կխոշտանգվեր. աղաքները ցուպն կբաշխէին, և ուրիշները կհրմշտակէին զինքը: Բայց ան համբերութեամբ կտոկար, երբեմն խուլ մուտուր մը արձակելով:

Առաջին անգամ, որ Եվնիկն մօրը հետ նազակ նստով նստամատուցէն, կուզիկը տեսնելով՝ ըստով մօրը պզգանքի ծամածրոճամբ մը.

— Մայրի՛կ, սա ազեղ մարդը նայի՛, մարդուն սիրտը գեշ կըլլա՛...

Եվ զլուխը անդին դարձուց:

Վերադարձին, մանկամարդ աղջիկը նորեն տեսով ցավազարբ, որ խնդի աշվրներով իրեն նայեցավ, Եվնիկն սոսկաց, դուրս ցատկեց նավակէն և աղաչեց մօրը, որ մեյ մըն ալ այդ մարդը չընէ իրենց նազակը: Սամիկ, որ լսած էր, աղբկան նայեցով ողորմուկ նայվածքով մը, որ սիրտ կխշխշացներ:

Հովը կսուրար գետակին վրա. ալիքները, մանր-մանր արծաթաշող, կխաղային արևին տակ, իրարու ետեւ, անհատնում: Սամիկ իր տեղն է, ցուպին հետ, ահանջ տալով քարերուն վրա փշրվող ալյտակներուն մրմունջին: Հանկարծ կշարժի, կկենա:

Եվնիկենն ու մայրը երեցան է՛ն հեռվեն. կմոտենան. կուզիկը, դուրառաբաժ, կեռը կանցնեն նավակին, ու մայր ու աղջիկ կհեծնան: Այս անգամ մայրը տասնոց մը կսպրդեցեն ցավազարին ափը:

— Մա՛յր, կարժե՞ որ դրամ տաս այս անպիտան մարդուն, — գիտել կուտա Եվնիկեն:

— Մեղք է, աղջի՛կս:

— Օ՞Ֆ, հապա չիղերս, որ թունդ կելլան, երբ այդ մարդը տեսնամ:

Վերադարձին, Սամիկ դեռ այն տեղը կեցած էր արձանի պես: Երբ դուրս ելան, կուզիկը, ձեռքը կուրծքին, տկեարկը պաշտողական, մրմնաց.

— Ողջ ըլլաք, հանրմեն՛քս:

Իրիկունը, տան մեջ, Եվնիկեն հայտարարեց, որ ա՛լ ծով չուզեր երթալ, վասնզի այդ ծովը փոխանակ իր չիղերը հանգարտեցնելու, ափելի կզրզուր. մայրը, ահամա, անդի տվավ:

Եվ հաջորդ օրը թով չգացին: Սակայն, չորս օր ետքը Եվնիկեն նորեն փափար հայտնեց ծով երթալու: Մայրը ասոր ալ համակերպեցավ: Հոն, նավամատուցին վրա, կուզիկը իր կարթզել սրունքներուն վրա անկվեցավ, և արագութեամբ մը, որ իրմն ընր սպասվեր՝ կեռը անցուց նավակին, ու մայր ու աղջիկ անցան:

Այս անգամ Եվնիկեն, վշտալի գեմքով, տասնոց մը դրամ ցավազարին ափը:

— Ապրիտ, — մրմնաց Սամիկ՝ դրամը հակտին տանելով:

Գետեզերքի նավավորները կզարմանային, որ ա՛լ հիմակ Սամիկ առջինը չէր. ցորեկները, դորժ ընդած առան, կերթար մոտակա սրճարանը, կիսոտակցեր նավավորներուն հետ, կխնդար իսկ:

Եվ օրիորդը հիմակ մեծ հաճույք կզգար՝ տասնոցը տալով Սամիկին, որ կհամարուրդ զայն ու հակտին կտաներ ջերմեռանգութեամբ, չլստ ապրիտ մը նետելով:

Բայց Եվնիկեն ոգուտ չէր քաղեր ծովի լողանքեն. դուցե այդ

նաժամատույցը կքանդեն իր մեջ՝ ինչ որ շուրջ կշինեն: Մյուս կողմե, բժիշկը կհամառեն ծով զրկել աղջիկը:

Իրիկուն մը, նաժաշ մտած պահուն, երբ տասնոցը կգնենր կուզիկին ձեռքը, սա արագ շարժումով մը ծանցավ և իր դարշնի շրթները փակցուց նվնիկներն սպիտակ գիրուկ ձեռքին. աղջիկը սուր ազազակ մը արձակեց, զգվանքի, սոսկումի ազազակ մը, և միևնույն ժամանակ ուժով մը հրեց կուզիկը, որ գնաց թավալեցավ նաժամատույցին վրա, ոտքերը օդին մեջ, ցուպը շորս քայլ հետուն:

Երբ Սամիկը ոտքի ելավ, նաժակը հետացած էր արդեն. կուզիկը, անխոսուկ, առավ ցուպը նորեն և կզկանցավ, արբտում ախուր:

Վերագարձին, կուզիկը ա՛լ ոչ տեղեն ելավ, ո՛չ ալ նայեցավ մանկամարդ աղջկան:

Հաջորդ իրիկուն, երբ մայր ու աղջիկ նաժամատույց եկան, հոն չէր Սամիկ աղբարը: Նաժավարին հարցուց նվնիկն.

— Հը՛, ան դավալլեն, պատասխանեց մարդը, երեկ գիշեր դադտուկ գացեր է կնիկներուն բաղնիքը մտնել՝ վրասվելու համար... ետքեն չէ կրցեր դուրս ելլալ... խզղվեր է... աս տոտու լեշը կտանք... աղտանցավ...

Նաժակ շնտաով նվնիկի, բռնեց մոր թևն և ետ դարձուց դայն, ախորոքեն մրմնջելով.

— Մա՛յր, ա՛լ ծով չեմ մտնար. ջիզերս հանգարանեցան:

ՔԱՐԻՆ ՆՇԱՆԸ

Շաղանակադույն ծաղկենկալ կերպասներով պառտաւած էր սենյակը, կոկիկ, ու մաքուր. բոլորչի սեղանին վրա կանանչ դորդ մը փռւած էր. լամպար մը, լուսամփոփով հովանավորւած, իր շինչ պայծառութիւնը կզեղուր սենյակին ստորին կողմը, վերին տնկյունները մեղմ մթության մեջ ձգելով: Սեղանին մեկ կողմը թիկնաթոռի մը վրա նստած էր քառասունեոց կին մը, գիրուկ, բազցր դիմագծությամբ, խարտյաշ մազեղուն մեջ ցանցառ ճերմակ թիկերով, որոնք մասնավոր հրապույր մը կստանային լույսին մեջ, արծաթի պէս շողալով: Դիմացը նստած էր էրիկ մարդ մը, հազիվ քառասունհինգ տարու, հերաթափ գտնկը մարմարի հզկությամբ փայլուն. հանգարտ դիմագծերը թեթև հեգնություն մը կցուցնէին, առանց վնասելու իր բարի ու կորովի տրտահայտութիւնը: Սեղանին ծածկոցին վրա գիրք մը բացած՝ շարունակ կթղթատէր, մերթ գորովալիւր ակնարկ մը նետելով իր կնոյը վրա:

Հտնկարծ սրտնեղության շարժում մը ըրաւ, գիրքը գոցեց և խոնջինքի հառաջ մը արձակելով թիկնաթոռին մեջ ամբողջ մարմնովը բազմեցաւ՝ գլուխը հետե նետած:

— Սուրբի՛կ, ա՛լ կօզան որչափ բանեցաւ, ալ դափ աշխատութիւնը, մանավանդ գիշեր տտեն, աշքերուդ կվնասե... քիչ մը խոսինք:

Կինը, առանց ձեռագործը ձգելու, վեր առաւ գլուխը և իր սև խոշոր աշքերը ամուսնին վրա հռնեց զգվանքով:

— Գարձյալ կրնանք խոսակցիլ, — ըսաւ, — իմ աշխատու-

թյունս արգելք մը չէ, մանավանդ որ Հուսեփիկիս համար է։
Փամ տառք լմննալու է...

— Անուշիկ Հուսեփիկ՛կո,— մըմնչեց ամուսինը և հարեց,—
գիտն'ա, Սրբուհիցա, մեր Հուսեփը տակա՞վին զեց տարու չկա,
քովի պղտիկ աղչկան հետ տն ինչ հարգանքներով կ'վարժի կոր-
կարծես սիրահարություն ընելու միաց ունե։ Ե՛հ, հիմիկվան տը-
ղաքները...

— Ասանկ մի՛ քսեր, սիրելիս, ամեն ատեն տղաք այդ բզ-
զացումները կունենան, քնութենե, կազմվածքն կախում ունի...
մարմինին արագ աճումը և զգացումներուն զարգացումը այդ երե-
վույթը առաջ կրենք։ Դուն մանկությանդ ի՞նչպես էիր։

— Շիտակը միտքս չէ,— պատասխանեց ամուսինը՝ խորհրդ-
գավոր քմծիծաղով մը. իսկ դուն Հուսեփիկ մը ունեցա՞ր պղտի-
կությանդ։

Կինը պահ մը քնդհառեց ձեռագործը և անտեկ նայվածք
մը տվավ աչքերուն, որ հայանի էր, թե հին, շատ հին հիշատակ-
ներ միտքը բերելու ճիգ մը կընես։

Հետո քսա՛վ, աչքերը հրճվանքով մը ղեղուն։

— Ես ունեցա իմ Հուսեփիկս, երբ ութը տարու էի. մենե
քանի մը տուն վար կ'նստեին. քնտանեկան հարաբերություն չու-
նեինք. բայց անոնց փոքրիկ ազան, Օննիկ, տառ-տառեկա տա-
րեկան շարաճի մըն էր։ Ամեն իրիկուն, գարոցեն դարձին, մեր
դիմացի փոքր մարգագետինն զրա միաստ'դ կ'խաղայինք. քանի
մը ուրիշ փոքր տղոց հետ։ Օննիկ մասնավոր համակրանք մը
կցուցունք ինձի. պաշտպանի հովեր կ'առնեք ու չէր թողոր, որ
մյուս աղաքները շարչրկեն դիւ. իր հովանիի տակ առած էր։
Իսկ ես, հակառակ սիրտ այդ տաք ցուլցերուն, թեև հակում մը
կըզայի անոր համար, բայց ինձի նեղություն կ'առաժառեին իր
շարաճի, սե, պնդապնդ աշվրները։ Կուզեի զգին փաթթիլ և
համբուրել։ Մական երբ քովս մոտենար, խույս կուտայի՝ կարծես
ինքզինքս աճելի քղձալի քնծայելու համար։ Պիտի զարմանաւ,
որ ութ տարու աղջիկ մը ինչպես կրնար այս նուրբ զգացումները
զգալ։ Իրավ, չգրիտ գիտակցությամբ չըլլար ատիկա, բայց բը-
նազգը, ինչպես կ'ենդանինքուն, նմանապես դեռ քանականութե-

Նև զուրկ փոքր էակներու վրա գրեթե նույն սաստկությամբ կարտահայտվի: Մեծ հոգ կտաննի պլրանք ցուցնելու Օննիկին՝ անոր զմայլական նայվածքները գրավելու համար. խոտին վրա իրարու ետևն վազվառած ատեններս, երբ թևերը բացած վրաս հասնիր, սարսափելի ճիչեր կարձակեի. խեղճ տղան սահմակած կմնար, չհասկնալով, թե ինչո՞ւ այդքան լկամությամբ կվարվեի իրեն հետ:

Մինչ կխոսեր տիկին Սուրբիկ, ամուսինը խորին ուշադրությամբ մտիկ կընէր, արժույք թիկնաթուփն հենակին վրա և ծնունդ ալ ափին մեջ:

Հիմակ, կինը կշարունակեր ձեռագործը, քիչ մը ավելի տենդոտ արագությամբ, այս հեռավոր անուշ հիշատակին վերաբերումեն հազված:

«... Երբեմն Հուանիկին վրա նայած ատենս միտքս կիյնա խեղճ Օննիկը. օ՛հ, կարծես ան է. նույն պնդուտեղ աչքերը, նույն շարաձձի շարժումները: Ու հիմակ իրավամբ երեսիս կզարնեմ իմ բռնած քնթացքս, սիրտս կցավի այնքան շարշարելու հեր Օննիկը: Շատ անգամ, երբ՝ ձեռքը դրամ անցներ, անմիջապես շարտը կտաներ և ինձի կուտար ուտելու հաճույքով կգիտեր իմ ուտելու. ու երբ, զիս վերջապես շահած քլլալու հույսով, ձեռքը կերկնցներ դուսիս բռնելու՝ շաղվորիկսս քսելով, քիչ մը կարձակեի ու կփախչեի. հայտնի բան էր, որ այդ պզտիկ տղան կտոտապեր. բայց՝ ինքն ալ անշուշտ չէր գիտեր տառապելուն պատճառը...

Օրիկուն մը դարձյալ դպրոցեն տրձակվելենս հետո, մեր սովորական գրոտովայրը գացի. ու տեսա, որ միայն Օննիկը հոն էր. մյուս տղաքները չէին եկած. ուղեցի ետ դասնալ՝ մինակ ձգելով Օննիկը, բայց տնիկս ձեռքը թուղթ մը շաքար՝ քովս եկավ և ինձի տվավ. ամեն ժամանակն ավելի կվտռեին իր աչքերը, զորս ըզձանքով վրաս կհառեր, մինչ ես շաքարները հատիկ-հատիկ բերանս նետելով կուտեի, անզգա այն Քաճույքին՝ զոր իրեն կպատճառեի. այնչափ դրազած էի շաքարներովս, որ չկրցա տեսնել. թե շարժենք քովս մտակցած էր կամաց-կամաց, ետևս հանկարծ պրկում մը զգացի վզիս շուրջը, ու թաց, կրա-

կոտ շրթներ ալտերուս փական, ու, համբույրներու տարափ մը...
Ի՛նչ եղա այն վայրկյանին. պոռալ ուզեցի, չկրցա, կխեղդվիի.
քաղովներս կշարժեի այդ սոսկալի սեղմումեն ազատելու հա-
մար: Վերջապես ձգեց զիս և սկսավ փախչիլ. կատաղութենեա
շարժած՝ քար մը առի զետենն ու հոտենն վազելով գլխուն նետե-
ցի. Օննիկ աղետարշ ճիշ մը արձակեց, երկու ձեռքը գլխուն
տարավ, որ սկսած էր արյունիլ. իսկ ես խույս տվի ու ա՛յ տն-
գամ մըն ալ լգացի հոն: Քիչ հետո մենք կլանք այն գյուղեն և
ուրիշ տեղ գացինք...

ՕՄինչև հիմակ ականջիս մեջն է հեք Օննիկիս կակծալի աղա-
ղակը. արդյոք ո՛րքան անիծեց զիս, և սուտյն մանկությանս տ-
մենեն անուշ հիշատակն է աս...»:

Ու տիկին Սուրբիկի թուխ աչքերը ամուսնին դարձած՝ արքա-
մագին արտահայտությամբ մը, թրջած կոպերով:

Այն ատեն ամուսինը, զեմքը երանազեղ ժպիտով մը զը-
վարթացած, ելավ տեղեն, կնոջ մոտեցավ, գլուխը ծոց տնոր
առջև ու ծոծրակին մազերը քանալով՝ հարցուց.

— Կճանչնա՞ս սա Ճերմակ նշանը:

Ու երբ կինը նայվածքը այդ կետին վրա սևեռած էր անբա-
շատելի աղշությամբ մը, ամուսինը ավելցուց.

— Նետած քարիդ նշանն է...

ԱՌՋԻ ՄԱՅՐԻԿԸ

Օգոստոսի ընթացքն արևեն էրած մոխրացած փռչիով լեցուն
այն ճամբաներեն, որոնք հաղարումնէ ուրբուքներով կերկարա-
նովին մինչև Պալըզլի գերեզմանատունը, շորս-հինգ հոգի
հորճորայով կերթային՝ քրտինքներու շիթեր նետելով գետինը,
ձայն-ձուն չհանելով անտանելի հողնության մը ծանրության տակ
ննշված, ուժասպառ Այս հինգ անձերեն մեկը տերտեր մըն էր
թափամորուս, զունատ բակեղով և հինումաշ վերարկույով: Երկու-
քը փաքր ազնկենք էին, մեկը աղջիկ, մեկը մանչ, աղջիկը ութը
տարու կար, երեքը, վառուժ, անարյուն մորթով, գծավոր կարճ
շրջագգեստին տակեն կերևային ազազուն նյուզերի նման սրունք-
ներ: Մութ խորտայաշ մազերը, որոնց վրա հայանապես չէին
պտտած մոր մը խնամոս մատները, քնճուկ եղած էին գլխուն
վրա ու մինչև աչքերը կիջնային, սրովելով տնոնց մեղմավառ
ցումունքը: Վազրը, որով պարտավորված էր վազել հեք աղջնակը՝
մյուսներուն հասնելու համար, սրտանմլիկ անգիտակցությունը,
որով մերենաբար կհետևեր այդ հնացող թափորին, տարտամ
վշտի մը արկնոծումը իր մանրուկ սրտին մեջ, կմխանային վերց-
նելու, անհետացնելու համար անոր վրայեն այն սրտագրավ հը-
րապույրը, այն սիրցնող քաղարկությունը, որոնք փոքրիկ աղջիկ-
ներուն զարդերն են: Բայց ավելի տխրազգեսիկ էր հինգ տարեկան
մանչը, որուն ձեռքն բռնած էր քույրը: Մանտրաիկ ոտքերը
այնքան հոգնած էին, որ ա՛լ փռչիին մեջեն չէին ելլեր ու քաքըռա-
վելով խեղդող ամպեր վեր կհաններն, անոր աչքերը կուրցնե-
լով, մանրանկար բաճկոնակն ու տափատը կկաղապարեն անոր

վտիտ մարմինը ու տեղ-տեղ կցուցումներն բարակ սակորներու
ցցվածքներ: Լայնեղր զեղնագույն հարդն գլխարկ մը մինչև աշ-
վրները կիշներ, և իր ձևացուցած շուքին մեջ կպարփակեր ամ-
բողջ այդ իրանը գյուրաբեկ: Երբ աղեկին մանր ոտքերը կհոգ-
նեին, ա՛լ կսկսեր կախվիլ քրոջը ձեռքին, ու զրեթե քաշկռովն-
լով երթալ. այն տտեն քույրը կըսեր.

— Ախպարի՛կ, քալի, տահա մայրիկին չհասանք:

— Ե՛րբ պիտի հասնենք, քուրի՛կ:

— Հիմակ:

Եվ երկուքը մեկանց նոր ուժով մը ողևորված կհասնեին տո-
ջենն գացողներուն, որոնցմէ մեկը, ատեն-ատեն, գլուխն նստին
դարձունելով, կըսեր բիրտ ձայնով մը.

— Ա՛խ, լակոտեն՛ք, ինչո՞ւ հետս եկաք. սատկեցունեմ պիտի
ձեզի:

Այս մարդը անոնց հայրն էր, գոհհիկ, խորշոմած գեմբով,
թափթփած հագուստներով: Սաստիկ սրտնեղություն կզգար այդ
ապարդյուն համբողջությունեն, օգոստոսի այդ այրող մրկող ա-
րեին տակ. ու երբ կարմիր մեծ թաշկինակովը երեսին քրտինքը
կտրեր, տկոսներուն մեջեն կմուտար.

— Այս կինն ալ մեռնելու ատենը գտավ...

Եվ հուզարկավորներու այդ սակավաթիվ տխրատեսիլ թափո-
րը լուռ ու մունջ կշարունակեր իր համբան՝ դեպի Պալըզլըի գե-
րեզմանատունը:

Հոն, անսահման գերեզմանոցին մեջ հովը կխշրաացներ կա-
նաչ ծառերը, մեռելության համայնալուր զոզանք մը կարծես
տարածելով տաք քալուտ մթնոլորտին մեջ. ծառերուն ստվերնե-
րը, մահվան ուրվականներուն պես, ճերմակ գերեզմանաքարերուն
հետ կխաղային, անոնց զատվածքներուն վրա կոտորովիով քմա-
հաճորեն: Տխրությունը քնության գեղաժիծաղ շքեղությանը մեջ
կարձանանար հոն. բայց մոայլին ու պայծառին այդ հակադրու-
թյունն էր մտնավանդ, որ ի հանդես կբերեր մահվան հավիտե-

նական սեռությանը և բոլոր անսահման կակիթները, զորս մեծածավալ այդ մահարանը ցանաժ է կենդանիներու սրտին մեջ:

Գեախնը, մեռելաթաղին խրճիթին եանորը հիմակ կհանգչեր ճաղը, զոր շորս մեռելակիրները բերած էին՝ իրենց հուժկու սրբունքներուն բովանդակ արագությամբը, հուզարկավորներուն ժամանումեն շատ առաջ: Երկու տղեկները դադաղին քով կեցած էին: Աղջիկը ասդին տոնելով տղատա ծածկուլթը, բացած էր մոբը կրկնը. խեղճ կինը տառապաղին կյանքի մը ետքը մեռած ըլլալու էր, որովհետեւ Նիհար էր, սարսափելի կերպով Նիհար. կծկված շրթունքներուն ճեղքեն երկու-երեք դեղնած ակառներ կրեային. կիսախուփ տշերտուն մեղեն հաղիվ նվաղկոտ նշույլ մը կընդնշմարվեր. ամբողջ մորթը մազադաթի կտոր մըն էր կարծես, զոր անցուցած էին այդ ճղճիմ դանկին վրա:

Աղջիկը կեայի իր մորը կսկծալի դեմքին ու կուլար: Բակ մանչը, մահվան անգիտակից, սկսած էր գերեզման-գերեզման ցտակել, բրոշմեն ապահովության ստանալի ետք մայրիկը կընանար ու... պիտի արթննար այլ:

Տերտերը, հանգստանալի ետք, խալը ձեռքը առավ և մեռելակիրներուն հրամայեց, որ ճաղը փոսին քով տանին:

Թաղման հանդեսը շատ անշուք և կարճ տևեց:

Միայն, երբ մարմինը փոս իջեցնելի ետք սկսան հողերը թրակով մեջը նետել՝ խոռոչային խորաթինդ աղմուկով մը, տղեկը, որ ձեռքն ետին կապած կեցեր էր փոսին եղերքը՝ հարցուց հորը.

— Աղագա՛, ինչո՞ւ համար մայրիկս տառնկ կընեն կոր:

Մարդը, որ հոգնած էր և սրտենդած, առանց խեղճ տղուն պատասխանելու միմտաց.

— Այս լակոտներուն ալ մերած հառկցնելու է:

Քիչ մը ետքը նարեն նույն ճամբուն վրա կգտնվեն հինգ հուզարկավորները, արյուն-քրտինք թափելով օդատուտի հրատապ արևին տակ, որ կապույտ մթնոլորտին մեջ ակնախափ դողափողուններ առաջ կրեքի: Ութամյա տղեկը ետևնուն կերթար՝ եղբորը ձեռքն բռնած, որ այս անգամ կթղկտր, ժամայրիկս, մայրիկս կուղեմո աղաղակելով ու թապրլտկելով փոշիներուն մեջ:

Երեք-չորս ամիս անցեր էր մայրիկին մահվանեն ի վեր, ու հիմակ նաչիկ աղան, երկու զավակներուն հագատարութիւնը պատրվակելով, երկրորդ տեղամ կարգվեր էր իր գասակարգեն տարիքս աղջկան մը հետ: Պոսակվելուն երկրորդ օրը, երբ արդաքները «վարպետ տուտուն»^{*)} վերագարձին, տեսեր էին այդ նոր գեմքը, որ խեռ ու շար նայվածք մը կարձակեր իրենց վրա, հայրերին ըսած էր խոստոտ ձայնով մը:

— Ասկէ ետքը մայրերնիդ աս է. էյեր անոր խոսքը մտիկ շընէք նե, ձեզի կսատկեցունեմ:

Հեք որբերը, գողգողալով պագեր էին ճնոր մայրիկս-ին ձեռքը, որ կեղծավոր շեշտով մը, իր էրկանը երեսը նայելով, ըսեր էր:

— Եելոց կենաք նե, պիտի սիրեմ ձեզի:

Բայց չէր սիրած: Մեղրալուանի մեկ քանի շարաթներն անց-նելէ ետքը, հաշիկ աղա սկսեր էր իր կենցաղը, առատութիւն-լուան գուրս ելլել տունեն և իրիկանները շատ ուշ տուն դառնալ, օդինն գրեթէ ապուշցած: Իսկ վայրագ կիներ, ընտանիքին տիրապետող միակ տարրը, սկսած էր շարշրկել մանուկները, կատաղորեն ծեծելով զանոնք՝ երբ ամենափոքր հանցանք մը գործէին:

Փոքրիկը՝ մորուին կոփոցներէն սաստիկ խոշտանգված՝ կսկսեր աղաղակել:

— Ես առջի մայրիկը կուզեմ...

Այս խոսքերը ավելի կզայրացներ անողորմ կիներ, որ կկրկնապատկեր իր հարվածները: Եվ երբ քույրը միջամտեր խեղճ հղբայրը ազատելու համար, ինքն ալ լիառատ բաժին մը կստանար կոփոցներէն. խեղճ մանկուհին ձայն չէր հաներ, բայց կմրմնջեր:

— Ա՛խ, առջի մայրիկս...

— Երկու մանուկներուն այս դժոխային կյանքը երթալով կվտաթարանար:

^{*)} «Վարպետ տուտուն» տնային անբ-թոթիկյան դպրոց:

Գիշեր մը, մոլեգին տփոց մը ստեղծեալ, իրարու պլլվելով
անկողինին մէջ պառկած տառններն, քույրը ըսած էր եղբորը ա-
կանքին.

— Արթին, վաղը առջի մայրիկին երթանք, հա՛:

— Ամա՛ն, քուրիկս, հա՛:

Հունվարի ցրտառարտուն հովը սառեցուցեր էր գետինները
ծածկող ձյունը: Գետ նոյլ էր լուսցած: Այն ճամբաներն, որոնք
հազարամեկ սլաքուքներով կերկարաձգվին մինչև Պալըգլըի գե-
րեզմանոցը, երկու տղաքներ կերթային, ձեռք-ձեռքի գողալով
զողզողալով կծու ցարտեն, որ անոնց գրգռականներն ներս՝ մինչև
ոսկորներուն ծուծը կթափանցեր:

Ձյունին վրա կգծազրգէին այդ երկու տխուղ ժամինները՝
լորցած շյուղի պէս երերուն, որոնց մանտրիկի ոտքերն հազիվ
հնար կձգէին քարացած ձյունին վրա:

Երկու որբերն էին, որ առջի մայրիկին կերթային Պալըգլըի
գերեզմանատունը:

Քանի մը անցորդներ, զարմանալով այդ երկու փոքրիկնե-
րուն վրա, որոնք այդքան կանուխ ամառի փողոցներն կանցնէին,
կանգ առին ու հարցուցին անոնց, թե ո՞ւր կերթան:

— Առջի մայրիկին, — պառասխանեցին որբերը միարեւան,
լալկան ձայնով:

Եվ կշարունակէին իրենց ճամբան անխռար, երբեմն սահե-
լով խնալով, հծծյուններ արձակելով, միշտ ձեռք-ձեռքի:

Մանավանդ Արթինին ուրախութիւնը անբացատրելի էր.
առջի մայրիկը տեսնելու, անոր տաքուկ գիրկը նեղակելու և ետ-
քի լար մայրիկին ձեռքն հավետ աղատելու գերագոյն ակնկա-
լութիւնը ահագին համեմատութիւններ կստանար անոր ճղճիմ
ուղեղին մէջ, ու այն տառն իր քրոջը գառնալով՝ կըսեր ժպտա-
գին.

— Քուրի՛կ, աճապ մեր աղվոր մայրիկը մեզի տեսնա նե-
րեա՞ր պիտի սիրեն:

Ո՛հ, ինչ ալ երկայն էր գերեզմանոցին այդ արտաժախիտ ճամբան և խառնառոտ ցուրտը, որ ճըվիկ-ճըվիկ կրերեր փոքրիկ ուխտազնացներուն անհշուժ, անարյուն անզամները:

Մանր մեռելաբույր լուսնուն մը կտրեր մեծածաղալ գերեզմանոցին մէջ. ձյանը եկած ամեն բան ներմկեցուցած էր հոն, սոսկալի միօրինակութիւն մը փռելով ամենուրեք. տերեւազուրկ ձյուղերը, ձյունով բռնաժորձած, ամեն դի կցցվին ցուրտ և ուրժատեսիլ, գերեզմաններեն դուրս սպրդող կմախքներուն աճարկությամբ:

Ա՛լ բնութիւնը հակապատկեր չէր ձեռցուներ, այլ սրտաբախ համապատկեր մը, որուն միօրինակ երանգները մեռելի մը դիմադծերուն չափ տխրազգեցիկ էին:

Ձյունը կակներ տեղալ՝ պարուրածն պտուտքով մը իջնելով լոկկ-մնջիկ:

— Հոս է, բաժ փոքրիկ աղջիկը, երկար ու մանրազնին փնտռութեան մը ետքը:

Եվ երկուքը մեկանց սկսան իրենց վտիտ ստուած մատներովն ասդին անդին տանել գերեզմանին վրա կուտակված ձյունը:

Հարսնութիւն կհարցուներ քրոջը.

— Ազգո՞ր մայրիկը տա՛կն է:

— Տակն է, — կպտտասխաներ աղջիկը:

Ու կփոքեին, կփոքեին:

Ու ձյունը խոշոր պատառներով կտեղար, նորեն ծածկելով մեն զձվարսնությամբ բացված ծակերը:

Խեղճ փոքրիկները ցուրտեն գրեթե ընդարձացած, մայրիկը երևան հանելու անսանձ ըզձառքեն մոլեգին, ամբողջ մարմնով պտուկած էին հիմակ գերեզմանին վրա, բով-բովի, իրենց արյունոտ մատներովը հողը պեղելով, ձյանը խառնելով ու ոտքերովն զոսկելով զայն. երբեմն ալ իրենց նվաղկոտ ձայնը կլսվեր լալագին.

— Ազգո՞ր մայրիկ, առջի՞ մայրիկ... մենք ենք... Արթինը... Սուրբիկը...

Եվ ձյունը կտեղար զարհուրելի հանդարտությամբ, անհար-
թությունները հաճաաքցնելով, և ա՛լ սկսելով կազապարել երկու
մանուկներուն ազազուն անգամները, որոնք հետզհետե անշար-
ժության կզատադարտվին. կսկիծին ու ցուրտին սաստկությունը
գինովութուն կուտային այդ մատաղ ուղեղներուն:

Դեռ կշարժեն սակայն, իրենց մատները դեռ կպաըտցու-
նեն հողին վրա. գերագույն ճիգ՝ առջի մայրիկն երևան հանե-
լու: Ու երես-երեսի, շունչ-շնչի՝ հազիվ կրնային հծծել.

— Առջի մայրի՛կ, մենք ենք...

Բայց ձյունի խավերը շատցան, ճերմակ կակուզ պատանքի
մը մեք պլորեցին երկու գիրկընդխան մարմինները, որոնցմե
հուսկ հետին հծծուն մըն ալ բարձրացավ գերեզմանոցին աըրտ-
մակուս հանդարտության մեջեն.

— Առջի մայրի՛կը...

ՁԿՆՈՐՍԻՆ ՍԵՐԸ

Ա.

Առտունները, արեին ծագելեն առաջ, Կումիկ, ծովերուն վրա
ամառվան տոթերեն և ձմեռվան քամիներեն շորցած կոնժած մոր-
թով քան հինգ տարու երիտասարդ, նավակայքին խոնավ և
ստվերոտ մթնոլորտը կը շնչեր այն ջերմնաանոթյամբը զոր
հաճախացյալը կունենա աղոթատեղիին մեջ, աստվածային պատ-
կերներուն առջև: Հոն վերը կը պառկեր, տանիքին թանձր սև գե-
րաններուն խաշածնումեն կազմված խցիկ մը, անձանալ խշտիքի
մը վրա, ողորմելի շնհարկ՝ ուր ան իր խոնշարեկ անդամները կը
փռեր, իրը թն փետրալից անկողնի մը վրա ըլլար: Անոր քով,
գետինը, վարակի մը ծակը, աշտանակի վերածված, կիսամաշ
մամ մը կը կրեր, շորս կողմը կույտ-կույտ հալած եղերով,
որոնք մանր պտիկներով վեր կը բարձրանային, հետզհետե լայն-
նալով ու տարածվելով: Աթոռակ մը, որուն հարզը տակեն գուրս
կը պսոթկար, փոքր արեկ մը, փայտե կտորվանքներն հարմար-
ցրված, հայելիի եռանկյուն բեկոր մը որմախորշի մը մեջ տեղա-
վորված, ահա ամբողջ կահ կտրատին որուն մեջ Կումիկ կապրե-
ցներ իր դմնդակ շարքաշ ամուրիությունը:—Արթնելուն պես,
կարճ փոթուր որունքներեն վեր քաշելով, վար կը նետվեր, նա-
վակայքը, ուր կը մակաղներն՝ գիշերն ի բուն՝ նավակներն ու
մակույկները, իրենց տերերեն որը, քով քովի, ձողակերտ ցան-
ցերուն վրա հանգչած՝ որոնց ներքև ջուրը, զսպված, կը ծեծկվի,
կը խլրտա մթության մեջ խուլ հաժյուններով, խորհրդապահորեն.

— Կումիկ տառնց մեշ իրը ուներ, իր մակույկը, կուպրով ծեփած պարզ ողնափայտ մը, իր կյանքը, իր հոգին: Անոր կրթնած՝ աշ-
քը նավակայքին բացվածքնն դուրս, գիտնլով Ռակեղըյուրի հայե-
լին զոր արեւածագի հովերը քիչ ետքը պիտի դան պարուտակել,
սիկառը կը բաշն ուժգին շնչառությամբ, մազոտ կուրծքը հոլանի,
ոտքը բորիկ, գլուխը հենհոտ ֆետով մը:— Քնդանդթածիզ ուղ-
միկի ճարտարությամբ մըն է որ հետո ան իսկույն լանչքի, թե-
վերու, թեւակներու շարժմամբ մը կը հրե մակույկը որ կը քալե,
կառաշանա, կը սուրա մինչև նավակայքին բերանը, հոն կապիկի
պես վեր կը շուլվի Կումիկ և մակույկին մեշ կը ցատկե, թեւակնե-
րը անցընելով: Ու կը բացվի...: Իր տարրին վրա է:— Իրիկվան,
դեղին նավամասույցը, շավելան դրած, հանրության կը կարգա
իր ձուկերուն գրվատարքը, նախշուն և հրավիրող: Երբ որ շավելան
պարպվի շիշ մը օդի գրպանած, մակույկը կը մտնա և
թիակի երկու հարվածներու մեշտեղը, օրհնյալ շիշը բերնին տնկե-
լով, վրա բաց երգի մը մուտութներովը նավակայքը կը հասնի, հոն,
վեր կառնե մակույկը, հացի կառքտանքներ կը թխմե կոկորդեն
վար, փարդ մը շուր կը խմե ու խցիկը կնկա, որ վայրկյան մը
կը լուսավորի գետնատարած աշտանակեն: Բո՛ւֆ, մոմը կը մա-
րի՝ նոր եղեր կաթնցնելով շորսդին, և Կումիկ կը խորգա...:

Ե.

Օր մը, Կումիկ, իրիկվան դեմ, իր դրկից ձկնորս Սարգիսին
խուցը մանկամարդ աղջիկ մը տեսավ որ բապիկ օտքերը երկըն-
ցուցած՝ գերանի մը կրթներ էր: Ածուխի պես սև ալվըներ ուներ,
թուխ գեմքով, վավաշոտ շրթունքներով: Երիտասարդ ձկնորսը
նայեցավ անոր, ուշադիր խորունկ նայվածքով, սրտին ու հոգիին
ալվըներովը նայեցավ: Աղջիկը, անտարբեր, մերկ ոտքովը կա-
տուի մը հետ խաղալու զբաղած, լսեալով Կումիկին զննումը:

— Ա՛ն, աղջիկս, քսով ձկնորս Սարգիսը, ծրար մը երկնցնե-
լով աղբկանը, ամա՛ն, մորդ բան շափուխ վլա՛ գերե լամաշըր
շունիմ:

Աղջիկը ծանցավ, ձեռքովը փայփայեց կատուն, առավ ծրարը
և սանդուխքն իջավ գնաց: Կումիկ, ներագին բան մը զգալով

զոր մինչև այն ատեն չէր զգացած, հարցուց Սարգիսին թե ո՞վ էր այդ աղջիկը:

— Համաշրջմի Հոռոտին արձնիկն է... Ի՞նչ է ծո, աշոգ խածա՞վ...:

— Ինչո՞ւ ահա, անձմ, բոսով Կումիկ տնտարբեր ձեռնալով և իր խցիկը ցատքեց, որ հիշտ քովն էր:

— Հետևյալ օրը, ծովին վրա, բազմալար կարթը վարած միջոցին, Կումիկ սեալվի աղջիկը կը մտածեր, անոր թափթիփած մազերը, վաճաշոտ շրթունքը և ոտքին մտավճեկը, որանք կատվին հետ կը խաղային: Ինքնաբերաբար, մակույկը վեր քաշելեն հետո, նորեն Սարգիսին խուցը ելավ փոխանակ իրենին: Աղջիկը հոն չէր: Մյուս իրիկունը նորեն ատանկ: Երբորդ գիշերը աղջիկը եկած էր, ծարրը բերելու, գերանին կրթնած, բոպիկ ոտքը մուշակեն դուրս հանելով նորեն կատվի հետը կը խաղար, անոր բուրդին տարուկ շոշափումեն կարծես մեղկ հաճույք մը զգալով: Կումիկ, գունատ և մտածկոտ, դուրս ելավ, իր խուցին դրանք առնել կեցավ: Երբ աղջիկը կերթար, կանչեց.

— Սա ի՞մին շամաշրթներս ալ կը վա՞ր, հարցուց:

— Ինչո՞ւ չէ, բոսով աղջիկը ու համարձակ մը Կումիկին խուցը մտավ: Ձկնորսը խոհուն էր: Նստավ իր անկողինն վրա, և աղջիկն ալ հրավերեց նստիլ կոտրած աթոռակին վրա:

— Բերո՞ւզ, բոսով, սուտ ի՞մ. շամաշրթ չունի՞մ... ամա...

Աղջիկը, զարածցած, մանչուն երեսը կը նայեր:

— Մի՛ սրդոցիր, անուշ քուրիկս, ավելցուց Կումիկ, շամաշրթ չունի՞մ տալու ամա ուրիշ բան մը ունի՞մ քսելու...:

Աղջիկը ոտքի ելավ, աչքերը բացած:

— Ինձի կառնե՞ս, Բերո՞ւզ, բոսով երիտասարդը պաղատանքով մը ծնրագրելով անոր տոչն:

Աղջկան նայվածքը մեկնն ի մեկ մեղմացավ, անուշցավ, նստավ նորեն աթոռակին վրա, երկու ձեռքերովը այտերը բռնած, ազուն նայելով պիշ-պիշ:

— Ասկեց կելլամ, Բերո՞ւզ, դուքսը աղվոր օտա մը կը պըռնեմ, կը շարունակեր Կումիկը, քի կարգվինք նե բո՛հաթ բլլա... էկու չէ մըսեր, Բերո՞ւզ... Հոգիդ սիրեմ... լես խաբվիր:

— Կանանձ, ըստ՛ Քերուզ, սաքի ելլալով... տ՛մա մեյ մը
մարս հարցունեմ...:

— Քեր աղեկ, հարցո՛ւր:

Ոտքի ելան, Կումիկ անձկոտ փողփողումով մը՝ Քերուզ, իր
զեմքի բնական զվարթ աբտահայտությունովը: Ու բաժնվեցան:
Դրանք առջև, փխիկը, սր կը սիրեր այդ աղջիկը, անոր ոտքե-
րուն քսվեալեցա՛մ կոնակը ուռեցնելով: Քերուզ ծնեցավ, շոյեց
անոր կոնակին բուրդը և գիշեր բարի ըսելով ելավ զնաց:

Գ.

Իր խշտիքին վրա, այդ երջանիկ գիշերը, ոսկի երազներ եւ
բազեց երիտասարդ ձկնորսը. ծրագիրներ պատրաստեց այդ աղ-
վար սեռավի աղջկան սիրաբ քուրսովին շահելու համար, վասնզի
անոր ու՛ այնքան փութկոտ ձկները շատ վատահամություն չէին ներ-
շնչեր իրեն: Այլ գծաթը կերեւար իրեն նավակայրին այդ ծակը,
ուր կյանքին ծաղիկը ապրեր էր: Իր ապագա կյանքին հետին ման-
րամանություններուն իշավ, մինչև իսկ պզտիկ պզտիկ կլորիկ
մանչու մը նվոցը լսել կարժեց Քերուզին գրկին վրայեն: Հույսե-
րու, սարսուռներու, երանությունեց առաջին գիշերը ապրեցավ
Կումիկ, բայց հետևյալ առտուն նորեն արևը չէր ծագած երբոր
փոթուաբ սրունքներեն վեր քաշելով իշավ նավակայրը և մակույ-
կը լողացընելով ծով ելավ: Իր հոտնզեն ձուկերը տուժեցին,
որոնցմե մեծ քանակությունով բռնեց:

— Հայտե՛, հայտե՛, եկեք, եկեք, նոր մարդ պիտի ելվնա,
կը մրժար իր մունչ երեներուն, Քերուզս ստեղ կուզե, կը հասկը-
նա՞ք կոր...: Եվ ողնափայտին խորը խորակաձուկերուն ոգեսպառ
թապաւաքները քուրսովին տարբեր հաճույք մը կը պարզենին
հիմա սիրահարված ձկնորսին: Աղջկան սիրաբ քուրսովին գերելու
հափշտակության մեջ, Կումիկ այդ օրը իր բռնած ձուկերուն լա-
վազույններեն մեկ օխալի չափ զատելով տարավ իր խուցը պա-
հեց, պնակի մը մեջ: Հետո, նավամատույցին վրա, ախորժարեր
հրավերներու աղմուսեղութեան մը ուժովը, շուտ մը ծախեց
չավելային պարունակությունը և օղիին շիշը լեցնելով մտավ մա-
կույկ. նամբան, մինչև նավակայր, թե՛նակի երկու հարվածի մեջ:

տեղ, ըմպեց կենդանատու նեկտարեն, երեսակայությունը զինելով, իր պատրաստած առաջին նվերին ազգեցությանը վրա տարապայման խանդավառված:

Մթնշաղ էր երբոր նավակայքեն ներս քշեց մակույկը: Ընդհանրապես Քերուզը այդ միջոցներուն կերևար: Զկնորսը ոտքը իր խցիկին սանդուխին դրած պահուն, հեռվանց, նավակայքին խորեն տեսավ աղջկան շրշազգեստին ծփանքը: Հուզված, տեսադարեց վեր ելավ սանդուխեն, անկեց առաջ խուցը մանելու և իր սրտին հասորը ընդունելու համար: Խուցիկին դռնեն, սակայն, ակնարկ մը նետելով, ազազակ մը արձակեց և ներս խուսեց: Կատուն շորս թաթերովը ձուկերուն վրա ինկած,—այն ձուկերուն զորս Կումիկ Քերուզին պիտի մատուցաներ և որոնք, իր մտածումովը, հազթանակին նվիրագործումը պիտի ըլլային,—կատաղի տխորժակով մը կուտեր: Կումիկ՝ մոլեղնության տազնայի մը ենթակա՝ ուժգնորեն բռնեց կառվին պռչեն և անգամ մը դարձնելով օդին մեջ, գետինը զարկավ: Կենդանին, իր խընձույքին մեջ այդպես վայրենորեն ընդհատված, վայրկյան մը գեանաթավալ մնաց՝ սրտակտուր մլավյուն մը արձակելով: Բայց ձկնորսը, ազնտին առչե, ավելի կատաղած, նորից բռնեց զայն ետևի թաթերեն, և անոր մորմինովը օդին մեջ շրջանակներ գծելէ հետո ցնորագին արագությունով՝ զարկավ հասա գերանի մը: Կատվին գանկը ճնդրվեցավ, ըզնըր արյունին խառնված շորս կողմը ցայտեց, և մարմինը, զոր ա՛յ ձգեց Կումիկ, տնշունչ ինկավ գետինը, բերանը բաց, արյունաթաթավ: Այդ նախնիքին առչե, ձկնորսը, հանդարտած, սփոփանքի օօխէ մը արձակեց: Եվ պիտի երթար ձուկերը աչքն անցընելու, երբ հտին դառնալով Քերուզը տեսավ, որ խցիկին դուրսը կայնած, սառած ավրճներով կառվին տնշունչ դիակը կը դիտեր: Աղջիկը տոգույն դրան սեմին վրա եկավ:

— Դո՛ւն ըրիր ասիկա, Կումի՛կ, հարցուց զողջոշուն ձայնով մը:

— Քեզի համար ձուկ պահեր էի, շունշանորդի հայվանը կուտեր կոր... վրա հասա, իշտե թո՛ղ նորեն ուտե նայիմ... փառքը առավ:

Եվ հետո, նորեն ձուկերուն մոտենալով, բռնեց պնակը և Բե-
րուցին դարձավ:

— Նա՛, հոգիս, ըստվ, երկու հատը կերեր է, դարար շունի,
վաղը տահա շատ կը պերեմ:

— Չուզե՛ր, պատասխանեց աղջիկը կատմին ջախջախված
դանկը դիտելով միշտ, և հանկարծ երիտասարդին դառնալով.

— Կումի՛կ, ըստվ, մարդս խայիլ չըլլար կոր:

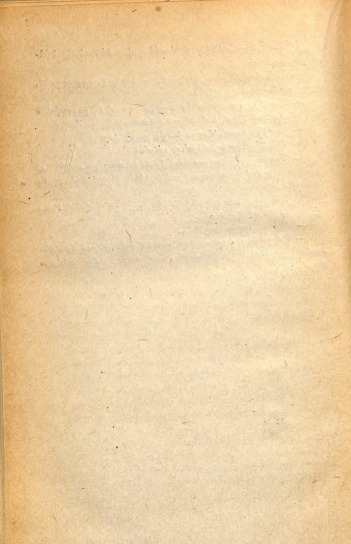
— Հե՛, ի՞նչ կըսես, Բերո՛ւզ, ամա՛ն:

— Մարդս խայիլ չըլլար կոր, կրկնեց աղջիկը ուժգին ու
վրիժառու շեշտով մը և գուրտ ելավ խցիկէն, վերջին ակնարկ մը
նետելով արյունոտ դիակին վրա....

Ու վար իջավ ամապարանքով: Կումիկ, շանթահարված, կը
պոռար վերեն պնակը ձեռքը:

— Բերո՛ւզ, ոտքդ պագնեմ...

— Մարդս խայիլ չըլլար կոր, ըստվ վերջին անգամ մը ման-
կամարդ աղջիկը, և նավակայքին սովերներուն մեջ անհայտ
եղավ....

Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

Կազմեց Ա. Կաթիկյան

Ա.

Ազուցված—հյուսված, հազցված
 Ակազձուն—լեցան
 Ականակա—մարուք, վնիս
 Ականազիք—աչք, աչքի խոռոչով
 Անյակ ձախ, (աջ և աչյակ—աջ ու
 ձախ)
 Աղ (թրք.)—ուռիան
 Աղապատանք—զութ, սեր
 Աղբեկ (աղբեկ)—ալիքանման,
 զանգուր
 Անառ—սնառ
 Անալիպ (թրք.) տարբերակ
 Անապ (թրք.—ալաք)—աղյուք մի-
 թե
 Անսել—սնանել, նզմել, նմանել
 Ամենն ա (ամենն ալի կրճատը)—
 ամենքն էլ
 Ալազմա—Պալսի թաղերից միներ
 Ալպանել—նախատել, փառաբանել
 Այաուց սուսցը, այաի զուրս
 ցցված մաքը—այս
 Անազորույն—անզուրթ

Անանկ—ախպես
 Անթաքուպ—հենակ
 Անկարեկիք—ապոք
 Անմեք—մաքմնի բոլոր մասերը
 Անհզլի (անհզլի)—անփափսխ,
 հաստատուն
 Անթիթ—անթարթ
 Անվըններ—աչքեր
 Աղաչով—զղջում, ափսոսանք
 Աղան էրել—սիրտաբովել
 Առջի—առաջվա, նախկին
 Առեկ—զատվայր
 Առի—լեցուն, լի
 Ասանկ—այապես
 Ասաք (սա-զատրի կրճատը)—այս-
 բան
 Ավաչ—նախ, կրգ
 Ավուհ (թրք.)—բուռ, ափ
 Ատանկ—աղպես
 Ատրաշեկ—շիկացած (շամփուր)
 Աֆերիմ (թրք.)—կեցցես, աղբես
 Աթ ընել—ներել

Բ.

Բազուն (կամ՝ փապուն.—թրք.)—
 հողաթափ, մաշիկ
 Բազունըզ (թրք.)—Բշվառ, սկսը-
 մելի, անվարտի

Բառատած (կամ՝ փառատած—թրք.)
 —մանգոտած
 Բարաժը—չոգենովի փանդակաբմբ.
 Բերույան (կամ՝ փերույան—թրք.)
 —Բշվառ, արգահատելի

Քերթ — Պալիտ արժարձաններէց ձին
 Քեր աղեկ — շատ լավ
 Քիլով — փլավ

Քյաթին (ըխտուն — թրք.) — բարձր
 Քյարքի — կյար

Գ.

Գայթի — գայթ — անհաստատ կեր-
 պով, խաթերին զարեղելով
 (թայիւն)
 Գելան — ասնջանքի զոքէիք
 Գեշ (գէշ) — վատ
 Գերծ — գերծած, անխիտ
 Գիբզ — փափուկ

Գլղյակ — ցնցատի
 Գում — զափու — Պալի թաղամասե-
 թից ձին
 Գուպար — կով, մենամարտ
 Գոց ընել — բերանացի ընել
 Գրմըզ (թրք.) — կարմիր

Դ.

Դանդաշել — ատտանդել
 Դարպասել — սիրտբանել
 Դերբուկ — բարբաբուս, խորաու-
 բրտ անդ

Դեզնի — անհանո, ասելի
 Դնդուց — սրունքի հաստ մարդ
 (անտեղոր)

Ե.

Եթմիշ (թրք.) — յոթանասուն
 Եմիշ (թրք.) — միբզ, պտուղ
 Եմենի (թրք.) — ասեման, շուսա

Եթալեկ (երաշխեկ) — վերք, հար-
 վանների նշան

Զ.

Զափալի (թրք.) — խեղճ, թշվառ
 Զարար (թրք.) — ֆուս
 Զիլիշ — զինեղցնոց, արեւցնոց
 (շեղեցկութիւն)
 Զենտաթ (թրք.) — արհեստ

Զերե (թրք.) — սրտփնտե
 Զիլիֆաար — Պալի թաղամասերէց
 ձին
 Զոշարազ (զոշարազ) — ազան արեւ-
 թամուլ

Է.

Էկուր, էկու — (եկուր), արք, էկ
 Էնել (թրք.) — մահ
 Էյեր (կամ՝ էկեր — թրք.) — եթե

Էրիկ — ամուսին
 Էրիկ մարդ — ազամարդ, այր

Ը.

Ըմբռնելիս—գայելիս
 Ընդոտա—աննկարծակի անզից թըռ-
 չելով
 Ընդգայրացած—զտտարկ թացած
 (հոգ)

Ընկրկիլ—հա-հա զնալ
 Ընդոր (խնոր)—խնչպես
 Ընքվի—անբ
 Ըռահաթ (թրք.)—անզգիստ
 Ըռահաթալզ (թրք.)—անհանգիստ

Թ.

Թանկիլ—կազի աման ջրի կամ գի-
 նու, զործածված է չվաղքի
 տաշաի նշանակությամբ
 Թախիթը ընել (թրք.)—նմանե-
 ցնել, կապկել
 Թախըմիկովը — սարքավորումովը,
 աճյուղն ու յամբ
 Թափառե թափ
 Թափալըզ (թրք.) — տապակացու
 (մուկ, մրս)
 Թեղ. նիք—նապուտի երկար թեկերի
 ծայրը
 Թեմենահ ընել (թրք.)—խոնարհե-
 լով բարեկ
 Թեյզե (թրք.)—նորաբույր

Թյուպե (թրք.)—մեղա
 Թեփնակ—թխակ (նափակի են.)
 Թենուկ — իրար անցած, խառնի-
 խառն (թենուկ մաղ, զործ)
 Թոհաթ (թրք.)—զարմանալի
 Թոհաթէի (թրք.)—զայանդերիայի
 ասեարով զրազվող
 Թյություն (թութուն—թրք.)—ծը-
 խախտ
 Թյությունի (թրք.)—ծխախտա-
 լիանա
 Թյուրլի (թրք.) տեսակ
 Թուլուժպա (թրք.)—ջրհան
 Թուլուժպանի (թրք.)—ջրհանկիլ,
 նրշի

Փ.

Փայիցի—լիբր, անամսթ

Ի.

Իլուն (թրք.)—զեղ, զարման
 Իհմուն—նիսուն (նիսուն-ի աղա-
 վաղյած մեք)
 Իռն—ինձունից (ինձն-ի ազափաղ-
 յած մեք)
 Ինչայլան (թրք.)—աստուծով
 Իլուն (թրք.)—ախ, ախփասիկ
 Ի աղա տիւց (զրք.)—փոքր հաս-
 կից, մանկուց

Իլինա (բինա—թրք.) — խնդրանք
 աղերսանք
 Իփեք (թրք.)—մեռաբո
 Իփեքնի (թրք.)—փեքեզակ, մանր-
 մուր աղբանքներ զանազան
 Ի բիթել աղան (զրք.)—ակնթար-
 թում, խզույն

Լ.

Լաթ—շար, նազուստ
Լամպար—լամբ
Լայրելիլ (թրք.)—արժանավայել
Լայնշի—լայն, ավելի բան լայն
Լանկեկ—շատ լայն
Լաստիկ—կատու չուկե կալոշ

Լեզբեկ պալըբը (թրք.)—նկան մի
տեսակ
Լեշ (թրք.)—ղիակ
Լզվասել—լիզել, ակոսրոճ լիզել
Լզբնուկ—կեղտոտ
Լզիբը—լզբուկ, կաշոյ

Խ.

Խափե (կոփե)—սուրճ
Խափե—սրճարան (խափեն էի—
սրճարանումն էի)
Խամպուռ (թրք.)—կուղ
Խայլի (բայլը—թրք.)—նավակ
Խայիլ (թրք.)—նոթար, համաձայն
Խանչյուն—խանչուկ, խոզի հանած
ձայնը
Խանտիլ (թրք.)—կանթեղ
Խաղչուդ—Պալի արվարձաններից
մին
Խափուրմիշ ընեկ (թրք.)—խորոզիկ,
խարկիկ
Խարչափ խիշյուն, տերևների նա-
նած ձայնը
Խափա (թրք.)—զլուխ
Խըլախ (թրք.)—գեղարանց, չափա-
զանց

Խըլանեթ (թրք.)—անդութ
Խըլաթ (թրք.)—չափ, (ախըլաթ,
ախչափ)
Խըսթ (թրք.)—աղցական
Խոբզալ խոկալ
Խուկար (խուկար)—խոզի ձագ
Խութի (թրք.)—տուփ
Խուփեթ (թրք.)—սւժ, կարողութուն
Խուն ինչ—փոքր ինչ, (խուն ինչ
ախուր)
Խուշիկս (թրք.)—անուշիկս թըշ-
նակս
Խնձիզ—ուրախություն
Խայիկ—թիթեռնիկ (հիմարի մըտ-
քով է զործածվում)
Խըպիլ—ամաչել (խիլ—ամոթ)

Ճ.

Ճառք (ժողովրդ. բարբառ)—ձեռք
Ճապիքնիզ (ձեռքնիզ)—ձեռք ձեռ-
քնիք

Ճուկ (ժողովրդ. նշումով)—ձուկ
Ճնկվքնիք—ձնկներ

Կ.

Կանգուն—մի չափ՝ արշիներից թիշ
պակաս
Կարգըլիլ ամուսնանալ,
Կարչնեզ—ջուտ, պինդ, ուժեղ
(ձեռք)
Կարմրեթփն—կարմրադուխ

Կառանչ—աղաղակ, չիշ
Կափկափել—ստամեները իրար դար-
նել (ցրտից, վախից)
Կեշ (ժողովրդ. նշումով)—գեշ, վատ
կիշ 2 2 —գին
Կինե (թրք.)—նորից, դարձյալ

Գոգ (ժողովրդ. հնչումով)—գոգ
 հոշկոտա—սակրացած, հոպիտ
 հոշտուպուշա—հոշտուհուպիտ
 հղկվել—հեղկել, հուշ գալ
 հյափ հոկորդի բերանը
 հնգուզ—հրանականի գլխի ծանկոց,
 զեզար, զեզարանման զգակ

հյորիշմիշ ըլլալ (թրք.)—տեսակցել,
 տեսնվել
 հոինչ ճիշ, (ազատվի հոինչը)
 հուսփ—քուսնցք
 հանձած—չորացած, հեկված, ցամա-
 քած
 հրվիլ—տեղավազվիլ (մի անից)
 մյուսը)

4.

Հաղբը (թրք.)—պտրտտա
 Համբուն—շարունակ, մշտապես
 Հալթառ (յալթառ)—պաղշտա, զա-
 վալտա
 Հանկամա (յանկամա)—տկամայից,
 առանց իր համբին
 Հանդրինե—չբխողներով բղանցքը
 շուկել, զեր սոտակ, ամփափել
 Հանկուցիչ (յանկուցիչ)—զրափիչ
 Հանկուցել (յանկուցել)—զրափել
 Հանդիպակաց—զիմացի
 Հախաղկոտ (յախաղկոտ)—նախանձ,
 չարաչք
 Հախալմա—զրբաց, փալլի
 Հարույց (յարույց)—զայբույթ, գըր-
 գուռ
 Հափափել (յափափել)—տռտռեցել,
 հափշտակել
 Հափրի (յափրել)—հշտանալ, լիա-
 նալ (սիրուց)

Հեղեթ (թրք.)—հայրաթ, ի հաբէն,
 անշուշտ
 Հեմ (թրք. համ)—թե և՛ (հեմ հու-
 տեմ, հեմ կիմեմ)
 Հեմեն (թրք.)—անմիջապես
 Հեշաթն—հեշա
 Հեզ մը—մի անգամ
 Հեղակարծ (յեղակարծ)—հանկարծ
 Հեղակարծուտ (յեղակարծ)—հան-
 կարծակի
 Հեոփ—հեռու
 Հիթիթ (թրք.)—կերպարանք
 Հիշոց—հայտյանք, չուտանք
 Հոնական (յոնական)—զազալուտ,
 պոռնական
 Հոփարտա (թրք.)—լսթի
 Հորա—թուրքական պար, (Հուն.—
 խորա)
 Հուսկ—զեղջիկ
 Հուլարեն (յուլարեն)—անփութա-
 րեն, խուլ-ձուլլ

2.

Ձկնակունջ—ուլակունջ, ոտքերի մի
 տեսակը

Պ.

Ղալաթիա—Պոլսի արվարձաններից
 մին

Ղբուշ (ղուբուշ)—թյուրքական ար-
 ձաթի փաղի միավորը

Ճ.

Ճեպ (ձեբ.—Քրք.)—գրպան
 Ճեպ-ձեբմակ—քոյրորդին սպիտակ
 Ճեկեղիմ (Ճանամ.—Քրք.)—գժոխք
 Ճերթեմ (Քրք.)—տուժ, տապանք
 Ճիթբ (Ճիգար.—Քրք.)—սիրտ

Ճիտ—գիր
 Ճոկան—նոճիկ կամ զիշերապան
 Եղանակի ձեռքի փայտը
 Ճոզեղ—մեղմեղ, սասեղեղ

Ծ.

Ծակադատեղի—փարախ
 Ծանձուտ փաշա—Գոյսի Քաղաժա-
 սերից մին
 Ծանայլ (Քրք.)—թաղ
 Ծանշ—աղա
 Ծաղազա—խանութ, փանառատուն
 Ծառվընեք—մատեր, մասնեք
 Ծեկզի—մեկ կողմ
 Ծեղրե—Խարբերդի նանանդում մի
 քաղաք
 Ծեկայները մյուսները
 Ծենն (մեղմե-ի կրնաւք)—մեղա-
 նից
 Ծերամ հասկցեմ—խոտք հաւա-
 ցեմ
 Ծիւղեք (մինգար.—Քրք.)—նեղ-
 նոց
 Ծիւղեթ (Քրք.) փարնոց
 Ծիւղին (Քրք.)—տաւր, կի՞տ սատ

Ծիւեա (կամ միայա)—տաւրե, ու-
 լականի
 Ծիւեանի (միտեալի.—Քրք.)—սաւ-
 րեափանաւ
 Ծիւեա-իշի (Քրք.)—սաւրեի մի-
 ջուկը, պատեհաղեքն ուլականի
 Ծիւ-մինակ մեն մենակ
 Ծուեզդին—այն՝ որ մի՛նաւրեի ա-
 զոթքի է նրափերում մուտու-
 ժան հափառոցյալներին
 Ծուլդ—մուլ
 Ծույնը (մուշք)—զույն, փայլ
 Ծաթլախ (Քրք.)—անպատեաւ, ան-
 պայման
 Ծուտլլա—Գոյսի Քաղերից մին
 Ծուշանքի (մուշգարի.—Քրք.)—հա-
 չախարհ
 Ծորու—խորթ մայր

Շ.

Շաթաշ—խաւանների երեկոյան ա-
 զոթքը

Շաղ (Քրք.)—յուզ
 Շան զալ (Քրք.)—հեղեղ, կոթեղ

Չ.

Շաղարա (Քրք.)—Գոյսի ջրհանկիւր-
 ների (հրշեղ) արեւելած մա-
 տական կանչը հրդեհի փայլը
 փաղեղիս

Շաւը (Նաւրի.—Քրք.)—քնշողն
 Շափախար—նափահանգատում նա-
 ղերի խաբսխած և կանգնած
 շրջափայլը

Նինն (թրք.)—մեծ մայր
Նեղեկ—նեղ, շատ նեղ

Նշագոյ—զոհ

Զ.

Շաղփաղփում—հիմար և անմիտ
խռակցութիւն, շատախոսութիւն

Շեմշիւ (թրք.)—հովանոց

Շիկերե—գայրի արու ոչխար

Շիշի—Պոլսի թագաժողովից մին

Շուարիկ—աշխույժ, արագաշարժ

Շուլլիկ—փաթաթիկ, մաղցիկ

Շիմսրեցալ—շփարեց

Շփաթա ցոփ

Շյուպնե (թրք.)—կանկաժ

Ո.

Ուզընեք—սանեք, սարքեք

Ուղիս—հոսող խոր, առու

Ուղիտրեն—ջրի պէս (թափվում էր
բրտինքը)

Ուզգարեք—ուղիղ դիրքով (նստակ
ծառ)

Ուննակ—զոռն չակ, թակ

Չ.

Չամաչք (թրք.)—աղետակեղեն

Չամաչքենի (թրք.)—լիցքաբարունի

Չաղուիս (թրք.)—չուս

Չափեյա—ձուկի կողով

Չափեղն (թրք.)—սրիկա

Չեւրե (թրք.)—նախարակ

Չերյեկ (թրք.)—քառորդ (մենիարիկ
տրեւթ փողի չորրորդ մասը)

Չիյանես (ժողովրդ. բարբ.)—չղիանես,
չես իմանում

Չունիս (թրք.)—գափակ, աղա

Չարպաշի (թրք.)—գարձաանք, խա-
զեխ

Չիլիկ (չիլիկ)—անպարկեշտ, ան-
բարոյական

Չըքսալլըն—Պոլսի թագաժողովից
մին

Չփան—պարան

Չփակ—լաւակ

Պ.

Պալաթ—Պոլսի թագաժողովից մին

Պալլըքլըյի գերեզմանատունը—Պոլ-
սի թագային գերեզմանատունե-
րից մին

Պալլեկի (թրք.)—նկնորո

Պախալ (բակալ—թրք.)—նպարա-
փանառ

Պան (ժողովրդ. նշումով)—բան

Պաշխա (թրք.)—ուրիշ, տարբեր

Պարե (թրք.)—զոնե, գեթ

Պանախ (թրք.)—սրունք

Պառեմլըք—Պոլսի թաղերից մին.

Պարակիլ—փակել, պարունակել

Պելլի (թրք.)—գուգե, թերեւ

Պելլալու Պոլսի եփրողական ալ-
փարձանը

Պետաու (թրք.)—անեծք

Պիւն (թրք.)—նույնիսկ

Պիշիմ (թրք.)—ձև եղանակ
 Պիշ-պիշ—անթարթ (նայել)
 Պոշըպոշընա (թրք.)—պարտապան
 Պը, ի դուր
 Պոզազ (թրք.)—կսկորդ

Պալիկ—պտիկ, փոքրիկ
 Պարեկ—կյուր-կյուր փաթաթել (լա-
 վաշք, շորք
 Պլեկ—փաթաթել
 Պլանեք (թրք.)—որդ, շեքամի որդ

Ջ.

Ջրանեկիր—հրշեջ

Ռ.

Ռանաթ (կամ քոռնաթ)—լանդխա

Ս.

Սաթա—քանկանի մի տեսակը
 Սալարկ—սալահատակ
 Սանկ (ասանկ)—ալապես
 Սանթիմ—կողեկ
 Սալսուրդ—սալսապան
 Սոյ (թրք.)—կախ
 Սուն (թրք.) վերջ, վախճան
 Սիկարա—գլանակ

Սմեկուկ—կանկամիտ, խորամանկ
 Ստակ—փող
 Ստամբակ—փողոցային տղա, բա-
 կառ
 Սփանք—որանք
 Սապփամբ—հարստություն
 Սրիկ—սակվել

Վ.

Վախիթ (թրք.)—ժամանակ
 Վանառիկ—փողոցներում մանր-
 մանր իրեր վաճառող փոքրիկ
 աղա
 Վատուկձոր—վատանկափոր
 Վարք—ներքևի մասը (ձեռքակի
 վարքը)
 Վերեմ (թրք.)—հյուժախա
 Վերեթե (թրք.)—ապասիկ

Վեանելում (թրք.)—վերջ (բուշա-
 ցանդություն)
 Վիրա (թրք.)—շարունակ, անընդ-
 հատ
 Վիվ (ժողովր. բարբ.)—օվ
 Վուր էս (ժողովր. բարբ.)—նւր էս,
 որսեղ էս
 Վլալ (ժողովր. բարբ.)—լվալ, լվա-
 նալ

Տ.

Տահա (թրք.)—գետ, տակավին
 Տապան (թրք.)—տաքի տակի մասը,
 ներքան
 Տապան ձեռնի—շատ քաջել
 Տափառ—շարժար, բռնակ

Տեկիխանլը (թրք.)—երիտասարդ
 Տեթա (թրք.)—գարգ, ցավ
 Տեքման (թրք.)—գարման, հար
 Տուն (ժողովրդ. հեշտմոզ) զուն, դու
 Տուառ—մեծ մայր

Տասիկ-տասիկ—տաքով, նետխան	Տգայ-իլ—տանջվել
Տույ եղամբ ինձի—բնագրով զգացի,	Տաամ—գրաժառ, սղբերգութիւն
Տասաղգիլ անգամգորգիլ, նասել	

Բ.

Բրտենիտ (կամ սլտենիսիլ—եզրո-
պական հագուստ, ալուրգուկ

Յ.

Յանկէկ—բազմաշնին ցած	Յուսկ—հետադադմ, նալի հետեի
Յանկ—ցանկապատ	Յաւը
Յանցնել—լուր արակել, լըլըկել	

Փ.

Փապուն (թրք.)—հարթափ, մաշիկ	Փարտալ—փոփառ շշուկով խանդ
Փարա (թրք.)—փնդ	Փատուկ—փամ
Փարչա-փարչա (թրք.)—կտոր-կտոր (կանեւ)	Փեշեն (թրք.) կանխիկ
Փառտաւ (թրք.)—մանգրտաւ	Փին (թրք.)—ապարինի զափակ (լա- կտի աստժրակի մարտի է գործածում)
Փոթուս—թրքական յայտ շարժար	
Փոգփոգուն—պայծառ, լուսավոր	

Պ.

Պագինս—գիւնտուն, խաղարան, սրնարան	Պեշկե (թրք.)—երանի թե...
Պայլնիթթա (հունարեն)—ցտեսու- թիւն, ձառ բարով	Պիպրիթ (թրք.)—լուցկի
Պալ (զափ-թրք.)—հարեթ	Պիրանի (թրք.)—զաքեակալ
Պափա (թրք.)—բարապան	Պոյեն—լիւն
Պարիտեկ—խեղճեութիւնների ցեղից մի տեսակ	Պումալթ—խարալալ, շեկ
Պարիտեկնի—բարիտեկ վանապ	Պուկին—քո
Պեւաւ (թրք.) թուղթ	Պուղ-ւ-մ (թրք.)—սիբեյիս
Պեաաւանն Պոյսի նշանափոր ար- վարեաններից մին, հայտնի գրասփայլ	Պյաբ (թրք.)—չան
Պեֆալ—մուկի մի տեսակը	Պոշն (թրք.)—անկյուն
Պենն (բեզմե ի կրնաթը)—բեզմանից	Պյումար (թրք.)—առուի
	Պթթաւ-մ—բացիփաւ, ալըը կամ լու սը բանալ-իակել
	Պիինթ—բմանթ
	Պժնաւ—

0.

Օգ մեյտանի—Պոլսի հրապարակ-
ներէից մին

Օսա (թրք.)—տենյակ

Օտարացի—Գնաւում եւս ընկած փո-
ղացներում աղքատ եւ գոեւիկ

զասի պատկանեցներին են առն-
վանում

Օմուզ (թրք.)—ուս

Օսանմիշ եղա—էանէրացա, զգժեցի

Փ.

Ֆիսաան.—շրջադիւտ, դերբա

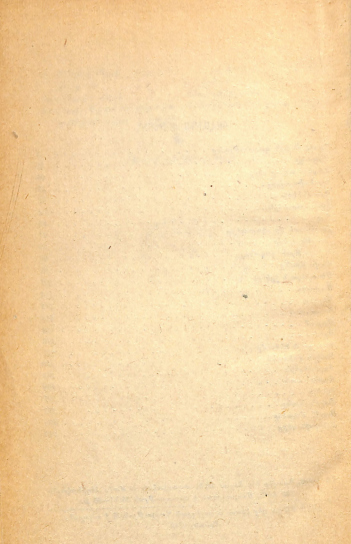

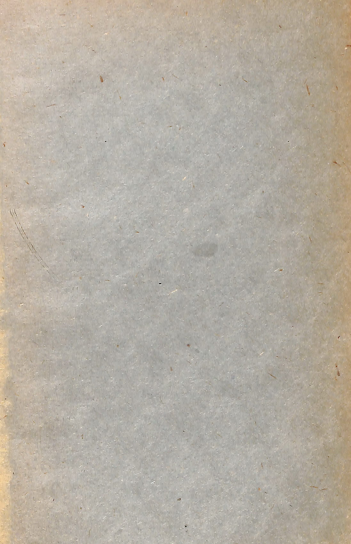
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

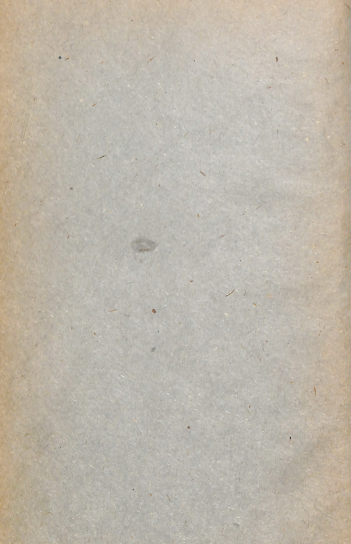
Պղտիկ Սեփին պատմութեանը	3
Պապուկը	15
Սարկու աղբոր սերը	20
Հումախաւփորը	32
Պատանեկան սեր	45
Լգացարարունին	54
Դոց	60
Հումաւառի մը նկարագիրը	67
Համբին գրեմը	76
Հաւոյութեան դազանիքը	82
Բաւութեանը	89
Մեռելներուն իրերը	104
Սաղարզը	111
Սերինա	116
Կուզը	128
Մըջում	134
Գրեմ	146
Ներազույն ներումը	157
Զուկին փոխարեն	170
Բարխանգին	182
Վարժու առն	188
Եղիկին	195
Բարին նշանը	199
Առաջի ժաղրիկը	203
Ձկնաբաին սերը	210

ՎՅ 10260, Պատմեր 62, Տիրութ 1000, ապագրական 14 մամ, Հեղինակային
10 մամ, Ստորագրված է ապագրութեան 25/VI—66 թ.

ՀՍՍՏ ՄՍ-ին կից Հրատ. և պայրագրաթ Վարչութեան Ձ 1 ապարան,
Երևան, 1946

ԳԱՍՀ Ժմենարար Գիտ. Գրադ.

220027436

9022 10 A

